BIBLIOTHECA

SCRIPTORVM GRAECORVM ET ROMANORVM

TEVBNERIANA

IO. GENESIVS SEPVLVEDA

CORDVBENSIS
ARTIVM ET SACRAE THEOLOGIAE DOCTOR
HISTORICVS CAESAREVS

EPISTOLARVM LIBRI SEPTEM

IN QVIBVS CVM ALIA MVLTA QVAE LEGANTVR
DIGNISSIMA TRADVNTVR, TVM VARII LOCI
GRAVIORVM DOCTRINARVM ERVDITISSIME
ET ELEGANTISSIME
TRACTANTVR

EDIDIT

JUAN J. VALVERDE ABRIL

MONACHII ET LIPSIAE
IN AEDIBVS K. G. SAUR MMIII

Bibliographic information published by Die Deutsche Bibliothek

Die Deutsche Bibliothek lists this publication in the
Deutsche Nationalbibliografie; detailed bibliographic data is available
in the Internet at **http://dnb.ddb.de.**

Printed in Germany

Gesamtherstellung: Druckhaus „Thomas Müntzer" Bad Langensalza
ISBN 3-598-71252-9

Parentibus carissimis

PRAEFATIO

Ioannem Genesium Sepuluedam Cordubensem, qui, cum in Italia in Collegio Hispanorum Bononiensi aut apud pontificiam curiam deuersatus fuisset atque in Hispania apud errantem regiam aulam commoratus, tamen prouecta aetate in dies magis procul ab omni tumultu ciuili in fundum suum Marianum hibernaque Putalbana secedere et in studia sua incumbere malebat, multa uariaque opera conscripsisse nemo ignorat[1], in quibus non paucae epistolae etiamnunc exstantes numerandae sunt[2]. In iis uero, quas is tum ad familiares et amicos, tum ad praestantes litterarum studiosos et illius memoriae publicos homines misit, sic tractantur et priuatae res et uarii grauiorum doctrinarum loci ut eius indoles, mores, studia, instituta ac labores facillime percipiantur. Quae uis in epistolis insita nec alios multos litteratos illius saeculi homines nec Sepuluedam ipsum fefellit[3]. Qui igitur, quoniam, libris epistolaribus editis, non solum lucu-

1 De uita et scriptis Io. Genesii Sepuluedae (1490-1573) eruditissime ac copiosissime disseruerunt F. Cerdanus et Ricus apud Opera I, pp. I-CXIII; O. A. G. von Looz-Corswarem, Juan Ginés de Sepúlveda, Göttingen 1931; Á. Losada, Juan Ginés de Sepúlveda a través de su «Epistolario» y nuevos documentos, Madrid 1973 (=1949); E. Rodríguez Peregrina, Vida y obra, apud OCP I, pp. XXV-XXXIV.

2 Vide epistolarum censum in J. J. Valverde Abril, Io. Genesii Sepuluedae, Epistolarum libri septem, Introducción, edición, traducción, notas e índices, diss., Granada 2001, pp. XVI-XLII.

3 De re epistolica disserte tractauerunt C. H. Clough, The cult of Antiquity: letters and letter collections, in C. H. Clough (ed.), Cultural aspects of the Italian Renaissance, Manchester-New York 1976, pp. 33-67; G. Constable, Letters and Letter-Collections, Turnhout 1976; P. Cugusi, Evoluzione e forme dell'epistolografia latina. Nella tarda Repubblica e nei primi due secoli dell'Impero, Roma 1983.

brationibus suis ceteros studiosos iuuare posset, sed etiam ab obtrectatorum impugnationibus se defendere ac uindicare, ut, exemplaribus epistolarum typis fideliter excusis, aperte dilucideque cerneretur quam iniustissime ab infestissimis inimicis accusatus oppugnatusque fuisset[4], ex iis quas longaeua aetate in studio litterarum degesta ipse dedit atque ab aliis recepit epistolas 103 delegit tamquam stylo aut doctrina praestantiores, in libros septem congessit annoque domini 1557 urbe Salmantica prelo donauit ut in manus hominum emitterentur.

Itaque quisquis etiamnunc Sepuluedae epistolas edere studet, formam et structuram, numerum et ordinem sequi debet quibus ille epistolarum libros conformauit. Sin aliter, singularissimum Sepuluedae opus funditus euerteret, in quo auctor quasi in tabula apparet a se ipso depictus[5].

Sed eae omnes facultates de quibus loquimur solum in Salmanticensi editione inueniri possunt; nam posterae editiones, Coloniensis uidelicet et Matritensis, siue litteras a Sepulueda in 'Epistolarum libris' suis inclusas omittunt, siue quas ille longe secluserat addunt, ita ut uoluntatem eius commutent aut ex 'Epistolarum libris septem' ab ipso traditis iam 'Epistolas quae reperiri potuerunt omnes' efficiant.

Quamobrem in nostra editione digerenda facultates sequi placuit quas Salmanticensis editio praebuit ut per auctoris uoluntatem confirmatas, scilicet librorum partitiones atque numerum et ordinem epistolarum[6]. In constituendo autem

4 Vide quod Sepulueda ipse ad haec scripsit in praefatione ad epistolarum librum (6-9).

5 Vide C. H. Clough, p. 35; J. IJsewijn, Marcus Antonius Muretus epistolographus, La correspondance d'Érasme et l'épistolographie humaniste, Travaux de l'Institut Interuniversitaire pour l'étude de la Renaissance et de l'Humanisme 8, Bruxelles 1985, pp. 183-191, principaliter pp. 184-185.

6 Volumen alterum paratur reliquas quae exstant epistolas continens. De quaestionibus epistolarum collectionum recentioris aetatis editionem pertinentibus eruditissime conscripserunt H. Harth,

textu omnia collata sunt testimonia quae inueniri potuerunt; nam quomodo intelligere possumus quaenam ratio Sepuluedae adhibita sit cum is epistolarum opus ederet, aut textum Salmanticensem emendare et corrigere ubicumque erret nisi per omnium testium collationem? Non sunt igitur fundamenta et auxilia respuenda quae nobis subuenire possint.

Sed testes non una eademque natura sunt; nam alii, quos maiores nominare placuit, ad litterarum Sepuluedae collectionem instituendam congesti, 'Epistolarum libri septem' dicuntur, scilicet editiones Salmanticensis, Coloniensis et Matritensis atque florilegium Columbinum, quamuis numero uel epistolarum ordine inter se differant; alii autem epistolas singulas praebent et iam ad nullam Sepuluedae collectionem spectant; idcirco hos minores nominare decreuimus. At si indolem cuiusque textus respicimus, in uarias classes testes diuiduntur.

ω Prima classis, cui siglum *ω* assignauimus, textum ab auctore ipso recognitum et emendatum exhibet, et nobis repraesentatur testibus maioribus quattuor ac minoribus eorum haeredibus. Hic describuntur omnes:

S Editio Salmanticensis: «IO. GENESII | SEPVLVEDAE | CORDVBENSIS AR-|TIVM ET SACRAE THEO-|LOGIAE DOCTORIS, HIS-|TORICI CAE-|SAREI, | EPISTOLARVM | LIBRI SEPTEM. | *IN QVIBVS CVM* | *alia multa, quæ legantur digniβima traduntur, tum* | *uarij loci grauiorum doctrinarum eru-|ditiβimè, & elegantiβimè* | *tranctantur.* |✻| SALMANTICAE, | *Apud Ioannem Mariam da Terra noua,* | *& Iacobum Archarium.* | AN. M. D. LVII. | Cum Priuilegio. | Esta tassado en tres marauedis el pliego.» Vltima pagina autem colophon exstat: «*SAL-*

Probleme der Edition lateinischer Humanistentexte am Beispiel des Poggio-Briefwechsels, in L. Hödl - D. Wuttke (eds.), Probleme der Edition mittel- und neulateinischer Texte, Bonn 1978, pp. 91-99; et L. Gualdo Rosa, La pubblicazione degli epistolari umanistici: bilancio e prospettive, Bulletino dell'Istituto Storico Italiano per il Medio Evo e Archivio Muratoriano 89, 1980-1981, pp. 369-392.

MANTICÆ | *Excudebāt Ioannes* | *Maria da Terra noua, & Ia-*|*cobus Arcarius Ty-*|*pographi.* |❋| AN. DOMINI M. D. LVII. | MENS. AVGV-|STO.» Forma octaua.

Haec est editio princeps[7]. Ea quidem continentur primo loco principis priuilegium (tertio Calendas Septembris anno 1553 subscriptum) ac prouisoris licentia (tertio Nonas Aprilis anno 1557 data), utrumque Hispano sermone compositum; deinde praefatio ad Ludouicum Mendozam, Mondeiarae marchionem et regii Indiarum consilii praefectum, cui Sepulueda libellum suum dicauit; sequuntur epistolarum libri atque Iacobi Neylae ad lectorem admonitio[8]; ac denique indices duo, primus mendarum typographicarum, alter nominum. Editio autem Salmanticensis correctissima prelis exiit, quippe quam curauerunt et Neyla et auctor ipse, qui testamentum suum litterarium hunc librum fore sine dubio putabat.

Exemplaria: AHN, 905; BAH, 6-3-5-1201; B Lázaro Galdiano, Inv. 1245; BL, 1084.i.3; B Menéndez y Pelayo, R.V-1-27; R.III-1-13; BNCR, 6.27.A.12; BNE, R/29730, R/28746, R/29772; BV Hispalensis, R.14.6.8; R.27.7.14; BV Salmanticensis, 35889; BV Valentinae Z-13/96; HAB, A: 117.1 Rhet.

f Florilegium Columbinum: in Bibliotheca Capitulari et Columbina Hispalensi codex chartaceus formae quartae (ms. 59-2-7) asseruatur qui 49 epistolas et praefationem ad Ludouicum Mendozam ex Salmanticensi editione exscriptas

7 Viri alioquin eruditissimi Sepuluedae epistolarum libros Parisiis a Simone Colinaeo editos fuisse tradunt, anno uidelicet 1541, tum etiam 1591; tantum discrepant inter se nuntii (cf. Valverde Abril, pp. LXIII-LXIV). Sed hanc notitiam nihil ad ueritatem attinere haud dubie affirmare possumus. Cui enim hunc librum uidere contigit? Quis certa uestigia indicare potest? Vide etiam Losada, Juan Ginés de Sepúlveda, p. 373.

8 De Neyla uide B. Cuart Moner - J. Costas Rodríguez, Diego de Neila, colegial de Bolonia y amigo de Juan Ginés de Sepúlveda, Studia Albornotiana 37, 1979, pp. 263-313.

amplectitur[9]. Is autem XVIII saeculo exaratus uidetur; cuius manu, prorsus nescimus[10]. Et quamquam foedissimis lacunis et omissionibus scatet, interdum ingeniosas coniecturas praebet, ut eius collatio non sit admodum detrectanda. Quaedam exempla liceat hic adducere: muneris *Sδ* : numeris *f* (6, 9, 7); laudum *Sδ* : laudem *f* (2, 16, 10); prohibere *Sδ* : prohiuere *f* (6, 1, 6); scatet uariisque eorum coloribus *om. f* (4, 11, 3); nocumentum *S* : damnum *δf* (6, 1, 8); ἀλλ' ... διδοῦσι *om.f in lac.* (3, 17, 3); etc.

C Editio Coloniensis: «IOANNIS | GENESII | SEPVLVEDÆ | CORDVBENSIS | Sacrosanctæ Theologiæ Doctoris, Caroli V. | Imperatoris, Historici. | OPERA, | quæ reperiri potuerunt | OMNIA. | Quorum elenchum vide lector pagina quinta. | *NVNC PRIMVM SINGVLARI STVDIO* | *in Hispania, Italia, & Gallia ad publicam vtilitatem* | *conquisita, & iam simul in lucem* | *edita.* | Adiectus est copiosus rerum memorabilium index. | COLONIAE AGRIPPINAE, | In Officina Birckmannica, sumptibus Arnoldi Mylii. | ANNO cIↃ. IↃcII. | *Cum gratia & priuilegio Sac. Cæs. Maiestatis.*» Forma quarta.

Haec operum Sepuluedae editio paginis 119–289 'Epistolarum libros septem' amplectitur, et paene eundem ordinem ac numerum epistolarum iterauisset quam Salmanticensis, nisi quod suo ex loco Neylae ad lectorem admonitio atque litterae ab Erasmo Sepuluedae datae (1, 2; 1, 5; 1, 7) defuissent –num Erasmi opera tum prohibita fuerint in huius omissionis causa, nescimus–. At contra paginis 282–285 exstat Sepuluedae ad Iacobum Arteagam epistola ad fidem exemplaris typis excusi exscripta[11].

9 Scilicet ex primo libro 4, 5, 6, 7; ex secundo 1, 2, 3, 7, 12, 13, 14, 15, 16; ex tertio 5, 6, 7, 8, 17, 18, 19, 20; ex quarto 3, 4, 5, 7, 11, 12, 13, 14; ex quinto 10, 15, 16; ex sexto 1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 11, 12; denique ex septimo 1, 2, 3, 4, 5, 6, 9.

10 Vide P. O. Kristeller, Iter Italicum, London-Leiden 1981, IV, p. 613.

11 Fortunii Garciae 'Commentarius ad legem Gallus' (Bononiae 1517). Vide Losada, Juan Ginés de Sepúlveda, pp. 373-374.

Quod ad textum attinet, partim corruptelae, partim coniecturae non semper infelices quae hic illic inueniri possunt eum haud parum transfigurauerunt. Ceterum breuiculum argumentum ad singulas epistolas adiectum est. Textus igitur hac in editione paranda retractatus fuit; utrum ab auctore ipso prius quam mortem obiisset, an ab eius scriba, affirmare non possumus.

Exemplaria: BAV, Barberini.O.XI.79; BL, 95.d.12; B Municipalis 'Serrano Morales' (Valentiae), 8/310; BNCR, 6.34.D.50; BNE, 6-i/4072; 2/7553; R/2290; BNF, Z-3781; BSB, Opp.657b[12]; BV Monachii, Misc. 306; Döll. 12964; HAB, A: 117.1 Quod.; A: 108.12 Quod.; ÖNB, 74.R.20.

T «HISTORIA | TYPOGRAPHORUM | Aliquot | *PARISIENSIUM* | VITAS | ET | *LIBROS* | COMPLECTENS. | [...] | LONDINI: | Apud CHRISTOPHORUM BATEMAN, ipsius impensis: | Typis GULIELMI BOWYER. MDCCXVII.» Forma quarta[13].

Hoc uolumen auctore Michaele Maittaire epistolas tres Salmanticenses continet, scilicet 3, 10; 5, 13 et 5, 14. Textus earum, ut notitia in calce testatur, ex editione Coloniensi transcriptus fuit.

Exemplaria: BNF, 8-LN25-93; RES-LN25-93; BSB, Typ.21 pb; BV Leidensis, 988 E 16; SUB, A/328993.

m³ Codex Matritensis tertius: hic codex miscellaneus chartaceus (BNE, ms. 13835), XVIII saeculo collectus, sed in cuius numero sunt schedae aliquae quae usque ad XVI reuo-

12 Hoc exemplar anno 1636 ab Arnoldo Mylio in lucem proditum fuisse index profitetur. Sed indicium falsum omnino uidetur. Primum illud nostram suspicionem mouit, quod Mylius tunc iam demortuus erat (uide J. Benzing, Die Buchdrucker des 16. und 17. Jahrhunderts im deutschen Sprachgebiet, Wiesbaden 1982², p. 247), deinde, quod etiam magis stupuimus, liber ipse, qui eadem atramenti signa et mendas typographicas habet atque exemplaria anno 1602 excusa. Vide Valverde Abril, p. CCIII.

13 Anno 1970 fuit liber hic per Franklin editores Novi Eboraci luce expressus.

cari possunt, foliis 46^r–47^r Sepuluedae epistolam ad Antonium Augustinum (5, 7) et Augustini ad eundem (5, 8) amplectitur[14], quae a Io. Antonio Maiansio uel eius fratre sunt ex editione Coloniensi exscriptae. Hoc aperte ostendunt tum uariae nonnullae lectiones, quidem ab hac editione profectae, tum epistolarum numeri, qui cum Coloniensibus adamussim quadrant.

Editio Matritensis: «JOANNIS | GENESII | SEPULVEDAE | CORDUBENSIS | OPERA, | CUM EDITA, TUM INEDITA | ACCURANTE | REGIA HISTORIAE ACADEMIA. | VOLUMEN TERTIUM. | MATRITI. | EX TYPOGRAPHIA REGIA *DE LA GAZETA.* | ANNO M.DCC.LXXX.» Forma quasi folii. **M**

Cum eruditissimi Regiae Historiae Academiae uiri, inter quos Franciscus Cerdanus et Ricus praecellebat, anno 1780 auspicio Caroli Tertii Hispaniae regis Sepuluedae opera edidissent, uolumen tertium partim eius epistolis occupare decreuerunt (paginis 1–389), sed ita ut non solum Salmanticenses 103 epistolae illic inueniri possent, sed etiam reliquae nonnullae quae adhuc fuissent repertae. Itaque Erasmi epistolae tres et Neylae ad lectorem admonitio in Coloniensi omissae suo loco restitutae sunt; deinde ad corpus sic refectum aliae epistolae Latinae adiectae fuerunt quas hic commemorare placuit: primum omnium litterae quattuor Sepuluedae ad Melchiorem Canum et Cani ad eundem; deinde ad librum V aliae tres inter Gasparum Cardillum Villalpandeum et Sepuluedam habitae; denique ad finem libri VII litterae ad Iacobum Arteagam supra laudatae et epistola ad Io. Ruisium; item praefationes quas ad translationem 'Commentariorum Alexandri Aphrodisiensis in Aristotelis libros metaphysicos' conscripsit et ad Clementem Septimum pontificem maximum dicauit; itidem praefatio ad translationem et enarrationem librorum Aristotelis 'De republica' ad Philippum Hispaniarum principem dicata; ac postremo litterae ad Paulum Manutium librarium Venetia-

14 Vide Kristeller IV, p. 573.

num[15]. Ad haec quibusdam annotationibus manu scriptis in 'Epistolarum librorum' exemplari a Io. Fernando Franco Cordubensi exaratis et locupletissimis indicibus uolumen impleuerunt.

Ceterum Matritensis editio textum exhibet editorum arbitrio emendatum, ut non paucas coniecturas et uarias lectiones aliquando recte, nonnumquam perperam et praeter rem inserat[16].

Exemplaria: BAV, Spagna.IV.43(3); BL, 88.f.8; 681.g.6; BNCR, 9.15.D.23; BNE 3/53108; R/7184; 2/591011; BNF, Z-3784; BV Leidensis, 358 B 15; BV Pontificiae Comillensis (Matriti), XVIII-9205; ÖNB, 60.G.4.

Sed quoniam testes maiores *C M* hic illic contra *S* una pec- **δ** cant, iure licet siglo scilicet *δ* eorum consensum notare. Nam non solum breuiculum argumentum ad singulas epistolas addunt, aut peccata aduersus conscriptionem Salmanticensem committunt (cf. 6, 6, 2; 7, 1, 55), sed etiam inserunt uarias aliquas lectiones non semper parui momenti: tectius *Sf* : rectius *δ* (2, 3, 11); nocumentum *S* : damnum *δf* (6, 1, 8); quae *δ* : que *S* (5, 14, 3); solem *δ* : sole *Sf* (6, 2, 19); referentur *δf* : referuntur *S* (6, 4, 6); destillante *Sf*: distillante *δ* (7, 9, 10); etc.

Restant etiamnunc quidam minores testes primae classis, scilicet:

Ad epistolam 3, 5, quam Sepulueda illustrissimo uiro epi- **ι** scopo Oxomensi Honorato Ioanni dedit, familia *ι* accedit, quae ex tribus membris constat:

I¹ «ELOGIOS | DE | EL ILVSTRISSIMO Y ERVDITISSIMO VARON | DON HONORATO IVAN, | [...] | Sacados de varios escritos de Autores grauissimos, | [...] | CON LICENCIA, EN VALENCIA POR SILVESTRE ESPARSA. | Año MDCXXXXIX». In folio.

15 Vnde textus quisque transcriptus fuerit, declaratur in Valverde Abril, p. CCIV.

16 De hac editione uide L. Gil Fernández, Una labor de equipo: la «editio Matritensis» de Juan Ginés de Sepúlveda, Cuadernos de Filología Clásica 8, 1975, pp. 93-129.

Inter diuersa testimonia hoc uolumine inclusa epistola Sepuluedae inuenitur paginis 5-6 ad integritatem exscripta. Textus ex Salmanticensi editione proficisci uidetur, nec multae lectiones uariae inseruntur. Sed in breuem epistolam irrepserunt plagulae quaedam quae editores praeteriere.

Exemplar: BNF, FOL-00-356.

Codex Centelles: in scriniis Bibliothecae Publicae Soriae asseruatur codex Centelles (L-Z, c.14), qui uaria documenta continet quae partim usque ad saeculum XIV reuocari possunt et ad familiae Ioanniae Valentinae historiam illustrandam collecta fuerunt, ut uidetur, saeculo XVII iam uergente[17]. Folio 444^{r-v} reperiri potest eiusdem epistolae exemplar ex editione supra laudata eductum. **k**

«ELOGIOS | DE | EL ILVSTRISSIMO Y ERVDITISSIMO VARON | DON HONORATO IVAN, | [...] | Sacados de varios escritos de Autores gravissimos. | AVTORIZADOS | Con diversas cartas Pontificias y Reales. | Con licencia en Valencia, por Geronimo Vilagrasa, en la calle de | las Barcas, Año M. DC. LIX.» Forma quasi folii. **I²**

Eadem epistola iteratur in editione huius operis altera (paginis 3–4); sed aliae honorificae mentiones Honorati Ioannis tum ex eisdem libris epistolaribus, tum ex aliis Sepuluedae operibus exscriptae adduntur. Quaedam lectiones discrepantes occurrunt.

Exemplaria: BAH, 14/10874; 5/1610; B Municipalis 'Serrano Morales' (Valentiae), 8c/6851; BNCR, 8.50.I.14; BNE, R/16846; R/16857; 2/37971; BV Caesaraugustanae, 6-41-102.

Ad epistolam 5, 7 ad Antonium Augustinum et 5, 8 eiusdem ad Sepuluedam adduntur testes minores huius classis duo:

Codex Matritensis secundus: hic codex miscellaneus chartaceus (BNE, ms. 1854), XVI saeculo collectus, illas litteras **m²**

17 Vide M. I. del Campo Muñoz, Honorato Juan, humanista, maestro de príncipes y obispo de Osma, Soria 1986, pp. 23-28.

amplectitur (paginis 114–116), forsan a quibusdam scribis Augustino propinquis exaratas (num a Sebastiano Leone, qui Sepuluedae alumnus ad Augustini familiam transiuisset, asseuerare non audemus)[18]. Ceterum textus parum differt ab eo quem editio princeps ostendit.

A «ANTONII | AUGUSTINI | ARCHIEPISCOPI TARRACONENSIS | OPERA OMNIA | *Quae multa adhibita diligentia colligi potuerunt.* | Volumen Septimum | QUO [...] | EPISTOLAE CUM NOTATIONIBUS, NUNQUAM ANTEHAC EDITAE | [...] | CONTINENTVR. | LUCAE MDCCLXXII. | TYPIS JOSEPHI ROCCHI | *CENSORIBUS APPROBANTIBUS.*» In folio.

Sepuluedae autem epistolae pagina 190 inueniri possunt. Non multae lectiones discrepantes inseruntur. Sed ex earum natura et editoris opinione, qui libri indice epistolas non antehac editas nuntiabat, ex exemplari quodam manu scripto fuisse transcriptas suspicari licet[19].

Exemplaria: BAV, Mai.XI.M.XI(7); BNCR, 8.26.F.7; BNF, FOL-Z-264; BNM, 14.C.23; BV Leidensis, 290 A 11; SUB, C/3:7.

ϕ Secunda classis, siglo ϕ designata, textum praebet aut nondum ab auctore postremo recognitum, ut nostra fert opinio, atque a fonte manu scripto nunc deperdito profectum, fortasse ex iis exemplaribus quae Sepulueda parum fideliter descripta ferri denuntiauit (praef. 6) quaeque Io. Michaeli Bruto, a quo huius textus ratio repetenda est, in Hispanis eius peregrinationibus cognoscere contigerit, aut ab eodem Bruto libere emendatum. Haec autem classis nobis repraesentatur testibus septem minoribus, quorum caput et origo editio Lugdunensis 'Epistolarum clarorum uirorum' constat. Reliqui uero testes sex, cum alii alias et non omnes epistolas ex ea exscriberent, in familias duas diuidi possunt, quas siglis ε et κ designauimus.

18 Vide Inventario General de Manuscritos de la Biblioteca Nacional, Madrid 1959, V, pp. 257-261; C. Flores Sellés, Epistolario de Antonio Agustín, Salamanca 1980, p. 21; Kristeller IV, p. 523.

19 Vide Flores Sellés, pp. 217-219.

«EPISTOLAE | CLARORVM | VIRORVM, |❦| Quibus veterum autorum loci complures ex-|plicantur, tribus libris à IOANNE MI-|CHAELE BRVTO comprehen-|sæ : atque nunc primùm in | lucem editæ. |✻| LVGDVNI, APVD HAERED. | SEB. GRYPHII. | 1561.» Forma quasi octaua. **L**

Hoc uolumen nouem epistolas continet ex iis quae Salmanticensi editione exstant, uidelicet ex primo libro epistolas 9 ac 12 (paginis 232–238), ex secundo 13, 14, et 15 (paginis 26–39), tandem ex tertio 17, 18, 19 ac denique 20 (paginis 39–66). Hic addimus quasdam lectiones discrepantes in hac editione repertas: est *ω* : sit *L* (1, 9, 3); seruire *ω* : inseruire *L* (1, 9, 3); eius *ω* : illius *ϕ* (1, 12, 6); fuisse *ω* : esse *ϕ* (2, 13, 3); longe minori *ω* : multo minore *ϕ* (2, 13, 9); easque *ω* : eisque *ϕ* (2, 14, 1); rei ecclesiasticae *ω* : reipublicae *ϕ* (2, 15, 3); constituta *ω* : instituta *ϕ* (2, 15, 17); uerae pietatis *ω* : nostrae religionis *ϕ* (2, 15, 18); capite *ω* : loco *L* (3, 17, 14); scholarchus *ω* : σχόλαρχος *L* (3, 20, 8); leucis *ω* : milliaribus *L* (3, 20, 14).

Exemplaria: BAV, Chigi.V.1411; R.G.Neolat.V.78; BNE, 3/58395; BNF, Z-13795; Z-14175; BNM, 22 D 189; BSB, Epist.126; BV Leidensis, 691 F 11; BV Lugduni, 302840; 346065; HAB, A: 61 Rhet.(1); KUL, LHUM 870 E BRUT 1561; ÖNB, 46.Y.6.

Familia *ε* ex tribus membris constat quae epistolas tres Salmanticenses amplectuntur (1, 12; 2, 13; 2, 14). Textum autem eorum ex Lugdunensibus ‘Epistolis clarorum uirorum’ transcriptus fuisse constat; nam quasdam uarias lectiones singulares ab eis trahit. Hic describuntur testes: **ε**

«EPISTOLAE | CLARORVM VIRORVM, | *SELECTAE DE QVAMPLVRIMIS* | *OPTIMAE,* | AD INDICANDAM NOSTRORVM | temporum eloquentiam. | *Nunc demum emendatæ, auctæ, summaq́;* | *diligentia excusæ.* | VENETIIS,| *Ex Typographia Dominici Guerrei, & Io. Baptistæ,*| *fratrum,* M. D. LXVIII.» Forma octaua. **E**[1]

Cum hi typographi ‘Epistolas clarorum uirorum selectas’ denuo typis committendas curauissent, ad litterarum corpus quod in antiquis huius collectionis editionibus inuene-

runt[20], alias epistolas addidere inter quas eae supra laudatae foliis 102^r–104^r, 111^v–112^v reperiri possunt.

Exemplaria: BAV, R.G.Classici.V.1072; B Casanatensis (Romae), D.XI.84.CC; BL, 1804.g.12; BNCR, 6.32.A.47; BNF, 14180; BNM, 26 D 190; 24 D 232; BSB, Epist.561; BV Leidensis, 691 F 10; HAB, M: Li 10238; ÖNB, 46.Z.46.

E² «EPISTOLAE | CLARO-|RVM VIRORVM, | SELECTAE DE QVAM-|plurimis optimæ,| *Ad indicandam nostrorum tem-|porum eloquentiam.* | *Nunc demum emendatæ, auctæ, summaq́;* | *diligentia excusæ.* | COLONIAE, | apud Ioannem Gymnicum sub Mono-|cerote. M. D. LXIX.» Forma octaua.

Anno intermisso eadem collectio Coloniae Agrippinae per Io. Gymnicum denuo in lucem prodita fuit; itaque exemplar earundem trium epistolarum hoc uolumen amplectitur (foliis 111^v–113^v; 122^r–123^r); sed hic illic errores foedissimi occurrunt.

Exemplaria: BL, 246.b.34.(1.); BNF, Z-14179; Z-14181; BSB, Epist.241; HAB, M: Li 10239; ÖNB, 46.Z.42.

E³ «EPISTOLAE | CLARO-|RVM VIRORVM, | SELECTAE DE QVAM-|PLVRIMIS OPTIMAE, | Ad indicandam nostrorum tempo-|rum eloquentiam. | *Nunc demùm emendatæ, auctæ, summaque di-|ligentia excusæ.* | COLONIAE AGRIPPINAE, | Apud Ioannem Gymnicum, sub Monocerote. | ANNO M. D. LXXXVI.» Forma octaua.

Sepuluedae epistolae inueniuntur paginis 181–200.

Exemplaria: BAV, Barberini.Y.XI.54; BL, 246.g.32; BNE, U/285; 3/56065; BNF, Z-14182; BNM, 216 C 178; B Palatii (Matriti); BSB, Epist.243; Epist. 629; BV Leidensis, 662 E 8; KUL, GBIB P873.4 EPIS 1586.

20 Epistolae clarorum uirorum selectae de quamplurimis optimae ad in⟨di⟩candam nostrorum temporum eloquentiam (Parisiis: apud Bernardum Turrisanum, 1556); Epistolae clarorum uirorum selectae de quamplurimis optimae ad indicandam nostrorum temporum eloquentiam, (Venetiis: Paulus Manutius Aldi filius, 1556).

Ad epistolas 2, 13; 2, 14 et 2, 15 accedit etiam familia κ, quae itidem ex tribus membris constat. Nam Contareni opera, ab Aloisio Contareno eius nepote edita ac ter in lucem prodita, eas continent, paginis uidelicet 253–258. Textus earum ex Lugdunensi editione 'Epistolae clarorum uirorum' fuit exscriptus, ut nuntius fatetur et uariae lectiones illinc profectae sic declarant. Sed breui textui quaedam lectiones cum familia ε discrepantes inseruntur: olim $\omega L \varepsilon$: diu κ (2, 13, 4); uero $\omega L \varepsilon$: uere κ (2, 13, 6); legendas $\omega L \varepsilon$: legenda κ (2, 14, 1); duxi $\omega L \kappa$: dixi ε (2, 14, 2). Testes autem sunt: **κ**

«GASPARIS | CONTARENI | CARDINALIS | OPERA. | PARISIIS. | Apud Sebastianum Niuellium, sub Ciconiis in via Iacobæa. | 1571 | CVM PRIVILEGIO REGIS.» In folio[21]. **P**

Exemplaria: BAV, Chigi.II.341; Mai.XI.H.IX.10; Palatina. I.75; BNCR, 8.8.F.27; BNE, 3/41719; BNF, Z-636; Z-637; RES-Z-335; BNM, 217 C 20; 3 C 5; 77 D 20; B Vallicelliana (Romae), S.Borr.I. II.55; BV Pontificiae Comillensis (Matriti), 706; BV Salmanticensis; HAB, A: 42.1 Quod.2° (4); KUL, GBIB 39 B CONT Fo 167; ÖNB, 71.N.10.

«GASPARIS | CONTARENI | CARDINALIS | OPERA | VENETIIS. ∞ D L XXIIX | Apud Aldum.» **V^1**

Exemplaria: BNCR, 68.7.F.2; BNF, RES-Z-336; BV Augsburg, 01/BN 2980; ÖNB, 22.K.4.

«GASPARIS | CONTARENI | CARDINALIS | OPERA OMNIA | Hactenus excussa [sic], ad omnes Philoso-|phię partes, & ad sacram Theo-|logiam pertinentia. | VENETIIS, | Apud Damianum Zenarium MDLXXXIX. | *Cum licentia Superiorum.*» In folio. **V^2**

Hae duae editiones Venetianae simillimae sunt; itaque haud alienum id putare uidetur, ut, mutato indice, editio eadem agetur.

Exemplaria: BAV, Barberini.V.IV.57; BNCR, 8.40.N.15; BNM, 3 C 24.

21 Contarini opera ex editione Parisiensi sunt per Gregg editores anno 1968 Farnburgensi anastatice denuo in lucem prodita.

ϱ Tertia classis, quam siglo *ϱ* liceat denotare, constat ex iis testibus minoribus qui epistolam 1, 6 Erasmo Romae decimo Calendas Iunii anno 1534 datam continent, scilicet *r* et *B*:

r Codex Vratislauiensis Rehdigerianus: in Bibliotheca Vniuersitatis Vratislauiensis codex chartaceus (ms. R 254.69) hodie custoditur qui primigenium exemplar, ut uidetur, a quodam Sepuluedae scriba exaratum et manu auctoris subscriptum colligatum retinet (foliis 65^{r}–66^{v})[22]. Hanc epistolam Sepulueda ipse haud parum transfigurauit cum is litteras edendi gratia eam retractaret ac recognosceret; quamobrem nihil mirificum quod in eo codice non paucae uariae lectiones occurrant.

B Erasmi operum omnium editio Bataua: «DESIDERII ERASMI | ROTERODAMI | OPERA OMNIA | EMENDATIORA ET AVCTIORA, | [...] | *TOMVS TERTIVS*, | QVI COMPLECTITVR | Epistolas, [...] | TOMI TERTII PARS POSTERIOR | LVGDVNI BATAVORVM, | Curâ et impensis PETRI VANDER AA, MDCCIII. | [...].» In folio.

Hoc uolumen, proxime anastatice per Georg Olms denuo impressum, itidem eam epistolam amplectitur (cols. 1761^{A}–1762^{D}). Fontem huius textus codicem Vratislauiensem Rehdigerianum esse constat aut eius familiarem; nam multis locis et lectionibus discrepantibus singularibus ei congruit. Sed exempla omittimus, ne in re apertissima longiores simus[23].

22 Vide Allen X, p. 392; Kristeller IV, pp. 432-433.

23 Hoc in loco silentio praeterire non possumus hanc epistolam et reliquas inter Erasmum et Sepuluedam habitas (1, 1 -1, 8) iam pridem editas fuisse (Opus epistolarum Des. Erasmi Roterodami, denuo recognitum et auctum per P. S. Allen, et post eius mortem per H. M. Allen et H. W. Garrod, I-XII, Oxonii 1906-1958; Sepuluedae epistolae uols. X-XI reperiuntur), atque in Gallicum sermonem translatas (Érasme de Rotterdam, La correspondance d'Érasme, I-XII, A. Gerlo (dir.), Bruxelles 1967-1984). Sed Allen atque eius satellites, cum se operi macte uirtute improbo committerent, restituere tamen maluerunt conscriptionem epistola-

Quarta classis, quam siglo *v* placuit notare, constat ex testibus minoribus exstantibus qui ad epistolam 3, 6 Philippo Hispaniarum principi datam spectant; hi autem sunt: **v**

Codex Vaticanus primus: asseruatur in Bibliotheca Vaticana codex chartaceus, saeculo XVI a Io. Metello Sequano[24] exaratus (Vat. lat. 6039), qui frequentes Hispanas inscriptiones Latinas exhibet ab Alphonso Castro, Ludouico Lucena aliisque doctis uiris ex saxis collectas[25]. Inter eas inuenitur Sepuluedae epistola inscriptionem CIL II 4685 continens (folio 71r). Textus autem, ut nobis apparet, tantum cum illo a Sepulueda edito discrepat, non solum quod ad uerborum compositionem, sed etiam ad sententias attinet, ut epistola diuersa admodum uideatur. Sed hunc primigenium fuisse satis constat. **v^1**

Codex Vaticanus secundus: etiam in Bibliotheca Vaticana codex chartaceus (Vat. lat. 3904), ex schedis quidem atque Angeli Colotii libris qui post eius obitum in scrinia Vaticana redacti fuerunt, hodie custoditur qui folio 310r-v exemplar huius epistolae amplectitur, annis 1543–1548 ab eodem Colotio exaratum[26]. Fere easdem lectiones discrepantes ac Vat. lat. 6039 praebet. **v^2**

Codex Escurialensis: item exemplar ex codice supra laudato exscriptum in Bibliotheca Escurialensi (ms. J-II-22, fo- **e**

rum reuera missam ac receptam prius quam textum recognitum et a Sepulueda emendatum. Itaque lectiones praebent nonnullas quas Sepulueda ipse mutauit (de uaria ratione quae historicis atque philologis in epistolis edendis adhiberi solet, uide Gualdo Rosa, passim).

24 De Metello uide A. Hobson, The 'iter italicum' of Jean Matal, in Studies in the book trade: in honour of Graham Pollard, Oxford 1975, pp. 33-61.

25 Kristeller VI, pp. 340-341; G. Vagenheim, Les inscriptions ligoriennes: Notes sur la tradition manuscrite, Italia medioevale e umanistica 30, 1987, 199-309, praesertim p. 200, 304-305.

26 S. Lattès, Recherches sur la bibliothèque d'Angelo Colocci, Mélanges de l'École française de Rome 48, 1931, pp. 308-344, principaliter p. 328; Kristeller II, p. 324.

liis 176b–178a) exstat. Codex hic chartaceus XVIII saeculo exeunte, ut uidetur, exaratus fuit; cuius manu, omnino nescimus[27].

α Quintam classem liceat denique nominare et siglo *α* describere exemplaria illa manu scripta uel typis excusa quae 'Apologiam pro libro de iustis belli causis' continent atque itidem Antonii Augustini epistolam ad Sepuluedam (5, 8) praebent[28]. Sepulueda enim ab illo, tunc Romae commorante, per litteras petiuerat ut 'Apologiam' cum aliis eruditis hominibus, praesertim Rotae Tribunalis, consideraret; rebus sic gestis, Antonius Augustinus, tum sacri Palatii causarum auditor, librum hunc etiam in uulgus edere permisit, et epistolam qua Sepuluedae respondebat ad libri caput adiecit, quippe qui non alium idoneum modum inuenit Sepuluedae sententiam auctoritate sua confirmandi. Haec familia ex quattuor testibus constat:

R «APOLOGIA | IOANNIS GENESII | SEPVLVEDAE | PRO LIBRO | DE IVSTIS BELLI CAVSIS | AD *amplissimum, & doctissimum* | *præsulem* .D. ANTONIVM | RAMIRVM *Episcopum Segouiensem.*» Folio autem Ciii^r colophon legitur: «*Impressum fuit Romæ apud Valerium* | *Doricum & Ludouicum fratres* | *Brixienses.* | *Prima Maij Anno a Christo nato.* | M. D. L.» Forma quasi octaua.

Fontem et originem huius textus, nondum 'Epistolarum libris septem' Salmanticae excusis, exemplar ab ipso auctore aut eius scriba exaratum fuisse constat. Sed utcumque res se habet, id perparum cum textu a Sepulueda in lucem prodito discrepat. Epistola autem Augustini folio Ai^v exstat.

Exemplaria: BAV, R.I.VI.247; B Casanatensis (Romae), Vol. Misc. 1432/3; BNE, R/29737(1).

27 Vide G. Antolín y Pajares, Catálogo de los códices latinos de la Real Biblioteca de El Escorial, Madrid 1911, II, pp. 485-487; E. Viejo Otero, CIL II 4685 en una carta inédita de Juan Ginés de Sepúlveda, Emerita 10, 1942, pp. 345-348.

28 Vide Moreno Hernández, apud OCP III, pp. CLVIII-CLXXX.

g Codex Granatensis (BNE, ms. 6043): hic codex fere sine dubio a Nicolao Antonio XVII saeculo exscriptus fuit[29]. Epistola 5, 8 inueniri potest folio 133^r.

p Codex Prouidentianus (B 'John Carter Brown', Prouidentia, Rhode Insula, ms. B552/C334b): hic est codex miscellaneus a XVI saeculo exstans; scripta uaria ad disputationem inter Sepuluedam et Bartholomaeum Casaum habitam pertinentia continet[30].

s Haec epistola itidem codice Salmanticensi (BV Salmanticensis, ms. 476) folio 53^r exstat; hic codex miscellaneus a scribis Sepuluedae exaratus fuisse uidetur[31].

m^1 Accedit ad haec codex Matritensis primus exemplar eiusdem epistolae continens. In Bibliotheca autem Nationis Hispanae asseruatur codex chartaceus miscellaneus (BNE, ms. 9913), qui XVII saeculo, ut uidetur, ad editionem Antonii Augustini operis epistolarum parandam collectus fuit; folio 152^r huius epistolae commentarius inueniri potest primigenius, ut quaedam lacunae ac liturae ostendunt[32].

Restat testis *G*, qui uix ad familiam aliquam ascribi potest:

G «APOLOGIA | ARISTOTELIS AD-|VERSVS EOS, QVI AIVNT | *sensisse animam cum corpore extingui.* | [...] | Autore Gasparo Cardillo Villalpandeo Do|ctore Theologo Eloquentiæ & Phi-|losophiæ Compluti professore, | & Collega in contuber-|nio

29 Vide Losada, Juan Ginés de Sepúlveda, pp. 370, 655-656; Kristeller IV, p. 529; J. Costas Rodríguez - L. Carrasco Reija, El manuscrito Granatensis del «De Bello Africo» de Juan Ginés de Sepúlveda, Epos 8, 1992, pp. 77-110; Moreno Hernández, apud OCP III, p. CIX.

30 Vide S. De Ricci - W. J. Wilson, Census of Medieval and Renaissance Manuscripts in the United States and Canada, New York 1937, II, p. 2151; Kristeller V, p. 384; Moreno Hernández, apud OCP III, pp. CLIX-CLX.

31 Vide Losada, Juan Ginés de Sepúlveda, p. 370; Kristeller IV, p. 599; Moreno Hernández, apud OCP III, pp. CLX-CLXI.

32 Vide Flores Sellés, pp. 21-23; Kristeller IV, p. 565.

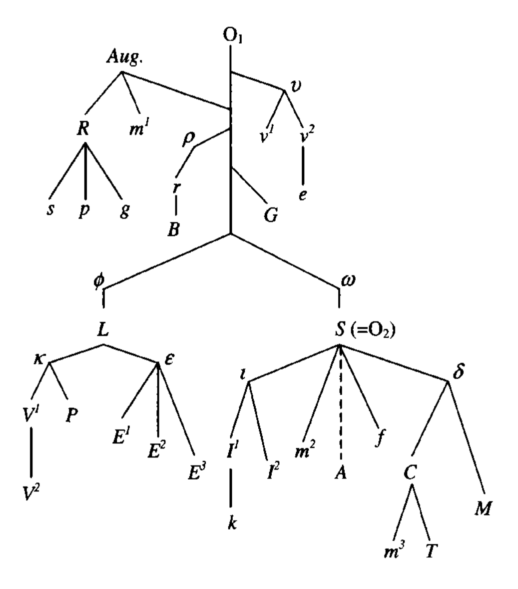
Diuo Illephon-|so nuncupato.» Vltima pagina autem colophon legitur: «Compluti, | Ex officina Ioannis | Brocarij. | 1560.» Forma quarta.

Volumen hoc, praeter aliam Sepuluedae ad auctorem epistolam et eiusdem ad Sepuluedam duas, amplectitur foliis 94^v–98^v eam quam is Cardillo Villalpandeo Cordubae nono Calendas Aprilis anno 1552 dedit (5, 16). Textus autem haud multas lectiones discrepantes praebet. Sed cum litterae quae in Salmanticensi editione reperiri non possint huc addantur, haud sine causa putare licet textum a fonte manu scripto diuerso a quo editio princeps proficiscatur demanasse.

Exemplaria: BNE, R/12934(2); R/22811(1); BV Hispalensis, R.31/6/16; BV Salmanticensis, 37944; BV Valdolitanae, 15504.

Tot et tam diuersos siue natura siue origine testes in unum stemma congerere difficillimum negotium nobis esse uidetur, praesertim quod haud facile una aut uariis, ut dicitur, traditionis textualis lineis coniungi possunt tum primigeniae litterarum formae ($=O_1$) cum eisdem quas auctor ipse recognitas emendatasque edidit ($=O_2$), tum epistolae uariorum auctorum et singula litterarum exemplaria, ex quibus alii quidam testes descendunt, cum collectione ab uno congesta ac tradita. Sed ne quisquam eam culpam nobis iure obiicere queat, nos primo impetu arma deserere et proelium detrectare, hic stemma codicum et editionum adiicimus, ut ad oculos appareat, quantum id fieri possit, quomodo inter se testes cohaereant. Ei autem addere etiam decreuimus testes qui 'Apologiam pro libro de iustis belli causis' continent, dum tantum Augustini epistolam (5, 8) attendimus; nam quaestiones aliae quae ad hanc rem nihil attinent proponuntur si rem omnem consideramus[33].

33 Vide OCP III, pp. CLVIII-CLXXX, ubi Moreno Hernández de hac quaestione copiose ac docte disseruit.

Sic testibus recensis et in stemmate descriptis, sequitur ut paucis rationem reddamus ut nostrae editionis sic apparatus ei appositi. Textus noster consensu nititur quattuor maiorum testium, scilicet *S*, *C*, *M*, *f*, id est, qui conscriptionem ab auctore recognitam praebent. Itaque lectiones ibi repertas praeferimus iis quae in aliis familiis inueniri possunt, exempli gratia: agricolam *ω* : hominem *φ* (1, 12, 6); tempestate *ω* : aetate *φ* (2, 13, 1); reperiebam *ω* : reperissem *φ* (2, 14, 1); infra scripsi *ω* : scripsi in calce epistolae $v^{1\text{-}2}$: scripsi epistola *e* (3, 6, 5); caedendam *ω* : caedendum *L* (3, 17, 8); etc.

Tamen cum inter hos testes discrepat, textum Salmanticensem omnino sequimur; Coloniensi autem uel Matritensi raro nitimur, quippe qui nonnumquam etiam quaedam praebent emendatiora, exempli gratia: solem *δ* : sole *Sf* (6, 2, 19); mittenda *δ* : mittendas *Sf* (6, 12, 12); incertis *M* : in certis *SCf* (7, 5, 7); etc.

At lectiones haud prorsus idoneas quas haec familia aliquando profert sine cunctatione respuimus, et alias tum ingenio coniectas, tum ex reliquis adiumentis depromptas afferimus, exempli gratia: qua *ϱ* : quo *ω* (1, 6, 8); Du⟨ne⟩lmensis *Allen* : Dulmensis *ω* (1, 7, 14); inuertendis *LM* : in uertendis *SCf* (3, 18, 4); Segouienses *scripsi* : Segobienses *ω* : Segobrienses *L* (3, 20, 5); etc.

Haec omnia annotatione in apparatu appicta lectorem monuimus, in quo omnes insignes lectiones discrepantes exhibemus quas testes ostendunt, etiam si eas non sequamur. Sed ne is multis notis nimio grauaretur, eas quae aut stultissimae sunt aut nihil ad rem attinent silentio praeterimus, quales multae uariationes orthographicae nobis uidentur. Nam in Matritensi editione formae ut 'caetera', 'foemina', 'promptus', 'expectatio', 'solicitatio', 'pene', et reliquae similes, adamussim pro formis 'cetera', 'femina', 'promtus', 'exspectatio', 'sollicitatio', 'paene', quae editorum iudicio correctiores uidebantur, subiectae sunt; in Lugdunensi uero uoces in 'i' desinentes et his similes tertiae declinationis accusatiuum pluralem '-eis' semper praeferunt; atque figura 'author' carior est quam 'auctor'. Itaque hae omnes discrepantiae omissae sunt; satis superque sit lectorem candidum hic admonuisse. 'At hic illic uariationes orthographicas apparatu appictas uidemus.' Certe, quippe quae non constanter testibus adsunt aut ad graphiam nostram asserendam afferuntur.

Quod ad scripturae rationem pertinet in nostra editione usurpatam, normam hic dare conati sumus non ex arbitrio nostro constitutam, sed ad scribendi usum qui in Salmanticensi editione inueniri potest aptatam. Figuras enim typographicas quae pronuntiationem peculiarem declarant uel etymum proferunt, quales 'adolescens', 'beneuolentia', 'negligentia', 'iucundus', 'intelligere', 'epistola', 'saltem', 'destillare', 'κικίδας', 'littus', 'numi', 'literae', 'lacryma', etc., retinendas putauimus, etiam si quae hodie parum assuetae sint; eodemque modo reddere placuit confusionem 'e/ae/oe' ('caeterum', 'coelum', 'seculum', 'foemina', 'moeror', 'coe-

na', 'tetricus', etc.); atque 'i/y/u' ('lacryma', 'syncere', 'hyems', 'sylua', etc.). Sed ut scriptura congruens euaderet, orthographiam frequentiorem reliquis eiusdem uocis casibus diffundimus; ceterum compendia et abbreuiationes soluimus uel omnibus partibus constanter scripsimus; signa graphica (˜, ˋ, ˊ, ˆ) sustulimus et, si res postulauit, suppleuimus; usui litterarum 'i' et 'j', 'u' et 'v' rationem constantem imposuimus; omniaque ea tacite commisimus; noluimus enim lectorem per deuerticula inusitata ducere.

At quibusdam in locis haud alienum fore putauimus reddere quasdam inconstantias. Hi autem casus sunt:

a) Vbi testes uarietate quadam naturali scribunt: 'astipulatus', 'ascitus', 'assequor', sed 'adsum', 'adscribere'; 'offendo', sed 'obfuit'; 'quicquid', sed 'idcirco', 'quidquam'; 'quanquam', 'quanque' (pronomen indefinitum), sed 'quamque' (aduerbium ac particula copulatiua); etc.

b) Vbi peculiarem aliorum auctorum usum inuenimus quem Sepulueda in recognoscenda collectione seruare uidetur. Nam Erasmus scripsit 'conuicium', 'annotatio', 'sequutus', 'quum', 'abs te', at Sepulueda 'conuitium', 'adnotatio', 'secutus', 'cum', 'a te'; Gibertus autem 'monimentum', at Sepulueda 'monumentum'; etc.

c) Vbi id solum nobis in mentem uenit suspicari, Sepuluedam uarietatem quandam conscium usurpare (aliquis enim epistolis ad Guaiardum figura 'quum' utitur); aut etiam quidem haesitare, uelut formis 'uendico' et 'uindico', 'percontor' ac 'percunctor'. Quamquam non semper facile fuit diuinare quid typographo, quid scribae, quid denique Sepuluedae tribuendum sit.

d) Tandem ubi ea uarietas constitutionem collectionis illustrat: 'adquiesco' occurrit in libris I–V, 'acquiesco' in libris VI–VII, denuo 'adquiesco' in epistola 7, 9[34].

Nec dubitamus quin nonnulli ab hac scribendi ratione dissensuri sint. Ad eorum obiectiones, quamquam non est hic

34 De constitutione collectionis uide Valverde Abril, pp. LXI-LXVII.

locus disputandi, tamen liceat nobis praeter alias rationes[35] Sepuluedae uerbis respondere, sic Michaelem Vascosanum alloquentis: 'Quam', inquit, 'ut sic imprimendam mandes peruelim, ea forma et characteribus qui mea opuscula, ut a Colinaeo anno Christi 1541 excusa sunt, imitentur' (5, 14, 1).

Textum tandem denuo interpunximus, paragraphorum numeratione instruximus et, quantum potuimus, ueterum ac recentiorum auctorum locis illustrauimus. Ceterum locupletissimos etiam indices instaurauimus ad curiositatem lectoris alliciendam, in quibus haud parum operae ac laboris consumpsimus.

Vnum restat ut amicis et sodalibus et magistris qui hoc in opere perficiendo mihi subuenerint meritas gratias agam. Pecuniam liberaliter subministrauerunt cum Vniuersitas Granatensis iuuante Prof. Dr. José González Vázquez, qui semper apertum rogationibus meis se praebuit, tum Educationis Cultusque Ministerium Hispanae nationis (PS93-0164, 'Obras completas de J. G. de Sepúlveda: edición y estudio'), tum denique Ministerium Flandriae communitatis in natione Belga. Nec silentio praeterire possum eos qui consilio atque auctoritate me in his studiis perduxerunt et erudierunt, in primis Prof. Dr. Elena Rodríguez Peregrina, magistram studiosam, quae nihil non est conata, dum opus feliciter absolueretur; ac deinde Prof. Dr. Walther Ludwig, qui me uelut alumnum suum apud Hamburgenses comiter et hospitaliter excepit. Hi omnes sua humanitate atque erga me beneuolentia animum meum redderunt eis perpetuo deuinctum.

Dabam Hamburgi, exeunte mense Martio anno 2002 J.J.V.A.

35 Quaestionem hanc accuratissime tractauerunt, inter alios, C. Codoñer, apud E. Antonio de Nebrija, Comentario al poema «In Ianum» de Pedro Mártir de Anglería, Salamanca 1992, pp. 35-38; J. M. Maestre Maestre, Edición crítica de textos latinos humanísticos, in J. M. Maestre - J. Pascual - L. Charlo (eds.), Humanismo y pervivencia del Mundo Clásico. Homenaje al profesor Luis Gil, Cádiz 1997, II.3, pp. 1051-1106.

CONSPECTVS LIBRORVM

Actas del Congreso Internacional 'V Centenario del nacimiento del Dr. Juan Ginés de Sepúlveda' (Pozoblanco, 13–16 de febrero de 1991), Córdoba 1993.

Antolín y Pajares, G., Catálogo de los códices latinos de la Real Biblioteca de El Escorial, I–IV, Madrid 1910–1924.

Asensio, E., Ciceronianos contra Erasmistas en España. Dos momentos (1525–1560), Revue de littérature comparée 52, 1978, pp. 135–154.

Bastiaensen, A. A. R., Le cérémonial épistolaire des chrétiens latins. Origine et premiers développements, Graecitas et Latinitas Christiana primaeva, Nijmegen 1964, Supplementa, II, pp. 5–46.

Bataillon, M., Érasme et l'Espagne, I–III, Genève 1993.

Benzing, J., Die Buchdrucker des 16. und 17. Jahrhunderts im deutschen Sprachgebiet, Wiesbaden 1982^2.

Beugnot, B., Débats autour du genre épistolaire. Realité et écriture, Revue d'Histoire Littéraire de la France 74, 1974, pp. 195–202.

Bleznick, D. W., Epistolography in Golden Age Spain, in S. Bowman et alii (ed.), Studies in Honour of G. E. Wade, Madrid 1979, pp. 11–21.

Campo Muñoz, M. I. del, Honorato Juan, humanista, maestro de príncipes y obispo de Osma, Soria 1986.

Cerdanvs et Ricvs, F., et alii, De vita et scriptis Io. Genesii Sepulvedae Cordubensis commentarius, in Io. Genesii Sepvlvedae Cordvbensis, Opera cum edita tum inedita, Matriti 1780, I, pp. i–cxiii.

Clough, C. H., The cult of Antiquity: letters and letter collections, in C. H. Clough (ed.), Cultural aspects of the Italian Renaissance, Manchester–New York 1976, pp. 33–67.

Constable, G., Letters and Letter-Collections, Turnhout 1976.

Costas Rodríguez, J. – Carrasco Reija, L., El manuscrito Granatensis del «De Bello Africo» de Juan Ginés de Sepúlveda, Epos 8, 1992, pp. 77–110.

Cuart Moner, B. – Costas Rodríguez, J., Diego de Neila, colegial de Bolonia y amigo de Juan Ginés de Sepúlveda, Studia Albornotiana 37, 1979, pp. 263–313.

Cugusi, P., Evoluzione e forme dell'epistolografia latina. Nella tarda Repubblica e nei primi due secoli dell'Impero, Roma 1983.

DE RICCI, S. – WILSON, W. J., Census of Medieval and Renaissance Manuscripts in the United States and Canada, I–III, New York 1935–1940.

DOTY, W. G., The Classification of epistolary Literature, The Catholic Biblical Quarterly 31, 1969, pp. 183–199.

FLORES SELLÉS, C., Epistolario de Antonio Agustín, Salamanca 1980.

FUMAROLI, M., Genèse de l'épistolographie classique: rhétorique humaniste de la lettre, de Pétrarque à Juste Lipse, Revue d'Histoire Littéraire de la France 78, 1978, pp. 886–905.

GIL FERNÁNDEZ, L., Una labor de equipo: la «editio matritensis» de Juan Ginés de Sepúlveda, Cuadernos de Filología Clásica 8, 1975, pp. 93–129.

–, Panorama social del Humanismo español (1500–1800), Madrid 1997[2].

GUALDO ROSA, L., La pubblicazione degli epistolari umanistici: bilancio e prospettive, Bulletino dell'Istituto Storico Italiano per il Medio Evo e Archivio Muratoriano 89, 1980–1981, pp. 369–392.

GUILLÉN, C., Notes toward the Study of the Renaissance Letter, B. K. LEWALSKI, (ed.), Renaissance Genres. Essays on Theory, History and Interpretation, Cambridge (Mass.)–London 1986, pp. 70–101.

HARTH, H., Probleme der Edition lateinischer Humanistentexte am Beispiel des Poggio-Briefwechsels, in L. HÖDL – D. WUTTKE (eds.), Probleme der Edition mittel- und neulateinischer Texte, Bonn 1978, pp. 91–99.

HENDERSON, J. R., On reading the Rhetoric of the Renaissance Letter, in H. F. PLETT (ed.), Renaissance Rhetoric, Berlin–New York 1993, pp. 143–162.

HOBSON, A., The 'iter italicum' of Jean Matal, in Studies in the book trade: in honour of Graham Pollard, Oxford 1975, pp. 33–61.

IJSEWIJN, J., Marcus Antonius Muretus epistolographus, La correspondance d'Érasme et l'épistolographie humaniste, Travaux de l'Institut Interuniversitaire pour l'étude de la Renaissance et de l'Humanisme 8, Bruxelles 1985, pp. 183–191.

Inventario general de manuscritos de la Biblioteca Nacional, Madrid, 1953–.

Juan Ginés de Sepúlveda y su crónica indiana, Valladolid 1976.

KRISTELLER, P. O., Iter Italicum, I–VII, London–Leiden 1965–1997.

LANHAM, C., Salutatio formulas in latin letters to 1200: Syntax, Style and Theory, München 1975.

LATTÈS, S., Recherches sur la bibliothèque d'Angelo Colocci, Mélanges de l'École française de Rome 48, 1931, pp. 308–344.
LOOZ-CORSWAREM, O. A. G. von, Juan Ginés de Sepúlveda, Göttingen 1931.
LOSADA, Á., Juan Ginés de Sepúlveda a través de su «Epistolario» y nuevos documentos, Madrid 1973 (= 1949).
–, Cartas filosóficas de Juan Ginés de Sepúlveda, Revista de Filosofía 40, 1952, pp. 115–148.
LUDWIG, W., Die Sammlung der «Epistolae ac Epigrammata» des Ulmer Stadtarztes Wolfgang Reichart von 1534 als Dokument humanistischer Selbstdarstellung, in K. ARNOLD – S. SCHMOLINSKY – U. M. ZAHND (eds.), Studien zu Selbstzeugnissen des späteren Mittelalters und der frühen Neuzeit, Bochum 1999, pp. 117–137.
MAESTRE MAESTRE, J. M., Bárbaros contra Humanistas, Estudios de Historia y Arqueología medievales 7, 1987, pp. 131–152.
–, La edición crítica de textos latinos humanísticos, in J. M. MAESTRE MAESTRE – J. PASCUAL BAREA – L. CHARLO BREA (eds.), Humanismo y pervivencia del Mundo Clásico, Homenaje al profesor Luis Gil, II.3, Cádiz 1997, pp. 1051–1106.
–, La adscripción a Portugal de Juan Ginés de Sepúlveda en el 'Ciceronianus' de Erasmo: ¿ *lapsus* o error deliberado?, in Cataldo e André de Resende. Congresso Internacional do Humanismo português (Coimbra-Lisboa-Évora, 25 a 28 de Outubro de 2000), breui in lucem edendus.
MENÉNDEZ PELAYO, M., Apuntes sobre el Ciceronianismo en España y sobre la influencia de Cicerón en la prosa latina de los humanistas españoles, Bibliografía Hispanolatina Clásica, Santander 1950, III, pp. 177–271.
MESNARD, P., Le commerce épistolaire comme l'expression sociale de l'individualisme humaniste, Individu et societé à la Renaissance (Colloque International, Avril 1965), Bruxelles 1967, pp. 15–31.
MÜLLER, W. G., Der Brief als Spiegel der Seele: Zur Geschichte eines Topos der Epistolartheorie von der Antike bis zu Samuel Richardson, Antike und Abendland 26, 1980, pp. 138–157.
NEBRIJA, E. A. DE, Comentario al poema «In Ianum» de Pedro Mártir de Anglería, Intr., Ed. y Trad. C. CODOÑER, Salamanca 1992.
NÚÑEZ GONZÁLEZ, J. M., Bolonia y el Ciceronianismo en España: Juan Ginés de Sepúlveda y Antonio Agustín, in Estudios sobre los orígenes de las Universidades españolas, Valladolid 1988, pp. 205–220.
QUONDAM, A., Le carte messaggiere: retorica e modelli di communicazione epistolare, Roma 1981.

RUMMEL, E., Erasmus and his catholic critics, I–II, Nieuwkoop 1989.
SÁENZ-BADILLOS, A., Ginés de Sepúlveda y la filología bíblica, Cuadernos de Filología Clásica 5, 1973, pp. 117–140.
SCARPAT, G., La lettera nell'Antichità, Introduzione al Nuovo Testamento, Brescia 1961, pp. 540–555.
SEPÚLVEDA, J. GINÉS DE, Epistolario (Selección), Trad. Á. LOSADA, Madrid 1979 (= 1966).
–, Historia del Nuevo Mundo, Trad. A. RAMÍREZ DE VERGER, Madrid 1996².
–, Obras completas, I, Historia de Carlos V, Libros I–V, Ed. y Trad. E. RODRÍGUEZ PEREGRINA, Pozoblanco 1995.
–, Obras completas, II, Historia de Carlos V, Libros VI–X, Ed. y Trad. E. RODRÍGUEZ PEREGRINA, Pozoblanco 1996.
–, Obras completas, III, Demócrates segundo, Ed. y Trad. A. COROLEU; Apología en favor del libro sobre las justas causas de la guerra, Ed. A. MORENO HERNÁNDEZ, Trad. Á. LOSADA, Pozoblanco 1997.
–, Obras completas, IV, Historia de Felipe II, Ed. y Trad. B. POZUELO CALERO, Pozoblanco 1998.
–, Obras completas, VI, Acerca de la Monarquía, Ed. y Trad. I. J. GARCÍA PINILLA; Del rito de las nupcias y de la dispensa, Ed. y Trad. J. M. RODRÍGUEZ PEREGRINA; Gonzalo, diálogo sobre la apetencia de gloria, Ed. y Trad. J. J. VALVERDE ABRIL, Pozoblanco 2001.
–, De rebus Hispanorum gestis ad Novum Orbem Mexicumque, Ed. A. RAMÍREZ DE VERGER, Stutgardiae et Lipsiae 1993.
SUÁREZ DE LA TORRE, E., «Ars epistolica». La preceptiva epistolográfica y sus relaciones con la retórica, G. MOROCHO GAYO (coord.), Estudios de drama y retórica en Grecia y Roma, León 1987, pp. 177–204.
THRAEDE, K., Grundzüge griechisch-römischer Brieftopik, München 1970.
TRUEBA LAWAND, J., El arte epistolar del Renacimiento español, Madrid 1996.
VALVERDE ABRIL, J. J., Io. Genesii Sepuluedae, Epistolarum libri septem, Introducción, edición, traducción, notas e índices, diss., Granada 2001.
VAGENHEIM, G., Les inscriptions ligoriennes: Notes sur la tradition manuscrite, Italia medioevale e umanistica 30, 1987, pp. 199–309.
VIEJO OTERO, E., CIL II 4658 en una carta inédita de Juan Ginés de Sepúlveda, Emerita 10, 1942, pp. 345–348.
VIOLI, P., Letters, in T. A. VAN DIJK (ed.), Discourse and Literature, Amsterdam–Philadelphia 1985.

COMPENDIORVM INDEX

AHN	=	Archivo Histórico Nacional, Madrid.
BAH	=	Biblioteca de la Academia de la Historia, Madrid.
BAV	=	Biblioteca Apostolica Vaticana, Città del Vaticano.
BCC	=	Biblioteca Capitular y Colombina, Sevilla.
BL	=	British Library, London.
BNCR	=	Biblioteca nazionale centrale, Roma.
BNE	=	Biblioteca Nacional de España, Madrid.
BNF	=	Bibliothèque nationale de France, Paris.
BNM	=	Biblioteca Nazionale Marciana, Venezia.
BSB	=	Bayerische Staatsbibliothek, München.
B(V)...	=	Bibliotheca (Vniuersitatis)...
HAB	=	Herzog August Bibliothek, Wolfenbüttel.
KUL	=	Katholieke Universiteit Leuven.
ÖNB	=	Österreichische Nationalbibliothek, Wien.
SUB	=	Staats- und Universitätsbibliothek Hamburg.

Allen	=	Opus epistolarum Des. Erasmi Roterodami, denuo recognitum et auctum per P. S. Allen et alii, Oxonii 1906–1958.
ASD	=	Opera omnia Desiderii Erasmi Roterodami, Amstelodami 1969–.
CAG	=	Commentaria in Aristotelem Graeca, Berolini 1881–.
CCAA	=	Corpus commentariorum Averrois in Aristotelem, Cambridge (Mass.) 1949–.
CCSL	=	Corpus Christianorum, Series Latina, Turnholti 1953–.
CDC	=	Corpus Documental de Carlos V, M. Fernández Álvarez, Salamanca 1973–1981.
CICan.	=	Corpus iuris canonici, A. L. Richter – A. Friedberg, Graz 1955.
CICiv.	=	Corpus iuris civilis, Th. Mommsen – P. Krueger, Berolini 1954.
CMG	=	Corpus Medicorum Graecorum, Berolini 1908–.

CODOIN	=	Colección de Documentos Inéditos para la Historia de España, Madrid 1842–1895 (= Vaduz 1964–1966).
CSEL	=	Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum, Vindobonae 1866–.
EL	=	Thomae Aquinatis Opera omnia iussu impensaque Leonis XIII P. M. edita, Romae 1882–.
EP	=	Thomae Aquinatis Opera omnia, Parmae 1852–1873.
LB	=	Desiderii Erasmi Roterodami Opera omnia, edidit Io. Clericus, Lugduni Batauorum 1703–1706 (= Hildesheim 1961–1962).
OCP	=	Juan Ginés de Sepúlveda, Obras completas, Pozoblanco 1995–.
Opera	=	Io. Genesii Sepuluedae Opera cum edita tum inedita, accurante Regia Historiae Academia, Matriti 1780.
PG	=	Patrologiae cursus completus, series Graeca, accurante et denuo recognoscente J.-P. Migne, Parisiis 1857–1866.
PL	=	Patrologiae cursus completus, series Latina, Parisiis 1844–1974.
PMG	=	Poetae Melici Graeci: Alcmanis Stesicori Ibyci Anacreontis Simonidis Corinnae Poetarum minorum reliquias carmina popularia et convivalia quae adespota feruntur edidit D. L. Page, Oxford 1962.
SA	=	Supplementum Aristotelicum, Berolini 1885–.

SIGLA

ω = Consensus *S* δ, accedentibus manu scripto *f* (ad epist. quae p. IX indicantur) et testibus minoribus ι (epist. 3, 5) m^2 *A* (epist. 5, 7 et 5, 8)

- *S* = Editio Salmanticensis a. 1557
- δ = Consensus *C M*, accedentibus m^3 (epist. 5, 7 et 5, 8) atque *T* (epist. 3, 10; 5, 13; 5, 14)
  - *C* = Editio Coloniensis a. 1602
  - *M* = Editio Matritensis a. 1780
  - m^3 = Codex Matritensis tertius, BNE, ms. 13835
  - *T* = Historia typographorum a. 1717
- ι = Consensus testium ad Honorati Ioannis elogia attinentium I^1 *k* I^2
  - I^1 = Editio Valentina prima a. 1649
  - *k* = Codex Centelles, B Publica Soriae, L-Z, c.14
  - I^2 = Editio Valentina secunda a. 1659
- *f* = Florilegium Columbinum, BCC, ms. 59-2-37
- m^2 = Codex Matritensis secundus, BNE, ms. 1854
- *A* = Antonii Augustini opera omnia, VII, a. 1772

ϕ = Consensus *L* ε κ

- *L* = Editio Lugdunensis 'Epistolae clarorum uirorum' a. 1561 (epist. 1, 9; 1, 12; 2, 13; 2, 14; 2, 15; 3, 17; 3, 18; 3, 19; 3, 20)
- ε = Consensus collectionum epistolarum clarorum uirorum selectarum $E^{1\text{-}2\text{-}3}$ (epist. 1, 12; 2, 13; 2, 14)
  - E^1 = Editio Venetiana a. 1568
  - E^2 = Editio Coloniensis prima a. 1569
  - E^3 = Editio Coloniensis secunda a. 1586
- κ = Consensus editionum Gaspari Contareni operum omnium *P* $V^{1\text{-}2}$ (epist. 2, 13 – 2, 15)
  - *P* = Editio Parisiensis a. 1571
  - V^1 = Editio Venetiana prima a. 1578
  - V^2 = Editio Venetiana secunda a. 1589

ϱ = Consensus codicis *r* et editionis *B* (epist. 1, 6)

- *r* = Codex Vratislauiensis Rehdigerianus, BV Vratislauiensis, ms. Rehd. 254.69

B = Editio Bataua 'Des. Erasmi Roterodami opera omnia', III, a. 1703

v = Consensus codicum v^1 v^2 *e* (epist. 3, 6)
v^1 = Codex Vaticanus primus, BAV, Vat. lat. 6039
v^2 = Codex Vaticanus secundus, BAV, Vat. lat. 3904
e = Codex Escurialensis, B Escurialensis, J-II-22

α = Consensus omnium testium ad Sepuluedae Apologiam pertinentium (epist. 5, 8) praeter eos qui ad locum laudati sint
R = Editio Romana a. 1550
g = Codex Granatensis, BNE, ms. 6043
p = Codex Prouidentianus, B John Carter Brown (Providentia, Rohde Insula), ms. B552/C334
s = Codex Salmanticensis, BV Salmanticensis, ms. 476

m^1 = Codex Matritensis primus, BNE, ms. 9913 (epist. 5, 8)

G = Apologia Aristotelis auctore Gasparo Cardillo Villalpandeo, Compluti a. 1560 (epist. 5, 16)

AD ILLVSTRISSIMVM
DOMINVM LVDOVICVM MENDOZAM, MONDEIARAE
MARCHIONEM, IO. GENESII SEPVLVEDAE IN
LIBRVM EPISTOLARVM

PRAEFATIO

[1] Epistolarum genera complura esse tam uere traditum est a Cicerone ut nullum sit scriptionis genus in quo locus epistolis apud uiros eruditos non relinquatur. [2] Epistolis saepe res non solum priuatim, sed etiam publice gestae sic compre-
5 henduntur ut earum historia non admodum desideretur, quod in eiusdem Ciceronis epistolis animaduertere licet. Epistolis ius quandoque dicitur et leges sanciuntur; principum enim rescripta pro legibus habentur, ut indicant multa principum Romanorum rescripta, et item leges pontificiae,
10 quae, ut sunt, sic epistolae decretales nominantur. [3] Per epistolas Hippocrates de medicina, Plato et Heraclitus et Seneca noster et plerique alii de rebus tum ad naturam, tum ad mores pertinentibus philosophati sunt; et ut Basilium et caeteros Graecos theologos omittam, Hieronymus, Augustinus,
15 Gregorius, Ambrosius, quatuor ecclesiae Latinae uelut columnae, de rebus sacris et religionem attingentibus per epistolas disseruerunt et plerosque diuinarum scripturarum locos grauissime et diligentissime tractauerunt et libros epistolarum confecerunt. [4] Ad summam, ut coram uoce, sic

Praef. 1 Cic. fam., 2, 4, 1: Epistularum genera multa esse non ignoras, sed unum illud certissimum, cuius causa inventa res ipsa est, ut certiores faceremus absentis, si quid esset, quod eos scire aut nostra aut ipsorum interesset (...). Reliqua sunt epistularum genera duo, quae me magno opere delectant, unum familiare et iocosum, alterum severum et grave || **2** Nep. Att. 16, 3: ei rei sunt indicio (...) XVI volumina epistularum, ab consulatu eius usque ad extremum tempus ad Atticum missarum: quae qui legat, non multum desideret historiam contextam eorum temporum.

cum absentibus amicis sermones de rebus omnibus per literas conferimus. 20

[5] In quibus generibus cum pro sua quisque facultate uersetur, more doctorum hominum comparatum esse uidemus ut epistolas a se paulo accuratius scriptas in unum quasi corpus conferant et in codices digestas in manus hominum 25 emittant, idque ad officium et humanitatem pertinere putent, si qua ex parte hominum studia suis laboribus et lucubrationibus iuuare queant. [6] Ego uero, qui in uario genere uersatus sum, prout me scilicet res ad doctos amicos Latine scribere cohortabatur, non eas modo causas quas caeteri 30 uulgo solent secutus sum epistolas meas praesertim de rebus literariis recognoscendi et in libros digerendi et emittendi, si quid mea industria et lucubratiunculae curiosis studiosisque hominibus ad rerum uel memoriam uel cognitionem prodesse possent, et quod me complures amici docti et 35 graues ad editionem hortabantur; sed ea quoque ratione priuatim impulsus, quod multarum mearum epistolarum exempla ab studiosis meique amantibus adolescentibus collecta et quaedam parum fideliter descripta ferri cognoueram. [7] Cui malo, ne latius serperet, per publicam et incorruptam 40 impressionem fuit occurrendum, et simul eadem opera prouidendum ne locus fraudi fieret illius simili qua libros alienos ab improbis et maleuolis cum insigni auctorum infamia corruptos fuisse constat per occasionem priuatim libros manu describendi, nondum scilicet inuenta imprimendi ratione. 45 [8] Cui commodissimae solertiae cum publica auctoritas accedat et fidelis examinandorum librorum diligentia, facile est priuatas fraudes publico testimonio deprehendere et redarguere. Quam prouidendi curam quo minus mihi negligendam putarem, fecit falsorum criminum molestissima recor- 50 datio quibus multis et impudentissimis per rumores a quibusdam meorum iniquorum in uulgus dissipatos sum la-

Praef.] 6 scribere *SCf* : escribere *M*

cessitus. [9] Atque his quidem ex causis epistolarum librum concinnaui et typis excusum euulgandum curaui.

55 [10] Quem librum ad te mitto, Ludouice Mendoza, Mondeiarae clarissime marchio, tenue quidem munusculum, sed utriusque nostrum personae conueniens, quod sit meae in te colendum propensae uoluntatis et tuorum in me magnorum meritorum memoris animi testimonium. [11] Quam ego ne-
60 cessitudinem non nuper, sed olim constitutam habui cum domo uestra, iam tum ab eo tempore cum fratres tuos, uiros optimos et illustres, Franciscum et Iacobum, Romae colere coepi, quorum alter episcopus Gienensis fuit, alter Caroli Caesaris orator ad pontificem maximum amplissima diu le-
65 gatione functus; [12] deinde Bernardinum, qui, cum Hispanae classis praefectus esset, Turcis hostibus, quos praeclaro nauali certamine deuicit, caeterisque piratis magno terrori erat, quique, ea praefectura Ioanni filio tradita, nunc Philippo regi gratum officium familiarius praestat et ad consilium
70 de maximis rebus adhibetur. [13] Antonium enim idcirco familiariter colere non potui, quia, paulo ante quam ego ex Italica longissima peregrinatione in Hispaniam remeassem, ipse in Nouum Orbem cum imperio et summa potestate a Carolo Caesare missus est, ut pro sua iustitia et prudentia
75 illarum gentium imperium pro rege procuraret; [14] antequam ipse in aulam regiam uocatus uenires, ad quam non solum regio consilio summae eiusdem Noui Orbis administrationi dicato praees, sed etiam ad consultationes de summis Hispaniae rebus et reipublicae statum, siue pax quies-
80 que sit, siue bellum impendeat, attingentibus pro tua sapientia et grauitate in primis adhiberis. [15] Quae magna est et memorabilis domus uestrae gloria, quinque fratres in summis ab optimo et sapientissimo principe propter singularem uirtutum uestrarum opinionem delatis honoribus eo-
85 dem tempore rempublicam cum egregia laude gerere. Sed

11 Gienensis *SCf* : Giennensis *M*

de uestris uirtutibus quanquam hic locum attingere non fuit alienum, tamen in huius memoriae nostraeque gentis historia, cuius ipsi bonam partem uobis uestro iure uendicatis, commodius memoratur. [16] Librum igitur accipies hoc animo missum quo tenues sed addictissimi clientes in magnos amicos et patronos solent per parua munuscula magnum gratificandi et, quacunque ratione possint, colendi uoluntatem declarare. 90

[17] Quem librum si per otium legere non grauaberis, inuenies fortasse non pauca quae te scire delectet, et multa literarum studiosis non inutilia quae longioribus epistolis sum persecutus, Hieronymum et Augustinum imitatus; [18] cum quorum multis epistolis si mearum longissimas quibus uarios locos de Christiana philosophia aliisque grauibus doctrinis ab amicis prouocatus atque consultus tractaui contuleris et cuiusque argumentum spectaueris, breues existimabis. Si quis autem longiores de rebus literatis commentationes epistolas inepte nominari contendat, is poterit equidem per me eosdem libros epistolares, ut a quibusdam Hieronymi epistolae inscribuntur, appellare. 95 100 105

[19] Vale.

15 uendicatis *SCf* : uindicatis *M* || **16** magnum *Sf* : magnam *δ*

IO. GENESII SEPVLVEDAE CORDVBENSIS EPISTOLARVM LIBER PRIMVS

1, 1 (I)

IO. GENESIVS SEPVLVEDA DES. ERASMO ROTERODAMO S. P. D.

[1] 'Antapologiam pro Alberto Pio', quam Romae iam pridem excusam cum his ad te literis dedi, statueram tibi primo quoque tempore mittere, ut, mea potissimum opera fac-
5 tus eius compos, intelligeres me, qui eam operam scribendi non infenso animo, sed officii gratia suscepi, minime abuti uelle ignoratione tua quo liber posset interea latius ac liberius diuagari. [2] Sed obstitit huic uoluntati meumque institutum retardauit honestissimorum quorundam et utriusque
10 nostrum studiosorum sed nimis cautorum hominum diligentia, qui, cupientes omnes inter nos simultatis causas submouere, lecto libello, temperanda aut etiam expungenda uerba quaedam censuerunt, quibus ipsi contra meam sententiam, qui nihil magis toto in libro quam ut modestissime
15 tecum agerem elaboraui, animum tuum exasperari posse existimabant (quanquam uno aut altero loco Italorum potius stomacho fuit inseruitum, quos iidem mihi, nisi ad eum mo-

1, 1, 2 Cf. Er. epist. 2728, 91-92 (Allen X 118): Nam Sepulueda fatetur in suis ad me litteris, se per illos fuisse compulsum addere quaedam libello suo atrociora quam vellet || Er. epist. 2810, 92-95 (Allen X 226): In litteris tamen ad me suis, fatetur quedam odiosius dicta, non ex suo stomacho, sed in gratiam Pio fauentium. An non bella purgatio? Sed quid faceret homo modestus? Ni fecisset, renunciabant illi amiciciam. Risi satis.

1, 1] Argumentum: Mittit Antapologiam pro Alberto Pio *add.* *δ* || Didaci Stunicae Obseruationes in Erasmum *add.* *M*

dum prouisum fuisset, iratos fore denuntiabant). [3] Sic horum studio factum est ut liber iam impressus non prius euulgaretur quam esset certis in locis ex ipsorum sententia, quemadmodum uidebis, emendatus. [4] Quod te uolui non ignorare, ne uisis lituris rei nouitatem aut discrimen demireris, si locis integris ex impressione Parisiensi liber ad manus tuas peruenerit. 20

[5] Quod uero attinet ad Obseruationes Stunicae, de quibus in eodem opusculo mentionem feci, scito eas esse penes Franciscum Quignonium, Sanctae Crucis cardinalem, non abhorrentem ab illius uoluntate, qui moriens, non ut liber ipse inchoatus et impolitus, sed summatim decerptae sententiae tibi mitterentur, mandauit. [6] Quod decerpendi munus ego eiusdem praesulis uoluntate libenter obiissem, si mihi per ingentes meas occupationes licuisset; quas tamen, si tibi rem fore gratam intellexero, omnes huic officio posthabebo, daboque operam ut exemplum ad te primo quoque tempore transmittatur. [7] Sunt autem, si tibi hoc scire cordi est, octoginta omnino adnotationes in scholia tua in Hieronymi opera ex editione secunda, et plus centum in Noui Testamenti conuersionem adnotationesque tuas ex quarta. 25 30 35

[8] Vale. Roma, Calendis Aprilis, 1532.

5 SEPVL. antapol. 32, 4 (Almeriae 2000): qui quo animo scripsisset in te moriens non obscure declaravit. Nam, cum non pauca collegisset quae ne in quarta quidem editione tua Novi Testamenti probaret, mandavit haeredibus ne commentarium, quod nondum prostrema manu recognoverat, evulgarent, sed ad te mitterent, ut, illis suis laboribus admonitus, posses, si velles, libros tuos emendare || **7** Cf. ER. epist. 2705, 9-12 (Allen X 86): Fuerunt autem prius missae annotationes circiter 80 in scholia tua super epistolas Hieronymi. Quae vero nunc mittuntur sunt 135 in annotationes super Nouum Testamentum.

2 denuntiabant *SM* : denunciabant *C*

1, 2 (II)

DES. ERASMVS ROTERODAMVS GENESIO SEPVLVEDAE S. P. D.

[1] Librum tuum multo ante acceperam Lutetiae excusum quam idem mihi redderetur excusus Romae, in quo quidem quo magis amo doctrinam, ingenium et eloquentiam, hoc uehementius doleo tibi hoc operae in tale argumentum esse
5 collocatum. Sentio te quorundam affectibus inseruiuisse; sed iste animus dignus erat qui Musis tantum et Christo seruiret. Ex reciprocatione talium libellorum non uideo quid nasci possit praeter dissidia, quorum in mundo plus satis est. Itaque consultius arbitror non respondere.
10 [2] Gratum est quod scribis de Stunicae Annotationibus. Quidam gustum aliquem ad me misit. In hoc negotio iam dudum sum; apparatur Hieronymi tertia editio magnis impendiis. Ipse longe plura castigaui in Hieronymo quam Stunica, quanquam habet ille quae me fugerant. [3] Reddes me
15 tibi, mi Genesi, perpetuo deuinctum, si curaris ut loca decerpta ad me perueniant. Notauit, ut audio, quaedam in 'Annotationes' meas quas scripsi in Nouum Testamentum. Scripsissem et cardinali Quignonio, sed hic forte oblatus est e uestigio abiturus. Quicquid miseris ad Antonium Fugge-
20 rum Augustam, tuto ad me perferetur.
[4] Bene uale. Friburgi, postridie Virginis assumptae, anno 1532.

1, 2] *Hanc epistolam om. C* || Argumentum: Excusat se, quod ad Sepuluedae Antapologiam non respondeat. Didaci Stunicae annotata in Erasmum *add. M*

1, 3 (III)

IO. GENESIVS SEPVLVEDA DES. ERASMO ROTERODAMO S. D.

[1] Accepi literas tuas Romae pridie Idus Octobris Friburgi decimosexto Calendas Septembris datas, quo minus uidelicet demirarer meum libellum tam sero ad te fuisse perlatum; in quibus quod scribis, te consultius arbitrari ad eum non respondere, ne inter nos dissidium excitetur, prae te 5 fers egregiam quandam humanitatem et sapientiam, qui nolis otium nostrum ab studiis utilioribus auocatum molestis contentionibus conteri, eisdemque parum fructuosis. [2] Quae tui consilii ingenua professio dici non potest quam grata mihi fuerit atque iucunda. Quid enim mihi aut grauius poterat 10 aut molestius accidere quam eo detrudi ut cogerer cum Erasmo, quem uelut aetatis nostrae lumen suspicio, simultates inuitissimus exercere? [3] Quanquam istius aequitatis animi tui spem certam nobis fecerat non modo perspecta prudentia tua, cuius non erat meum officiose factum in 15 diuersum interpretari, sed etiam epistola qua nuper Thomae Caietano cardinali scripsisti te sponte quidem tua, sed ipsius auctoritate confirmatum, in eam potissimum curam incumbere ut, omnibus tuis libris recognitis, hominum etiam morosorum de te querimoniis sine contentione satisfaceres. 20 [4] Quod opus ut urgeas, quanquam, ut uideo, hortatore non eges, tamen pro mea in te singulari beneuolentia et obser-

1, 3, 3 Er. epist. 2690, 11-14 (Allen X 67): Quod suadet tua R. D. iam mea sponte magna ex parte praestiti, notatis et correctis locis compluribus, in quibus indubitatus erat lapsus, vel meus, vel typographorum. Moderationem autem quam requiris, iam omnium iudicio praestiti.

1, 3] Argumentum: Hortatur Erasmum ut scripta sua purget ne aliis offendiculo sit *add.* δ || Monet Stunicae annotationes iam ad eum missas *add. M* || *Inscriptio:* S. D. *S* : S. P. D. δ || **1** datas ω : data *Allen*

uantia ego quoque te iterum atque iterum oro et precibus omnibus obtestor; uno siquidem facto, crede mihi, silentium
25 impones obtrectatoribus tuis et a bonis omnibus egregiam laudem assequeris et, quod maxime conuenit tuae pietati, firmior ipse iuxta Pauli praeceptum infirmiorum imbecillitates sustinebis.

[5] Quod uero pertinet ad Stunicae Adnotationes, iam Ina-
30 chi Mendozae cardinalis iussu decerptas omnes et tibi missas ad tuas manus peruenisse puto. Huic enim, cum Romam peruenisset, ipsarum commentarios, retento exemplo, tradidit Quignonius cardinalis cum caeteris Latinis libris eidem ab Stunica legatis. Itaque praesul optimus et tui percupidus
35 meo labori consuluit, quem ipse tamen, ut tibi morem gererem, perquam lubens obiissem.

[6] Vale, mi Erasme, tibique persuade me tui esse studiosissimum et, si quid mea opera, studium ac diligentia praestare poterit, me tua causa nihil non esse conaturum. Roma,
40 Idibus Octobris, anno Christi nati 1532.

1, 4 (IV)

IO. GENESIVS SEPVLVEDA DES. ERASMO ROTERODAMO S. D.

[1] Iam pridem quid agas ignoramus, ac ne illud quidem exploratum habemus, num ad tuas manus peruenerit libellus

4 VVLG. Rom. 15, 1: debemus autem nos firmiores inbecillitates infirmorum sustinere.

5 Inachi *SC* : Inechi *M* || **6** uale *post* conaturum *del. S in erratis* : *iterauit C*

1, 4] Argumentum: Versionem Noui Testamenti Erasmi deprauatam ostendit ex Vaticanae bibliothecae exemplari Graeco, locum item Pauli ad Gal. (Gal. cap. *M)* iv Sina mons est in Arabia et c. explicat *add. δ* || *Inscriptio:* S. D. *Sf* : S. P. D. *δ*

Stunicae aduersus tuas 'Obseruationes in Nouum Testamentum', quem superioribus diebus ad te ex urbe Bononia misimus. [2] Sed quoniam perlatum esse non dubito et te suspicor ob eius admonitiones in illis tuis uigiliis accuratius recognoscendis occupatum esse, contra officium atque adeo pietatem fore putaui te id celare quod ad hanc rem etiam atque etiam pertinere arbitror. [3] Scito exemplaria Graeca quae tu secutus es in Nouo Testamento plerisque mendis esse deprauata, iam singulis uerbis, iam solidis orationibus sublatis aut uicissim redundantibus. Quod factum esse reor culpa librariorum, quibus errandi occasionem praebuerint scholia quaedam importune, ut saepe solet, a quibusdam studiosis in librorum marginibus adscripta. [4] Itaque id malum semel per errorem a nonnullis admissum tam late, ut uideo, permanauit ut non solum excusi omnes libri cum eis erratis circunferantur, sed quaedam etiam manu scripta exemplaria ab his mendis non abhorreant. Quo minus debet mirum uideri cuipiam te, dum caecos sequeris, ad easdem salebras offendisse. [5] Est enim Graecum exemplar antiquissimum in bibliotheca Vaticana, in quo diligentissime et accuratissime literis maiusculis conscriptum utrunque Testamentum continetur, longe diuersum a uulgatis exemplaribus; mihi enim, cum ab Stunica fuissem admonitus, rem perspicere et libros conferre curae fuit. [6] Hoc autem exemplar omnium esse emendatissimum cum eius antiquitas declarat et librarii diligentia, tum quod multum conuenit cum uetere nostra translatione, quae dubitari non debet quin ex emendatissimo quoque exemplari conuersa et tradita nobis sit a maioribus. [7] Cum igitur ad illius exemplaris fidem et quasi normam caeteri libri sint emendandi ac dirigendi, quid opus facto sit ipse considerabis; sic enim habeto, raro uulgatam Graecorum editionem a ueteri translatione nostra discrepare (discrepat autem, ut nosti, saepissime), ut a Vaticano illo exem-

5 Vaticana *Sδ* : Baticana *f* || **6** eius *Sδ* : eis *f*

plari non dissentiat, ac, ne te teneam, trecentis sexaginta quinque locis scripturae diuersitatem adnotauimus.

[8] Caeterum qui me animus impulit ut ista te in uniuersum admonerem, dum tuae laudi hoc faueo libentius, quo mihi
40 cum bono publico coniunctior esse uidetur, idem tacere non patitur quod in Epistola Pauli quae est ad Galatas, capite quarto, iam pridem animaduerti. [9] Legebam epistolas Pauli, ut saepe iam Graece, interdum Latine soleo, prout liber uenerit in manus, non equidem ut Latina cum Graecis confe-
45 rendo in cuiusquam inuidiam ingenium periclitarer, sed ut altius memoriae sensa illarum inhaerescerent. [10] Cum ergo in locum illum incidissem ubi sic habet uetus translatio: 'Sina mons est in Arabia, qui coniunctus est ei quae nunc est Hierusalem', re diligentius inspecta, non potui non demirari
50 locorum rationem tantopere a Pauli uerbis dissidere. [11] Constat enim montem hunc qui coniunctus esse dicitur Hierosolymis, ab eadem urbe itinere multorum dierum abesse. Quem mihi scrupulum multum etiam adauxit enarratio Thomae, qui, praefatus haec inter se loca uiginti dierum itinere
55 distare, eadem tamen propter itineris Iudaeorum continuationem coniuncta dici interpretatur. [12] Tunc igitur mihi id quod erat suspicanti codicem Graecum consulere placuit, qui mihi facile omnem dubitationem ademit; sic enim habet:

1, 4, 7 ER. capita, LB VI ***r: iam nunc quidam iactant se trecenta loca notasse ex codice pontificiae bibliothecae, in quibus ille consonat cum nostra vulgata editione Latina, cum mea dissonat || **10** VVLG. Gal. 4, 25: Sina enim mons est in Arabia / qui coniunctus est ei quae nunc est Hierusalem || **11** THOM.-AQ. in Gal. 4, 8 (EP XIII 423): Ubi primo oritur dubitatio: quia cum Sina distet a Hierusalem per viginti fere dietas, videtur falsum quod Sina junctus sit Hierusalem, ut hic apostolus dicit (...). Qui mons conjunctus est non per spatii continuitatem, sed per similitudinem, ei quae nunc est Hierusalem, idest Judaico populo.

7 te *om. C*

Τὸ γὰρ Ἄγαρ Σινᾶ ὄρος ἐστὶ ἐν τῇ Ἀραβίᾳ συστοιχεῖ δὲ τῇ νῦν Ἱερουσαλήμ. [13] Quorum uerborum germanus intel- 60
lectus, aut ego fallor, aut longe diuersus est tum a ueteri, tum a tua translatione, quam itidem me uidere non piguit. Nam uerbum συστοιχεῖ neque coniuncta esse significat neque confinia, quemadmodum te miror conuertisse. [14] Σύ-
στοιχα enim, ut multis in locis docet Aristoteles, sunt 65
quae quandam inter se proportionem ordinemue habent; et talis ordo συστοιχία passim ab eodem philosopho nuncupatur, ut in primo et tertio libro 'De physico auditu' et item in primo 'Τῶν ἠθικῶν τῶν Νικομαχείων' et aliis plerisque locis. [15] Sed quanquam nemo, ut arbitror, his uerbis frequenti- 70
us utitur quam Aristoteles, tamen Suidas ipsorum uim apertissime declarat, 'σύστοιχα', γὰρ φησὶ, 'λέγεται ἀλλήλοις τὰ ὁμοίως ἔχοντα πρός τινα, ἃ καὶ κατὰ ἀναλογίαν εἴη ἄν', καὶ τὰ λοιπὰ, ut mihi locus in hunc modum uerti commodi-

12 Ep. Gal. 4, 25: τὸ δὲ Ἁγὰρ Σινᾶ ὄρος ἐστὶν ἐν τῇ Ἀραβίᾳ· συστοιχεῖ δὲ τῇ νῦν Ἰερουσαλὴμ || **13** Er. Gal. 4, 25 (LB VI 820[B]): Nam Agar, Sina mons est in Arabia, confinis est autem ei, quae nunc vocatur Hierusalem || **14** Arist. Ph. 189ᵃ1: λαμβάνουσι γὰρ ἐκ τῆς αὐτῆς συστοιχίας; Arist. EN 1096ᵇ6: τιθέντες ἐν τῇ τῶν ἀγαθῶν συστοιχίᾳ τὸ ἕν || **15** Sud. IV 482: σύστοιχα καὶ παρώνυμα καὶ πτώσεις παρακεῖσθαι μὲν ἀλλήλοις δοκοῦντα, διαφέροντα δέ. σύστοιχα λέγεται ἀλλήλοις καὶ τὰ ὁμοίως ἔχοντα πρός τινα, ἃ καὶ κατὰ ἀναλογίαν εἴη ἄν· ὡς ἐπιστήμη καὶ αἴσθησις· ἑκάτερον γὰρ αὐτῶν ὁμοίως ἔχει πρὸς τὰ ὑφ' αὐτά. ὁμοίως καὶ τὸ αἰσθητὸν καὶ τὸ ἐπιστητόν· ἑκάτερον γὰρ αὐτῶν ὁμοίως ἔχει πρὸς τὰ ὧν ἐστί. σύστοιχα λέγουσι καὶ πάντα τὰ ὁμοίως παρωνομασμένα ἀλλήλοις τε καὶ ἐκείνῳ ἀφ' οὗ παρωνόμασται· οἷον ἀπὸ τῆς δικαιοσύνης παρωνόμασται ὁ δίκαιος, τὸ δίκαιον, τὸ δικαίως. ταῦτα δὴ καὶ ἀλλήλοις ἐστὶ σύστοιχα καὶ αὐτῇ τῇ δικαιοσύνῃ. παρώνυμα δὲ μόνα τὰ ἀπό τινος παρωνομασμένα ἐκείνῳ λέγουσιν, ᾧ παρωνό-

12 τὸ γὰρ ... Ἱερουσαλήμ *om. f in lac.* || ἐστι *SC* : ἐστιν *M* || **13** συστοιχεῖ *om. f in lac.* || **14** σύστοιχα *om. f in lac.* || συστοιχία *om. f in lac.* || Τῶν ... Νικομαχείον *om. f in lac.* || et aliis *ω* : [et] aliisque *Allen* || **15** Aristoteles *Sδ* : Aristotelem *f* || σύστοιχα ... λοιπὰ *om. f in lac.* || hunc *SCf* : huc *M*

75 us posse uideatur: 'Agar enim Sina mons est in Arabia; est autem eiusdem rationis atque ea quae nunc est Hierusalem.' [16] Est enim sensus: Sina, quo per figuram refertur Agar, mons est in Arabia qui eiusdem rationis eiusdemque proportionis est atque urbs Hierusalem, quam nunc oculis corpo-
80 reis cernimus; nam ut haec, sic ille terrestris est, eodemque modo ambo se habent ad supernam, hoc est, coelestem Hierusalem.

[17] Haec igitur ut ad te scriberem, me et officii ratio et tui studium induxit. Tuum erit ad nos uicissim quid sentias,
85 quid egeris, quid moliaris rescribere.

[18] Vale. Roma, decimo Calendas Nouembris, anno Christi nati 1533.

1, 5 (v)

DES. ERASMVS ROTERODAMVS IO. GENESIO SEPVLVEDAE S. P. D.

[1] Nihil mihi redditum est, doctissime Sepulueda, sed R. D. Inachus, episcopus et cardinalis Burgensis, literis suis significarat se curaturum ut ex his quae Stunica notarat describerentur quae uiderentur ad rem pertinere. [2] Idque ab
5 eo factum est, sed schedae ad me non peruenerunt priusquam ipse ad Caesarem profectus eas in scriniis Alfonsi Valdesii reperisset una cum suis literis, atque inde ad me transmisit, simul illud indicans, Stunicam morientem diligenter mandasse ne quid earum Annotationum exiret in uulgus,

μασται, ἀλλ' οὐκ ἀλλήλοις, οὐδὲ ἐκεῖνα τούτοις· τῇ γραμματικῇ ὁ γραμματικός, οὐκέτι δὲ ἡ γραμματικὴ τῷ γραμματικῷ.

1, 5] *Hanc epistolam om. C* || Argumentum: Respondet ad Sepuluedae obiectiones et nonnulla subiungit de Stunicae scriptis *add. M*

sed ad me mitterentur et his meo arbitrio uterer. Si quid 10
abs te missum est, scito ad me non peruenisse. [3] Et profecto
expedit ad famam Stunicae ut illa non ederentur, non quin
multa bene perspexerit, sed insunt rursus multa friuola et
perperam reprehensa, quaedam etiam non intellecta, quo-
rum specimen aliquod ad te mittam, si uoles, sed ita ne res 15
exeat in manus hominum; rixarum est plus satis.

[4] De συστοιχεῖ miraris quare uerterim ‘confinis est’. Eo-
dem uerbo utitur Hieronymus hunc enarrans locum, quem
miror hoc scrupulo nihil fuisse commotum; et ‘confinis est’
mollius est quam ‘coniunctus est’, quo uerbo usus est inter- 20
pres. Chrysostomus et Theophylactus non dubitant interpre-
tari ‘uicinus est’; et quae inter se similia sunt uicina dicun-
tur, frequentius autem confinia. [5] Quoniam autem uidebam
interpretes hoc loco uariare, non uisum est eam dictionem
in uertendo latius explicare, praesertim cum uix ulla opinio 25
per omnia mihi satisfaceret. Ipse tamen miror cur in annota-
tionibus non senserim scrupulum. [6] Thomam miror quare

1, 5, 2 ER. epist. 2810, 86-90 (Allen X 226): cuius fideli opera ⟨Inachi, cardinalis et episcopi Burgensis⟩ nactus sum notationes Stunicae in Hieronymum, et in Annotationes meas in Nouum Testamentum (...). Quod tamen per Sepuluedam nunquam fuisset factum, ni Inachus id diligenter curasset || **4** HIER. in Gal. 2, 4, 472-3 (PL XXVI 417[B]): nec mirum vetus Testamentum, quod in monte Sina, qui est in Arabia, et confinis est ei, quae nunc est Jerusalem, constitutum est atque conscriptum, non esse perpetuum; HIER. Gal. 4, 25 (PL XXIX 816[A]): Quae est Agar: Sina enim mons est in Arabia, quia coniunctus est ei, quae nunc est Jerusalem || **4** CHRYSOST. in Gal. 4, 25 (PG LXI 662): συστοιχεῖ δὲ τῇ νῦν Ἱερουσαλήμ. Τουτέστι, γειτνιάζει, ἅπτεται || **4** THPHYLACT. in Gal. 4, 25 (PG CXXIV 1005[C]): συστοιχεῖ δὲ καὶ τῇ Ἱερουσαλήμ· τουτέστι, γειτνιάζει, ἅπτεται· ἢ ὅτι ἀπεικάζεται τῇ κάτω Ἱερουσαλὴμ, καὶ ἀναλογεῖ αὐτῇ, καὶ εἰς ἐκείνην ἐκλαμβάνεται, ὡς ὁμοιότητος οὔσης ἀμφοῖν || **6** THOM.-AQ. in Gal. 4, 8 (EP XIII 423): Ubi primo oritur dubitatio: quia cum Sina distet a Hierusalem per viginti fere dietas,

4 συστοιχεῖ *om. f in lac.*

reprehendas; non enim is putauit Sina montem esse uicinum Hierosolymis, sed coniunctum dici ob continuationem itine-
30 ris; nam a Sina lex profecta est Hierosolymam. De dictione συστοιχεῖ multa colligit Budaeus in 'Commentariis linguae Graecae', si libet inspicere. Mihi uero gratum est quod admonueris.

[7] Quae Stunica notarat in Hieronymum, magna ex parte
35 sero perlata sunt; iam enim 'Opus epistolarum' Lutetiae processerat. Dignus erat uir ille et doctus et diligens, qui complures annos adiuuaret rem literariam et in propriis argumentis uersaretur. Nunc res ipsa loquitur eum per omnem uitam nihil aliud egisse. 'Apologiam' quam scripsit in
40 Fabrum Stapulensem nondum nancisci potui.

[8] Quod scribis de codice Graeco quem nactus es in bibliotheca Pontificia tantopere cum uulgata editione consentiente, uide ne inanem operam sumas. Constat enim, quum Graeci foedus inirent cum ecclesia Romana, quemadmodum
45 testatur bulla quae dicitur 'Aurea', hoc quoque fuisse comprehensum in articulis, ut Graecorum codices, praesertim euangelici, ad Romanam lectionem emendarentur; et in similes codices ipse incideram, quum primum ederem Nouum Testamentum. [9] Quare ex isto codice nihil est quod possis

videtur falsum quod Sina junctus sit Hierusalem, ut hic apostolus dicit (...). Qui mons conjunctus est non per spatii continuitatem, sed per similitudinem, ei quae nunc est Hierusalem, idest Judaico populo || **6** BVDAEVS Comm. ling. Graec. p. 531 || **8** ER. capita, LB VI ***r: Hic obiter illud incidit admonendum, esse Graecorum quosdam Novi Testamenti codices ad Latinorum exemplaria emendatos. Id factum est, in foedere Graecorum cum Romana Ecclesia: quod foedus testatur Bulla quae dicitur aurea. Visum est enim et hoc ad firmandam concordiam pertinere. Et nos olim in hujusmodi codicem incidimus, et talis adhuc dicitur adservari in Bibliotheca Pontificia.

6 συστοιχεῖ *om. f in lac.* || **8** quum *Sf* : cum *M* || quum *Sf* : cum *M*

iudicare; sed Graecorum lectio petenda est ex Graecis auc- 50
toribus, Athanasio, Basilio, Origene, Chrysostomo, Nazianzeno, Cyrillo.

[10] Ex literis R. D. cardinalis Inachi, qui scribebat te sibi fore comitem redeunti in Hispaniam, conceperam opinionem te Romae non esse; eaque causa fuit quo minus ad te 55
scriberem.

[11] Haec ad tuam epistolam, quam ad me misit egregius uir Ambrosius a Gumpemberg, protonotarius apostolicus, suis inclusam literis.

[12] Bene uale. Datum apud Friburgum Brisgoae, decimo- 60
septimo die Februarii, anno a natiuitate domini 1534.

1, 6 (VI)

IO. GENESIVS SEPVLVEDA DES. ERASMO ROTERODAMO S. P. D.

[1] Miror tibi meam epistolam cum Stunicae Adnotationibus non fuisse redditam; intellexisses nihil me separatim misisse, sed curasse tamen diligenter ut tibi primo quoque tempore chartae illae Bononiae ab Inacho cardinali receptae rursus mitterentur. [2] Quod te scribis ex literis ipsius in- 5
tellexisse morientem Stunicam mandasse ne quidquam ea-

9 ER. capita, LB VI ***r: Verum, ex his corrigere nostros, est Lesbiam, ut ajunt, admovere regulam. Illud potius spectandum, quid legerint veteres Graeci, Origenes, Athanasius, Basilius, Gregorius Nazianzenus, Chrysostomus, Cyrillus ac Theophylactus.

11 a Gumpemberg *Allen* : Agumpemberg *ω*
1, 6] Argumentum: Stunicae annotationes in Erasmum *add. M* || Erasmus in Geographia reprehenditur, Graecosque codices Romae in Vaticano sincere asseruatos ostendit *add. δ* || *Inscriptio:* Io. Genesius Sepulueda Des. Erasmo Roterodamo S. P. D. *(S. P. r) ωr* : Erasmo Rot. Io. Gen. Sepuluedas *B*

rum ederetur in uulgus, sed ad tuos usus in bonum publicum reseruarentur, hoc ego non ignorabam, qui idem tibi fueram in 'Antapologia' testatus. Expedire porro ad famam
10 Stunicae ne emittantur, propterea quod multa sint in eis friuola et perperam reprehensa, tibi haud difficulter assentiar. Sed tu uicissim intelligis hoc nihilo magis ad tuam laudem pertinere, qui fateris eundem multa bene perspexisse. [3] Quanquam igitur neminem puto commissurum ut quidquam
15 edat praeter demortui uoluntatem postremis uocibus testatam, erit tamen tuae humanitatis per occasionem facere ut homines intelligant Stunicam a te non prorsus laude sua fuisse fraudatum, ut simul tuo more fungaris officio boni uiri, simul ansam tollas editionis, quam posset quispiam arri-
20 pere ingratitudine praetenta. [4] Nihil est autem quod specimen, quemadmodum, si uelim, polliceris, aliquorum perperam ab Stunica reprehensorum mittas ad me, cui nihil minus est propositum quam Stunicae in omni causa patrocinari, praesertim contra te, aduersarium potentissimum et
25 quem summis ipse uiris parem semper iudicaui, et ob eam rem obseruo amanterque colo. Nec dubito pro tua prudentia quin iam sublata contentione ingenue sis admonitiones defuncti, quascunque rectas putaueris, admissurus.

[5] De uerbo Pauli συστοιχεῖ sit satis admonuisse; mihi ta-
30 men certissima ratio semper erit pluris quam omnes enarratores uel interpretes, quorum neminem probabo qui translatis dubiisque uocabulis uertet quod auctor propriis atque

1, 6, 2 SEPVL. antapol. 32, 4: qui quo animo scripsisset in te moriens non obscure declaravit. Nam, cum non pauca collegisset quae ne in quarta quidem editione tua Novi Testamenti probaret, mandavit haeredibus ne commentarium, quod nondum prostrema manu recognoverat, evulgarent, sed ad te mitterent, ut, illis suis laboribus admonitus, posses, si velles, libros tuos emendare.

3 igitur...quidquam *om. f* : *mg. altera manu f* || demortui *ω* : mortui *ϱ* || **5** συστοιχεῖ *om. f in lac.* || enarratores uel interpretes *ω* : interpretes *ϱ* || propriis atque certis *ωr* : propius ac artis *B*

certis prodiderit. [6] Thomam non accuso, quod loca disiunctissima coniungat (nam qui possum, iter uiginti dierum interponentem?), sed quod uir alioqui doctissimus parum apte 35 Iudaeorum itineris continuationem excogitauerit praeter mentem Pauli; ut taceam, quod nullum unquam iter fuit minus continuatum quam illud Iudaeorum, qui tot annos in Arabiae solitudine consumpserunt.

[7] Caeterum me hic locus admonet, ut pro mea in te singu- 40 lari beneuolentia et obseruantia illud te horter, ne, cum tibi est de oppidorum situ disserendum, oscitanter agas, sed Strabonem, Melam, Plinium aut Ptolemaeum reuisas. Nam his paucis diebus, dum Hieronymi 'Epistolas' euoluerem, incidi in quaedam scholia tua, ubi multo etiam magis tuam 45 diligentiam desideraui. [8] Scribis enim in 'Epistolam ad Euagrium' Rhegium esse oppidum in Graecia, Constantinopolim in Macedonia, cum haec haud dubie quae prius Byzantium dicebatur sit in parte Thraciae a Macedonia prorsus auersa, Rhegium in Brutia, qua paruo freto Italia disiungi- 50 tur a Sicilia. Quod si ad Magnae Graeciae Ciceroni quoque uetus uocabulum spectasti, tamen meminisse debebas, qui Graeciam simpliciter dicit, hunc non partem Italiae uideri, sed Atticam et finitima loca designare. [9] Memini etiam (sed locus excidit) me legere in alio tuo scholio urbem Nicopo- 55

9 Er. annot. in Tit. 3, 12 (LB VI 974^{C-D}): Nicopolis Thraciae civitas, ut autumat Chrysostomus. Theophylactus scripsit eam imminere Istro flumini. Hieronymus putat esse eam, quae ob victoriam, qua Caesar Augustus devicit Antonium et Cleopatram, nomen hoc sortita est. At eam peractam constat apud Actium Epiri promontorium.

6 uir...excogitauerit *ω* : frigide commentus sit itineris Iudaeorum continuationem *ρ* || nullum unquam *(*umquam *M)* iter *ωr* : nullum iter unquam *B* || **7** me *om. B* || tuam diligentiam *ωr* : diligentiam tuam *B* || **8** Euagrium *ωρ* : *nunc legendum est* Euangelum || qua *ρ* : quo *ω* || Ciceroni *ρM et corr. S in erratis (scripserat* Ciceronis*)* : Ciceronis *Cf*

lim ex Augusti uictoria nuncupatam urbem esse in Thracia, quam esse constat in Epiro prope Actium, ad quod Antonius fuit praelio nauali superatus; sed tibi uidelicet imposuit quod altera est ταύτῃ ὁμώνυμος ἐν τῇ Θράκῃ. [10] In libello
60 Ciceronis 'De senectute' adscriptum a te notaui Capuam esse urbem in Apulia, quae tamen caput est Campaniae, et olim praeter Romam Italiae nobilissima. [11] Nec est absimile huic incuriae quod in 'Ciceroniano' me, quem Cordubensem esse sciebas, Lusitanis annumerasti, ut te admonui in
65 meo quem supra dixi libello. [12] Ac de his quidem, quae tum leuissima sunt, tum tibi duntaxat non dormitanti facillima, sed magnam securitatem indicantia, te amicitiae, ut dixi, officiique gratia admonendum putaui, admonitus ipse dicto Pauli, locorum ratione non animaduersa, parum a quibus-
70 dam intellecto. Tuum erit omnia in bonam partem accipere. Quod si a te secus factum intellexero, non amplius tibi officiis ingratis ero molestus.

[13] Quod pertinet ad librum Pontificium, Graecos codices Noui Testamenti Graecorum quorundam uel malitia uel
75 leuitate fuisse deprauatos, id ipsum quod scribis fides esse

11 Er. Ciceron. 3687-3692 (Brixiae 1965; cf. ASD I,2 691): Lusitanos aliquot eruditos noui (...) et Genesium, qui nuper aedito Romae libello, praeclaram de se spem praebuit || **11** Sepvl. antapol. 9, 3: trans Alpes tamen natus sum, in Betica, non in Lusitania, ut ipse, cum iterum Ciceronianum scriberes, putasti, deceptus fortasse provinciarum confinio (...) Cordubam alluat, unde nos legeras, videlicet in meo De fato et libero arbitrio adversus Lutherum libello.

9 ex Augusti uictoria nuncupatam urbem esse *ω* : nuncupatam ex Augusti victoria esse urbem *ϱ* || Epiro *ω* : Epeiro *ϱ* || praelio nauali superatus *ω* : praelio superatus nauali *ϱ* || ταύτῃ ... Θράκῃ *om. f in lac.* || Θράκῃ *(nunc legendum est* Θρᾴκῃ*)* *ω* : Θρακῖᾳ *ϱ* || **11** huic *ωr* : huius *B* || meo *ω* : eo *ϱ* || **12** magnam securitatem indicantia *ω* : indicantia magnam negligentiam *ϱ* || **13** de Stunicae in Fabrum Apologia iudicare *(*indicare *corr. Allen)* nihil possum, sed nec quicquam tale scriptum ab eo puto, cui, quod equidem sciam, nihil rei erat cum Fabro *om. ω* : *exhibet ϱ ante* quod pertinet

debet indubitata, quod in Graecorum ad sanitatem redeuntium foedere inito cum ecclesia Romana cautum fuerit ut Graeci codices ad Romanam lectionem emendarentur. Quomodo enim poterant clarius utrique contestari exemplaria Romana lectionem ueram et germanam retinere, Graecorum esse uitiata? [14] Nam quod ais, Graecam lectionem ex Graecis auctoribus esse petendam, diceres aliquid si rationem Graeci sermonis affirmares a Graecis commodius quam a Latinis explicari. [15] At libros archetypos fundamenta nostrae religionis continentes, qui Graece fuerunt a suis auctoribus scripti, cur non credamus sanctius, grauius et incorruptius asseruatos esse in scriniis ac bibliothecis ecclesiae Romanae, quae caput est Christianorum et semper fuit norma catholicae pietatis, quam in Graecia, quae saepe fuit haereticorum et leuissimorum hominum fraudibus et motu rerum nouarum agitata? [16] Quod accidisse certum est in 'LXX decreta concilii Nicaeni', quae, cum integra in scriniis ecclesiae Romanae asseruarentur, tamen ad orientem in quibusdam ecclesiis ab haereticis incensa sunt, in aliis ad minorem numerum redacta, sublatis uidelicet quae ipsorum consiliis aut conatibus obstitura uidebantur, ut Athanasius et caeteri episcopi ex Alexandrina synodo in epistola ad Marcum papam conqueruntur, a quo exemplum decretorum ipsorum quod petebant receperunt. [17] Adde quod libri tu-

16 ATHAN. epist. ad Marc. Pap. (PG XXVIII 1445^{B}-1446^{B}): Libros uero nostros usque ad minimum incendentes (...) propter ueritatis fidem, Nicaenam synodum, (...) in contumeliam nostram et omnium Christianorum incenderunt. (...) optamus ut a vestrae sanctae sedis Ecclesiae autoritate quae est mater et caput omnium Ecclesiarum, ea ad correctionem et recreationem fidelium orthodoxorum percipere per praesentes legatos mereamur.

debet *Sδϱ* : deuet *f* || quomodo enim *ω* : nam quomodo *ϱ* || **14** ex *ω* : e *ϱ* || auctoribus *BM et aliis locis ω* : authoribus *SCrf* || **15** Graece *ωr* : Graeci *B* || ac bibliothecis *ω* : ac in bibliothecis *ϱ*

100 tiores ab iniuriis esse solent et minus a parum doctis scholia saepe cum scriptura confundentibus uitiari, ubi a paucioribus uel leguntur uel intelliguntur. [18] Nisi forte hoc dicis, placuisse in foedere ut dictio Graeca emendaretur ad Latinam, quod nec est probabile, praeterquam in certo aliquo loco, et
105 nunquam factum fuisse certum habeo; nam articulum quem citas ex 'Aurea bulla', licet duas 'Aureas bullas' in libro conciliorum perlegerim, inuenire nusquam potui. Quam igitur dicas et unde nobis petenda sit, obsecro te, ne graueris ad nos perscribere.
110 [19] Vale. Roma, decimo Calendas Iunii, anno a Christo nato 1534.

1, 7 (VII)

ERASMVS ROTERODAMVS IO. GENESIO SEPVLVEDAE S. P. D.

[1] Excusabilius labitur, uir eruditissime, qui docendi studio dormitat alicubi, praesertim in tali argumento, quam qui reprehensoris personam suscepit, maxime si id faciat cum conuicio. Saepenumero prodest inimicus uitia nobis exprobrans,
5 cui tamen nihil debetur gratiae, qui, dum laedere studet, iuuat; neque enim hoc beneficium datum est, sed arreptum. [2] Quanquam Stunica in postremis Annotationibus moderati-

17 parum doctis *ω* : sciolis *ϱ* || scriptura *ω* : scripturis *ϱ* || uitiari *ωB* : uiciari *r* || **18** nusquam *ω* : nunquam *ϱ* || unde *Sδϱ* : inde *f* || nobis *ω* : a nobis *ϱ* || **19** Roma *ωB* : Romae *r* || decimo Calendas Iunii *ωr* : 23. Maii *B* || *Rubrica:* Tui studiosissimus Io. Genesius Sepulueda (Sepuluedas *B*) *om.* *ω* : *exhibet* *ϱ* || celeberrimo uiro domino Desyderio Erasmo Roterodamo etc. Friburgi *exhibet* *r*

1, 7] *Hanc epistolam om.* *C* || Argumentum: Monet multa a se retracta ex iis quae Sepulueda superioribus litteris notauerat *add.* *M*

or est quam fuit in prioribus libellis, nisi quod Inachi cardinalis literae subindicabant quaedam omissa quae magis pertinebant ad maleuolentiam quam ad eruditionem; hoc ut- 10 cunque habet, a me tamen Stunica non fraudabitur sua laude; quod profuit in aliis, a me non perstringetur defunctus.

[3] Nouum Testamentum nunc rursus excuditur cum 'Annotationibus' meis, in quibus non parum sudoris exhausi. 15 Vtinam initio iustam curam adhibuissem! [4] Locum de συστοιχεῖ tuo admonitu tractaui attentius. Sed quod addis de propriis et ambiguis, non minus est ambiguum 'coniunctus est' quam 'confinis est'. Nam confinia quae inter se similia sunt usitatius dicuntur quam coniuncta. Chrysostomus 20 non horret uerbum γειτνιάζει, 'uicinus est'.

[5] In locis et historia crebro lapsus sum, dum credo collectaneis Hieronymi, Bedae et aliorum recentiorum. [6] De Rhegio locus correctus est, quanquam de interuallo quod improbauit Stunica sequutus fueram Hieronymum, et, ni fallor, 25

1, 7, 2 Er. epist. 2705, 13-16 (Allen X 86-87): Certe nobis illarum quaedam ⟨annotationes⟩ (...) eiusmodi fuerunt visae vt autorem ipsum, si vixisset, euulgare aut ad te mittere (nisi fallimur) puduisset || **4** Chrysost. in Gal. 4, 25 (PG LXI 662): συστοιχεῖ δὲ τῇ νῦν Ἱερουσαλήμ. Τουτέστι, γειτνιάζει, ἅπτεται || **6** Er. annot. in act. 28, 13 (LB VI 541[E-F]): Nam ea civitas est Italiae maritima, a promontorio Peloro dissita viginti millia passuum: nomen Graecum a ruptura sortita, quod ea Siciliae pars olim cohaerens cum Brutio agro Italiae, postea mari interfuso sit revulsa: fretum quindecim millibus passuum longum mille quingentis latum intercurrit (...). Haec ferme Hieronymus (...). De mensura freti interiacentis suspicor locum apud Hieronymum esse corruptum. Si tamen hoc opus est Hieronymi, quum in eo citetur Hieronymus.

2 Inachi *Sf* : Inechi *M* || **4** συστοιχεῖ *om. f in lac.* || γειτνιάζει *om. f in lac.* || **5** et historia *ω* : de historia *coni. Ludwig* || **6** sequutus *Sf* : secutus *M*

etiam de Graecia, tametsi locum arbitror deprauatum. [7] Nicopolim in Thracia ponunt et Chrysostomus et Theophylactus et, ni fallor, etiam 'Catalogus locorum'. Ex narratione sensi non posse esse in Thracia, et miratus sum quid sequu-
30 tus sit Chrysostomus, nisi forte pro Ambratia aut Ambratio mutauit 'Thracia'. Is locus iam correctus est. [8] In 'Catonem' Ciceronis nihil a me notatum; tantum annotaui in 'Officia', idque ante annos triginta sex; reliqua adiecit Faustus, me in patriam reuerso. An post addiderit aliquid Goclenius, nescio.
35 [9] In te tota erraui uia. Quidam Genesius Mendesius olim e Roma ad me scripsit epistolam Graecam. Post nactus tuum libellum, non diligenter inspecto titulo, putabam eundem esse. At ille se profitebatur Lusitanum. Te Cordubensem esse nunc primum admoneor, aut certe nunc primum
40 attendo. Alioquin uel sine cosmographis sciebam Senecae patrem Hispanum esse et Cordubensem. Sed mihi gratissimum est, mi Sepulueda, meam dormitantiam abs te uellicari.
[10] De Stunicae 'Apologia in Iacobum Fabrum' nec ego quicquam scio, nisi quod ipse citat. Argumentum erat quod
45 Faber negarat hanc Noui Testamenti editionem esse Hieronymi aut ab ipso castigatam.
[11] Mea uersio e libris Graecis non damnat nostram editionem, quum fatear interpretem habuisse exemplar in multis locis emendatius quam habuit Chrysostomus aut Theophy-
50 lactus; nec mihi res est cum haereticis, sed cum Athanasio, Chrysostomo, Cyrillo. [12] Occasio deprauandi apud Graecos hinc praecipue fuit, quod scriba in contextum transtulit id quod studiosus aliquis ex alio Euangelii loco annotarat in

7 THPHYLACT. in Tit. 3, 12 (PG CXXV 169^{B}): Ἡ δὲ Νικόπολις τῆς Θρᾴκης ἐστὶ, τῷ Ἴστρῳ ἐπικειμένη || **7** CHRYSOST. hom. in Tit. 6, 1 (PG LXII 696): Ἡ δὲ Νικόπολις τῆς Θρᾴκης ἐστί || **9** ER. epist. 2906, 16-17 (Allen X 357): Stunica periit, sed illi successurus videtur Sepulueda.

7 sequutus *Sf* : secutus *M* || Ambratia *Sf* : Ambracia *M* || Ambratio *Sf* : Ambracio *M* || **11** quum *Sf* : cum *M*

margine. [13] Quod adducis Pontificiae bibliothecae auctoritatem, acciperem, nisi exemplar quod sequutus est Franciscus Hispaniae cardinalis missum esset ex Pontificis bibliotheca tanquam germanum. Atqui hoc fere conuenit cum exemplaribus meis. [14] 'Bullam auream' nec ipse uidi; Cutbertus episcopus Du⟨ne⟩lmensis, uir apprime doctus, mihi narrauit, cui credidi. De correctione codicum non dixit esse in bulla, sed aiebat idem mutationem Graecorum codicum esse factam. [15] Vidi et ipse codicem Euangeliorum ex bibliotheca Capnionis qui per omnia consentiebat nostrae editioni Latinae; uerum is erat recentior. 55 60

[16] Cuperem plura tecum, uir eruditissime, sed iam corpusculum multis scribendo delassatum est; scribam alias per otium accuratius. 65

[17] Vale. Friburgi, quinto Nonas Iulii, 1534.

Si quid offendes mendi, scito me non recognouisse.

1, 8 (VIII)

IO. GENESIVS SEPVLVEDA DES. ERASMO ROTERODAMO S. P. D.

[1] Quam me ualde delectent nostra per literas colloquia de negotiis praesertim literatis, uel ex eo tibi licet intelligere,

13 ER. capita, LB VI ***r: Quod si nos urgent auctoritate Vaticanae Bibliothecae, codex, quem secutus est in Novo Testamento Franciscus Cardinalis quondam Toletanus, non modo fuit ejusdem Bibliothecae, verum etiam a Leone X. missus est, ut hoc veluti bonae fidei exemplar imitaretur. Atqui is pene per omnia consentit cum mea editione, dissentiens ab eo, quem nunc quidam nobis objiciunt majusculis descriptum literis.

13 sequutus *Sf* : secutus *M* || Franciscus *Sf* : Franciscus Ximenius *M* || **14** Du⟨ne⟩lmensis *Allen* : Dulmensis *ω*

1, 8] Argumentum: Locus Marci 7. Moyses dixit 'Honora patrem' et c. exponitur et Matthaei 15 *add. δ*

quod leues etiam quaestiunculas argumenta mearum ad te literarum facio, si quid tamen potest esse leue quod faciat
5 ad intelligentiam ancipitis et obscuri loci scripturae sacrae, [2] quam tu pro tua pietate atque doctrina non solum interpretatione noua, sed scholiis etiam ac iustis potius commentariis exponendam curasti, ac, ut uideo, curare nunquam desistis, mutandis siue augendis locis, si quid nactus sis uel per
10 te partum uel a doctis amicis, siquando id forte accidit, suggestum, quod melius aut commodius tibi esse uideatur. [3] Scripseram ad te ancipitem illum locum 'Epistolae ad Galatas' de monte Sina et Hierusalem quemadmodum interpretandum exponendumque putarem; tuque meam sententiam
15 non solum rescripta epistola probasti, sed etiam editis proxime commentariis caeteris omnibus, quod nuper non sine iucunditate perspexi, praetulisti, ut Sina intelligamus a Paulo dici συστοιχεῖν τῇ νῦν Ἱερουσαλήμ, non quasi coniuncta sint ea loca, quae constat inter se longo interuallo distare,
20 sed quod sint eiusdem ordinis atque rationis; qui uerbi Graeci germanus est atque proprius intellectus. [4] Sed illud miror, quid causae fuerit cur, qui hanc sententiam auctis scholiis libenter amplecteris, non idem in uertendo Latinam orationem ad ipsum sensum accommodaueris maluerisque
25 uerbum 'confinis est' anceps et translatum retinere quam uti proprio et quod nihil haberet ambiguitatis, praesertim cum

1, 8, 3 ER. annot. in Gal. 4, 25 (LB VI 820[F]): Pro coniunctus est, nos vertimus confinis est. Nam hoc verbo usus est divus Hieronymus hunc enarrans locum. Nec obstat, quod Sina mons itinere multorum dierum dissitus est a monte Sion. Paulus enim hic non metitur spatium intervalli, sed confert similitudinem allegoriae. Nam quae inter se similitudine quapiam respondent, vicina et confinia dicuntur, quod Paulus Graece dixit συστοιχεῖν, quasi dicas in eadem esse serie || **4** ER. Gal. 4, 25 (LB VI 820[B]): Nam Agar, Sina mons est in Arabia, confinis est autem ei, quae nunc vocatur Hierusalem.

3 Sina *SM* : Syna *C* || tuque *SC* : tumque *M*

ipse non timidissime soleas a uetere translatione discedere, ac potius cum iam ibidem mutato uerbo discessisses.

[5] Quemadmodum igitur tunc Pauli uerbum mihi praebuit scribendi materiam, sic nunc locus alter ex Euangelio argu- 30 mentum epistolae suppeditauit, ut, exposita mea sententia, ab omnibus tum ueteribus, tum etiam iunioribus, quod equidem sciam, diuersa, tuum exactissimum iudicium exquiram. [6] Sic enim scriptum est in Euangelii Marci capite septimo: 'Moyses dixit: Honora patrem tuum et matrem tuam; et qui 35 maledixerit patri uel matri, morte moriatur. Vos autem dicitis: Si dixerit homo patri uel matri, corban, quod est donum, quodcunque ex me tibi proderit.' Sunt autem uerba Christi, taxantis Pharisaeorum auaritiam, quod Dei praeceptum auara interpretatione molliendo deprauarent. [7] Qui locus, ut 40 nosti, tam obscurus est et tanta caligine caecus ut Hieronymi, Augustini, Theophylacti aliorumque maximorum uiro-

6 VVLG. Marc. 7, 10-11: Moses enim dixit / honora patrem tuum et matrem tuam / et qui maledixerit patri aut matri morte moriatur / vos autem dicitis / si dixerit homo patri aut matri corban quod est donum quodcumque ex me tibi profuerit || **7** AVG. quaest. euang. 1, 16 (CCSL XLIV B 16-17): munus quod offers causa mei ad te iam pertinebit. Quibus uerbis significant filii iam non sibi opus esse parentum pro se oblationes, quod ad eam aetatem peruenissent, ut possent iam ipsi offerre pro se. In hac ergo aetate constitutos, ut possent parentibus suis hoc dicere, cum hoc dixissent, negabant Pharisei reos esse, si parentibus suis non praestarent honorem || **7** THPHYLACT. in Marc. 7, 6-13 (PG CXXIII 561[B]): Ὁ μὲν γὰρ νόμος φησὶ, λέγει· Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου· ὑμεῖς δὲ διδάσκετε τοὺς παῖδας λέγειν πρὸς τοὺς γονεῖς, ὅτι Κορβὰν, τουτέστι, Δῶρον καὶ ἀνατεθειμένον τῷ Θεῷ ἐστιν, ὃ ζητεῖς ἐξ ἐμοῦ. Οἱ γὰρ Φαρισαῖοι θέλοντες κατεσθίειν τὰ τῶν ἀφελεστέρων, ἐδίδασκον τοὺς παῖδας, ἐάν τι εἶχον οἱονεὶ πεκούλιον, καὶ ἐζήτουν τοῦτο οἱ γονεῖς, λέγειν, ὅτι Ἤδη ἀφιέρωσα τοῦτο τῷ Θεῷ, καὶ μηκέτι ζήτει, ὡς ἀνατεθὲν τῷ Κυρίῳ. Οὕτως οὖν ἀπατῶντες τοὺς παῖδας, καὶ συμπείθοντες αὐτοὺς ἀφιεροῦν δῆθεν τῷ Θεῷ ἃ εἶχον, τοὺς μὲν πατέρας ἐποίουν περιφρονεῖν, αὐτοὶ δὲ τὰ

5 exastissimum *S* || **6** uel matri corban *SC* : aut matri corban *M* || proderit *SC* : profuerit *M*

rum ingenia mirabiliter torserit, uariis a quoque sensibus excogitatis, ingeniosis illis quidem et a uera pietate profectis,
45 sed partim abhorrentibus a proposita re, partim dictioni euangelicae minime conuenientibus. [8] Quas expositiones referre superuacaneum puto, praesertim apud te, cui nota sunt omnia quique in commentariis tuis id quod uerissimum est solerter adnotasti, principale uerbum, ut sit locus eis
50 enarrationibus, in euangelica dictione desiderari, quod est magnum argumentum eas loco non satisfacere. [9] Haec ego nuper cum animo uolutarem coepissemque anxius et totus in hanc cogitationem incumbere, in quandam suspicionem ueni, quae si uera est, ut esse arbitror (habet enim magnam
55 ex antecedentibus relatisque uerbis probabilitatem), sensus orationis planus erit propositoque sermoni accommodatissimus. [10] Suspicor enim uerba illa, 'si dixerit homo patri uel matri', hanc habere uim: 'si dixerit homo in patrem uel in matrem', hoc est, 'si maledixerit patri uel matri' (quam
60 phrasim non abhorrere a sermonis Hebraici consuetudine declarat illud ex 'Psalmo' septuagesimo, 'Quia dixerunt inimici mei mihi', id est, maledixerunt), ut sint ea uerba repetitio illius orationis quae pars prior est diuinae legis quam Pharisaei peruertebant. [11] Hoc enim constituto facillime se-

ἀφιερωθέντα κατήσθιον. Τοῦτο οὖν αὐτοῖς ὁ Κύριος ἐγκαλεῖ, ὡς διὰ κέρδος παραβαίνουσι τὸν τοῦ Θεοῦ νόμον || **8** Er. annot. in Marc. 7, 11 (ASD VI,5 394): Hic explicat quod obscurius erat in Matthaeo, his uerbis a Pharisaeis instrui quosdam, vt parentibus desertis pecuniam conferant in donaria templi. Quanquam sermo videtur parum absolutus, sed subaudiendum 'satis est' aut simile quippiam; Er. annot. in Matth. 15, 5 (ASD VI,5 238): Caeterum in ὃ ἐὰν ἐξ ἐμοῦ omnino subaudiendum est aliquid, vt exprimas articuli Graeci vim; et liberum est subaudire quod sententiae sit accomodum, 'est' aut 'erit' aut aliud simile || **10** Vvlg. psalm. 70, 10: quia dixerunt inimici mei mihi et qui custodiebant animam meam consilium fecerunt in unum.

7 uariis a quoque *SM* : uariis quoque *C*

quentium uerborum intellectus prioribus accommodabitur, 65
ut pro illa posteriore legis parte 'morte moriatur' suppositum sit a Pharisaeis 'corban ex me tibi proderit', id est, 'quodcunque donum obtuleris in templo, me sacerdote intercessore, tibi proderit, ut ueniam contemptus paterni consequaris'; supplicium uidelicet capitale, quam poenam huic 70
flagitio lex diuina constituerat, Pharisaeorum auaritia quocunque munusculo sacerdotibus tributo exorari posse interpretabatur. [12] Nam 'corban' nomine, ut Marcus ipse interpretatur, quodcunque munus templo aut sacerdotibus collatum intelligitur. Quo uocabulo utitur etiam nunc Hebraica 75
lingua in eodem intellectu. [13] Itaque Pharisaeis auctoribus fiebat ut praui filii, metu poenae legis diuinae liberati, parentum reuerentiam curamque contemnerent. Hoc est enim quod subiicit Marcus: 'Et ultra non dimittitis eum quidquam facere patri suo aut matri'; ut Matthaeus, qui eadem ferme 80
capite decimoquinto prodiderat, apertius explicauit his uerbis: 'Et non honorificabit patrem suum aut matrem suam.' [14] Erit igitur sensus totius orationis: 'Lex diuina sanxit ut quicunque maledixerit patri suo aut matri, morte moriatur. Vos autem Pharisaei hanc legem peruertentes dicitis: Si di- 85
xerit homo in patrem uel in matrem, hoc est, si maledixerit eis, quodcunque munus obtulerit in templo, me sacerdote apud Deum intercedente, proderit ei, scilicet ut criminis ueniam ac impunitatem assequatur.' [15] Deus enim filiorum in parentes officium tam sanctum esse uoluit ut hoc negligenti- 90
bus non solum poena praesens a magistratibus, quos latere possent, timenda esset, sed lentior etiam ira Dei, quem fallere nemo possit, metuenda. Nam cum honor parentibus tri-

13 VVLG. Marc. 7, 12: et ultra non dimittitis eum quicquam facere patri suo aut matri || **13** VVLG. Matth. 15, 6: et non honorificabit patrem suum aut matrem || **15** VVLG. exod. 20, 12: honora patrem tuum et matrem tuam / ut sis longaevus super terram quam Domi-

11 proderit id est *SC* : profuerit id est *M* || **12** interpretatur *ω* : interpretabatur *coni. Allen* || **15** quem *SM* : quam *C*

butus longitudine uitae per legem diuinam quae habetur
95 'Exodi' uigesimo capite remuneretur, contumelia uicissim in
eosdem illata uitae breuitate uindicari iure uidelicet existimatur. Qui metus ad filios in officio continendos accommodatissimus peruersa legis interpretatione a Pharisaeis tollebatur.

100 [16] Atque haec quidem mihi uenerunt in mentem, quibus locus obscurissimus et impeditissimus, ut putabatur, illustrari expedirique posse uideatur. [17] Superest ut ipse, accuratius dispecto loco et hac nostra diuinatione cum caeteris collata, quid sentias et quantum ei tribuendum putes pro tua huma-
105 nitate ingeniique candore ad nos rescribere ne graueris. Quanquam enim hanc meam sententiam facile quibusdam prudentibus doctisque uiris probaui, plurimum tamen apud nos auctoritas tua ualebit in utranque partem, ut, te auctore grauissimoque iudice, uel perstemus in sententia uel aliquid
110 commodius quaerendum etiam nunc intelligamus.

[18] Vale. Roma, Idibus Februariis, a Christo nato 1536 anno.

1, 9 (IX)

IO. GENESIVS SEPVLVEDA IO. MATTHAEO GIBERTO,
EPISCOPO VERONENSI, S. P. D.

[1] Epistola tua hoc sum uehementius delectatus, quo maiorem mihi nuper dolorem attulerat tristissimus quidam de te

nus Deus tuus dabit tibi.

18 anno *post* Februariis *traiecit M*

1, 9] Argumentum: De Politicis Aristotelis a se conuersis et Ethicis in Latinum conuertendis tractat *add. δ* || *Inscriptio:* S. P. D. *LM* : *om. SC*

nuntius qui per urbem cum magno moerore nostro, id est, tuorum omnium, increbuerat. [2] Itaque tibi gratulor primum nobisque gaudeo; deinde uenio ad eam partem epistolae 5 tuae qua me ex Clementis pontificis maximi uoluntate, cuius ipse te interpretem esse uoluit, dum me in huiusmodi scriptionibus amplius cessare uetaret, adhortaris ut paraphrasim potius 'Ethicorum' Aristotelis conscribam quam ut eiusdem 'De republica' libros, de quibus ego in meis literis memine- 10 ram, conuertam; et illud pro tua summa modestia adiicis, modo mea nihil intersit, hic mihi an ille labor iniungatur. [3] Ego uero in minimo discrimine pono, cui nulla est alia ratio negotium suscipiendi quam si posset mea industria, dum pontifici tibique morem gero, studia Latinorum philosopho- 15 rum aliqua ex parte iuuare; a quibus quoniam librorum Aristotelis 'De republica' commodiorem interpretationem multum sciebam desiderari sperabamque illis meam operam et in eo praestando diligentiam nec inutilem fore nec ingratam, de hoc ipse te celandum non putaui. [4] Tu tamen, ut 20 uideo, morum doctrinam quaestioni praefers de republica, et merito praefers; nam summo bono constituto maior esse debet cura quo modo recte uitam instituamus quam ut sciamus quae sit optima reipublicae forma, licet utraque disciplina dignissima sit ingenuo uiro et maximas habeat com- 25 moditates multaque praecepta ad eandem facultatem, hoc est, ad moralem philosophiam pertinentia. [5] Atque equidem peruelim, si quid in mea industria positum est, mihi tempus et otium dari quo possim utrique cum aliqua publica commoditate seruire; quam occasionem nec despero nec, si mihi 30 contingat, in animo est perire pati. [6] Faciam igitur quod iubes, teque auctore laborem longum licet et operosum, susci-

1 nuntius *SLM* : nuncius *C* || **2** paraphrasim *ω* : paraphrasin *L* || libros de quibus ... memineram conuertam *ω* : libros conuertam de quibus ... memineram *L* || **3** ipse *ω* : ipso *L* || **4** recte uitam *ω* : uitam recte *L* || **5** est *ω* : sit *L* || seruire *ω* : inseruire *L*

piam tamen libentissime. Et quanquam difficile est eo in loco non uulgariter uersari in quo multi diligenter elabo-
35 rauerint, dabo tamen operam ut neque ego temere suscepisse, nec uos sine causa mihi negotium iniunxisse uideamini.
[7] Quod eo confidentius aggrediar, quoniam tria de moribus opera, hoc est, 'Ἠθικὰ Νικομάχεια', 'Ἠθικὰ μεγάλα' καὶ 'Ἠθικὰ Εὐδήμια', in quibus Aristoteles easdem res ua-
40 rio sermone tractauit, ipse mihi lectitando reddidi superioribus diebus paulo familiariora, dum libellum scriberem, qui iam nobis peractus sancitur, de conuenientia militiae cum Christiana religione; [8] in quo ad theologos cum Peripateticis in doctrina morum conciliandos et multas utrisque commu-
45 nes uariasque quaestiones e re natas accuratius disserendas necesse fuit hinc sacras scripturas, inde Aristotelis omnes uelut arculas diligenter perscrutari. [9] Sed quo res commodius fiat, tuae partes erunt per literas agere cum pontifice maximo ut nobis liceat ipsius uoluntate Eustratii horum libro-
50 rum enarrationem ex bibliotheca Vaticana mutuari.
[10] Vale. Roma, Idibus Februarii, anno Christi 1534.

1, 10 (x)

IO. GENESIVS SEPVLVEDA IO. MATTHAEO GIBERTO, EPISCOPO VERONENSI, S. P. D.

[1] Binus tuus, et idem noster, ex tuis literis mihi nuntiauit gratum tibi fore si Latina 'Ethicorum' Aristotelis Argyropy-

6 tamen libentissime *ω* : libentissime *L* || uos *ω* : bos *L* || **8** scripturas *ω* : literas *L* || **9** enarrationem *ω* : enarrationes *L* || **10** anno Christi *om. L*

1, 10] Argumentum: Petit se excusari a paraphrasi Ethicorum Aristotelis non perfecta, quod iussu magnorum amicorum libellum ediderit de conuenientia disciplinae militaris cum Christiana religione *add. δ* || **1** Argyropyli *SM* : Argyropoli *C*

li, ut opinor, translatio opera mea castigaretur. [2] Ab eo tibi quid esset mei consilii rescriptum puto; nam de animo nihil arbitror esse necesse. Magnitudo enim tuorum erga me me- 5 ritorum facit ut nihil sit tam difficile quod tua causa non sim libenter suscepturus, adsit modo perficiendi facultas. [3] Nam quod pertinet ad eorundem librorum paraphrasim quam pontificis maximi uoluntate hortatuque tuo susceperam, scito mihi eam, confecto secundo libro, e manibus ex- 10 cussam esse necessitate quadam parendi studio magnorum amicorum, qui a me contendebant ut libellum ederem 'De conuenientia disciplinae militaris cum Christiana religione', qui iam mihi confectus sanciebatur. [4] Quorum uoluntati cum obsistere non possem, coactus sum primum id opuscu- 15 lum paulo diligentius retractare, deinde opera non tam assidua quam meum animum solicitante nec aliud agere permittente excusionem librariorum dirigere; in quo tamen parum profeci; nam meam curam illorum negligentia superauit, ut ipse cernes, si libellum quem tibi mitto per otium legere non 20 grauaberis. [5] Sed ea cura mihi iam nunc liberato nihil potius erit quam ut tuae uoluntati morem geram, siue me paraphrasim urgere malis opera continente, siue hac intermissa interpretationem aliquam 'Ethicorum' Aristotelis e Graeco castigare, adiutore Bino, qui mihi ultro et liberaliter suam 25 operam non solum gratam, sed propemodum etiam necessariam detulit, ut uno tempore alter Graecum exemplar, alter Latinam interpretationem intueatur. Quid igitur iubeas expectamus.

[6] Vale. Roma, decimo Calendas Martii, 1535. 30

5 Ethicorum *δ* : Aethicorum *S*

1, 11 (XI)

IO. GENESIVS SEPVLVEDA IO. MATTHAEO EPISCOPO
VERONENSI S. P. D.

[1] Quod tam longo interuallo ad te scribam noli mea uel obliuione uel negligentia commissum existimare, sed quod diu mihi ad scribendum nullum satis idoneum argumentum in mentem uenit. [2] Nunc cum, Roma post diuturnam per-
5 egrinationem relicta, Carolum Caesarem assectari constituerim, officii esse duxi te per literas huius mei consilii institutique certiorem facere, ut, si quid erit in mea cura uel diligentia siue industria quod tibi a me pro tuo iure praestari uelis, ubi gentium agam non ignores. [3] Scito enim me, et
10 prius absentem ac nihil tale cogitantem, in album Caroli Caesaris domesticorum esse relatum et, cum ipse Romam peruenit, ut se sequerer ab eodem fuisse iussum, dato negotio ut res ab ipso ipsiusque auspiciis gestas conscriberem; nec id ambitioso eius consilio (quo nihil est, uti scis, ἀφιλο-
15 τιμώτερον), sed more maiorum; nam regibus Hispaniae legitimum est doctos homines habere qui suorum temporum historiam diligenter ac fideliter persequantur. [4] Quam conditionem hoc ego libentius accepi, quod plane intelligebam non id mihi quod quibusdam scriptoribus accidit esse ueren-
20 dum, ne me uel rerum tenuitas inopem orationis uel principis, cuius gloriae cupidus essem, socordia uel morum prauitas mendacem et assentatorem faceret (quorum uitiorum odium mihi natura insitum esse profiteor), cum illud sit potius metuendum, ne ingenium materia, uirtutibus illius mea
25 scribentis oratio inferior esse uideatur.

1, 11] Argumentum: Excusat suam in scribendo moram, seque a Carolo V Caesare, ut res ipsius gestas describeret, historicum creatum, quem cum sequeretur, iussu cardinalis Sanctae Crucis Bononiense Hispanorum collegium se lustrasse scribit *add. δ* || **3** ἀφιλοτιμώτερον *SC* : ἀφιλοτιμότερον *M*

[5] Cum huius rei gratia ex urbe proficiscerer, iussit me patronus meus, Sanctae Crucis cardinalis, ut obiter collegium Hispanorum Bononiense, ipsius fidei patrocinioque creditum et cuius me fuisse alumnum gloriari soleo, reuiserem et, cum in uitam moresque singulorum sodalium, ut fieri consueuit, inquisiuissem, censorem ac, si res posceret, etiam legumlatorem agerem, pontificia uidelicet —seu magis apostolicam uocare oportet— auctoritate et facultate mihi proficiscenti tradita. [6] Quo munere praestando, cum haec scriberem, eram occupatus, ne quis me posthac contemnendum putet Solonis atque Lycurgi aemulum. Sed ridicula missa faciamus.

[7] Huic ego muneri cum satisfecero, me in castra Caroli Caesaris conferre cogitabam, ut experiar quanta philosophandi sit occasio inter tormentorum tonitrua clangoresque tubarum. Quanquam si leges, quae clamore forensi delectantur, inter arma, ut est in prouerbio, silent, quantum in castris silentium esse debet Musarum, quae solitudines in primis amant et praeter murmur aquarum auicularumque concentus omnem strepitum exhorrescunt? [8] Seueriores igitur Musas cum philosophia, dum se fragor iste ac tempestas remittat, ualere et ad uos potissimum nota uia uestrumque Museum properare iubebimus, unde nouos quotidie foetus cum publica studiosorum commoditate tuaque egregia laude prodire in manus hominum uehementer gaudeo. [9] Me tamen in castrensibus molestiis studiorumque iactura illa cogitatio nonnihil solabitur atque iuuabit, quod, quae memoriae posteritatis tradenda suscepi, haec eo commodius et cum maiore fide proditurus esse uideor, si me posteri rerum gestarum non scriptorem tantum, sed testem etiam fuisse cognouerint.

[10] Vale. Bononia, decimo Calendas Iulias, anno Christi 1536.

1, 11, 7 Cic. Mil. 11: Silent enim leges inter arma.

5 iussit me *SM* : iussit *C*

1, 12 (XII)

IO. MATTHAEVS EPISCOPVS VERONENSIS IO. GENESIO SEPVLVEDAE S. P. D.

[1] Etsi ex amicorum literis de noua ista tua profectione
atque consilio certior ante factus fueram, non negabo tamen
iucundissimum accidisse me ex tuis potissimum etiam literis
idem postea cognouisse. [2] Etenim ea res magno mihi argu-
5 mento fuit, me ex animo abs te semper fuisse dilectum, cum
hoc tempore in istis occupationibus atque ista adeo noua
Caesaris familiaritate animaduerterim te neutiquam passum
esse mei memoriam ex animo tuo excidere. [3] Ac quod tu
quidem tanti principis iudicio dignus habitus sis qui, in ipsi-
10 us domesticorum numerum ascitus, eius res gestas gerendas-
que monimentis literarum mandes ac posteritatis memoriae
tradas, sane hic haud facile uideor mihi posse explicare
utrum tibine magis an illi gratulandum putem. [4] Siquidem,
quod ad te attinet, non possum dubitare, si tu in hoc scri-
15 bendi genere historiae accommodato, quemadmodum in
caeteris quibus adhuc animum applicuisti, elaborare uolue-
ris, futurum quin pro egregia opera egregium etiam praemi-
um appareat; quanquam, ut nihil aliud esset, satis magna
semper laborum atque ingenii tui merces esse posset, eaque
20 ingenuo uiro maxime digna, quod tanti principis iudicio
unus tu praecipue ex omnibus literatis delectus dicereris,
cuius ingenio atque eloquentiae, adde etiam in se beneuo-
lentiae, res ille suas, alioqui per se clarissimas semper futu-
ras, illustrandas committeret. [5] Quanuis neque ille, credo,

1, 12] Argumentum: De scribenda historia officiosa epistola Io. Matthaei episcopi Veronensis *add.* δ || *Inscriptio:* Matthaeus ω : Matthaeus Gibertus ϕ || **1** etiam *om.* ϕ || **2** magno mihi $\omega L E^{1}$: mihi magno $E^{2\text{-}3}$ || **3** hic *om.* ϕ || **4** historiae *om.* E^{3} || egregia ω : egregia tua ϕ

non prudentissime, ut omnia sua, hac in re hoc suo consilio usus est, quod intelligeret ad egregiam quam ad istam rem facultatem es apportaturus, ut res eius exornes, beneuolentiam etiam quandam necessario quasi esse adhibiturum, quippe cum facere non possis quin ad eius praecipuas laudes communes etiam nationis tuae adiungas. [6] Quocirca utrique magnopere gratulor: tibi, quod in id solum incideris, ex cuius diligenti cultura non nisi uberrimos fructus meo iudicio sperare possis; et illi item rursum, quod industrium adeo ac diligentem ac beneuolum sibi agricolam nactus sit qui, quae egregia in eius fundo nata uiderit, ea non modo non deperire passurus sit, sed longe plura, si fieri possit, ac certe nitidiora effecturus.

[7] Quod autem de seuerioribus Musis scribis, te uidelicet iussurum illas ut, interea dum tu inter medios armorum strepitus et tormentorum fragores uersaberis, huc ad nos adproperent nobiscumque maneant, est sane istud etiam tui erga nos amoris signum uel praecipuum, cum uidelicet quae charissima habes, ea te apud nullos melius depositurum putes quam apud nos. [8] Sed eae metuo ego ne tui desiderio minus libenter sint apud nos permansurae, neue tandem nobis relictis te in castra potius prosequantur ibique tecum molestiis illis perferendis malint consuescere quam hic in pacatissima quiete nobiscum uiuere.

[9] Vale. Veronae, octauo Calendas Sextilis, 1536.

[10] Scripta iam epistola, nequedum tamen obsignata, rediit ad me Flaminius meus, qui mirabilia quaedam mihi de opera tua narrauit, quam tu apud se mihi, si unquam usus ueniret, liberalissime pollicitus sis. [11] Ego, mi Sepulueda, etsi nullum in ista pollicitatione noui amoris signum uideo, quod, natiuo illo tuo ingenui animi candore confisus mei-

6 rursum *ω* : rursus *φ* || agricolam *ω* : hominem *φ* || egregia *ω* : egregie *φ* || eius *ω* : illius *φ* || **7** tu om. *φ* || **8** eae ωLE^{1-2} : ea E^{3} || **10** nequedum *scripsi* : neque dum *ωφ* || Flaminius *ωL* : Aemilius *ε* || si *om.* *C* || usus *SMφ* : usu *C* || **11** etsi (et si *φ*) *SCφ* : Besi *M* (etsi *corr. in erratis*)

que item in te contra optima conscientia, cui non ita fortasse facta respondere potuerunt, nunquam potui dubitare me abs te non uehementer diligi, ac propterea, quicquid istius modi inter nos fieret, non debere mirum uideri, tamen non
60 secus atque si id mihi permissu tuo facere licet, gratias ago petoque ut, quam hactenus in me tam gratam tamque liberalem uoluntatem prae te tulisti et prae te ferre quotidie non desistis, mihi posthac in perpetuo conserues, de meque uicissim tibi ea pollicearis quae de uiro tibi amicissimo un-
65 quam posses polliceri.
[12] Iterum cura ut ualeas.

1, 13 (XIII)

IO. GENESIVS SEPVLVEDA ALFONSO VALDESIO S. P. D.

[1] Erasmi tui 'Ciceronianum' tandem aliquando nactus cupidissime perlegi; accenderat enim meam cupiditatem eius operis uidendi non solum commendatio tua, qui Erasmum in caeteris operibus cunctis aequalibus, in 'Ciceroniano' ip-
5 sum sibi praeferre uidebaris, sed etiam longioris temporis expectatio. [2] Nam quo magis homines nostri, id est, Hispani, quam Itali Erasmi eruditionem et facundiam demirantur, hoc eius scripta tardius ad hos quam ad illos perferuntur. Ita factum est ut prius in Hispania 'Ciceronianus' consene-
10 sceret, iam iterum, ut uideo, regeneratus, quam plane primos in Italia uagitus ederet. [3] Cum nuper igitur in eum Bononiae peregrinantem apud Adrianum Brandum, Germa-

contra *post* item *traiecit* ϕ || licet ω : liceat ϕ || in perpetuo ω : perpetuo ϕ

1, 13] Argumentum: Ostendit quanto cum desiderio Ciceronianum Erasmi legerit, eiusque frigidum nimis de se iudicium culpat *add.* δ

num hominem utriusque linguae peritum, incidissem, arcte complectens desideratissimum libellum libenter perlegi, non quidem quod ea gloria magnopere fruerer quam nostrorum 15 quidam, qui Erasmi scriptis utcunque celebrari optabilius quam inaurari putant, mihi fuerant ex honorifico testimonio polliciti, qui 'Genesium Romae nuper edito libello praeclaram spem de se praebuisse' in eodem 'Ciceroniano' testatur. [4] Nam huiusmodi testimonium, praesertim tanti uiri, etsi 20 non est omnino contemnendum, friget tamen in causa hominis hac aetate, in senium scilicet uergente, et cuius extant non pauca opera ab ipso uel elucubrata uel ex Graecis philosophis conuersa, ex quibus quid iam esset, non quid esset futurus aestimari debuit, praesertim ab eo qui, cum libet, 25 uel ex unica edita epistola iudicium facere solet. [5] Ergo me in 'Ciceroniano' non tam mentio de me non inhonorifica delectauit quam quod Erasmi ingenium perlibenter agnoui festiuum, argutum, urbanum et ne Africae quidem ut se frequentius aliquid noui afferat concessurum, qui mihi uisus 30 est in eo libro omnes huius memoriae doctos ad conuiuium magis copiosum et sumptuosum quam lautum inuitasse; [6] quorum cum sciret nonnullos esse fastidientis stomachi atque gulae nimium ingenuae, quibus nihil placeat quod non sit condimentis Ciceronianis apparatum, hos arguta sane 35 oratione et plane Erasmiana nititur ad sanitatem reuocare, ut, improbum delicatioris magnoque emendi cibi amorem exuentes, robustiore eodemque parabili contenti sint, nimirum ne suam mensam magnifice cunctis dapibus praeterquam Ciceronianis epulis instructam aspernentur. 40

[7] Vale.

1, 13, 3 Er. Ciceron. 3691-3692 (Brixiae 1965; cf. ASD I,2 691): et Genesium, qui nuper aedito Romae libello, praeclaram de se spem praebuit || **5** Plin. nat. 8, 42: unde etiam vulgare Graeciae dictum semper aliquid novi Africam adferre; cf. Er. adag. 2610 (ASD II,6 430) || **6** Cf. Cic. Att. 13, 29, 2: emamus vel magno; si minus, ne parvo quidem possumus.

1, 14 (XIV)

IO. GENESIVS SEPVLVEDA ALFONSO VALDESIO S. P. D.

[1] Accepi tandem literas tuas, eruditissime Valdesi, quae mihi, quo fuerunt optatae magis, hoc iucundiores contigere. [2] Quod rescribendi officium longiore tempore praetermissum excusas et te negas in eo praestando solitum esse ami-
5 cos negligere, tibi facile assentior, non solum quia, quod ad me attinet, me non penitus tibi negligendum putabam, sed quia te semper, ut humanioribus disciplinis excultum noui, sic egregia quadam prudentia et humanitate praeditum esse existimaui, in eos praesertim amicos quos tibi communitas
10 studiorum et aliqua non uulgaris eruditionis nec a uirtute abhorrens opinio conciliasset. Illud potius suspicabar, te, grauissimorum negotiorum uel copia implicitum uel magnitudine pressum, leuioribus his officiis non uacare. [3] Sed quaecunque ea causa fuerit, superioris temporis cessationem
15 facile condonabimus, si eam, quemadmodum ostendis, in posterum frequentioribus epistolis aliqua ex parte resarcies. Id autem in primis a te certior fieri cupio, num epistola quam tibi ad Erasmum misi ad manus eius peruenerit.
[4] Quod meas nugas uidere cupis, de quibus Narcissum
20 nostrum nescio quid tibi narrasse scribis, libellum fratri tuo ad te mittendum dedi; eumque tibi diligenter commendarem, nisi 'erraret', ut poeta ille ait, 'qui commendandum se putat esse suis.'

1, 14, 4 MART. 3, 5, 11-12: peccat / qui commendandum se putat esse suis.

1, 14] Argumentum: Alfonsi Valdesii in scribendo raritatem ignoscit fratremque eius summae sibi curae esse significat *add.* *δ* || **1** erudi⟨ti⟩ssime *supplendum est in C* || **4** putat *corr. S in erratis (scripserat* putabat*)* : putet *C* : putabat *M*

[5] Rogas porro ut ipsum fratrem tuum, si ad me uenerit, non secus ac teipsum recipiam. An ego possum aliter eum 25 recipere, quem cum uideo, siue stet siue incedat, siue taceat siue loquatur, quicquid denique agat uel non agat, teipsum uidere puto? Et quod est non minore admiratione dignum, non solum facie sed etiam doctrina, ingenio, moribus, studiis ipsis te usque adeo refert ut tuipse, non frater tuus esse 30 etiam atque etiam uideatur. Faciam igitur quod scribis. [6] Ego uero, antequam scriberes, faciebam; iam enim fueramus saepius de te primum, deinde de studiis nostris collocuti. Egoque libenter ei ac liberaliter, si quid in me opis esset, cuncta pollicitus sum, et, quoties promissum reposcet, prae- 35 stabo.

[7] Vale. Septimo Calendas Septembris.

1, 15 (xv)

IO. GENESIVS SEPVLVEDA ALBERTO PIO, PRINCIPI CARPENSI, S. P. D.

[1] Propediem fore spero, illustrissime princeps, ut tibi per literas in tanta Caesaris indulgentia et liberalitate gratulemur. Interea meae nugae erunt mihi pro argumento. [2] 'Meteorologiam' Aristotelis, quam scis a me in Latinum fuisse conuersam, Carolo Caesari dicaui et Placentiae dedi. Paulo 5 post eundem ad bellum in Turcas Vienam obsidentes oratione sum adhortatus quam amicorum hortatu impressam ad

6 promissum *SM* : permissum *C*

1, 15] Argumentum: Scribit Alberto principi Carpensi quod Meteorologica Aristotelis in Latinum conuerterit et Carolo Caesari dedicauerit, eundemque ad bellum contra Turcas Viennam obsidentes suscipiendum oratione incitauerit, cuius transmissae censuram postulat; praeterea de scriptis Alberti Pii contra Erasmum *add.* δ || **2** Vienam *SC* : Viennam *M*

te mitto. Quam uellem ut ante editionem censuram tuam subiisset! Sed quoniam id non licuit, illud saltem delectabit,
10 qualis tibi, cum legeris, uisa fuerit intelligere.

3 Audio te nescio quid in Erasmum parare; noui tuam et prudentiam et grauitatem, sed tamen ille tam incunctanter (nolo enim dicere impudenter) quae ipsi uere scilicet et, ut Stunica clamat, uerissime obieceras inficiatur ut sit difficile
15 calamum continere.

4 Si Alpes non intercederent, crede mihi, iam ad te aduolassem, ut fruerer tuo desideratissimo et iucundissimo colloquio; sed temporum difficultate et locorum distantia deterreor. Noui quod ad te ab aliis non putem perscriptum
20 nihil habeo.

5 Vale.

saltem *SC* : saltim *M*

IO. GENESII SEPVLVEDAE CORDVBENSIS EPISTOLARVM LIBER SECVNDVS

2, 1 (XVI)

IO. GENESIVS SEPVLVEDA INACHO MENDOZAE, EPISCOPO BVRGENSI, S. P. D.

[1] Grauissimus mihi peracerbusque fuit nuntius, pater amplissime, qui nuper ad nos allatus est de obitu Iacobi Stunicae, in quo iacturam magnam literae fecerunt uirtutesque omnes. [2] Nam cum moriens omnibus qui hominem familiari consuetudine nouerant ingens sui desiderium ob humanissimos iucundissimosque mores reliquerit, meus tamen dolor ob eam rem fuit praecipuus, quod redamari me ab eo uiro intelligebam, cuius uirtutes hoc caeteris altius perspexeram, quo diutius ipsum familiariusque colueram. [3] Ita cum alii doctrinam modo illius et urbanitatem amplecterentur, ego multas pariter magnasque uirtutes in eo demirabar: ingenii candorem, et cum libertate quadam ingenua, morum atque uerborum honestatem ac pudorem innatum, uitae singularem innocentiam, mentis religionem praecipuam, et cum his omnibus, incredibilem quandam consuetudinis suauitatem.
[4] Quae cum nuper sedato dolore altiore cogitatione reuoluere coepissem, uenit mihi in mentem breui quodam epigrammate mores atque ingenium illius describere tentare. [5] Quod cum his literis tibi mitto, cui Iacobi Stunicae nomen curae esse certum habeo, ut, si inscripto marmore tumulum eius de more praenotare tanti putaueris, quod ut facias te

2, 1] Argumentum: Deflet obitum Iacobi Stunicae, in cuius obitum epigramma a se conscriptum episcopo Burgensi transmittit *add.* δ

etiam atque etiam oro, habeas incultum fortasse carmen, sed tamen eiusdem ingenio et moribus cum certissimo testimonio accommodatissimum.
25 [6] Vale.

[7] EPIGRAMMA

Flete uirum, Charites; iacet hic uirtutis alumnus,
Stunica, secli laus deliciaeque sui.
Vos quoque lugete, heu, Musae; nam utrunque colebat
ille chorum sancte; gratus utrique fuit,
5 Virtutumque gregi charus. Languere uidentur
doctrina et probitas, cumque pudore sales.

2, 2 (XVII)

IO. GENESIVS SEPVLVEDA INACHO MENDOZAE, CARDENALI ROMANO ET EPISCOPO BVRGENSI, S. P. D.

[1] Incolumem te, grauissime praesul, in tuam ecclesiam peruenisse, quod scire mihi magnae curae fuit, uehementer gratulor, tibique et precor et cupio ex sententia res omnes euenire, ut ipse, quemadmodum optabas, otio fruaris hone-
5 stissimo et tuae fidei commissum populum optimis institutis et uitae similis exemplo sancte et iuste modereris. [2] Quo

7 epigramma *Sf* : epigramma in obitum Iacobi Stunicae *δ* || secli laus *Sf* : laus secli *δ* || sales *SfM* : iocus *C*

2, 2] Argumentum: Inacho Mendozae de incolumi in ecclesiam suam reditu gratulatur eiusque uitae commoditatem et studiorum occasionem praedicat adiuncto suo in patriam remeandi proposito *add. δ*

munere nihil esse arbitror nec gratius Deo nec hominibus fructuosius; credendum est enim Paulo, qui regnum Dei iustitiam esse tradit, pacemque et gaudium in spiritu sancto; 'in hoc enim', ait, 'qui seruit Christo, placet Deo et probatus est hominibus.' [3] Ad has uitae commoditates cum accedat summa in altissimo isto recessu studiorum occasio, quid tibi deerit ad eam felicitatem quae maxima potest hominibus in mortali uita contingere, praesertim urbanas molestias recordanti, quae plerisque libertatem non solum studendi, sed etiam liberaliter uiuendi tollunt? [4] Quanquam enim Romae magna est optimorum et uetustissimorum librorum copia, frequens doctorum hominum concursus, quibus rebus studia literarum aluntur, difficile tamen est in fortunae quasi officina uel suis uel alienis cupiditatibus non inseruire, atque aliis ex aliis nascentibus negotiis inextricabilibus non implicari. [5] Quarum rerum taedium impatienter ferens, statuo equidem, urbe relicta, in patriam longo post tempore, hoc est, decimooctauo meae peregrinationis anno, cum tricis me quibusdam explicauero, remeare, ut in otium ac libertatem assertus aliquando Musarum liberiore secretioreque commercio fruar.

[6] Noui quod ad te non putem plenius certiusque aliorum literis perscribi nihil est. Erasmus quid agat ignoro. Num Stunicae Adnotationes in Nouum Testamentum a te missas acceperit, ad tuamque epistolam responderit, scire peruellem. De studiis meis (erat enim nonnihil in manibus) scribam cum erit tempestiuius.

[7] Vale. Roma, Idibus Augusti, anno Christi 1533.

2, 2, 2 VVLG. Rom. 14, 17-18: non est enim regnum Dei esca et potus / sed iustitia et pax et gaudium in Spiritu Sancto / qui enim in hoc seruit Christo / placet Deo / et probatus est hominibus.

2, 3 (XVIII)

IO. GENESIVS SEPVLVEDA INACHO MENDOZAE, BVRGENSI EPISCOPO ET ECCLESIAE ROMANAE CARDINALI, S. P. D.

[1] Ne meum officium in scribendo requiras, qui operam petis, argumenti genus non perscribis, accipe tragoedias, non quas poeta quispiam sit ingeniose commentus, sed quae Romae his paucis diebus post Clementis pontificis in Galliam
5 discessum patratae sunt.
[2] Pessima quaedam mulier, Cassandra nomine, iuuenis amore capta, ut, sublato de medio sene marito, expeditius adultero commodiusque uacaret, cui etiam se nupturam sperabat, adolescentem sibi notum adit egenum et audacem,
10 cupiens eius manu ad mariti necem abuti; pretium sceleris proponit decem aureos numos. Adolescens conditionem haud prorsus aspernatus, quinque accepit statim; totidem accepturus cum necem patrasset. [3] Postridie mulierculae domum adit, maritum inuitat ad animi causa urbem peruagan-
15 dum (erat enim utrique coniugi familiaris), egressumque domo per loca ducit inhabitata. Cum uentum esset ad amphitheatrum, locum insolentem et sceleri peropportunum, adolescens marito insidias uxoris et conditionem sibi oblatam exponit, monetque ut ad tempus urbe decedens
20 uxoris conatus deuitet et quid optimum factu sit interiecto tempore consideret; simulque acceptos numos ad uiaticum peregrinationis tradit. [4] 'Sed ut sceleratae', inquit, 'foeminae fidem peractae necis faciamus et reliquum propositae mercedis ad praesentem meam indigentiam alleuandam elicia-
25 mus, terram hic in secretiore loco suffodiamus, et hac leuiter fruticumque ramusculis te mortuo similem, sed ore

2, 3] Argumentum: Narratio admirabilis quinque facinorum Romae patratorum post Clementis pontificis in Galliam discessum *add.* *δ* || **1** in scribendo *Sδ* : scribendo *f*

libero ad spirandum, supersterni tantisper patere, dum ego uxori tuae gladio meo te confossum et hic semisepultum esse renuntiem et dubitantem, ut par est, adducam.' [5] Quae cum placuissent, rebus sic compositis, adolescens ad mulierem reuertitur, mercedis reliquum petit necati mariti, quem semiobrutum terra fruticibusque sub amphitheatro reliquisset. Fide non satis habita uerbis, eadem in locum sepulturae ducitur; maritum agnoscit, mortuum credit. [6] Dum reuertuntur, ad forum boarium praetoris officiali cum satellitibus occurrunt. Hic mulier, furore caeca et sceleris conscientia exagitata, inclamare coepit, et fidem militum implorans: 'Hunc', inquit —monstrabat autem adolescentem—, 'hunc sceleratum comprehendite, qui meum hodie maritum interemit.' [7] Adolescens uero captus mulierculam magis capiendam esse clamat, totum crimen in eam reiiciens; et illa capta, rem hic ordine officiali narrat; missisque satellitibus senex ab amphitheatro (nondum enim recesserat) abducitur; omnibusque custodiae traditis et re per quaestionem cognita, uiri dimittuntur, foemina plectitur poena capitali.

[8] Mulier altera pellicatus impatiens saepe maritum incusabat, iam precibus et lacrymis, interdum agens liberioribus querelis; ille uero tanto magis incendebatur ad adulteria. Quod uxor animaduertens nec se ludibrio contemptuique haberi ferens, dormientem obseruat, atque tonsorio cultro membrum genitale cum testiculis abscindit. Quo uulnere miser paulo post expirauit; ipsa, dum haec scriberem, e uinculis causam dicebat.

[9] Pharmacopolae duo Valentini, Romam aduecti, magnam ex suo artificio pecuniam communiter confecerant magnaque concordia uixerant, ita ut uterque alterum facto testamento haeredem scriberent. [10] Horum alter natu minor, monstrum sceleris et ingratitudinis, sola haereditatis cupiditate ductus, eidem amico et socio, cognomine Vraeae, cui omnia debebat, necem moliebatur. Ad quod perficiendum

6 praetoris officiali *SfM* : praetores officiales *C*

duos milites Hispanos, uel potius sicarios, denis aureis numis, quos in hoc ipsum ab eodem amico fuerat mutuatus, conduxit. [11] Hi, quo res facilius perficeretur, tertium pari pretio ad societatem sceleris inuitant, cui, neganti se temere
65 conditionem accepturum, ne forte imprudens in amicum incideret, nisi prius se cui et a quo malum paretur edocerent, Alfonsum Petrum Castillegium, ciuem meum, uirum domi nobilem, qui tunc forte praeteribat, digito monstrarunt, atque eum esse cui insidiae pararentur confirmauerunt; tum
70 pro sceleris auctore alterum ipsis notum hominem nominarunt, qui cum ipso praetereunte litigaret, scilicet ut personis falso nominatis tectius tutiusque tragoedia peragеretur. [12] Erat autem Alfonsus Petrus militi cui pro ignoto monstrabatur ex castris notus et amicus, cuius ille ut saluti consule-
75 ret, conditionem militibus sese accipere dixit, et tempore, si uocatus esset, praesto futurum ostendit. [13] Sed ab his digressus, amicum adit, periculum quod ipsi a duobus mercede conductis militibus Hispanis impendeat proponit, ut caueat hortatur, seque domi diligenter, sed maxime noctibus, conti-
80 neat. [14] Ille, qui nullius iniuriae tanto odio dignae sibi conscius erat, dolum et auaritiam in indice paupere subesse suspicatus, tamen propter iniectum scrupulum gratias agit pro indicio, rogatque ne se anxium suspensumque relinquat, sed caeca solicitudine liberet, et ex duabus penulis quae sibi
85 suppetant alteram sibi sumat. [15] Index, animaduersa suspicione et suis uerbis fidem derogari moleste ferens, donum repudiat et amice se ac syncere rem detulisse confirmat; et quo magis fidem faceret, milites et insidiarum auctorem nominauit et ubi diuersarentur exposuit. [16] Hoc Alfonsus audi-
90 to, quanquam litis aut simultatis nihil ei cum auctore nominato intercedebat, tamen denuntiati periculi magnitudine commotus, indice digresso, rem cum amico et contubernali communicat, qui sibi negotium auctorem adeundi ac de simultate odiique causa percunctandi suscepit. [17] Sed ubi do-

11 tectius *Sf* : rectius *δ*

mum peruenit, ipsum ad ianuam sedentem pedes manusque morbo articulari implicitum offendit, hominem, ut ex ornatu et familia coniicere licuit, grauem et honoratum. Ex quo rem per se suspectam falsam omnino atque fictam esse iudicans, apud eum de insidiis mentionem facere leuitatis esse existimauit. [18] Quo renuntiato, Alfonsus temperare sibi in tanta solicitudine non potuit quin, sumpto gladio, accito eodem amico et socio, milites adiret et de insidiis ad se perlatis cum ipsis expostularet, seque solicitudine, quacunque ratione daretur, explicaret. Sed cum diu quaesitos non inuenissent, Deo scilicet flagitium nec peragi nec impunitum relinqui uolente, sese domum appetente nocte receperunt. [19] Postridie mane ex amicorum sententia praesidem de rebus omnibus certiorem facit. Quo iubente primum auctor sceleris commentitius et index, deinde sicarii, postremo uerus auctor tragoediae a sicariis proditus cum fratre conscio capiuntur; [20] omnibusque in uincula coniectis, non diuturna fuit nec difficilis causae cognitio; nemo enim factum negauit, omnes citra quaestionem initum consilium confessi sunt. Itaque caeteris dimissis, in sicarios et auctorem cogitati facinoris capitaliter animaduersum est, huius frater ad triremes damnatus.

[21] Nec silentio praetereundum est eisdem fere diebus duos honestos et bene numatos homines a suis seruis occisos esse et spoliatos.

[22] Audisti immania execrandaque flagitia? Nunc audi casum miserabilem. [23] Scortum Hispani generis, lepidum, ut ferebatur, et formosum, mula, ut Romae meretrices cum amatoribus solent, animi gratia gestabatur. Haec cum uenisset ad Thermas Diocletianas, uiuarium ferarum ingressa nec contenta cicures uagantes spectasse, precibus contendit atque aegre impetrat a belluarum magistro ut ingenti urso, cauea separatim incluso, sed quem constabat in neminem antea desaeuisse, exitum aperiret. [24] Facta potestate, ursus

17 offendit *Sδ* : offendi *f*

erumpit, mulam terrefacit, excussam mulierculam, caeteris
130 qui aderant diffugientibus, inuadit, dictoque citius strangulat
et contrito capite primum auulsa ubera, deinde natem alteram deuorat, unguibus et dentibus laceratam. Efferatam bestiam existimo colore coccinae uestis quam induerat misella, speciem sanguinis praeferentem.
135 [25] Haec omnia Romae patrata sunt paucis post pontificis discessum diebus. Sed boni consulimus quod Italia nullo infestatur bello, quo nomine iam uideo publica etiam latrocinia nuncupari.
[26] Vale, praesul grauissime, cui omnia laeta feliciaque pre-
140 cor. Roma, pridie Nonas Nouembris, anno Christi nati 1533.

2, 4 (XIX)

IO. GENESIVS SEPVLVEDA LVDOVICO AVILAE S. P. D.

[1] 'Commentarios rerum a Carolo Caesare in Africa gestarum', quos a te magna diligentia parique ingenio confectos Garsiae Lasso ad me mittendos dedisti, libentissime perlegi, et utrique uestrum pro magno et mihi maxime optato mu-
5 nere ingentem habeo gratiam. Quanquam uos pro talibus officiis gratiarum actionem non expectatis, quibus uideo propositum esse gloriam bellicam laude literarum cumulare et huiusmodi studia cunctis rationibus fouere ut laudare magis debeant homines institutum uestrum quam pro eo uobis
10 agere gratias. [2] Sic igitur habeto: nihil mihi hoc tempore

2, 4, 1 Cf. CODOIN I 159-207.

24 coccinae *SCf* : coccineae *M*
2, 4] Argumentum: Gratias agit Ludouico Auilae pro commentariis rerum a Carolo Caesare in Africa gestarum ad se missis multumque se iis iuuari asserit in bello Africo conscribendo *add.* δ

gratius his tuis monumentis euenire potuisse. Nam etsi ex duplicibus commentariis aliorum et multorum praeterea qui rebus interfuerunt sermone historiam huius Africi belli conscripseram, tua tamen diligentia multum me iuuari posse uideo, fide porro et auctoritate in iis de quibus ambigebam 15 uehementer confirmari. [3] Quibus adiumentis instructus, libenter scripta mea de sacro bello recognoscam aduersus Christiani nominis hostes pie a Carolo Caesare rege nostro suscepto, cui, debellato Caradino, debetur etiam de Solymano, Turcarum rege, in eodem suo duce deuicto, triumphus. 20
[4] Vale. Roma, pridie Idus Ianuarii.

2, 5 (xx)

ALFONSVS VALDESIVS IO. GENESIO SEPVLVEDAE S. P. D.

[1] Literas tuas, uir ornatissime, summa cum uoluptate legi, in quibus tuam erga me uoluntatem atque beneuolentiam, de qua certe nunquam dubitaui, facile perspexi. Perspiceres et tu uicissim meam erga te, si aut sermone aut, quod longe esset gratius, re ipsa id tibi probare possem. Attamen nunc, 5 cum nec opere nec sermone quidquam ualeam, superest ut aut tu pro tuo candore mihi credas aut occasionem suppedites qua quis sit meus erga te animus aperire ualeam.
[2] Quas ad Erasmum dedisti literas, an ad eum peruenerint nescio; certe ex his quas ex Augusta illi scripsi periere. 10 Lucubrationes tuas, quas summa auiditate perlegi, propterea non laudabo, quod magis illis detrahere quam conferre meum encomium posse uideatur, nec uacet illas pro meritis

3 Caradino *SC* : Charadino *M*
2, 5] Argumentum: Io. Genesio se ad omne officium praestandum offert Alfonsus *(*Alphonsus *C)* Valdesius eiusque literis ad Erasmum missis respondet *add. δ || Inscriptio:* Alfonsus *SM* : Alphonsus *C*

laudare. Fratrem meum tibi commendaui, nimirum erudi-
15 tissimo uiro literarum studiosum. Sed uideo tuam erga me
beneuolentiam meae commendationi locum praeoccupasse.
[3] Vale, et me, quod mutuo facies, amare perge. Bruxellis,
decimooctauo Calendas Nouembris, 1531.

2, 6 (XXI)

IO. GENESIVS SEPVLVEDA ALFONSO VALDESIO S. P. D.

[1] Accepi literas tuas, seras illas quidem et cum Erasmi
responsum ad 'Antapologiam' pro ipsius in conficiendis li-
bris celeritate iam expectarem, sed quibus molestiam, quam
ex meo libello maximam te cepisse profitebaris, uigentem
5 adhuc nec se spatio temporis remittentem prae te ferebas.
Itaque uehementer eos incusas uelut ingratos et importunos
qui Erasmum de bonis literis ac religione quotidie beneme-
rentem libellis omnino inutilibus a tergo confodiunt.
[2] Quod, qualecunque sit, ignoscendum est dolori tuo
10 propter nimium amorem quo tantopere prosequeris Eras-
mum tamque solicite studes ipsius gloriae ut in aliena eius
causa plus pene tu quam ipse in sua laborare uidearis.
[3] Caeterum qui scribunt in Erasmum, primum de bono opere,
ut est in Euangelio, non lapidant ipsum; deinde, quanquam
15 tibi uideantur errare, sic tamen existimant, libellos suos non

2, 6, 3 VVLG. Ioh. 10, 32-33: respondit eis Iesus / multa opera bona ostendi vobis ex Patre meo / propter quod eorum opus me lapidatis / responderunt ei Iudaei / de bono opere non lapidamus te sed de blasphemia / et quia tu homo cum sis facis te ipsum Deum.

2, 6] Argumentum: Carpit tacite Alfonsum (Alphonsum *C)* Valdesium quod nimis Erasmo tribuat eosque qui contra Erasmum scripserunt defendit et se ut amicum in Erasmum scripsisse Apologiam non ut obtrectatorem (obtrectatorem suadet *M) add. δ* || *Inscriptio:* Alfonso *SM* : Alphonso *C*

inutiles esse, sed commodissimos potius aut etiam necessarios partim bonis literis, partim religioni, cuius nomen libenter omnes usurpamus et nostris institutis praetendimus. [4] Quod uero ad me attinet, quem non prorsus sano consilio, sed ingrato animo illam scribendi operam suscepisse confirmas, non mihi tam molestum fuit meum institutum parum probari a te, iudice in Erasmi causa perquam suspecto, quam illud iucundum, quod affectum animi mei in uirum optime de me meritum non potuisse te non laudare conscribis. 20 25

[5] Quod porro te ais egisse cum Erasmo ut omisso libello ad literas tantum meas responderet (in quo uereor ne tibi non sit morem gesturus), meque amicum potius quam inimicum habere curaret, facis tu quidem et amice et perhumaniter, ut te pacis auctorem praebeas et amicos tuos ad mutuam inter ipsos concordiam cunctis rationibus adhorteris. [6] Caeterum ego, qui officii duntaxat gratia causam egi Alberti Pii, ut amicus admonitor, non ut infensus obtrectator in Erasmum scripsi, ut quod idem ex religione dignitateque sua facturus mihi uideretur exponerem, non ut ipsum ad dicendi certamen prouocarem. 30 35

[7] Parebo igitur libenter tuis monitis, nec ulterius, ut ipse admones, nisi me itidem officium etiam atque etiam adhortabitur, progrediar, equidem ut teneam meam consuetudinem neminem sine causa necessaria, ut iniuriam repellam, laedendi, non ut ei occurram suspicioni, a qua me tantopere dehortaris, ne gloriae studio uoluisse uidear cum Erasmo contendere. [8] Nam ex alterius iniuria famam aucupari miserrimi ingenii est et nulla sua uirtute freti, qualis ille fuisse traditur qui Dianae Ephesiae templum incendit; de quo ui- 40 45

8 Val. Max. 8, 14, ext. 5: inuentus est enim qui Dianae Ephesiae templum incendere uellet, ut opere pulcherrimo consumpto nomen eius per totum terrarum orbem disiceretur; quem quidem mentis furorem eculeo impositus detexit.

de ne non satis opportune memineris; illud enim in eos duntaxat conuenit qui, cum nulla ipsis adsit industria, nulla denique uel ingenii uel animi uirtus qua possint nomen suum illustrare, per omne facinus praeposteram nobilitatem quae-
50 runt. [9] At ego neque ambitioni seruio nec, si uel quam maxime seruiam, sum adeo ignauiae aut infirmitatis conscius, quod sine arrogantia dictum accipi uelim, ut quaerenda mihi esse putem flagitiosa compendia quo posteris me uixisse testatum relinquam, aut ex tali certamine temere suscepto
55 gloriam posse mihi tantopere contingere quam ipse putas, qui Erasmum quasi numen par Dianae Mineruaeque suspicis et eius scripta dictataque uelut oracula legis. [10] At ego in ea regione multos annos cum uiris doctissimis et eloquentissimis, quorum laudem aemulari soleo, uixi, ubi longe ali-
60 ter —certe non tam magnifice— de Erasmo docti homines quam tu multique nostrae gentis uel sentiunt uel loquuntur; ut intelligas me Erasmum, ut non contemno, sed potius magnifacio, sic non tantopere demirari ut, quemadmodum ipse uideris innuere, gloriosum putem cum eo certare; [11] cuius
65 scripta, qua parte Christianam philosophiam attingunt quaque uersatur meus libellus, theologi, fortasse non recte, plurimi tamen, contemnunt et sic aspernantur ut, quod ipse non ignoras, multis in locis minime ferenda esse contendant. [12] Tu igitur hoc tribuis Erasmo, quod ipse fortasse non
70 agnosceret, nec omnium in se scribentium consilium tam magnificis uerbis damnaret, praesertim post illam disputationem qua usus in eum sum in hoc qui te tantopere offendit libello, ad similem quam de Alberto Pio idem mouerat suspicionem minuendam.
75 [13] Vale.

13 M.D.XXXIII. *post* Vale *add. M*

2, 7 (XXII)

IO. GENESIVS SEPVLVEDA IO. VALDESIO S. P. D.

[1] Egone ut meminerim tibi me de portentis commentatiunculam promisisse? Portentum id esset, meminisse quod non fuerit. De cometis ut aliquid scriberem, a quibusdam me rogatum esse tibi, hoc ipsum mecum nuper agere incipienti ac de ostentis quae his paucis diebus uisa sunt aliquid 5 ex me, ut aiebas, audire cupienti, dixi; scripturum nemini propter ingentes meas occupationes promisi. Sed tu uidelicet, quod non aperte negatur, id promissum statim interpretaris.

[2] Nec tamen te miror et insolentia rerum commoueri et 10 placita de his philosophorum uelle cognoscere; nam quae singula et longissimo interuallo cum admiratione mortalium solent existere, haec multa uno Augusto mense nuper accidisse notauimus. [3] Nam septimo Idus cometa, duabus amplius horis solis exortum antecedens, flagrare coepit. Pridie 15 Idus tertia ferme diei hora ad Troiam Apuliae tres soles uisi sunt. Idibus ipsis prima nocte alter cometa, qui solem duarum circiter horarum interuallo sequebatur, eadem forma uisus est, sed minor et subobscurior, et aliis stellis uicinus; nam matutinus cum Venere exoriebatur, a qua uespertinus 20 longe distabat, magno argumento errare qui negant hos fuisse diuersos. Quarto Nonas Septembris iridem noctu, quod est omnium rarissimum, secunda post solis occasum hora supra Romam conspeximus.

[4] Quoniam igitur te uideo non sine causa cupere de his 25 ostentis quid uiri doctissimi sentiant intelligere, auctores lo-

2, 7] Argumentum: Recenset ostenta Romae mense Augusto uisa eorumque causas *(*caussas *C)* et effecta et Plinii locum reprehendit libro secundo 'Arcus noctu non fit' *add. δ* || **1** egone *ω* : ergone *conieci olim* || **3** Nonas *Sf* : Cal. *C* : Kal. *M*

caque indicabo ubi quaestionem accuratius disputatam inuenies. Lege primum et tertium Aristotelis 'Meteorologicorum' librum, Plinii 'Naturalis historiae' secundum, Senecae
30 'Quaestionum naturalium' primum et septimum; nihil fortasse praeterea desiderabis. [5] Si summam quaeris, quod non promisi praestabo.

[6] Quae res cometa dicitur, eadem uariata figura uariis nominibus appellatur. Quem nuper uidimus, uterque a promis-
35 sa uelut iuba in speciem barbae πωγωνίας a Graecis dicitur. [7] Ignes id genus, quacunque figura frequentiores conspiciantur, Aristoteli siccitates uentosque portendunt, uelut abundante calido siccoque halitu, qui uentis iuxta et cometis pro materia est, nisi quod cometae in loco ignis appellati fiunt,
40 cum ea materia compactior et ad ignem ex motu coeli concipiendum opportuna facta fuerit. Venti infra montes altissimos ex hac eadem, sed rariore et fluida, dum a terra subit, generantur, quanquam eis principium motus superne adest. [8] Plinius maiorum malorum praenuntium cometam facit et
45 rem magnis bellorum ciuilium et principum occasuum exemplis confirmat. Cui Lucanus astipulatus ait:

'Crinemque timendi
sideris, et terris mutantem regna cometam.'

Seneca temperat hanc sententiam uno duntaxat exemplo
50 nec a Plinio praeterito: eius cometae qui, Caesare Augusto principatum ineunte, orbi salutaris apparuit.

2, 7, 7 Arist. Mete. 344^b18-20: περὶ δὲ τοῦ πυρώδη τὴν σύστασιν αὐτῶν εἶναι τεκμήριον χρὴ νομίζειν ὅτι σημαίνουσι γιγνόμενοι πλείους πνεύματα καὶ αὐχμούς || **8** Plin. nat. 2, 92: sed cometes numquam in occasura parte caeli est, terrificum magna ex parte sidus atque non leviter piatum, ut civili motu Octavio consule iterumque Pompei et Caesaris bello, in nostro vero aevo circa veneficium, quo Claudius Caesar imperium reliquit Domitio Neroni, ac deinde principatu eius adsiduum prope ac saevum || **8** Lvcan. 1, 528-529: obliquas per inane faces crinemque timendi / sideris et terris mutantem regna cometen || **8** Sen. nat. 7, 17, 2: nec est quod

6 eadam *S* || πωγωνίας *altera manu f*

[9] Geminati solis, qui παρήλιος a Graecis appellatur, causa eadem est propemodum quae coelestis arcus. Nam cum radii solares in nubem densiorem incidentes ita replicantur ut colores duntaxat quosdam nubes ostentet, arcus efficitur, 55 aut uirgae nuncupatae. Cum porro figuram etiam reddit et aequali densitate tanquam speculum efficitur, sol geminatus uidetur et pluuiam imminentem Aristoteli portendit.

[10] Arcum fieri posse noctu ueteres ante Aristotelem negauerant; nondum erat uidelicet ob eius raritatem tunc a 60 uiris doctis animaduersus. Itaque solis tantum, non etiam lunae replicatos in nube radios posse illam arcus speciem ostentare putabant. [11] Quorum errorem Aristoteles in tertio 'Meteorologicorum' libro refellens, sua memoria bis uisum testatur, spatio tamen annorum supra quinquaginta. Nam 65 rarissime fieri ipse quoque confitetur nec unquam nisi uno die mensis, hoc est, in plenilunio, cum luna plena lumine frequentiores uehementioresque radios emittit. [12] Itaque Plinium, auctorem alioquin grauissimum, magnopere miror, quid ei uenerit in mentem ut nihil ueritus tanti philosophi 70 auctoritatem sic in secundo 'Naturalis historiae' libro scrip-

putemus eundem uisum esse sub Claudio quem sub Augusto uidimus, nec hunc, qui sub Nerone Caesare apparuit et cometis detraxit infamiam, illi similem fuisse qui post excessum diui Iulii ludis Veneris Genetricis circa undecimam horam diei emersit || **9** Arist. Mete. 377^b23-24: διὰ δὲ τὸ αὐτὸ τοῦτο μᾶλλον ὕδατος σημεῖον ὁ παρήλιος τῶν ῥάβδων || **11** Arist. Mete. 372^a21-29: καὶ μεθ' ἡμέραν μὲν ἶρις γίγνεται, νύκτωρ δ' ἀπὸ σελήνης, ὡς μὲν οἱ ἀρχαῖοι ᾤοντο, οὐκ ἐγίγνετο· τοῦτο δ' ἔπαθον διὰ τὸ σπάνιον· ἐλάνθανε γὰρ αὐτούς. γίγνεται μὲν γάρ, ὀλιγάκις δὲ γίγνεται. τὸ δ' αἴτιον ὅτι τ' ἐν τῷ σκότει λανθάνει τὰ χρώματα, καὶ ἄλλα πολλὰ δεῖ συμπεσεῖν, καὶ ταῦτα πάντα ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ τοῦ μηνός· ἐν τῇ πανσελήνῳ γὰρ γενέσθαι ἀνάγκη τὸ μέλλον ἔσεσθαι, καὶ τότε ἀνατελλούσης ἢ δυνούσης· διόπερ ἐν ἔτεσιν ὑπὲρ τὰ πεντήκοντα δὶς ἐνετύχομεν μόνον.

9 παϱήλιος *altera manu f*

tum reliquerit: 'Arcus noctu non fit, quanuis Aristoteles prodat aliquando uisum. Quod tamen fatetur idem non nisi tricesima luna posse.' [13] Paucis uerbis multa peccata. Primum
75 negat noctu fieri posse iridem. At nos ipsi nuper Romae cum multis conspeximus partem circuli quarta maiorem absoluentem, qui a Vaticano monte, qua septentrionem spectat, meridiem uersus assurgebat. [14] Deinde summi philosophi testimonium nulla certa ratione reiicit. Tum eundem
80 non nisi tricesima luna arcum noctu fieri posse professum esse tradit. At ille in plenilunio duntaxat, hoc est, luna quartadecima prodidit. Quanquam is quem nuper Romae uidimus non in ipso die plenilunii, sed postridie apparuit, atque adeo quadragesimaoctaua circiter hora ab ipso temporis
85 puncto quo sol aduersus plene lunam illustrauerat.

[15] Sed haec hactenus; quae si tibi breuiora quam pro rei magnitudine et difficultate uidebuntur, meminisse debebis nos rei summam epistola perstringendam, non quaestionem libro accuratius disputandam suscepisse.

90 [16] Vale. Romae, Nonis Septembris, anno Christi nati 1531.

2, 8 (XXIII)

IO. GENESIVS SEPVLVEDA RODERICO MANRICO S. P. D.

[1] Ex literis quas proxime ad Pontium tuum, uel nostrum potius, misisti, quo in me animo esses quantique faceres me-

12 PLIN. nat. 2, 150: certe nisi sole adverso non fiunt nec umquam nisi dimidia circuli forma nec noctu, quamvis Aristoteles prodat aliquando visum, quod tamen fatetur idem non nisi XXX luna posse fieri || **14** ARIST. Mete. 372^a21-29 (Vide SEPVL. epist. 2, 7, 11).

2, 8] Argumentum: Suam cum Roderico Manrico amicitiam confirmat eique mittit commentaria Alexandri Aphrodisiensis in libros

as nugas intellexi, simulque tuam indolem studiaque perspexi. In quo enim ab eo petis ut auctor interpresque fiat amicitiae inter nos conciliandae, prae te fers cum egregia 5 humanitate magnum quendam uirtutis ac literarum amorem. [2] Nam licet ipse nihil in me agnoscam ista opinione tantopere dignum, tamen qui absentem et ignotum ob nullam aliam causam diligit quam quod eum et probum et eruditum arbitratur, hic nihil aliud amat quam uirtutem et 10 doctrinam, quod magnum est insitae uirtutis et honestissimorum studiorum argumentum. [3] Tibi ergo magnam habeo gratiam, quod me tua beneuolentia non indignum existimaueris. Me uero ad te diligendum et amanter colendum multa cohortantur: primum ipsarum de quibus dico uirtu- 15 tum et literarum studium (uirtus enim ipsa sui lena est atque blanda conciliatrix), deinde generis tui claritas, tum quod a te prouocatus in amore uinci turpissimum esse magnis auctoribus existimo. [4] Cuius mei animi ut te per literas facerem certiorem, eidem Pontio, uiro optimo et grauissimo, 20 me diligenter adhortanti, libenter sum obsecutus, dedique has literas ad te, quae foederis instar magis habeant quam epistolae, ut me iam scias ita esse animatum ut in te colendo et, si quid in me facultatis erit, ornando nusquam sim officio defuturus. 25

[5] Alexandri Aphrodisiensis 'Commentaria in duodecim Aristotelis libros Περὶ τῶν μετὰ τὰ φυσικά', a nobis ante aliquot annos e Graeco in Latinum conuersa Romaeque impressa, ad te, quemadmodum iussisti, mittimus. Quae, si me audies, saepe ac diligenter lectitabis; nihil est enim eis eruditius, 30 nihil ipsorum auctore uel grauius uel subtilius, teste non solum Auerroe ciue meo, qui ipsum est plerisque in locis secu-

Aristotelis περὶ τῶν μετὰ τὰ φυσικὰ a se conuersa et Romae edita eumque ut eadem accurate Parisiis recudi procuret hortatur *add.* *δ* || **3** tum *corr. S in erratis (scripserat* tamen*)* : tandem *δ*

tus, sed etiam Hieronymo, qui se commentarios eius uertisse in epistola quadam gloriatur, siue quoniam eos e Graeco
35 in Latinum sermonem conuerterit, siue, quod magis puto, quia saepe euoluerit lectitando. [6] Illud autem a te peto uehementerque rogo, ut, si hoc opus Lutetiae, quemadmodum te facturum ostendis, excudendum curaueris, des operam ut id accurate diligenterque fiat; ad caetera enim mala quibus
40 fama interpretis est opportuna, accedit librariorum negligentia, qua si quid peccatum fuerit, hoc quoque plerunque solent obtrectatores interpretibus assignare.

[7] Vale, et me, quod mutuo facis, ama. Romae, Idibus Iulii, anno Christi nati 1534.

2, 9 (XXIV)

IO. GENESIVS SEPVLVEDA FRANCISCO FLORIDO S. P. D.

[1] Accepi literas tuas, erudite Francisce, plenas ut ingenii, sic officii et beneuolentiae, ad quas quo minus ante rescripserim, non obliuio tui, cuius mihi esse solet perquam grata recordatio, sed partim multae meae occupationes fuerunt in
5 causa, partim quod cui literas ad te darem nemo erat. Hoc epistolium, ne diutius meum officium desideres, Ioanni Scobari misi, homini Hispano et in collegio Hispanorum diuersanti, qui tibi reddat inuestigato.

[2] Quod scribis tibi aduentum tuum Bononiam ex uoto ac
10 sententia successisse, etiam atque etiam gratulor, optoque et

2, 8, 5 Hier. epist. 50, 1, 3 (CSEL LIV 389): frustra ergo Alexandri uerti commentarios.

2, 9] Argumentum: Se excusat quod rarius scribat gratulaturque Francisco Florido ob felicem Bononiam aduentum et eum ut in studia grauiora incumbat admonet humaniores autem literas animi tantum gratia recolat *add.* δ

precor ut cuncta tibi feliciter eueniant. [3] Tu modo da operam ut ingenium tuum agnoscas nec in tanta studiorum occasione tempus nequicquam teras. Vrge tuum institutum, totusque in doctrinae genus incumbe, quod uberiorem tum fructum, tum honorem non temere pollicetur. Amoenitates 15 humaniorum literarum, in quibus diu non sine laude uersatus es, iis duntaxat horis sectaberis, si me audies, cum animus fessus a seuerioribus studiis est recreandus; illis in otio frui semper licebit, horum magistros audiendi non semper est occasio. Hoc tua fortuna in primis desiderat, hoc tibi 20 commodissimum erit, hoc patri gratius nihil facere potes. Hoc igitur cura et uale.

2, 10 (XXV)

IO. GENESIVS SEPVLVEDA IO. TOLETO, EPISCOPO CORDVBENSI, S. P. D.

[1] Ingentes gratias tibi nuper egit apud me Franciscus noster Toletus, cum ipsum magno aere alieno liberasses. Nam se tuo beneficio subleuatum esse dicebat onere quod sibi grauius Aetna sustinere uideretur. Ergo te, quem dominum solet omni sermone uocare, tunc patrem etiam suum appel- 5 labat, qui multa et magna in se beneficia tanta tamque opportuna liberalitate cumulasses. Nec aliud iam uel cogitat uel expetit, nisi ut te primo quoque tempore reuisat et tua grauissima simul et iucundissima consuetudine fruatur.
[2] Quem adhuc honestae rationes prudensque consilium 10 distinuit, ne, si a Clemente pontifice maximo, cuius animum

3 nec *S* : ne *δ* || otio *M* : ocio *SC*
2, 10] Argumentum: Io. Toleto gratias agit nomine Francisci Toleti, *quem aere alieno liberauerat eumque certiorem facit de sua* cum illo in Hispaniam post XX annos redeundi cupiditate *add. δ*

in se ornandum procliuem sentiebat, praepropera quadam festinatione discessisset, uideri posset non satis consulte neque tuis negotiis neque suis commoditatibus prospexisse.
15 [3] Sed hac cunctatione per obitum pontificis sublata et negotiis quae propter diuturnum eius morbum conficere nequiuerat extricatis, statuit, cum primum per tempus anni licebit, hoc est, ineunte uere, in Hispaniam proficisci; et me, quo sui colentissimo, postquam Romam uenit, semper est libenter
20 et familiariter usus, comitem etiam itineris habere uellet, non solum ut habeat cum quo possit confabulando taedium itineris leuare et familiares conferre sermones, sed etiam quoniam se putat, ut ipse ait, rem tibi gratam facturum si hominem secum ad te duxerit quem tu propter nescio quam
25 doctrinae et studiorum opinionem aliquid esse putare soles, et certe tuarum uirtutum gloriaeque uestrae clarissimae familiae studiosissimum. [4] Quocirca me, iam de reditu in patriam in proximum autumnum cogitantem, diligenter hortatus est et rogauit ut maturarem profectionem sibique in
30 Calendis Aprilis pollicerer. Ego uero, quanquam nondum satis quid mihi faciendum esset constitueram, tamen omnia mea consilia studio et uoluntati eius pro mea in ipsum singulari beneuolentia et obseruantia posthabui. [5] Sed dubium et labantem animum meum hoc impulit facilius, quod se sta-
35 tuisse affirmauit apud te aestiuare ad Salmanticam uel Albam, consilio uidelicet salutari, ne, si Cordubam recta contenderimus longo post tempore reuersi, protinus cogamur calidiore regione caniculae ardores experiri cum utriusque quidem graui periculo, sed meo longe maiore, post annum
40 uigesimum in patriam ex Italica peregrinatione redeuntis, uelut ex industria fuerim moram Homerici Vlyssis imitatus.

[6] Nos igitur, pater amplissime, ducente Deo ante Calendas Iunias expectabis et locum parari iubebis idoneum tum ad aestiuandum, tum ad philosophandum.

3 colentissimo *S* : colendissimo *δ* || **4** maturarem *SM* : maturem *C* || **5** recta *SM* : recta ⟨m⟩ *supplendum est in C* || ardores *SM* : ardore *C*

[7] Vale, et primo quoque tempore uolente Deo profecturis 45
bene precaberis.

2, 11 (XXVI)

IO. GENESIVS SEPVLVEDA FRANCISCO TOLETO S. P. D.

[1] Literas a te Romae datas postridie Nonarum Octobris ipse Genuae tertio Nonas Nouembris accepi, sed huiusmodi ut facile tarditatem iucunditate compensarent. Erant enim officii, beneuolentiae ac humanitatis plenae. [2] Nam quid ego de urbanitate dicam, quae tibi tam penitus insedit ut 5 nihil nisi aspersum aliquo sale nec dicere possis nec scribere? Haud enim sum tam hebes ut te, cuius ingenium et libertatem noui, blanditum mihi esse putem in eo quod scribis, Trebatium a me non solum caeteris in rebus, sed laude quoque bellica fuisse superatum. [3] Quem tu mihi Trebatium 10 narras? aut quid tibi uenit in mentem in meo facto Trebatii potissimum mentionem facere, qui non magis philosophus est habitus quam ego iurisconsultus? Illud igitur haud dubie (nec enim me fallis) significare uoluisti, homo uafer, me nihilo magis in Ligustico mari nuper natare uoluisse quam 15 illum olim in oceano Britannico, quod per iocum in epistola obiicit ei Cicero uelut iners et ignauum. [4] Sed heus tu, dum

2, 11, 3-4 CIC. fam. 7, 10, 1-2: quod si in Britanniam quoque profectus esses, profecto nemo in illa tanta insula peritior te fuisset (...). sed tu in re militari multo es cautior quam in advocationibus, qui neque in Oceano natare volueris studiosissimus homo natandi (...). sed iam satis iocati sumus

7 M.D.XXXIV. *post* precaberis *add. M*
2, 11] Argumentum: Respondet iocis Francisci Toleti et de uoluntate animoque in se ducis Albani et cardinalis Quignonii *(*Quignonii agit *M) add. δ*

talia ludis, memento etiam in iocis retinere aliquam aequitatem, nisi forte eandem fuisse putas meam et Trebatii cau-
20 sam. At Trebatio licuit commode in classe octingentarum nauium in Britanniam breuissimo traiectu nauigare, mihi erat infesto mari cymba cum magna rerum omnium difficultate multo longior in Galliam praeter amicorum sententiam et manantium rumorum rationem suscipienda nauigatio.
25 [5] Qui si uos censores audiuissem, non modo natationem eo tempore uitassem, sed omnino maris conspectum, nec me, dum officii rationem sequor, ante tempus in urbem coniecissem, omnium quas ego aut uiderim aut legerim maxime et inhospitalem et ab omni genere ac studio literarum abhor-
30 rentem, et quae sola in Italia extremum belli discrimen adiuit.

[6] Sed ad tuum dictum redeo, quod mihi risum mouit hoc etiam iucundiorem, quod iam pridem uix aliquem nactus fueram quicum possem aliquantisper ridere docte. [7] Nam
35 quod hostem gratularis ab urbis oppugnatione fortiter a nobis fuisse reiectum, id non per iocum a te, sed serio dictum accipio. Strenue nanque repulsus est a nobis: a militibus quidem manu et telis, a me uero meique ordinis hominibus, id est, a clericis, lacrymis et orationibus. Sic enim solicita uota
40 piasque preces appellare solemus, quoniam 'arma nostra', ut auctor est Paulus, 'non carnalia sunt nec sanguinolenta, sed potentia Deo ad destructionem munitionum.' Sed de his hactenus.

[8] Voluntatem optimi ac humanissimi uiri principis Albani,
45 tui propinqui meique patroni, quam tu mihi per literas, conscius uidelicet eius in me animi, liberaliter polliceris, iam ego, cum epistolam accepi, re fueram expertus, eiusdemque singularem humanitatem ac beneuolentiam perspexeram. In quo uero meam consuetudinem te tantopere desiderare
50 confirmas, prae te fers singularem amorem tuum, non igno-

7 VVLG. II Cor. 10, 4: nam arma militiae nostrae non carnalia sed potentia Deo / ad destructionem munitionum.

tum illum mihi quidem, sed suauissimum et peroptatum. [9] Eodemque modo iudico de animo in me praesulis amplissimi cardinalis Quignonii, patroni mei, de cuius uoluntate in me ac humanitate eadem ex aliorum literis libenter intellexeram quae proxime ex tuis libentissime cognoui. 55
[10] Vale. Genua, quarto Idus Nouembris, 1536.

2, 12 (XXVII)

IO. GENESIVS SEPVLVEDA GASPARI CONTARENO,
S. R. E. CARDINALI, S. P. D.

[1] Cum ex moribus nostris et cultu Christianae pietatis neglecto coniecturam facio, cum ad tempora nostra, quorum ipse calamitatem epistola tua paucis quidem, sed prudentissime deploras, specto, tibi equidem uehementer assentior Deum nobis etiam atque etiam iratum esse; 'reuelatur enim 5 ira Dei de coelo super omnem impietatem hominum eorum qui ueritatem Dei in iniustitia detinent.' [2] Quae uerba, olim a Paulo in ethnicos philosophos potissimum dicta, non possum non uehementer dolere tantopere in nostri ordinis, hoc est, sacerdotum mores iam pridem conuenire. [3] Qui cum 10 morum ac religionis magistros agamus Deumque plus caeteris nouisse profiteamur, non tamen sicut Deum glorificamus

2, 12, 1 VVLG. Rom. 1, 18: revelatur enim ira Dei de caelo / super omnem impietatem et iniustitiam hominum eorum qui ueritatem in iniustitia detinent || **3** VVLG. Rom. 1, 21-22: quia cum cognovissent Deum / non sicut Deum glorificaverunt aut gratias egerunt / sed evanuerunt in cogitationibus suis / et obscuratum est insipiens cor eorum / dicentes se esse sapientes stulti facti sunt.

2, 12] Argumentum: Deplorat improbitatem sui temporis et iuste Deum iratum esse *(*esse contendit *M)*, ut autem facilius emendari possit sacerdotum uitia prius corrigenda admonet *add. δ*

nec gratias agimus, sed euanuimus in cogitationibus nostris
et obscuratum est insipiens cor nostrum, et pro sapientibus
15 stulti facti sumus. [4] Ergo iam diu benignitate Dei atque patientia, quae nos ad poenitentiam inducit, abutentes, duritia
nostra et corde impoenitente iram nobis, ut Paulus ait, thesaurizamus. [5] Quam cum adhuc mediocribus in rebus experti simus, uerendum est etiam atque etiam quod ipse scribis,
20 ne, nisi resipiscamus, iustissima eadem ira Dei grauius in
nos pro nostrorum criminum magnitudine et ratione desaeuiat. Iam enim irascentis Dei non obscura indicia, sed
manifesta documenta uidemus, quae ipse commemoras:
schismata, haereses Christianorumque principum dissidia et
25 intestina bella, quibus malis iam pridem ecclesia ac omnino
Christianus orbis continenter afflictatur. [6] Quo diligentius
nobis, qui in partem solicitudinis, ut ipse ais, atque curae
pascendi gregem Christianum uocati sumus, enitendum est
ut Deum nobis nostraeque fidei commisso populo placatum
30 reddamus. Quod non tam uerbis aut precibus quam pietate
sanctitateque hominum effici certum est. [7] Quas artes frustra et impudenter postulabimus in aliis, si curam ipsarum in
nobis recusauerimus. Prius enim uitam nostram pie sancteque instituamus oportet quam prauos popularium mores ca-
35 stigare aggrediamur, si uelimus cum fide et auctoritate agenda uicissimque fugienda aliis praescribere, eodem Paulo
auctore, qui sic nos in Tito cohortatur: 'In omnibus', inquit,
'te ipsum praebe exemplum bonorum operum in doctrina,
integritate et grauitate.' [8] Sic enim fiet quod Christus praeci-
40 pit in Euangelio, ut 'nostra lux', hoc est, splendor eius doc-

4 VVLG. Rom. 2, 5: secundum duritiam autem tuam et impaenitens cor / thesaurizas tibi iram in die irae et revelationis iusti iudicii Dei || **7** VVLG. Tit. 2, 7: in omnibus te ipsum praebe exemplum bonorum operum / in doctrina integritatem gravitatem || **8** VVLG. Matth. 5, 16: sic luceat lux vestra coram hominibus / ut videant vestra bona opera / et glorificent patrem vestrum qui in caelis est.

6 ais *Sδ* : eis *f*

trinae quam ad aliorum mores instituendos atque formandos adhibemus, 'sic luceat coram hominibus ut uideant opera nostra bona et glorificent patrem nostrum, qui in coelis est.' [9] Verba enim cum discrepant a uita et moribus praecipientis, fide carent et grauitate, ac, ut tuus philosophus ait, 45 non sunt nisi uerba, id est, gloriolae ac uenditationes.

[10] Sed longius prouectus sum fortasse quam erat necesse, non tui docendi causa (quis enim Mineruam doceat?) nec admonendi, quem nullo loco reipublicae Christianae, quantum est in te, deesse scio, ac ut religionis omnisque uirtutis 50 exemplo, sic oratione, cura et diligentia paratum esse certum habeo tuum officium ecclesiae praestare; sed ut 'sponte currenti adderem', ut dicitur, 'calcaria', simulque fruerer iucundissimo tuo colloquio. [11] Mihi enim suauissimum est tecum, uiro doctissimo grauissimoque et antistite religiosissimo, per literas, quando coram negatur, huiusmodi conferre 55 sermones, nec illiteratos uidelicet nec a bono publico abhorrentes, et apud eundem te quid mei iudicii sit, quae ratio subueniendi rebus lapsis ineunda mihi esse uideatur, quid demum maxime cupiam testificari. [12] Cuius summa est ut 60 primum omnium sacerdotum uitia, quae causam dedere nostris malis, locumque haereticorum fraudibus atque calumniis fecerunt, tum publice, tum etiam priuatim emendentur; sed ita emendentur non ut uestium fimbriarumque lasciuiam edictis coercere proceres ecclesiae contenti sitis, sed ut 65

9 Arist. EN 1172^{a}34-37: οἱ γὰρ περὶ τῶν ἐν τοῖς πάθεσι καὶ ταῖς πράξεσι λόγοι ἧττόν εἰσι πιστοὶ τῶν ἔργων· ὅταν οὖν διαφωνῶσι τοῖς κατὰ τὴν αἴσθησιν, καταφρονούμενοι καὶ τἀληθὲς προσαναιροῦσιν; Arist. EN 1179^{a}20-22: σκοπεῖν δὴ τὰ προειρημένα χρὴ ἐπὶ τὰ ἔργα καὶ τὸν βίον φέροντας, καὶ συνᾳδόντων μὲν τοῖς ἔργοις ἀποδεκτέον, διαφωνούντων δὲ λόγους ὑποληπτέον || **10** Plin. epist. 1, 8, 1: addidisti ergo calcaria sponte curenti.

11 cupiam *SfM* : cuipiam *C*

ueteres sanctorum patrum leges quae mores attingunt, iam diu iacentes, excitetis ac pristinae auctoritati, quae licentia temporum iam propemodum aboleuit, restituatis; [13] idque non senatusconsultis aut nouis decretis, quorum sunt omnia
70 referta, sed factis et exemplis usuque uirtutis faciatis, ut omnes intelligant rem ecclesiasticam non sacerdotum arbitrio —ne libidinem dicam, ut quidam loquuntur et iactant—, sed piis sanctorum patrum institutis administrari.

[14] Quod factum iri nostra tempestate ut sperem, quaedam
75 me rationes cohortantur, sed maxime omnium Pauli pontificis maximi sapientia et animus, quem in bonum publicum esse procliuem, ut ipse testaris, maximis et illustribus documentis mihi uidetur declarasse, primum quod te et quosdam alios tui similes singulari doctrina ac religione et omni uirtu-
80 tum genere praestantes uiros in collegium cardinalium cum magna et sua et uestra laude cooptauerit, deinde quod uniuersale sacerdotum concilium indixerit tempore maxime necessario, postremo quod gratiae inter principes Christianos reconciliandae constituendaeque pacis auctor fuerit,
85 nullo nec labore longi itineris nec ualetudinis incommodo atque periculo in ea aetate recusato. [15] Quae res non modo mihi, sed cunctis Christianis magnam expectationem et spem melioris rerum status ac conditionis attulere. [16] Vos igitur pergite et pontificem, incitatum sponte sua ad corrup-
90 tas et uitiosas consuetudines emendandas, ad optimam rerum ecclesiasticarum administrationem recipiendam adhortamini, ne rei bene gerendae praesentem occasionem amittatis. [17] Qua in re si adessem, me uestrorum consiliorum atque conatuum admonitorem ineptum fortasse, fidum
95 tamen ac diligentem et boni publici studiosum haberetis.

[18] Vale, pater grauissime, tibique persuade me tui tuarumque excellentium uirtutum esse studiosissimum.

12 iacentes excitetis *SfM* : iacentis excitetes *C* || **13** quidam *SfM* : quidem *C*

2, 13 (XXVIII)

GASPAR CARDINALIS CONTARENVS IO. SEPVLVEDAE S. P. D.

[1] Accepi opusculum tuum de ratione anni simul cum epistola mihi scripta plena singularis cuiusdam erga me beneuolentiae et eximiae humanitatis, quandoquidem serio iudicium meum de tuo hoc opere requiris, nec ludis, ut plerique nostra hac tempestate facere consueuerunt, qui 5 post libros publicatos et editos laudari potius uolunt quam fidum consilium habere. [2] Quamobrem meas partes esse duxi, quanuis parum peritus ac propterea minus idoneus sim afferre iudicium de operibus praeclarorum hominum, qualem te esse plerique omnes nouerunt, si non doctum, saltem 10 tibi fidum me amicum praestare.

[3] Mihi uisum est opusculum tuum hoc multis in partibus illustre. Ea quoque quae in calce dicis de aera, mihi ualde uerisimilia uisa sunt ac diligenter notata. Causa etiam illa prior, cur annus noster euariet, uerissima est quam nullus 15 negare queat; altera uero quam addis, ac miraris praeteritam fuisse ab aliis, non mihi uidetur satis constans. [4] Ego olim saepenumero dubitaui hoc in loco in quo uideo te haerere, cur scilicet annus, cum a bruma sumat initium, non etiam coeperit a die brumae, sed octaua post brumam die 20 iam a temporibus Augusti. [5] Rebar ego id quod tu reris, erratum fuisse nescio qua ratione, nec tamen coniicere poteram quae fuisset errandi causa. Post nonnullos annos tan-

2, 13] Argumentum: Iudicium suum fert cardinalis Contarenus de Io. Genesii Sepuluedae opusculo 'De anno': cur annus cum a bruma sumat initium octauo post brumam die incipiat *add.* δ || *Inscriptio:* Io. Sepuluedae ωL : Io. Genesio Sepuluedae $\varepsilon\kappa$ || S. P. D. ω : S. D. ϕ || **1** tempestate ω : aetate ϕ || **2** plerique *om.* ϕ || **3** uerisimi⟨li⟩a *supplendum est in* $V^{1\text{-}2}$ || est quam ω : est et quam ϕ || fuisse ω : esse ϕ || **4** olim $\omega L\varepsilon$: diu κ

dem deprehendi id quod Forosemproniensis episcopus,
25 astrologiae peritissimus, mihi illustre fecit. [6] Iulius Caesar, Genesi, in anno constituendo habuit rationem solis, in mensibus uero putauit habendam rationem lunae, a qua etiam dicti sunt menses, aureumque numerum decemnouem annorum collocandum putauit in mensibus sui anni. [7] Idcirco
30 post brumam nouam lunam expectauit, a qua primum mensem inchoaret, quae fuit octaua die post brumam, sicque in suis fastis seu 'calendario', ut loquar nostro more, constituit aureum numerum, unum inquam, post uiginti dies Ianuarii ad diem pridie Calendas Februarias; sicque secundum aure-
35 um numerum, unum inquam, post uigintinouem dies mense imperfecto seu octauo Calendas scilicet Martii. [8] Haec ergo ratio fuit cur Calendae Ianuarii fuerint protractae octo diebus post brumam. Tuum erit iudicium. Ego cum Forosemproniensi episcopo sentio hac in re.

40 [9] Id uero quod affers de anno corrigendo, ut scilicet statim ac simul tot diebus annum unum minorem faciamus, quot errauimus, cum non uulgaris turbatio tum fastorum, tum negotiorum uideri posset si id fiat, minus mihi probatur quam si, dimissa diei intercalatione totidem annis quot suffi-
45 ciant resarciendis diebus illis quibus anteuertimus, sensim ratio anni, uel instituta a Iulio Caesare, uel quae extabat Nicaeni concilii tempore, restituatur; longe minori turbatione hoc pacto, ut reor, res tota processura est. Verum non ita tueor hanc sententiam quin facile sim concessurus tuae.

50 [10] Haec notanda uisa sunt in tuo praeclaro hoc opere. Tu pro tua singulari eruditione rectius omnia et iudicabis et statues.

[11] Vale. Romae, septimo Calendas Maii, anno 1539.

6 uero *ωLε* : uere *κ* || **7** fastis *corr. P in erratis (scripserat* factis*)* || seu calendario ut loquar nostro more *om.* *φ* || **9** negotiorum *ωLE$^{1-3}$κ* : negociorum *E^{2}* || posset *ω* : possit *φ* || probatur *ωLE$^{1-2}$κ* : probatui *E^{3}* || resarciendis *ω* : sarciendis *φ* || longe minori *ω* : multo minore *φ* || hanc sententiam *ω* : sententiam meam hanc *φ* || **10** tua singulari *ω* : singulari tua *φ* || et iudicabis *ω* : iudicabis *φ*

2, 14 (XXIX)

GASPAR CARDINALIS CONTARENVS IO. GENESIO SEPVLVEDAE S. P. D.

[1] Nullo pacto tibi persuadeas uelim, Sepulueda doctissime, ulla negligentia aut obliuione tui factum esse ut tandiu respondere distulerim tuis literis, amoris et officii erga me plenis. Verum cum nonnulli amici mei, tui nominis studiosi, a me legendas petiissent ac habuissent, easque per manus 5 traditas cum mihi redditas esse arbitrarer, sedulo inter meas schedas inquirens nusquam reperiebam. Qua in re dum ego et mei diligentiam adhiberemus, demum ad hanc diem res est protracta, nec tamen literae inuentae. [2] Quamobrem duxi non amplius mihi differendum esse, ne, dum uellem offi- 10 ciosus esse et singulis earum partibus respondere, tibi iure uideri possem parum officio satisfaciens.

[3] Legi igitur et Galeni locum quem citas in primo 'Epidemiarum' et Ouidii in primo 'Fastorum'. In Graeco codice Galeni res est magis expressa quam in Latino; ibi enim Fe- 15

2, 14, 3 GAL. in Hip. epid. I et II comm. 1, 1, 22 (CMG 5, 10, 1): παρὰ Ῥωμαίων ὁ σύμπας ἐνιαυτὸς εἰς δώδεκα ⟨μῆνας⟩ διαιρούμενος, ἑνὸς μὲν αὐτῶν ὀκτὼ καὶ εἴκοσιν ἡμερῶν ὄντος, ὃν δεύτερον ⟨κατα⟩λέγουσι μετὰ τὰς τροπὰς χειμερινάς, αὐτοῦ δὲ τοῦ πρώτου μετὰ τὰς τροπάς, ὃν καὶ πρῶτον ὅλου τοῦ ἔτους ἀριθμοῦσιν, μίαν ἐπὶ ταῖς τριάκοντα προσειληφότος, ὥσπερ γε καὶ τοῦ τρίτου μετὰ τὰς τροπάς.

2, 14] Argumentum: Confirmat Contarenus suam sententiam de initio anni in superiore epistola et respondet locis ex Galeno et primo Fastorum Ouidii allatis a Io. Genesio Sepulueda *add.* δ || *Inscriptio:* cardinalis *om.* κ || Genesio *om.* ε || S. P. D. ω : S. D. ϕ || **1** legendas $\omega L\varepsilon$: legenda κ || ac ω : atque ϕ || easque ω : eisque ϕ || reperiebam ω : reperissem ϕ || qua ω : ea ϕ || **2** duxi $\omega L\kappa$: dixi ε || **3** quem citas *post* Epidemiarum *transp.* ϕ

bruarius δεύτερος μετὰ τὰς χειμερινὰς τροπὰς mensis dictus est et Ianuarius primus, ubi plane uidere poteris nostrae sententiae locum illum nihil obstare. Etenim nos quoque putamus prima post brumam luna fuisse Calendas Ianuarii. [4] In Ouidii uero uersu, quod sol nouus et annus nouus eat Calendas Ianuarii, non fuisse seruatum exactum illud quod Graeci dicunt, ut scilicet propterea uelimus eam fuisse diem brumae cum sol Capricornum attingit, perspicue ostendit auctor idem inferius, qui scribit secundo post Carmentalia die, XVI scilicet Calendas Februarii, ingressum solis in Aquarium, qui utique esse nulla ratione posset si ipsis Calendis sol primum attigisset Capricornum.

[5] Columella, grauis auctor qui floruit tempore Augusti non multo post Iulium Caesarem, libro IX 'De re rustica', cap. 14, inquit: 'Ab occasu Vergiliarum brumam, quae fere conficitur circa VIII Calendas Ianuarii in octaua parte Capricorni, condito melle utuntur examina.' Dicit octaua parte Capricorni octauae spherae, quae processerat orientem uersus. [6] XI libro eiusdem operis, cap. 2, uersus finem, idem dicit iuxta obseruationem Chaldaeorum, licet in codice impresso scriptum sit 'XI Calendas Ianuarii brumam esse', quem locum puto legendum 'VIII Calendas'. Verum utro modo legatur, nihil refert; constat brumam fuisse ante Calendas Ianuarii.

4 Ov. fast. 1, 163-164: bruma novi prima est veterisque novissima solis: / principium capiunt Phoebus et annus idem || **4** Ov. fast. 1, 651-652: Haec ubi transierint, Capricorno, Phoebe, relicto / per iuvenis curres signa gerentis aquam || **5** COLVM. 9, 14, 12: Ab occasu Vergiliarum ad brumam quae fere conficitur circa VIII calend. Ianuarii in octava parte Capricorni, iam recondito melle utuntur examina || **6** COLVM. 11, 2, 94: Nono (VIII *ms. Sangermanensis Petropolitanus, olim 207)* calendas Ianuarias brumale solstitium, sic Chaldaei observant, significat.

4 eat $\omega LE^{1}\kappa$: erat E^{2-3} || perspicue ω : perspicuum ϕ || qui $\omega LE^{1-2}\kappa$: quin E^{3} || **5** condito ϕSCf : iam recondito M || **6** XI libro ω : libro XI ϕ || 2. ω : altero ϕ || Chaldaeorum $\omega E^{2}V^{1-2}$: Caldaeorum $LE^{1}P$: Chaldeorum E^{3} || scriptum sit ω : sit scriptum ϕ

[7] Plinius libro XVIII, cap. 25, de quatuor cardinibus anni loquens, cum dixisset fieri illos in octauis partibus signorum, ea de causa quam supra tetigimus subdit: 'Bruma Capricorni octaua scilicet parte ab VIII Calendas Ianuarii.' 40
[8] Mihi certe loci hi, praeter ea quae priori epistola ad te scripsi, magnopere persuadent Iulium Caesarem non inchoasse annum a bruma, sed a prima luna post brumam. Poteris tu et peritiores melius totam hanc rem diiudicare. Forosemproniensis episcopus non citat auctorem quempiam antiquum. 45
[9] Haec pro iure amicitiae nostrae uolui tibi afferre, ut tota causa diligenter perspecta statuas quid tibi sit sentiendum et agendum de opusculo illo tuo eruditionis pleno, quo me honestare —quae tua est humanitas!— uoluisti. 50
[10] Nos bene ualemus ac tibi omnia bona optamus. Vale. Romae, Nonis Februarii, 1540. 55

2, 15 (XXX)

IO. GENESIVS SEPVLVEDA GASPARI CONTARENO,
S. R. E. PRESBYTERO CARDINALI, S. P. D.

[1] Quod tam longum fuerit mearum literarum interuallum et de quaestione corrigendi anni silentium, mallem equidem

7 PLIN. nat. 18, 221: omnesque eae differentiae fiunt in octavis partibus signorum, bruma capricorni a. d. VIII kal. Ian. fere, aequinoctium vernum arietis, solstitium cancri, alterumque aequinoctium librae.

10 optamus *ωLE*$^{2\text{-}3}$*κ* : optatus *E*^{1} || Romae *om. φ* || non⟨is⟩ *supplendum est in ωLE*^{1}*κ* : nonar⟨um⟩ *supplendum est in E*$^{2\text{-}3}$
2, 15] Argumentum: Excusat se de intermissione literarum et anni corrigendi silentio, accusat uero negligentiam Romanorum sacerdotum in cogendo concilio, respondet deinde ad ea quae obstare suae sententiae uidebantur *add. δ* || *Inscriptio:* presbytero *om. φ* || cardinali *ω* : cardinali amplissimo *φ*

aliqua mea desidia uel obliuione commissum fuisset, et in eo culpam agnoscere soliciteque deprecari, quam ex uestra,
5 hoc est, sacerdotum Romanorum, ut libere loquar, negligentia ueram causam afferre, quos nimirum frigere et nihil minus quam de cogendo concilio cogitare uideo; cuius ut spes me prius acuebat et incitabat, sic desperatio iam pridem hebetat atque retardat. [2] Quos enim maxime in publicam ec-
10 clesiae salutem excubare atque eius dignitatis augendae nullam occasionem praetermittere oportebat, ab iis concilii, rei salutaris et, si unquam alias, nunc maxime necessariae, mentionem fieri non alio tempore uideo quam cum bellum aut geritur inter principes Christianos aut impendet; ad sum-
15 mam, cum certa spes est horum discordia ipsum impediri posse. Nam cum pax rediit et firma concordia, de nulla re maius est silentium, ut quid intempestiuis edictis alieno tempore captent, neminem, quanlibet tardum ad intelligendum, dubitare patiantur.
20 [3] Sed quoniam in tanta multorum desidia tua mihi singularis rei ecclesiasticae cura explorata est et studium boni publici perspectum, redibo ad quaestionem de ratione mensium et anni quam ad te misso libello complexus sum, respondeboque ad ea quae obstare meae sententiae tibi ui-
25 sa esse proximis literis scripsisti, uel hoc ipso nauaturus operam, quod tecum, uiro doctissimo, religionis antistite grauissimo, de rebus honestissimis literatis et ad bonum publicum pertinentibus tantisper colloquar.
[4] Scio quod scribis et admones traditum esse tum a Colu-
30 mella, tum a Plinio, brumale solstitium in octaua parte Capricorni confici ad octauum Calendas Ianuarii. [5] Sed illud non ignoro quod te quoque meminisse oportet, haec eos

1 soliciteque *ω* : et *φ* || **2** atque *Sφδ* : adque *f* || et si *φM* : etsi *SCf* || certa spes *ωL* : spes certa *κ* || ipsum *om. φ* || **3** rei ecclesiasticae *ω* : reipublicae *φ* || literatis *om. φ*

non a Iulio Caesare aut Iuliano Sosigene sumpsisse, sed, ut ipse Columella declarat, ab Eudoxo et Metone ueteribus astrologis, hoc est, a Graecis auctoribus, apud quos diuersa 35 ratio erat tum anni, quem a solstitio aestiuo inchoabant, tum mensium, quos ad lunae motum accommodabant, ut hi sine magno errore et inconstantia ad Romanorum Caesarisque menses interpretando referri nequaquam possint. [6] Vnde Ouidii quoque manauit inconstantia, qui plane testa- 40 tus id quod erat consuetudine Romanorum indubitatum, initium anni sumi a solstitio brumali et, ut par erat, Calendis Ianuarii, in cuius mensis principio de fastis scribens, cum haec traderet, uersabatur, paulo post ad Graecorum obseruationes redit, de transitu solis in Sagittarium sextodecimo 45 Calendas Februarii. [7] In quo, ut Columella docet, secutus est Hipparchum, cui placuisse refert solstitia et aequinoctia non in octauis, ut Eudoxo et Metoni, sed in primis partibus signorum confici, et brumale solstitium in sextumdecimum Calendas Ianuarii incidere; tanta est Graecorum uarietas at- 50 que dissensio. [8] Haec cum ita sint, uideo tamen difficile factu fuisse septem illos dies brumae et Calendis Ianuarii interiectos publico mortalium errore latenter obrepsisse.

[9] Itaque admonitu tuo re diligentius et accuratius inspecta, uenit mihi in mentem suspicari id quod ipse initio tibi 55

2, 15, 5 Colvm. 9, 14, 12: Verum in hac ruris disciplina sequor nunc Eudoxi et Metonis antiquorumque fastus astrologorum || **6** Ov. fast. 1, 163-164: bruma novi prima est veterisque novissima solis: / principium capiunt Phoebus et annus idem || **6** Ov. fast. 1, 651-652: Haec ubi transierint, Capricorno, Phoebe, relicto, / per iuvenis curres signa gerentis aquam || **7** Colvm. 9, 14, 12: Nec me fallit Hipparchi ratio, quae docet solstitia et aequinoctia non octavis sed primis partibus signorum confici.

5 ab Eudoxo *ωLV*[1-2] : et Eudoxo *corr. P in erratis (scripserat* Budoxo*)* || **6** Roma⟨no⟩rum *supplendum est in L* || Sagittarium *ωφ* : Aquarium *conieci olim (cf.* Ov. *fast. 651-652)* || **7** Eudoxo *corr. P in erratis (scripserat* Budoxo*)* || est *post* uarietas *transp. φ*

placere conscripseras, Iulium Caesarem, uel potius Sosigenem, principium anno solstitium brumale fecisse, Ianuario uero nouam lunam quae proxime secuta est, octauo scilicet post die; [10] idque non ob eam causam quam ipse priore tua epistola, auctore Forosemproniensi episcopo, proposueras, quod Caesari oportere uisum fuerit ut mensium initium ad motum lunae, unde scilicet nomen acceperunt, accommodaret, quemadmodum anni ad solis circumactum. [11] Haec enim causa, quod ad menses attinet, inanis prorsus (quod pace Forosemproniensis episcopi dixerim) mihi semper uisa est, et ab instituto Caesaris abhorrere, qui, uarietatem superioris rationis et inconstantiam pertaesus quae in mensibus constituendis lunae cursum sequebatur, ut annum, item menses ad solis motum referri uoluit, ut annus intelligatur spatium temporis quo sol totum signiferum peruagatur, mensis uero unius signi solis eiusdem peragratio. [12] Non igitur hanc causam, quae nulla est, secutus esse Caesar uel Sosigenes uideri potest, sed illam quam solam mihi uenit in mentem suspicari, quod tum ad fastorum sibi conficiendam rationem accommodatius, tum inueteratae sacrificiorum consuetudini conuenientius Caesari uisum est a noua luna Ianuarium mensem inchoari, saltem eo anno unde decemnouem annorum circuli ab ipso traditi principium sumendum ac repetendum erat. [13] Cui consuetudini quantopere soleant auctores interdum seruire, docet Columella, qui libro 'De re rustica' IX, cum Hipparchi sententiam solstitia et aequinoctia in primis signorum partibus confici docentis probaret, se tamen profitetur idcirco fastos Eudoxi atque Metonis uetustiorum astrologorum in octauis tradentium se-

13 COLVM. 9, 14, 12: Verum in hac ruris disciplina sequor nunc Eudoxi et Metonis antiquorumque fastus astrologorum, qui sunt aptati publicis sacrificiis: quia et notior est ista vetus agricolis concepta opinio.

12 esse Caesar *ω* : Caesar esse *φ* || Caesari *post* est *transp.* *φ*

qui, quod hi publicis sacrificiis essent aptati, et notior illa 85
uetus agricolis concepta opinio. [14] Itaque Caesari uel maxime fuit optandum ut lunae cum sole congressus eo anno in brumale solstitium incideret, ne scilicet quae natura indiscreta sunt distraherentur, utque annus naturalis et ciuilis eiusque primus mensis ab eodem principio repeterentur. 90
Sed aliter cadente, non putauit prorsus sibi esse a more maiorum et sacrificiorum temporibus recedendum. [15] Erat enim uetus Romanorum consuetudo, ut satis me puto in meo libello Ouidio, Simplicio et aliis bonis auctoribus docuisse, ut a brumali solstitio annum inchoarent, primum ue- 95
ro mensem, hoc est, Ianuarium, a noua luna quae proxime brumam sequeretur, Februarium a secunda, et caeteros eodem modo, ut Hebraei mensem primum a noua luna post aequinoctium uernum, quod eis erat initium anni, et Athenienses a noua luna post solstitium aestiuum, unde principi- 100
um anni capiebant. [16] Quo fieri necesse erat, etiam in maxima sacerdotum fide ac diligentia, ut non semper in octauum post brumam diem aut alio certo numero Calendae Ianuarii, sed plerunque citius aut tardius pro uarietate temporis lunae silentis inciderent. [17] Cum igitur accidisset eo anno 105
quo noua ratio est a Caesare constituta ut octauo post brumam die esset noua luna, quo die superiore consuetudine Ianuarius hoc anno erat inchoandus, itidem sibi Caesar faciendum ob eam quam dixi causam putauit; [18] quae, ut illi commentitiorum deorum pontifici maximo propter uanae 110
religionis iam abolitos fastos grauis est uisa, sic apud uerae pietatis antistites nullius debet esse ponderis, cum nihil faciat ad Christianorum fastos, aut si quid facit, leue incommo-

15 Sepul. corr. 7, 1-4 (Opera IV 166-167).

13 sacrificiis *Sφδ* : sacrificii *f* || **15** Ouidio *SLMf* : ex Ouidio *κC* || Feb⟨ruarium⟩ *supplendum est in SφCf* : Februarius *M* || **17** constituta *ω* : instituta *φ* || **18** commentitiorum deorum *om.* *φ* || uerae pietatis *ω* : nostrae religionis *φ*

dum maxima commoditate pensetur, ut obstare non debeat
115 quo minus in correctione anni Calendae Ianuarii ad anni
naturale principium et diem Christi natalem, et haec omnia
ad brumale solstitium reuocentur, plana, luculenta et plena
dignitatis ratione inita, quae nec a summa ueteris Romano-
rum instituti abhorreat et sit piae Christianorum consuetudi-
120 ni a natali Christi, quem natum constat in ipsa bruma, caput
anni repetentium aptissima, sublata quorundam errorum oc-
casione.

[19] De quo quid sentias erit humanitatis tuae et mihi gra-
tissimum ut rescribas. Nam si tibi probabiles causas cur illud
125 dierum –ex quacunque certe parum aut nihil ad nos perti-
nente causa– interiectorum interuallum multifariam impor-
tunum tolli debeat attulisse uidebor, poterit fortasse non
inutiliter libellus edi, paucis mutatis de spatii temporis inter-
iecti causa, de qua nobis fuit adhuc, nec erit amplius dis-
130 sensio. Sequar enim te quocunque duxeris hac in parte, mo-
do ipse mihi in summa causae ne refrageris.

[20] Vale.

2, 16 (XXXI)

IO. GENESIVS SEPVLVEDA GASPARI CONTARENO,
S. R. E. PRESBYTERO CARDINALI, S. P. D.

[1] Scripseram ad te, pater grauissime, cum Madritium ex
meis Cordubensibus hybernis reuerti, quo soleo quotannis
ad patriam temperiem frigora uitandi gratia secedere, quae

errorum *om. P (add. in erratis)* || **19** spatii *ωLV*[1-2] : spacii *P*
2, 16] Argumentum: A cardinale Contareno certior fieri cupit
quid cum Carolo Caesare in religionis causa *(*causa *C)* agat et de
concilio ab haereses excutiendas et damnandas conuocando *(*con-
uocando disserit *M) add. δ*

sunt meae tenui ualetudini tam inimica ut eorum timore prohibitus sim quo minus Carolum Caesarem in istas rigentes plagas proficiscentem sequerer, atque eas literas, quibus modum faciens quaestiunculae de anni correctione ad proximas tuas respondebam, Romam proficiscenti tabellario dederam; nondum enim de tuo in Germaniam aduentu quidquam certi cognoueram. [2] Quo factum est ut Petrus Martinus meus domesticus sine meis ad te literis proficisceretur, cui modo per literas ut te adiret supplexque meis uerbis salutaret mandaui. Ab eo de mearum rerum studiorumque ratione, si scire tibi tanti erit, edoceri poteris. [3] Quem ego istuc, ut cum caetera memoratu digna, tum quid uos religionis patroni geratis, quid moliamini, diligenter obseruet et ad me perscribat, exploratorem misi. 'Suspectum', inquis, 'uocabulum et insidiosum'; fateor, si calumniam sociis malumque moliatur, non si spectat, ut solet, interdum ad officium. [4] Caeterum uos quid faciatis etiam atque etiam uidete; nam exploratorum omnia sunt plena, a quibus ad nihil non intentis quicquid exceptum est, statim per omnem Christianum orbem dimissis literis perfertur. [5] Sed alii alio, ego hoc animo consilia et facta uestra, id est, Caroli Caesaris et tua, qui pontifici maximo in hac publica religionis causa uicariam operam impendis, explorata mihi esse uelim, ut eadem cupiam multis ex causis et precer exitu felicissimo concludi, uel quia Christianus sum et sacerdos catholicae pietatis non obscure studiosus, editis etiam in haereticos libellis, uel quia nihil tam libenter soleo literis mandare quam si quid ab iis quorum uirtutibus et gloriae faueo gestum sit quod posteritati gratum et bonis piisque uiris probatum fore uideatur. Sic enim cum magna mea uoluptate fungor officio cui me Carolus, non ambitiose, sed more maiorum, suas et gentis nostrae res gestas monumentis mandandi praefecit.

[6] Quo me magis solicitum habet ea cura, quo tandem sit euasurus uester iste conatus, qui (ut uos quoque hominum

3 perscribat *Sδ* : prescribat *f* || **5** mandandi *SfM* : mandandis *C*

de uobis sermonem exploratum habeatis) eiusmodi esse plerisque uidetur ut uota magis facienda sint quam inito consi-
40 lio fidendum, a quorum ipse sensu non multum interdum abhorreo. [7] Constat enim, ut optime nosti, maioribus nostris sanctisque patribus eam rationem haereticos conuincendi ac eorum fraudes detegendi certissimam, commodissimam et grauissimam uisam esse ut, sacerdotum uniuersali concilio
45 rite conuocato, in eo de publicis controuersiis religionem attingentibus ad antistites referatur, ut res multum ac diligenter agitata eorundem patrum sententiis ac suffragio permittatur, ipsorum decreta spiritu sancto, quem huiusmodi conciliis interesse ac potius praeesse credimus, comproban-
50 te. [8] Sed in his piis deliberationibus illud peruetustum et iustissimum decretum in primis usurpari renouarique solet, ne qua haeresis in aliquo rite coacto concilio priorum sententiis damnata in dubium ac disputationem reuocetur. Cuius sacrosancti decreti ea uis est ut hoc uno cuncta dogmata
55 Lutheranorum corruant. Quid enim noui excogitarunt ingeniosi artifices? Quid uero afferunt quod non hauserint ex ueterum haereticorum damnata sentina?

[9] Haec cum ita sint, religionis morumque summam in huiusmodi controuersia paucorum doctorum hominum dis-
60 putationi et quasi certamini, aequatis utrinque classibus et quidem loco nostrorum iniquiore, pontificis maximi uoluntate permitti nonne simile est ac si quos capitalium et manifestorum scelerum reos, quos liceat iustissimis legibus grauissime et cum summa auctoritate damnare, summus ma-
65 gistratus sic suam causam agentes audiat ut crimina plane confessi in leges receptas sacrosanctasque argute disputent et cum iustitia et innocentia uirtutes omnes in discrimen uocent, easdemque de uetere sua paternaque possessione, iudicibus quoque damnatis, pellere nitantur? [10] Cum igitur pu-
70 blicae uiae et sanctorum patrum auctoritate munitae et frequentatae trames quidam salebrosus et pene praeceps

7 nosti *SfM* : nostri *C*

praelatus esse uideatur, merito publicae causae a piis hominibus et uestrarum laudum cupidis timetur. [11] Quanquam ea est hominum opinio, ut, si res ceciderit quemadmodum optamus magis quam speramus, id totum admirandum beneficium fore credatur quod Deus ecclesiae suae et optimae ac piae menti Caroli Caesaris tuaeque inusitata ratione tribuerit. Sin aliquid fuerit offensum, maxima pars inuidiae in eos conferatur a quibus nullis Caroli iustis piisque precibus impetrari potuit ut in tantis rerum angustiis ecclesiae catholicae suum officium, quemadmodum oportebat, praestarent. [12] Carolo enim quis iure obtrectet, si, negligentia et culpa eorundem a recta et tutissima uia interclusus, in dubia diuerticula descendit, dum pie cupit religioni laboranti et a quibus minime oportebat pene desertae, quacunque aditus ostendatur, uel cum aliquo discrimine subuenire? [13] Sed nos fortassis inepti sumus nec ad altissimae mentis uestrae recessum et consiliorum intima nostra tarditas penetrauit, aut res aliter quam sit ad nos fama perfertur. Mihi enim pontificis maximi Carolique ac tuam prudentiam recordanti utrunque saepe uenit in mentem suspicari.

[14] Erit igitur humanitatis tuae, quae supra scripsi, qualiacunque sunt, in bonam partem accipere et, ut sunt, sic ab optimo in catholicam religionem uosque patronos eius animo profecta esse existimare.

[15] Vale, amplissime praesul, cui omnia laeta feliciaque precor. Ex Madritio, pridie Idus Iunii, anno Christi 1541.

10 laudum *Sδ* : laudem *f*

IO. GENESII SEPVLVEDAE CORDVBENSIS EPISTOLARVM LIBER TERTIVS

3, 1 (XXXII)

IO. GENESIVS SEPVLVEDA MARCHESIAE ZENETI S. P. D.

[1] Aue, princeps illustrissima. Ex uerbis Gironis tui, uel nostri potius, qui mecum solet non inuitus sermones tum literatos, tum etiam familiares conferre, multa de tuis excellentibus uirtutibus, egregia doctrina et singulari humanitate
5 cognoueram quae meum animum in tui admirationem obseruantiamque traduxerant. [2] Nuper ex literis quas ad eundem proxime misisti hoc quod humanissime innuis intellexi, tibi, quando coram negatur, non ingratum fore ut per literas colloqueremur. Erat in eadem epistola scire te uelle quid
10 agam et quibus in studiis nunc maxime uerser, cum significatione quadam opinionis tuae a meis literariis rationibus non auersa. Quae cura et existimatio mihi est instar immortalitatis.

[3] Scito igitur, quando haec cognoscere pro tua humanita-
15 te tanti putas, me illa studia grauiora sacrarum literarum ac philosophiae, quae ab ineunte aetate Graece atque Latine colui, non deseruisse, ut indicio tibi esse potuerunt mei libelli, quorum lectionem, cum scilicet in eos incidisses, haud iniucundam tibi fuisse scribis. [4] Nihil enim ad hoc tempus
20 edidi —edidi autem opuscula complura— quin ex illis quasi fontibus argumentum hauserim, qui ne illud quidem adduci unquam potui ut extra libros Aristotelis de philosophia et eius Graece enarratorum interpretis officio fungerer. [5] Sed posteaquam mihi Carolus Caesar suas Hispanorumque res

3, 1] Argumentum: Explicat marchesiae Zeneti rationem suorum studiorum, quomodoque mandato Caroli Caesaris in ipsius Hispanorumque rebus gestis describendis laborauerit *add.* *δ* || **4** illud *SM* : ad illud *C*

hac memoria gestas conscribendi negotium iniunxit, necesse 25
fuit aliquid de seuerioribus illis, sed mihi gratioribus studiis
remittere. Quippe id muneris serio mihi a tanto principe
mandatum esse, ut par est, semper existimaui, non ioco, ut
quidam ante me putasse uidentur. [6] Quorum si officii ratio
constaret, multo minus mihi esset in hac suscepta prouincia 30
laborandum quam nunc sic subire cogor quasi nulla cui-
quam eius cura ante me fuisset iniuncta. Itaque omnia mul-
to etiam ante praeterita magno labore conquirenda mihi
sunt, disponenda et illustranda. [7] Nec tamen difficultatibus
cedendum putaui; sed cum ad eas expediendas et utrique 35
studio partitis temporibus satisfaciendum curae ac diligenti-
ae praesidium non inuita Minerua mihi comparauerim, per-
petuam historiam a bello Pannonico, quo princeps Turca-
rum Solymanus a Carolo fugatus est, usque ad Caroli
eiusdem postremum hunc ex Hispania discessum deduxi. 40
[8] Vnde ad superiora tempora et initium principatus ipsius
regressus in eam curam incumbo ut, quibusdam altius, sed
summatim, quo sint omnia ad cognoscendum illustriora, re-
petitis, principium conueniens rerum tantarum enarrationi
sumatur, et in quem temporum atque rerum statum Caroli 45
regnum inciderit non ignoretur.

[9] Vale, foeminarum decus, tibique persuade me tuarum
laudum et gloriae studiosissimum esse. Ex Madritio, septi-
mo Calendas Septembris, anno Christi 1540.

3, 2 (XXXIII)

IO. GENESIVS SEPVLVEDA PETRO MESSIAE S. P. D.

[1] Epistola tua, quam ipse decimo Calendas Aprilis dede-
ras, reddita mihi est cum indice libelli ad nonum Calendas

3, 2] Argumentum: Excusat suam apud Petrum Messiam in scri-

Maias, ne qua forte mea negligentia factum putes ut sero ad eam rescriberem, qui ultro etiam paulo ante ad te nescio
5 quid literarum dederam; prius daturus, nisi me discedentem ipse cum indice Hispane uerso tuas expectare iussisses; [2] quas tandem optatissimas officii ac humanitatis ac item singularis beneuolentiae plenas accepi; cui scilicet indulgens earum rerum me laudibus onerasti quarum in me uix adum-
10 bratam effigiem agnosco. Sed hoc quoque humanitatis et amoris est gloriolae uel falsae blandis stimulis ad uirtutis studium euntem fortassis adhortari. [3] Quod autem mihi omnia defers ac liberaliter cum hac duntaxat exceptione polliceris, quantum ualeas et quantum possis, ingentem tibi gra-
15 tiam habeo pro isto in me animo, qui, licet se omnibus in locis et ex cunctis partibus ostendat, nuper tamen mihi plane perspectus est et exploratus, cum me Hispali peregrinantem comiter admodum omnibus officiis es prosecutus, ac discedentis operosum negotium libenter suscepisti. Quarum
20 omnium rerum erit apud me memoria sempiterna, nec committam ut in charitate et beneuolentia prouocatus tibi non respondisse aut a te uictus fuisse uidear.

[4] Index a te apte et luculenter uersus mihi uisus est. Eum ad te perpaucis mutatis remitto. Superest ut ipse pro
25 tua humanitate incoeptum beneficium absoluas curesque ut libellus primo quoque tempore in manus hominum emendate ac diligenter excusus exeat.

[5] Mohedano nostro canonico Hispalensi, a quo mihi per te gratissima salus missa est, plurimam salutem referes.

30 [6] Vale, et me, quod facis, mutuo dilige.

bendo raritatem, eumque laudat pro animo et officio sibi praestito in indice sui libri vertendo et cura imprimendi suscipienda *add.* δ ||
2 item *S* : etiam δ

3, 3 (XXXIV)

IO. GENESIVS SEPVLVEDA MAIO, VICECANCELLARIO
ARAGONIAE, S. P. D.

[1] Vereor ne me parum memorem gratumue putes, qui, postquam a te liberaliter ac magnifice potius habitus, multis denique tuis officiis deuinctus discessi, nihil ad te literarum dederim; sed me rursus confirmat, quod te nouisse arbitror consuetudinem ingeniumque meum, qui libentius soleo re, 5 si quid praestare possum iis quos colo et obseruo, quam uerbis aut literis meum animum declarare. [2] Quod si forte parum habes notum, perspicies idem, si quid positum in meo studio, opera uel diligentia tibi gratum fore me admonere tanti putabis. 10

[3] Ioannem Soram Caesaraugustanum, multis mihi officiis et magnis amicitiae uinculis coniunctum, tibi, si meministi, tum inter nauigandum, tum Barcinonae absentem praesens accuratissime commendaui, ut, te auctore, magistratum quendam in urbe patria consequeretur, et quantum eius 15 causa laborarem exposui, tuque tibi rem curae fore liberaliter nobis recepisti. [4] Is nuper, cum in patriam ex gymnasio Bononiensi doctor utriusque iuris rediuisset, ad me scripsit rogauitque ut eam commendationem diligenter renouarem; nec enim se dubitare pro singulari mea in te tibi non ingra- 20 ta obseruantia quin ea commendatio multum apud te ponderis esset habitura. Illius uoluntati hoc ego libentius annui, quo mihi notiores sunt uirtutes eius singularisque grauitas atque doctrina. [5] Quapropter te maiorem in modum oro atque iterum et saepius contendo ut eum in tuam fidem re- 25 cipias, in tuis habeas et sic ornes tua benignitate ut intelligat meam commendationem apud te magno sibi adiumento

3, 3] Argumentum: Maio uicecancellario Aragoniae *(*Arragoniae *C)* commendat Ioannem Soram *add. δ* || *Inscriptio:* Aragoniae *SM* : Arragoniae *C*

fuisse. Spondeo enim in meque recipio ea prudentia, ea probitate Ioannem Soram esse ut quoduis eius generis munus
30 eius fidei recte possis committere; quod ipse, cum ille ad te uenerit, facile pro singulari tua prudentia breui poteris iudicare.
[6] Vale. Valdolito, undecimo Calendas Octobris, anno Christi 1537.

3, 4 (XXXV)

IO. GENESIVS SEPVLVEDA RODVLPHO PIO, CARDINALI ROMANO, S. P. D.

[1] Quod tibi, pater amplissime, non ante fuerim per literas gratulatus de honore nouo, tibi tamen iam pridem debito, deque gradu dignitatis in quo te tui generis dignitas, sed multo magis excellentium uirtutum ornamenta collocarunt,
5 non est quod ulla mea negligentia factum esse putes, qui meum in te animum nosti atque studium et obseruantiam perspexisti. Huius igitur officii differendi nulla, crede mihi, fuit alia causa quam quod ego, donec ex Gallia in Italiam remeasses, ad te scribere opportunum non putabam. [2] Nec
10 tamen interea tacitus sum mecum ipse laetatus, sed gaudium quo me gratissimus ille nuntius compleuerat saepe apud magnos amicos prae me tuli et cum tuarum uirtutum laude praedicaui, simul professus, ut res est, non mihi satis esse constitutum utrum tibi magis gratulandum sit, quod in lo-
15 cum ascenderis unde clariora possis tuarum uirtutum cum bono publico praebere documenta, an amplissimo cardinali-

3, 4] Argumentum: Causam reddit quare Rodulpho Pio, S. R. E. cardinali, ob dignitatem adeptam citius non sit gratulatus, sed id postea per Bernardinum episcopum Venafranum fieri mandarit, laetaturque Isodorum Neilam Rodulpho cardinali commendatum esse *add.* *δ*

um, in quod fuisti cooptatus, collegio, quod eum uirum nactum sit, cuius non modo oratione et prudenti consilio, sed etiam uitae atque morum exemplo possit magnopere iuuari. Caeterum utrique gratulari non desisto, utrique rem feliciter 20 euenire cupio, precor et spero.

[3] Perquam reuerendo patri Bernardino episcopo Venafrano, quem iustis ex causis unice diligo et obseruo, per literas mandaueram ut, cum primum in urbem rediuisses, te supplex meis uerbis salutaret. [4] Quod factum esse teque recor- 25 datione meae singularis in te beneuolentiae et obseruantiae non parum delectatum fuit mihi gratissimum ex literis eius intelligere, simulque cognoscere Isidorum Neilam meum, uel iam potius nostrum, qui me multis et longi temporis officiis demeruerat, a te fuisse mea causa in tuorum domestico- 30 rum numerum receptum. [5] Itaque tibi pro tanta benignitate et humanitate magnam habeo gratiam, tibique Isidorum maiorem in modum commendo, quem eius ingenii atque morum esse confirmo ut nihil debeas de ipsius fidelitate dubitare. Nam sedulitatem et industriam in muneribus sibi 35 commissis exequendis ipse perspicies, si quid ei paulo grauius commendabis, aut iam potius perspexisti.

[6] Vale, patrone mihi maxime colende, et me, quod mutuo facis, ama. Ex Valdolito, tertio Nonas Septembris, 1537.

3, 5 (XXXVI)

IO. GENESIVS SEPVLVEDA HONORATO IOANNI S. P. D.

[1] Dederam ad te iam pridem literas, circiter Calendas Decembris, opinor, simulque miseram epistolam Latine scrip-

3, 5] Argumentum: Miratur Honoratum suis literis non respondere, quibus certior fieri cupiebat de rebus Caroli Caesaris et Philippi principis et suae, dum ab illis abest, uitae rationem explicat *add.* *δ* || *Inscriptio:* Io⟨annes⟩ *Sfδ* : Ivannes *ι* || Ioanni *Sfδ* : Ivanni *ι*

tam, quam Philippo principi nostro redderes, sed nec a te
nec ab alio quopiam amicorum remissas literas accepi. Nam
5 te certe acceptis literis nihil rescripsisse adduci non possum
(noui enim humanitatem officiumque tuum), sed aut meas
tibi non esse redditas, aut tuas ad me non esse perlatas,
hyemis forsitan magnitudine interclusis itineribus; tantas
enim aquas tamque diu continuatos imbres in his regionibus
10 nemo est, ut arbitror, qui uiderit. [2] Itaque in magna rerum
aulicarum ignoratione iam pridem uersor, quod me uehe-
menter anxium habet, scire cupientem res Caroli Caesaris
quo in statu sint, bellumne gerat anni durissimo tempore,
qui nullas difficultates solet exhorrescere aut magnopere ui-
15 tare, an sibi militibusque parcat in hyberna deductis; quid
agat Philippus princeps, redieritne in gratiam cum Musis, a
quibus studio Hymenaei nonnihil alienatus esse uidebatur.
[3] Nam si partium causa perstat in simultate, nihil est quod
studii literarum administri properemus, praesertim in tanta
20 itinerum difficultate, altissimis ubique fluminibus, rapidissi-
mis torrentibus et, ut reor, ad Orospedam iugaque Segoui-
ensia altissimis niuibus impeditorum. Suspenso igitur animo
tuas literas expecto, ex quibus ualeam consilii mei rationem
moderari.

25 [4] Si quaeris quid interim agam, nihil certe minus quam
quod putaueram, praeter studiorum quasi legitimum pen-
sum. Mihi erat in animo aedificia coepta perducere, serere
arbores ac ex plantariis semina radicata transferre. Nihil ho-
rum permittit pluuiis durissima hyems. [5] Ego uero, quod
30 pertinet ad aedificia, absolutis etiam timere cogor, ut con-

3, 5, 5 PLIN. nat. 35, 169: quid? non in Africa Hispaniaque e terra parietes, quos appellant formaceos, quoniam in forma circum-

1 quopiam *Sfδ* : copiam *ι* || remissas *Sfδ* : remisas *ι* || magnitudine *corr.* I^2 *in erratis* || **2** Hymenaei *Sfδ* : Hyminei *ι* || **3** ubique … rapidissimis *om. f* || rapidissimis *Sδ* : rapidissimisque *ι* || Segouiensia *Sfδ* : Segouiensa *ι* || niuibus *Sfδ* : niuis *ι* || **4** certe *Sfδ et* I^2 *in erratis (scripserat* certi*)* : certim I^1*k* || permittit *Sδι* : permitti *f*

stant magna ex parte more nostrae gentis antiquo parietibus formaceis, quos sine magna sane causa magnopere demiratur Plinius Secundus –multum scilicet de sua admiratione remissurus, si ei accidisset ut tali quopiam anno imbribus eos peruictos passim ruere conspiceret. 35

[6] Pontifici Carthaginensi, quem nuper missis literis pro mea singulari in ipsum obseruantia salutandum curaueram, tu quoque meis uerbis dices plurimam salutem.

[7] Vale. Pridie Nonas Februarii.

3, 6 (XXXVII)

IO. GENESIVS SEPVLVEDA PHILIPPO, HISPANIARVM PRINCIPI, S. P. D.

[1] Quoniam tibi rerum uetustarum notitiam gratam in primis esse perspexi, non alienum nec iniucundum tibi me facturum existimaui, si paucis ad te quaedam memoratu digna

datis II utrimque tabulis inferciuntur verius quam struuntur, aevis durant, incorrupti imbribus, ventis, ignibus omnique caemento firmiores?

5 nostrae *SfδI²* : nostri *I¹k* || magna *SfδI¹k* : maga *I²* || quopiam *Sfδ* : copiam *ι* || **6** Carthaginensi *SCf* : Cartaginensi *ι* : Carthaginiensi *M* || **7** M.D.XLIV. *post* Februarii *add. M*

3, 6] Argumentum: Philippo Hispaniarum principi, quid, dum episcopum Carthaginensem (Carthaginiensem *M)* in interiorem Lusitaniam ad Mariam Ioannis Portugalliae regis filiam, sponsam ipsius excipiendam sequeretur, in itinere rerum uetustarum et memoria dignarum uiderit, transcribit *add. δ* || Inscriptio columnae in Hispania uia militari quae urbe Emerita proficiscitur. Genesius Sepulueda quadam epistola ad Philippum Hispaniar⟨um⟩ principem sic ait; e qua antiqui pedis ratio constat *add. v¹* || *Inscriptio:* Io. Genesius Sepulueda *post* principi *transp. v* || **1** iniucundum *ω* : iniocundum *v*

scriberem quae in itinere notaui, dum episcopum Carthagi-
5 nensem tuum legatum uiam in interiorem Lusitaniam ha-
bentem sequerer tua uoluntate, cum is ad Mariam, Ioannis
Portugalliae regis filiam, sponsam tuam, in confinio regno-
rum excipiendam deducendamque cum magno nobilium
doctorumque uirorum comitatu contenderet.
10 [2] Ex Vaccaeis profecti, in qua regione situm est, ut nosti,
Valdolitum regium oppidum, Vettonibus transmissis, quo-
rum est Metina Campestris, Salmanticam, primam urbem
Lusitaniae, doctrinarum omnium gymnasio celeberrimam,
uenimus. [3] Hinc egressos uia militaris excepit quae Emeri-
15 tam Augustam ducit, Romanorum quondam nobilissimam
Lusitaniae coloniam, deductis militibus emeritis ab Augusto
Caesare, unde nomen cognomenque urbi. Via haec olim
munita strataque lapidibus erat et columnis paulo statura
humana procerioribus per singula passuum millia distincta.
20 [4] Quarum ego rerum uestigia magna cum uoluptate per-
spexi. Nam etsi eius munitiones iniuria temporum magna ex
parte disiectae deletaeque sunt, tamen quibusdam in locis
extant etiam nunc ipsarum clara uestigia et columnae, quae
quinae atque senae ad interualla, ut dixi, milliariorum si-
25 gnanda erigebantur, inscriptae nonnullae literis Latinis, sed
deletis magna ex parte, et quae uix ob uetustatem dignosci
queant, praeter admodum paucas. [5] Quarum una est duo

scriberem *ante* quaedam *traiecit* v || Carthaginensem v^1SCf : Carthaginiensem M : Chartaginensem v^2 : Chataginensem e || habentem *post* uiam *traiecit* v || sequerer *post* uoluntate *transp.* v || cum is ad ... comitatu contenderet *om.* v || **2** Vaccaeis ω : Vacaeis v^1 : Vaceis v^2e || qua ω : quorum v || situm ω : sita v || Valdolitum regium oppidum ω : Valata cognomento Oliti v || Vettonibus ω : Vectonibus $v^{1\text{-}2}$: Vectoribus e || Salmanticam $\omega v^{1\text{-}2}$: Salamanticam e || uenimus *post* Salmanticam *traiecit* v || **3** excepit *ante* uia *traiecit* v || ducit *ante* Emeritam *traiecit* v || haec $\omega v^{1\text{-}2}$: licet e || **4** etsi ω : licet v || temporum $\omega v^{1\text{-}2}$: temporis e || sunt ω : sint v || tamen *post* quibusdam *transp.* v^2e || literis (litteris v^1M) Latinis ωv^1e : Latinis literis v^2 || sed ωv^1 : et v^2e || deletis *post* parte *transp.* v^2e

millia passuum ante Carcabosum, qui uicus ab Emerita Augusta uigintiquinque leucis nostris abest, cuius inscriptionis exemplum infra scripsi. Ex eo uiam hanc militarem a prioribus Romanis munitam, deinde usu et uetustate disiectam, postremo ab Hadriano imperatore instauratam restitutamque fuisse cognosces.

[6] Horum ego interuallorum sex septemue, comparato ad id certae mensurae filo, metienda curaui, eaque omnia reperi inter ipsa paruo discrimine congruentia, scilicet prout nos maiore minoreue dispendio per nouam uiam a uetere rectissima nonnihil discrepantem columnarum interualla conficiebamus. [7] Patent igitur interualla singula mille passus, hoc est, pedum quina millia, ratione ad ueterem Romanorum consuetudinem pedisque mensuram reuocata. Quam pedis mensuram ipse notam habes ex ea ferrea quam anno superiore tibi ostendi dedique, ad duas lapideas quae Romae sunt in hortis Angeli Colotii per meipsum emensam et perfecte coaequatam. [8] Itaque mihi periucundum fuit animaduertere illam pedis mensuram horum milliariorum rationi respondere; illud etiam gratissimum, quod spatium a nostris

3, 6, 8 NEBR. de mensuris, p. 4 (Salmanticae 1981): Inueniendi autem pedis mensuram ex milliario: hoc est ex duorum lapidum interuallo huius modi fuit. Cum quodque milliarium millenus passus habeat, qui conficiunt pedes quinque, accepto fune qui neque intendi neque remitti posset, tandiu mensus sum spacium duobus lapidibus interceptum, quoad centum ductus chordae illius spacium

5 uigintiquinque (uiginti quinque *M*) *ω* : quinque et uiginti v^2e : xxv v^1 || abest *ante* ab Emerita *traiecit v* || infra scripsi *ω* : scripsi in calce epistolae v^{1-2} : scripsi epistola *e* || intelliges *post* eo *add. v* || uiam hanc *ω* : hanc uiam *v* || Hadriano *ω* : Adriano *v* || cognosces *om. v* || **6** eaque *ω* : atque ea *v* || paruo discrimine congruentia *ω* : congruentia paruo discrimine *v* || nouam ωv^{1-2} : nouae *e* || rectissima *ω* : quae rectissima erat *v* || conficiebamus ... interualla *om. f* || **7** ueterem $\omega v^2 e$: ueter⟨um⟩ *supplendum est in* v^1 *ut consueuit in genetiuo plurali* || tibi *ante* anno *traiecit v* || et ωv^{1-2} : ex *e* || perfecte ωv^{1-2} : perfecto *e* || **8** periucundum *ωe* : periocundum v^{1-2}

leucam appellatum passuum non tribus, ut uulgo docti etiam homines opinantur, sed quatuor millibus constare, cum
50 leucis milliaria non semel nec uno loco conferens, manifesto deprehendi. [9] Quod ipsum aperte inscriptio columnae indicat, in cuius extremo, ut in plerisque aliis, numerus milliariorum, sumpto initio ab ipsa Emerita Augusta, notatur, scilicet CII. Qui numerus adamussim cum leucis quadrat, collatis
55 in singulas quaternis milliariis.

[10] Illud quoque in eodem itinere non sine admiratione quadam animaduerti, nobis, ut Pacem Augustam perueniremus, Anam fluuium, qui Baeticam dirimit a Lusitania, necessario fuisse traiiciendum; ita eandem urbem, quae Roma-
60 norum colonia fuit, ad Anae quidem ripam, sed in parte Baeticae sitam esse, cum tamen Lusitaniae ueterum auctorum consensu tribuatur. [11] Cuius rei causa, cum accuratius omnia perpendissem, non aliunde profecta mihi tandem uisa est quam ex Lusitanorum finium inconstantia, qui pro
65 ratione iurisdictionis saepe, ut Strabo refert, mutati sunt. [12] Sic enim factum esse reor ut in iurisdictione Baeticae Lusitaniaeque praesidibus finienda Pax Augusta Lusitaniae, a qua fluminis ibi ponte commissi alueo duntaxat excluditur,

ductae conficerent totum illud interuallum, quod inter duo marmora distendebatur. Quinquagesima deinde pars ex fune monstrabit mihi certam pedis mensuram quandoquidem milliarium in quinque mille pedes porrigi diximus. Ex Emeritensi praeterea stadio in centum uigintiquinque passus diuisso, passibus quoque in pedes qui nos distributis prouenit mihi eadem pedis longitudo || **11** Str. 3, 4, 19: ἄλλοτε δ' ἄλλως διαιροῦσι, πρὸς τοὺς καιροὺς πολιτευόμενοι || **12–14** Sepvl. Carol. 1, 3, 2-3 (OCP I 5-6).

docti etiam ωv^1 : *corr.* v^2 (*scripserat* etiam docti) : etiam docti *e* || quatuor *Sδ* : quattuor *v* : quae tuor *f* || cum leucis milliaria non semel nec uno loco conferens manifesto deprehendi *ω* : manifesto deprehendi conferens cum leucis non semel nec uno loco milliaria (miliaria v^1) *v* || **9** indicat *ante* inscriptio *traiecit v* || cum leucis quadrat *ω* : quadrat cum leucis *v* || singulas *ω* : singulis (*fort.* v^1) *v* || **10–15** illud quoque . . . uoce nominati sunt *om. v* || **10** eandem *Sδ* : eadem *f*

contribueretur, ac proinde Lusitana colonia populari Romanorum consuetudine diceretur. Quam consuetudinem aucto- 70
res rem ad uiuum non resecantes exactae rationi uelut aequitatem summo iuri praetulerint. [13] Idem iudico de Metellinensi colonia, quae, et ipsa in parte Baeticae Anae apposita, Lusitanis tamen coloniis ab geographis connumeratur. 75

[14] Hanc enim urbem quae nunc 'Badajoz' corrupto uocabulo nominatur olim fuisse Pacem Augustam consensus est eruditorum. Nam cum pleraque urbium et oppidorum Hispaniae Latina nomina uel prorsus abolita sint, uel admodum deprauata barbarorum qui Hispaniam inuaserunt iniu- 80
ria, Pax Augusta in 'Baxagus' primum Maurorum corruptione, deinde in 'Badajoz' degenerauit, ut ex Astygi in ripa Singilis 'Ecija', et, ut caetera omittam, ex Segobriga, ad radices Orospedae montis Duratoni fluuio apposita, loco munitissimo, 'Sepuluega' primum facta est, quo nomine id 85
municipium, quod quondam amplissimum et maximae auctoritatis fuit, in sui fori legibus appellatur, postremo in 'Sepuluedam' abiit.

[15] Erat autem antiquitus Pax Augusta non solum Romanorum colonia, sed etiam conuentus, ut Emerita Augusta; et 90
utraque ciuitas iuris Italici. Ex quo iure Italici, uocabulo ad immunitatem pertinente, dicebantur, unde 'Italci', deinde 'idalgi' et 'hidalgui', paulatim corrupta uoce, nominati sunt.

[16] Vale, princeps humanissime, cui omnia laeta feliciaque precor. Ex Pace Augusta, sexto Calendas Nouembris, anno 95
Christi 1543.

[17] Inscriptio columnae.

IMP · CAESAR
DIVI · TRAIANI

17 CIL II, 4658: IMP · CAESAR / DIVI · TRAIANI / PARTHICI · F / DIVI ·

14 Astygi *SC* : Astigi *fM* || **16** anno Christi 1543 *om. v*

PARTHICI · F
DIVI · NERVAE
NEPOS · TRAIA
NVS · HADRIANVS
AVG · PONTIF · MAX
TRIB · POT · V · COS
III · RESTITVIT
CII

3, 7 (XXXVIII)

PETRVS AVILA, NAVARVM MARCHIO, IO. GENESIO SEPVLVEDAE, CAESAREO HISTORICO, S. D.

[1] Vetustissimus, ut nosti, mos fuit, atque utinam temporis prauitas eum non aboleuisset, ut proceres ac magni uiri historiam scriberent. Nam ut regem Iubam omittamus, scis enim quantus uir fuerit Ptolemaeus, qui in Aegypto re-
5 gnauit, quantus Aristobulus, ambo magni Alexandri purpurati, quis Thucydides, quis Xenophon, quis Tacitus et Sallustius et non absque reuerentia nominandus Titus Liuius; sed ut numerosissimam classem istorum omittamus, ueniendum est ad illum qui solus rationi meae patrocinari potest, diuum

NERVAE / NEPOS · TRAIA / NVS · HADRIANVS / AVG · PONTIF · MAX / TRIB · POT · $\overline{\text{V}}$ · COS / III · RESTITVIT / CII.

17 HADRIANVS *ω* : ADRIANVS *υ*

3, 7] Argumentum: Petrus Auila Genesio Sepuluedae probat, apud ueteres in more fuisse ut proceres historias scriberent, simulque transmittit Ludouici *(*Ioannis *C)* Auilae fratris, commentaria de rebus Caroli Caesaris in Germania contra fidei desertores gestis *add. δ* || *Inscriptio:* S. D. *Sf* : S. P. D. *δ* || **1** Aegypto *Sδ* : Aegyto *f* || Thucydides *SfM* : Thucidides *C*

Iulium Caesarem, iudicio meo hominum ultimum. [2] Et cum 10
sic se res habeat, uidebatur inter nos hic mos iam propemodum euanescere, cum subito exortus est Caesar noster Carolus Quintus, tertium belli fulmen, qui rerum a se gestarum mole, magnitudine ac pulchritudine omnium scribentium calamos occupat. [3] Inter quos est Ludouicus Auila Stunica, fra- 15
ter meus, qui 'Commentaria de rebus in Germania gestis' contra fidei desertores uernacula lingua conscripsit, ac mihi ea lege misit, ut ad te quam citissime exemplar mitterem. Accipe igitur munus fratris mei, qui te uehementer amat atque in pretio habet; et tibi erit curae illi scribere a me 20
eius commentaria recepisse.

[4] Caeterum te rogo ut me inter amicos tuos annumeres et meis facultatibus perinde ac tuis utaris.

[5] Vale. Ex arce Nauarum, Idibus Iulii.

3, 8 (XXXIX)

IO. GENESIVS SEPVLVEDA PETRO AVILAE, NAVARVM MARCHIONI, S. P. D.

[1] Accepi tuam epistolam, illustrissime ac doctissime marchio, simulque Ludouici Auilae fratris 'De Germanico bello commentarios'. Vtrunque mihi fuit gratissimum, utrunque loco magni beneficii. [2] Itaque epistolam libentissime legi, ut Latine, sic eleganter scriptam, plenam officii et humanitatis, 5
qua fratris optatissimum mihi munus humanissime perse-

3 scribere *SfM* : rescribere *C* || **5** M.D.XLVIII. *post* Iulii *add. M*

3, 8] Argumentum: Respondet Petri Auilae literis, cum quibus fratris ipsius commentaria de bello Germanico acceperat multumque se illis iuuari *(*iuuari confidit *M)* in perficienda Caroli Caesaris historia *add. δ*

queris, deque ipsius in me uoluntate, multis quidem officiis atque adeo meritis mihi iam diu cognita, sed quae quotidie sese magis ostendit, commemoras. Ipsos uero commentarios,
10 prudentissime ac diligentissime confectos, quos statim cupidissime perlegi, tanti facio ut nihil mihi potuerit hoc quidem tempore nec optatius contingere nec gratius. [3] Nam cum me ualetudinis aetatisque iam ingrauescentis ratio intra Hispaniae fines contineat, quo minus ualeam, ut maxime uellem,
15 Carolum Caesarem assectari, unaque ratio supersit res ipsius in locis remotissimis gestas historiae causa cognoscendi, ut utar aliorum qui rebus gerendis interfuerint opera et notandi scribendique diligentia, quid mihi uel ad fidem grauius uel ad cognitionem accommodatius accidere potuit diligen-
20 tissimis commentariis ab eo uiro conscriptis qui sit non solum illustri loco natus et ab ineunte aetate studiis literarum deditus, sed qui ab imperatoris latere fere nunquam discedat, ut rebus ipsis non interfuisse modo, sed etiam praefuisse uideatur? Nam, ut ipse in tua epistola prudentissime in-
25 nuis, multum addit historiarum grauitati et fidei, si ad auctoris diligentiam et doctrinam etiam personae dignitas accedat.

[4] Quod igitur scribis, ut ipsum de perlatis ad me commentariis certiorem faciam, hoc equidem officio primo quo-
30 que tempore libenter fungar, atque eo magis, quod id sine crimine et ingrati animi nota praeterire non possum.

[5] Quod uero tuam uoluntatem mihi tam liberaliter defers, etsi iam pridem tuum in me propensum animum claris documentis perspexeram, tamen eius rei mihi ut recordatio solet
35 esse periucunda, sic commemoratio fuit gratissima. [6] Cui uoluntati ut pari aut etiam cumulatiore studio respondeam, dabo equidem, ut hucusque feci, operam, nec committam ut in uos, in te inquam et fratrem, humanissimos et de me bene meritos patronos, ullum memoris et amantissimi clientis
40 officium a me praetermissum esse uideatur, uos ex animo colendo et obseruando, atque etiam loco, si quid erit in me facultatis, iustis laudibus ornando.

[7] Vale.

3, 9 (XL)

IO. GENESIVS SEPVLVEDA IO. MARTINO SILICAEO, PHILIPPI PRINCIPIS MAGISTRO, S. P. D.

[1] Tu me fortasse, doctissime Silicaee, nuper lusisse putas, cum te libellum poscerem, unum e tribus quos ipse domi te habere dixeras, captiuos scilicet custodiaeque datos uelut nouae religionis interpretes per eam precandi rationem quae nuper Romae κᾀμοῦ συνεργοῦντος inita est, de qua id 5 temporis disserebamus. [2] Ego uero egi serio, et quam non grauate adquieueris roganti quamque fueris liberaliter pollicitus memoria teneo. Quod si tu temere fortasse promissorum μνάμονας μισεῖς, uitium Graecorum uetere prouerbio notatum, meminisse debes haec non in conuiuio esse acta, 10 sed in congressu familiari eodemque literario. [3] Erit igitur officii fideique tuae manumissum libellum incolumemque nobis mittere; cuius culpam uisus mihi es amicitiae nostrae condonare, si culpa uocari debet uetus sanctorum patrum institutum magna ex parte in consuetudinem reuocare, id- 15 que non priuato consilio, sed iussu et auctoritate pontificis maximi et communi sacerdotum atque praesulum Romanorum approbatione, quorum iudicio grauissimae quaeque

3, 9, 2 Frg. adespt. 141 (=PMG 1002): μισέω μνάμονα συμπόταν; apud PLV. Quaest. Symp. I prooem.: Τὸ μισέω μνάμονα συμπόταν, ὦ Σόσσιε Σενεκίων, ἔνιοι πρὸς τοὺς ἐπιστάθμους εἰρῆσθαι λέγουσιν, φορτικοὺς ἐπιεικῶς καὶ ἀναγώγους ἐν τῷ πίνειν ὄντας· οἱ γὰρ ἐν Σικελίᾳ Δωριεῖς, ὡς ἔοικε, τὸν ἐπίσταθμον μνάμονα προσηγόρευον· ἔνιοι δὲ τὴν παροιμίαν οἴονται τοῖς παρὰ πότον λεγομένοις καὶ πραττομένοις ἀμνηστίαν ἐπάγειν; LVCIAN. Symp. 3: Μισῶ γάρ, φησὶ καὶ ὁ ποιητικὸς λόγος, μνάμονα συμπόταν; MART. 1, 27, 6: μισῶ μνάμονα συμπόταν; et alios.

3, 9] Argumentum: A Ioanne Martino Silicaeo petit librum sibi promissum *add. δ*

Christianorum et religionis causae diiudicantur. [4] Non igitur
20 modo ut meis commodis seruiam, libellum mihi a te mitti
cupio, sed tua causa multo etiam magis, quin eos omnes
libellos a te, cuius laudi pietatique faueo, procul abductos
peruelim, ne, si quid grauius in eos statueris, dum odio in-
dulges, ut rumor est, plus quam Vatiniano, aliquid te indi-
25 gnum admittas teque obstringas sacrilegio. [5] Sed extra io-
cum, mihi feceris pergratum si libellum miseris, quem tibi
non tantopere displicere quam quidam ad nos detulerant
gratissimum mihi fuit nuper intelligere. Sed si me amas,
quamprimum mitte, ut habeam quem possim in alterius lo-
30 cum sufficere, iam usu confecti et pene demortui, qui, quasi
miles ueteranus fractus laboribus et plagis quas tum nauali-
bus, tum pedestribus pugnis acceperit confossus, missionem
pridem uacationemque suo iure quotidie flagitat et uix ab-
stinet conuitiis. Quod si impetrabimus, erit quod uterque
35 nostrum gratias etiam atque etiam agamus tuae liberalitati.
[6] Vale.

3, 10 (XLI)

IO. GENESIVS SEPVLVEDA SIMONI COLINAEO,
LIBRARIO PARISIENSI, S. P. D.

[1] Scripsi nuper ad te libros Aristotelis 'De republica',
quos e Graeco in Latinum conuertissem et breuibus scholiis
enarrassem, uelle me tuis typis, ut caetera mea scripta, dili-
genter excusos, si tibi nec incommodum nec ingratum esset,
5 in manus hominum emittere, nihil scilicet deterritum occu-

3 causae *SM* : caussae *C* || **5** conuitiis *SC* : conuiciis *M*

3, 10] Argumentum: Rogat Simonem Colinaeum, librarium Parisiensem, ut Aristotelis libros De republica a se in Latinum conuersos in uulgus edat *add. CM* || *Inscriptio:* S. P. D. *om. T*

pata a nouis interpretibus editione, quorum utriusque magnam negligentiam, uel caecitatem potius, deprehendissem. [2] Eam epistolam tabellarius a se tibi fuisse redditam affirmauit, sed responsum idcirco eundem a te non petiuisse, quod tu Lutetia, cum ipse paucis post diebus rediret, abesses. Quid igitur ad ea rescribas expecto. Qua de re Iacobo Caruaiali, uiro nobili et mihi amicissimo, modo per literas mandaui; is te de mea uoluntate pluribus uerbis edocebit. [3] Ergo tuum erit ut quid statueris me primo quoque tempore certiorem facias, ut tibi archetypum, si conditio placuerit, mittam; sin aliter, ipse quoque de meis rebus consilium capiam.

[4] Vale. Madritio, Calendas Septembris.

3, 11 (XLII)

IO. GENESIVS SEPVLVEDA SEBASTIANO LEONI S. P. D.

[1] Pergratum mihi fuit munusculum tuum, quod mensas secundas etiam lautissimas decorare poterat; pergrata epistola docte et accurate scripta; sed utroque multo gratior tua in me propensa uoluntas, quae ex omnibus partibus cum magna ingenii animique optimae indolis significatione sese ostendit.

[2] Quod scribis, tibi esse in animo meis monitis parere, qui te peramanter hortatus sum ut in studiis literarum stylique ratione tibi optimum quenque, id est, Ciceronem Ciceronisque aequales ad imitandum proponeres, consilium tuum, cum ex meo manet, non possum non probare; nec me poenitet eius esse sententiae in qua Marcus Tullius et Fabius

2 is te *SCM* : iste *T*

3, 11] Argumentum: Sebastiani Leonis munusculum cum epistola sibi gratum fuisse scribit eique suadet ut prae (per *C*) caeteris Ciceronem stili exercendi ergo legat *add.* *δ*

Quintilianus fuere, cum quibus errare expetibilius esse uideri potest, ut idem Cicero de Platone ait, quam cum istis re-
15 centioribus quibus leui et praepostero consilio nouissima quaeque maxime placent recte sentire. [3] Cuius enim prudentiae est riuulos, et hos interdum turbidos, consectari cui licet ex purissimo fonte haurire? Sed sunt, ut uideo, quidam camelorum similes, qui non aliter potu gaudent quam si pri-
20 us aqua fuerit conculcando turbata.

[4] Vale, et me, quod mutuo facis, ama. Ex meis Putalbanis hybernis, Calendis Aprilis, anno Christi nati 1546.

3, 12 (XLIII)

GENESIVS SEPVLVEDA PEDROSAE SVO S. D.

[1] Pergrata mihi perque iucunda fuit epistola tua; peroptato enim accidit mihi per literas tecum, quando locis distinemur, colloqui, quem iam olim uidere et affari cupio, de facie quidem ignotum, sed fama notissimum, quae te uirum pro-
5 bum esse praedicat et omni humanitate perpolitum. Illud autem fuit iucundum, quod interim non sine uoluptate tuae de me probae opinionis usura fruebar teque errare in meorum studiorum existimatione facile patiebar. [2] Itaque plane intellexi ueris me laudibus indignum esse, cui etiam falsae
10 proborum uirorum non callide blandientium, sed amanter errantium laudationes non displiceant, te ipso teste, qui a laudibus suis audiendis abhorrere conscribis qui ueras merentur. Sed ego fortasse non tam falsae laudis cupiditate

3, 11, 2 CIC. Tusc. 1, 39: errare mehercule malo cum Platone (...) quam cum istis uera sentire.

3, 12] Argumentum: Pedrosae uidendi studio teneri se scribit modesteque de propria aestimatione loquitur *add.* δ || *Inscriptio:* S. D. *S* : S. P. D. δ

ducor quam cognita praestantium uirorum beneuolentia delector. [3] Quod autem mihi tuam uoluntatem liberaliter de- 15
fers et in me propensum animum partibus omnibus ostendis, agnosco singularem tuam humanitatem daboque operam ut a te nec officio, si facultas erit, nec certe amore uictus fuisse uidear, quando id a uiris probis, ut animaduerti, in rebus turpibus habetur. 20

[4] Vale. Sexto Calendas Maii.

3, 13 (XLIV)

IO. GENESIVS ALFONSO PORTICELLO S. D.

[1] Epistolam tuam libenter perlegi, eruditam, officii beneuolentiaeque plenam, ut facile egregiam tum ingenii, tum uirtutis indolem, de qua mihi relatum erat, ostendas et singulare in me studium, de quo scribis, prae te feras. Dabo igitur operam, si qua erit occasio, ut meae in te beneuolen- 5
tiae officia constent, neue in amore me uicisse uidearis. [2] Quod scribis, Franciscum Cordubam, Guadalcazarensem principem, patronum tuum, uel potius nostrum, tibi mandasse ut literas quas humanissime et amantissime ad me scriptas discedenti et me, ut putabat, conuenturo dederat, libera- 10
li oratione, quod per literas fecisti, prosequereris, hac quoque in parte gratissima mihi fuit epistola tua. Quanquam ego iam pridem eam opinionem ac spem ex sermone et singulari eius humanitate conceperam ut officium mihi ex ipsius in me uoluntate ac liberalitate nullum non pollicerer. 15
Qua in re coniecturam quoque de ipsius animo ex meo faciebam.

4 M.D.XLVI. *post* Maii *add.* *M*

3, 13] Argumentum: Alfonso *(*Alphonso *C)* Porticello officiose respondet ac gratas fuisse literas Francisci Cordubae nomine ad se missas significat *add.* *δ* || *Inscriptio:* Alfonso *S* : Alphonso *δ* || S. D. *S* : S. P. D. *δ*

[3] Vale, et me, quod mutuo facis, ama. Nono Calendas Februarii, anno Christi 1547.

3, 14 (XLV)

IO. GENESIVS SEPVLVEDA ALFONSO GVSMANO S. P. D.

[1] Chirographum tuum elegans et perhumanum libenter perlegi, gratissimumque mihi fuit in eo clarum documentum ingenii et amabilium morum tuorum perspicere, de quibus mihi meus Petrus Sepulueda diligenter exposuit, tui tuarum-
5 que laudum studiosissimus adolescens. Quo te magis hortor ut, quod facis, in studia literarum incumbas et uirtutis uia gradi pergas. [2] Ego uero, cuius ipse studiis hoc tribuis quod ego nec agnosco nec postulo, sic faueo coeptis honestissimisque tuis conatibus ut, si quid positum erit in mea faculta-
10 te, libenter sim omnem curam et diligentiam in tua commoda collaturus et uoluntati morem gesturus.

[3] Vale. Nonis Ianuariis.

3, 15 (XLVI)

IO. GENESIVS SEPVLVEDA FERNANDO PINCIANO S. P. D.

[1] Periucunda mihi perque optata fuit epistola tua, quam proxime accepi longo interuallo, in quo excusando te fre-

3, 14] Argumentum: Chirographum Francisci Guzmani *(*Guzmanni *C)* se recepisse scribit, eumque ad studia literarum excitat simulque suam illi operam promittit *add. δ* || *Inscriptio:* Alfonso *S* : Alphonso *δ* || Gusmano *scripsi (cf.* SEPVL. *Carol. 4, 16, 1; Phil. 2, 28, 1)* : Guzmano *(*Guzmanno *C) ω*

3, 15] Argumentum: Affirmat Fernando Pinciano *(*Pintiano *M)* se ipsius monitioni pariturum et obiectionem Ludouici *(*Ludoici *C)* Auilae se non admittere donec ueriorem audiat. Denique Pincianum *(*Pintiano *M in erratis)* hortatur ad prosequendum in castigando Pomponio Mela *add. δ* || *Inscriptio:* Pinciano *SC* : Pintiano *M*

quentius atque libentius hoc officio fungi posse scribis, si essent in foro epistolae uenales, nec scribendi labore, sed pecunia pararentur. [2] Quod cum dicis, hoc, ut opinor, dicis, te minus parcere sumptui quam operae. Vbi sunt igitur qui tuam parsimoniam accusant? Sed quid facias inuidis istis et obtrectatoribus, quorum est tanta peruersitas ut non recusent interdum quo minus ipsis approbantibus caeci homines uiris oculatissimis praeferantur? [3] Sed extra iocum, epistola tua mihi fuit non solum lepore iucunda, sed etiam officio pergrata.

[4] Caeterum quod mones, ut me tempori accommodem, faciam quod praecipis, sed ita te, ut opinor, exceptionem approbante, si saluo id officio atque fide licebit, quae non minus laeditur nonnunquam occultanda sententia qua prodesse queas quam si quid commentitium afferas nocendi causa. Et tacere quandoque flagitiose blandientis est, non minus quam ficta loqui. [5] Cui uitio si mihi seruiendum esset, a natura et instituto meo discedendum esset; mihi enim odio est semperque fuit quisquis ἕτερον μὲν κεύθει ἐνὶ φρεσὶν, ἄλλο δ' εἴπῃ.

[6] Quod uero scribis, tibi de meis laudibus, ut scilicet soles pro tua humanitate et mutua inter nos beneuolentia, praedicanti unam duntaxat pertinaciae in disputando exceptionem a uiro nobilissimo et humanissimo Ludouico Auila obiectam fuisse, uitium agnosco, si uitium est sententiam quam ductus certa uel probabili ratione dixeris libera oratione constanterque tueri atque in ea, donec ueriora aut probabiliora a dissentientibus afferantur, manere.

3, 15, 5 Hom. Il. 9, 313: ὅς χ' ἕτερον μὲν κεύθῃ ἐνὶ φρεσίν, ἄλλο δὲ εἴπῃ.

6 pertinaciae *corr. M in erratis (scripserat* pertinacae*)*

[7] Quod in castigando Pomponio Mela te occupatum esse conscribis, gaudeo consiliumque probo, si, quantopere scribis, is consuetudine et uitio librariorum corruptus a paterna uirtute degenerauit. [8] Sed ut hominem non modo Hispa-
35 num, sed etiam Baeticum et mihi a puero familiarem humaniter, quantum res patietur, tractes, te uehementer rogo —idque non illius solum, sed etiam tui causa—; utque in eo castigando auctorem adhibeas Ciceronem, qui docet omnem castigationem contumelia uacare debere. Quod uereor equi-
40 dem, ut praestare possis in tanta seueritate, qui te sexcenta loca in opere tam paruo uixque tot uerba continente corrigere profiteris. [9] Erit igitur tuae prudentiae et grauitatis cauere ne quid cupidius, ne quid ambitiosius fecisse uidearis, atque eo magis, quod iniustae castigationis contumelia
45 solet in castigantem nonnunquam recidere.
[10] Vale.

3, 16 (XLVII)

IO. GENESIVS SEPVLVEDA FERNANDO PINCIANO S. D.

[1] Libentissime perlegi suauissimas tuas literas, beneuolentiae plenas et humanitatis. Sed cum caetera pergrata mihi fuerint et periucunda, illud tamen non perinde probaui, quod me uideris non obscure cohortari, ut, omisso studio
5 theologiae, cui me non poenitet multos iam annos impendis-

8 CIC. off. 1, 88: Omnis autem et animadversio et castigatio contumelia vacare debet, neque ad eius qui punitur aliquem aut verbis castigat sed ad reipublicae utilitatem referri.

3, 16] Argumentum: Pinciani (Pintiani *M)* iudicium quo se a theologiae studio ad humaniores literas rouocare conabatur uariis rationibus improbat *add. δ* || *Inscriptio:* Pinciano *SC* : Pintiano *M* || S. D. *SC* : S. P. D. *M*

se, poetis, rhetoribus, oratoribus, historicis, medicis, geographis utriusque linguae atque item philosophis (nam totidem uerba sunt in epistola tua) me totum traderem. [2] Cui consilio longe aliena mihi mens est et institutum, non quod humaniorum literarum et utriusque linguae studia negligenda 10 putem, quae me magnopere delectant, aut philosophorum consuetudinem reiiciendam, cum quibus quam familiariter uixerim documento sunt multa ipsorum scripta diligenter a me e Graeco in Latinum conuersa —quam uiuam etiam nunc te docere possunt Aristotelis atque Platonis, quos ipse 15 in primis nominasti, testimonia in meis libellis frequentius etiam usurpata quam quibusdam theologis satis esse uideatur—; sed quoniam principi doctrinae non primum honorem deferre nec operae plurimum conferre contra officium esse duco. [3] Poetas igitur utriusque linguae legere interdum non 20 desisto, sed cum animum placet a seuerioribus studiis relaxare. Oratores porro et historicos, in quibus adolescens intentiore cura elaboraui, hoc animo nunc uoluo, non ut illustrem uel emendem obscura aut etiam deprauata loca (hanc enim laudem tibi relinquo tuique similibus magnis uiris, qui- 25 bus datum est nonnunquam etiam diuinare), sed ut horum facundia instructior discedam ad eas cogitationes quas literis mandare moliar ornandas et illustrandas; quae utinam in solo theologiae simul ac philosophiae studio uersarentur, nec me aliorsum tam saepe detruderet officium necessarium 30 iniunctumque negotium Caroli Caesaris et nostrorum hominum res gestas prodendi memoriae posteritatis! [4] Non igitur doctrinarum quibus me a puero dederam curam deposui aut magnopere remisi, sed me ita comparaui ut caeteras esse uelim uelut ancillas et administras theologiae, quae mores 35 etiam, ut nosti, non modo religionem moderatur, utilissimam philosophiae partem, cui ab illis est nomen, complexa.

[5] Sed tu fortasse iam dudum rides meque ineptum uocas, qui tam serio ad ea quae tu forsitan more tuo iocatus es. At ego tanti facio iudicium tuum, ut tibi etiam iocanti causam 40 meam probari uelim. Noui enim ingenium tuum festiuum et uafrum; quanquam ipse, nulla tali solicitudine ductus, liben-

ter usus fuissem occasione tibi meorum studiorum rationes explicandi.

45 [6] Sed redeo ad studium theologiae, quod ipse non tam mihi uideris epistola tua improbare quam damnare meum consilium, qui cum tibi aliquid in doctrinis esse uidear nec abhorrere a politiore literatura, barbaros tamen theologos in honore habeam et legam, cum disertos liceat poetas et
50 rhetores honestius scilicet lectitare. [7] At hoc ipsum etiam atque etiam uide, ne non recte nec pro tua prudentia et ingenio statuere uidearis ut, qui optimarum et grauissimarum rerum multis in locis auctores sunt, hos propterea, quod parum ornate loquantur, rhetoribus atque poetis, hoc
55 est, dicendi et fabulandi artificibus, posthabendos putes. [8] Quos ego, ut saepe quosdam legi, sic mihi saepius etiam legendos puto, sed ita ut aequiore animo sim uerborum artificio quam scientia rerum cariturus.

[9] Nec tamen te, purissimis aquis Castalii fontis assuetum,
60 has palustres Gandauenses et Gersonicas tantopere, ut scribis, aspernari et abhorrere miror, non magis quam quod ille noster amicus aere libelli mei paulo scilicet sereniore et illustriore offendatur, solitus haurire longe crassiorem et totam uitam in coelo caliginoso uersatus. Scio enim quanta sit mo-
65 ris uis et quam proxima naturae. [10] Ita cum is caetera elementa totumque libelli quasi corpus, quod erat ipsius iudicii, atque item stylum probet, nihil est quod ei de improbato aere succenseamus. Qui si stylum quoque aerea poena condemnaret, me tamen nihilo magis moueret quam Apellem
70 quondam ineptus ille sutor qui locum fecit ueteri prouerbio cum ultra calceos iudicasset.

[11] Vale.

3, 16, 10 Plin. nat. 35, 84-85: Apelli fuit alioqui (...). idem perfecta opera proponebat in pergula transeuntibus atque, ipse post tabulam latens, vitia quae notarentur auscultabat, vulgum diligentiorem iudicem quam se praeferens; feruntque reprehensum a sutore, quod in crepidis una pauciores intus fecisset ansas, eodem po-

3, 17 (XLVIII)

GENESIVS PINCIANO S. D.

[1] Plinianae tuae castigationes tantopere mihi probantur ut non possim non uehementer Plinio tibique simul gratulari: illi, quod, innumerabilibus quasi uulneribus per indoctorum hominum iniuriam iam pridem confossus, tua opera, qua parte hucusque curandum eum suscepisti, pene ad sanita- 5 tem perductus mihi esse uidetur, qui multis ante medicis et quibusdam magni nominis adhibitis parum profecerat; tibi, quod ingenii atque doctrinae magnum fructum laudemque tulisti, addo etiam industriae et officii, quibus non desinis rem communem literariamque cum egregia tua laude iuua- 10 re. [2] Quamobrem te, mi Pinciane, hortor et pro iure ueteris nostrae amicitiae moneo et obtestor ut, quod in praefatione polliceris, opus inchoatum urgeas ad finemque perducas; ἐν καιρῷ γοῦν εἰσέρχεταί μοι τὸ τοῦ ποιήσαντος εἰπεῖν· ‘βάλλ’ οὕτως, αἰ κέν τι φόως Ἴβηρσι γένηαι’; nec patiaris 15

stero die superbo emendatione pristinae admonitionis cavillante circa crus, indignatum prospexisse denuntiantem, ne supra crepidam sutor iudicaret, quod et ipsum in proverbium abiit; VAL. MAX. 8, 12, ext. 3: Mirifice et ille artifex, qui in opere suo moneri se a sutore de crepida et ansulis passus, de crure etiam disputare incipientem supra plantam ascendere uetuit; cf. IVV. 3, 293-295; PLV. De tranquil. an. 12; PLV. De adul. et amic. 15; ER. adag. 516 (ASD II,2 40-42).

3, 17, 2 HOM. Il. 8, 282: βάλλ’ οὕτως, αἴ κέν τι φόως Δαναοῖσι γένηαι.

3, 17] Argumentum: Laudat Pinciani (Pintiani *M*) operam in Plinio corrigendo hortaturque eum ut opus inchoatum perficiat; praeterea tres locos in Plinio emendat *add. δ* || *Inscriptio:* Genesius *ω* : Ioann. Genesius Sepulueda *L* || Pinciano (Pintiano *M*) *ω* : Fernando Pinciano *L* || S. D. *ω* : S. P. D. *L* || **1** medicis *post* nominis *transp. L* || **2** Pinciane *SLCf* : Pintiane *M* || ἐν καιρῷ . . . γένηαι *om. f in lac.* || γοῦν *SLM* : γονῦ *C*

tantam et tuae gloriae et publicae utilitatis occasionem cum magno doctorum hominum desiderio perire. [3] Ἀλλὰ τί σε σπεύδοντα καὶ αὐτὸν ὀτρύνω, ut Agamemnon Teucrum illum sponte sua ad gloriam properantem, qui caeteros etiam
20 doctos uiros tum clara uoce, tum magno exemplo ad istam industriam aemulandam adhortaris. 'Ἀλλ' οὐ πάντεσσι θεοὶ χαρίεντα διδοῦσι', nec omnibus paria tuis suppetunt uel doctrinae et ingenii, uel probatae fidei et ueterum codicum adiumenta.

25 [4] Quod uero ad me attinet, quem tu pro tua beneuolentia et humanitate aliquid in literis esse putare et certe praedicare soles, non solum earum de quibus modo dixi rerum inopiam, sed multa etiam et necessaria quibus obruor impedimenta excusare possum. [5] Caeterum ne tibi publici boni
30 causa laborem plane Herculeum obeunti nulli usui prorsusque tanto in opere cessator fuisse uidear, non desinam, si quis in hoc opere dignus uindice nodus inciderit, ut Horatius ait, te uelut Pythium Apollinem consulere, hoc est, te admonere ac uelut sagacissimum coniectorem adhibere, cum
35 in locum incidero difficilem mihi et inextricabilem, ut me admonente accuratius impedita illa loca dispicias expediasque, et, dum mihi haerenti fers opem, eadem opera caeteris tardioribus meique similibus consulas; [6] quale illud est quod nuper offendi, dum roboris naturam cognoscere cupiens Pli-
40 nium consulerem in 'Historia naturali'.

3 Hom. Il. 8, 293-294: Ἀτρεΐδη κύδιστε, τί με σπεύδοντα καὶ αὐτὸν / ὀτρύνεις; || **3** Hom. Od. 8, 167-168: οὕτως οὐ πάντεσσι θεοὶ χαρίεντα διδοῦσιν / ἀνδράσιν || **5** Hor. ars 191-192: nec deus intersit, nisi dignus uindice nodus / inciderit; nec quarta loqui persona laboret.

3 ἀλλά ... ὀτρύνω *om. f in lac.* || sponte sua *ω* : sua sponte *L* || ἀλλ'...διδοῦσι *om. f in lac.* || **4** inopiam *ω* : inopia *L* || possum *ω* : possunt *L* || **5** illa loca *ω* : illa ipsa loca *L* || haerenti fers *ω* : fers haerenti *L* || **6** quod *Lδ* : quo *Sf*

[7] Nam cum hybernorum studiorumque causa in fines Cordubenses patriamque Baeturiam –eam dico quae finitima est Hispaniae Tarraconensi quaeque Petrochae nunc ex petrarum frequentia magna ex parte nominatur– inque Putalbanum municipium annua consuetudine secedam, pene factus sum agricola, cuius studium mihi uidetur proxime ad philosophiam accedere. [8] Itaque latum fundum sepiendum ac uitibus plurimum, sed multis uarii generis frugiferis arboribus permistis conserendum curaui. Cuius rei causa conficiendis cupis roboris materiam circa brumam luna decrescente ex praeceptis philosophorum caedendam mandaueram, ut optimum uinum et Hispaniae nobilissimis (crede mihi anno superiore cum multis experto) comparandum in cupas optimas conderetur, quales esse dicuntur ex roboris materia; hanc enim abieti et larici caeterisque cognatis arboribus, quas nostri, ut uideo, uno 'pinus' nomine uocant, longo interuallo praeferunt. 45 50 55

[9] Roboris igitur naturam cognoscendi gratia Plinii locum mihi paulo accuratius legenti occurrit perdifficilis salebra quam mihi a te maxime uelim expediri. [10] Nam libro sextodecimo, capite sexto, cum de glande disseruisset omnesque glandiferas arbores nominatim proposuisset, ut idem faceret de galla: 'Quae glandem', inquit, 'ferunt, omnes et gallam alternisque annis glandem.' [11] Nam glandiferas omnes arbores gallam quoque ferre plane translatitium est; ilicis enim, 60 65

8 CATO agr. 31, 2: hanc atque aliam materiem omnem cum effodies, luna decrescente eximito postmeridie sine uento austro; CATO agr. 37, 4: nisi intermestri lunaque dimidiata tum ne tangas materiem: quam effodies aut praecides abs terra, diebus VII proximis, quibus luna plena fuerit, optime eximetur; apud PLIN. nat. 16, 193-194 || **8** PLIN. nat. 16, 42: materies, quae abieti pulcherrima, piceae ad fissiles scandulas cupasque et pauca alia secamenta || **10** PLIN. nat. 16, 26: Quae glandem ferunt, omnes et gallam alternisque annis glandem, sed gallam hemeris optimam et coriis perficiendis aptissimam.

7 studiorumque *om.* *L* || eam dico *om.* *L* || **8** caedendam *ω* : caedendum *L* || **9** quam mihi a te maxime uelim expediri *ω* : quam maxime uelim abs te mihi expediri *L* || **10** capite sexto *om.* *L* || diseruisset *S*

quam Graeci πρῖνον uocant, genus utrunque glandem ferre et Theophrastus docet et Plinius eius, dum quidem stirpium persequitur historiam, pene interpres fatetur. At quis unquam probatorum auctorum meminit ilignae gallae, quisue
70 hominum in ilice arbore notissima et passim proueniente gallam uidit? [12] Cuius arboris, ut nosti, Plinius idem duo genera facit: alterum quod fert puniceum coccum et communi duntaxat πρίνου ilicisque uocabulo a Graecis Latinisque notatur; a nostris enim 'coscogia' a quisquilio scilicet
75 corrupto uocabulo nominatur; [13] alterum quod foliis speciem oliuae praefert, 'aquifolia' Latine nominata; nam Graece uaria per nationes nomina sortita est, auctore Theophrasto (Arcades enim tum σμίλακα, tum φελλόδρυν, Dores ἀγρίαν appellant); nostri homines 'enzinam' dicunt
80 magno quorundam errore, qui 'quercum' Latine huic nostrati uocabulo respondere tradidere et, ut uideo, plerisque persuaserunt. 'Quercus' enim, quae Graece tum ἱμερίς dicitur, tum μύδιον, genus est roboris et folium amittit Theophrasti

11 THPHR. HP 3, 16, 1: Ὁ δὲ πρῖνος (...) φέρει δὲ παρὰ τὴν βάλανον καὶ κόκκον τινὰ φοινικοῦν; THPHR. HP 3, 7, 3: Ἀλλ' ἡ ἡρακλεωτικὴ καρύα τὸν ἴουλον καὶ ἡ πρῖνος τὸν φοινικοῦν κόκκον, ἡ δὲ δάφνη τὸ βρύον || **12** PLIN. nat. 16, 19: ilicis duo genera || **13** THPHR. HP 3, 16, 2-3: Οἱ δὲ περὶ Ἀρκαδίαν δένδρον τι σμίλακα καλοῦσιν (...). Ὃ δὲ καλοῦσιν οἱ Ἀρκάδες φελλόδρυν τοιάνδε ἔχει τὴν φύσιν (...). Καλοῦσι δὲ οἵ γε Δωριεῖς καὶ ἀρίαν τὸ δένδρον || **13** THPHR. HP 3, 8, 2: οἷον τὴν τὰς γλυκείας φέρουσαν οἱ μὲν ἡμερίδα καλοῦντες, οἱ δ' ἐτυμόδρυν *(δὲ τὸ μύδιον codices Theophrasti et editio Aldina)* || **13** THPHR. HP 1, 9, 5: Ἐν δὲ Συβάρει δρῦς ἐστιν εὐσύνοπτος ἐκ τῆς πόλεως ἣ οὐ φυλλοβολεῖ; PLIN. nat. 16, 80-84: Silvestrium generis folia non decidunt abieti, larici, pina-

11 πρῖνον *om. f in lac.* || eius *ω* : illius *post* historiam *transp. L* || **12** idem *om. L* || πρίνου *SLM* : πρίνον *C* : *om. f in lac.* || **13** σμίλακα tum φελλόδρυν *om. f in lac.* || ἀγρίαν *om. f in lac. (nunc legendum est* ἀρίαν*)* || quae *SLfM* : q⟨uam⟩ *supptendum est in C* || ἱμερίς *om. f in lac. (nunc legendum est* ἡμερίς*)* || μύδιον *om. f in lac.* : ἐτυμόδρυν *coni. Domingo Malvadi (Biblioteca y epistolario de Hernán Núñez de Guzmán, Madrid, 2001, p. 366); sic enim legendum est Bodaeo a Stapel auctore (1664); at omnes Theophrasti testes* μύδιον *exhibent (cf.* THPHR. *HP 3, 8, 2)*

ac Plinii testimonio, quod huic alteri abest. [14] Cum igitur ilex utraque glandem, neutra gallam ferat, quid uenit in mentem Plinio glandiferas omnes arbores gallam quoque ferre asseuerare? an quia fructus ilicis non tam βάλανον, hoc est, glandem, quam ἄκυλον nominari iidem Homero auctore prodiderunt? At interdum Theophrastus βάλανον καὶ βαλανώδη καρπόν, et Plinius saepe et quidem eodem capite ilicis glandem appellat, quam proprie intelligi declarat his uerbis: 'Glandem', inquit, 'quae proprie intelligitur, ferunt robur, quercus, aesculus, cerrus, ilex, suber.'
85
90

[15] Tuum igitur erit exemplaria uetusta consulere, quae si cum caeteris congruunt, nodus hic ipso Gordiano caecior et inexplicabilior mihi quidem esse uidetur, quem nisi tu mihi pro tua solertia et sagacitate expedieris, certum est Alexandrum auctorem adhibere et quem soluere non possum ab-
95

stro, iunipero, cedro, terebintho, buxo, ilici, aquifolio, suberi, taxo, tamarici (...). in Thurino agro, ubi Sybaris fuit, ex ipsa urbe prospiciebatur quercus una numquam folia dimittens nec ante mediam aestatem germinans; idque mirum est (...). Ceterae omnes extra praedictas –etenim enumerare longum est– folia deperdunt || **14** Hom. Od. 10, 241-243: τοῖσι δὲ Κίρκη / πάρ ῥ' ἄκυλον βάλανόν τ' ἔβαλεν καρπόν τε κρανείης / ἔδμεναι; cf. Plin. nat. 16, 19: glans utriusque brevior et gracilior, quam Homerus aculon apellat eoque nomine a glande distinguit || **14** Thphr. HP 3, 16, 1: καρπὸν δ' ἔχει βαλανώδη, μικρὰ δὲ ἡ βάλανος || **14** Plin. nat. 16, 19: Glandem, quae proprie intellegitur, ferunt robur, quercus, aesculus, cerrus, ilex, suber || **15** Plv. Alex. 18, 2-3: καὶ Γόρδιον πόλιν, ἑστίαν Μίδου τοῦ παλαιοῦ γενέσθαι λεγομένην, παραλαβών, τὴν θρυλουμένην ἅμαξαν εἶδε φλοιῷ κρανείας ἐνδεδεμένην, καὶ λόγον ἐπ' αὐτῇ πιστευόμενον ὑπὸ τῶν βαρβάρων ἤκουσεν, ὡς τῷ λύσαντι τὸν δεσμὸν εἵμαρται βασιλεῖ γενέσθαι τῆς οἰκουμένης. Οἱ μὲν οὖν πολλοί φασι, τῶν δεσμῶν τυφλὰς ἐχόντων τὰς ἀρχὰς καὶ δι' ἀλλήλων πολλάκις σκολιοῖς ἑλιγμοῖς ὑποφερομένων, τὸν Ἀλέξανδρον ἀμηχανοῦντα λῦσαι, διατεμεῖν τῇ μαχαίρᾳ τὸ σύναμμα καὶ πολλὰς ἐξ αὐτοῦ κοπέντος ἀρχὰς φανῆναι; Cvrt. 3, 1, 14-18 cf. Er. adag. 6 (ASD II,1 118-119); 848 (ASD II,2 367-368).

14 tam *ω* : tantam *L* || βάλανον *om. f in lac.* || ἄκυλον *om. f in lac.* || Homero auctore *ω* : authore Homero *L* || βάλανον ... καρπόν *om. f in lac.* || βαλανῶδη *Sδ* : βαλανόδη *L* || capite *ω* : loco *L*

scindere. Quod ita demum fiet, si Plinium hoc in loco, quod
100 bonus Homerus interdum facere prouerbio uetere memoratur, dormitasse dicemus. [16] Cuius oscitantis negligentiae, si quid tale Plinio, caetera magno et uigilantissimo auctori, accidit, occasio non aliunde nata mihi esse uidetur quam ex Theophrasti uerbis ex tertio 'De stirpibus' libro. [17] Quo in
105 loco cum de quinque roboris generibus disseruisset et eorum differentias cum ex aliis rebus, tum ex glandibus explicuisset, haec uerba subiecit: 'Κικίδας δὲ πάντα φέρει τὰ γένη.' Quod de roboris duntaxat generibus a Theophrasto dictum, Plinius errore, ut suspicor, inductus transtulit ad om-
110 nia glandiferarum arborum genera, qui, ut omnia fere superiora pene ad uerbum, ordine tamen nonnihil immutato, Latine reddiderat, sic cum his quae modo scripsi continenter est persecutus subiecta illa et cohaerentia uerba: 'Μόνη δὲ εἰς τὰ δέρματα χρησίμη ἱμερίς, ἥδὲ τῆς αἰγίλοπος καὶ
115 τῆς πλατυφύλλου τῇ μὲν ὄψει παρομοία, τῇ δὲ τῆς ἱμερίδος πλὴν λειοτέρα, ἀχρεῖος δὲ, φέρει δὲ καὶ τὴν ἑτέραν τὴν μέλαιναν, ᾗ τὰ ἔρια βάπτουσι.'

[18] Quae postrema uerba declarant in codicibus Plinianis uulgatis in fine huius capitis uerbum 'lanis' desiderari, ut sit
120 scribendum 'haec tingendis lanis utilior.'

15 HOR. ars 358-359: et idem / indignor quandoque bonus dormitat Homerus || **17** THPHR. HP 3, 8, 6: κηκίδας δὲ πάντα φέρει τὰ γένη || **17** THPHR. HP 3, 8, 6: μόνη δὲ εἰς τὰ δέρματα χρησίμην ἡ ἡμερίς. – Ἡ δὲ τῆς αἰγίλωπος καὶ τῆς πλατυφύλλου τῇ μὲν ὄψει παρομοία τῇ τῆς ἡμερίδος, πλὴν λειοτέρα, ἀχρεῖος δέ. – Φέρει δὲ καὶ τὴν ἑτέραν τὴν μέλαιναν ᾗ τὰ ἔρια βάπτουσιν || **18** PLIN. nat. 16, 26: sed gallam hemeris optimam et coriis perficiendis aptissimam, similem huic latifolia, sed leviorem multoque minus proba-

16 mihi *om. L* || **17** roboris generibus *ω* : generibus roboris *L* || κικίδας . . . γένη *om. f in lac.* || κικίδας *SLM* : κικιδέας *C* (*nunc legendum est* κηκίδας) || μόνη . . . βάπτουσι *om. f in lac.* || μόνη *Sδ* : μόνα *L* || ἱμερίς *SLδ* : *nunc legendum est* ἡμερίς || αἰγίλοπος *SLδ* : *nunc legendum est* αἰγίλωπος || ἱμερίδος *SLδ* : *nunc legendum est* ἡμερίδος || φέρει δέ *om. L* || τὴν ἑτέραν *om. C* || **18** uulgatis *ω* : uulgaris *L*

[19] Sed nec illud satis expedire possum quod idem Plinius in Hispaniae descriptione tradit libro tertio, capite primo: 'Tarraconensis', inquit, 'Solorio monte, Oretanis iugis Carpetanisque et Asturum a Baetica atque Lusitania distinguitur', nisi forte mendum inest librariorum, qui pro 'Vetto- 125 num' 'Asturum' supposuerunt. [20] Nam post Carpetana iuga, quae Tagus interfluit, Vettonum montes, quorum sunt fauces Balneorum dictae iuxta Capparam et Placentiam, in Durium amnem porriguntur. Asturum uero montes ante Durium esse nequeunt auctore Plinio, nec constanter ab eo 130 possunt ad Lusitaniae et Tarraconensis distinctionem accommodari. [21] Si pro 'Asturum' 'Vettonum' reponeretur, nihil esset offensionis; Vettones enim Plinio et Strabone auctoribus –non Vergaones, ut corrupte uulgo legitur in exemplaribus Ptolemaei– nuncupantur populi quos dixi montes ul- 135 tra citraque accolentes. [22] Quorum iuga cum Lusitaniam a Tarraconensi distinguant, non dubium est quin uetere et commodiore Hispaniarum partitione, quam sequitur Plinius, Salmantica et caetera oppida citra horum montium iuga quae Lusitaniae Ptolemaeus adscribit Tarraconensi potius 140 annumerarentur, ut Baeticae tota Baeturia Turdulorum, li-

tam. fert et nigram —duo enim genera sunt—; haec tinguendis lanis utilior; PINCIANVS observ. in Plin. II, fol. XVI^{v} (Salmanticae 1544): adde uerbum lanis ex Theophrasto euidenter lib. iii. cap. ix. Fert inquit et alteram nigram qua lanas tingunt || **19** PLIN. nat. 3, 6: Tarraconensis autem, adfixa Pyrenaeo totoque eius a latere decurrens et simul ad Gallicum oceanum Hiberico a mari transversa se pandens, Solorio monte et Oretanis iugis Carpetanisque et Asturum a Baetica atque Lusitania distinguitur || **21** PLIN. nat. 4, 112: Durius amnis (...), dein per Arevacos Vaccaeosque, disterminatis ab Asturia Vettonibus; PLIN. nat. 4, 116: gentes Celtici Turduli et circa Tagum Vettones; STR. 3, 1, 6: ἐν δὲ τοῖς ἄνω μέρεσι καὶ Καρπητανοὶ καὶ Ὠρητανοὶ καὶ Οὐεττώνων συχνοὶ νέμονται; STR. 3, 3, 2: εἶτα Οὐέττωνες καὶ Οὐακκαῖοι, δι᾽ ὧν ὁ Δούριος ῥεῖ.

19 capite primo *om.* *L* || **20** Capparam *ω* : Caparam *L* || **22** Tarraconensi *SLδ* : Tarraconensis *f* || annumerarentur *ω* : annumerentur *L*

cet eius partem attingentem Oretana iuga ratio Ptolemaei interiecta linea transferat ad Tarraconensem.

[23] Nam illud ex quarto libro, capite uigesimo, te non leui-
145 us, ut uideo, quam me offendit, ubi de saltu Pyrenaeo uerba faciens: 'Immensum', inquit, 'quantum hinc oceano, illinc Iberico mari comprimentibus'; cui tu commodius fortassis ita mederis ut pro 'quantum' 'cuneata' reponas; mihi, si pro 'immensum' 'immissum' reponeretur, planus rectusque sen-
150 sus fore uidebatur in hunc modum et intelligentiam: 'immissum montem, quantum hinc oceano, tantum illinc Iberico mari comprimentibus.' Immittitur enim Pyrenaeus in utrunque mare duobus appositis promontoriis, et ad immensum facilis est lapsus ab immisso. [24] Quo uocabulo Mela
155 utitur in eundem sensum de Hispania atque eodem Pyrenaeo saltu disserens his uerbis: 'Donec per omnem prouinciam longo limite immissus.' Et in Asiae descriptione: 'Pelagus', inquit, 'quod inter ambas immissum est.'

[25] Sequitur in eodem loco: 'Ipsa Pyrenaei iuga ab exortu
160 aequinoctiali ad occasum brumalem fusa'; quae oratio te tantopere offendit ut in diuersam commutandam putes. Cae-

23 PLIN. nat. 4, 110: A Pyrenaei promunturio Hispania incipit, angustior non Gallia modo, verum etiam semet ipsa, ut diximus, inmensum quantum hinc oceano, illinc Hiberico mari comprimentibus || **23** PINCIANVS observ. in Plin. I, fol. XVII^{r} (Salmanticae 1544): Dispiciat hic curiosius lector an scribi debeat non quantum, ut omnia praeferunt exemplaria, sed cuneata, ut libro tertio capite tertio e radicibus Pyrenaei ubi cuneatur angustiis inter duo maria || **24** MELA 2, 85: donec per omnem prouinciam longo limite inmissus in ea litora quae occidenti sunt aduersa perueniat || **24** MELA 1, 9: et quod inter ambas pelagus inmissum est || **25** PLIN. nat. 4, 110: ipsa Pyrenaei iuga ab exortu aequinoctiali in occasum brumalem breviores quam latere meridiano Hispanias faciunt || **25** PINCIANVS observ. in Plin. I, fol. XVII^{r-v} (Salmanticae 1544): Lectio ridicula, secum pugnans, falsissima, contra Strabonem, Ptolemaeum, Pom-

25 ipsa Pyrenaei *ω* : ipsa inquit Pyrenaei *L*

terum haud scio an nihil ea uerborum inuersione proficiamus, quanquam locum impeditum esse fateor et mihi suspectum. [26] Cui expediendo mathematicorum praeceptum adhibere oportet, qui ad urbis aut prouinciae, cuiusuis denique loci partes pro discriminibus coelestium regionum distinguendum primum omnium certum aliquem locum constituere iubent quo ratio tota referatur. Nam si quis diuersa et disiuncta loca respiciat, licebit huic eundem montem aut urbem a diuersis coeli plagis sitam esse memorare. [27] Ita cum nullus locus huic rei accommodatior sit quam medius, hunc auctores quasi centrum in huiusmodi rationibus constituere solent, unde lineae ad diuersas coeli partes deducantur. Quam consuetudinem ut caeteris in regionibus, sic in Hispania tenuisse Plinium certum habeo. [28] Cum ergo in Hispaniae descriptione Plinius Pyrenaei iuga ab ortu aequinoctiali proficisci tradit, quid aliud intelligi oportet quam huius saltus initium repeti ab ea parte qua linea transit a medio Hispaniae in ortum solis aequinoctialem producta. Quam rationem secutus Ptolemaeus hoc Hispaniae latus aestiuum

165 170 175 180

ponium, Plinium, ex qua etiam multa consequerentur absurda, denique contra uulgatum experimentum cotidianamque et oculatam fidem (...). Sed ne in re comperta amplius tundam, opinor oscitantem somniculosumque librarium uerborum ordine mutato uitiatisque syllabis scripsisse 'ab exortu aequinoctiali in occasum brumalem', cum e contrario scribendum esset 'ab exortu brumali in occassum aequinoctialem'. Quam lectionem si forte Pliniana non est, ad ueram saltem propius accedere rationique et experimento magis consentaneam, nemo puto inficiabitur || **28** Ptol. Geog. 2, 6, 11-12: Ἡ δὲ πρὸς θερινὰς ἀνατολὰς πλευρὰ ὁρίζεται τῇ Πυρήνῃ ἀπὸ τοῦ εἰρημένου ἀκρωτηρίου μέχρι τῆς ἐπὶ τὴν καθ' ἡμᾶς θάλασσαν ἀκρωρείας (...), ἡ δὲ λοιπὴ καὶ παρὰ τὸ Βαλλιαρικὸν πέλαγος, τετραμμένη δὲ πρὸς χειμερινὰς ἀνατολὰς περιγραφὴν ἔχει τοιαύτην; Ptol. Geog. 8, 4, 2: Περιορίζεται δὲ ὁ πίναξ ἀπὸ μὲν ἀνατολῶν τοῖς Πυρηναίοις ὄρεσιν, ἀπὸ δὲ μεσημβρίας τῷ τε Βαλ-

26 urbis *SLfM* : uerbis *C* || diuersis *ω* : diuersi *L*

ortum spectare dicit, dum medii lateris, non extremorum, rationem habet.

[29] Nam quod in eiusdem Hispaniae descriptione, libro tertio, capite primo, de Baeturia laboras, consentientibus ex-
185 emplaribus, uide ne, cum Plinius Baeturiam tradit in duas partes esse diuisam, duas esse Baeturias innuat, alteram Celticorum, Turdulorum alteram, ut Hispaniam quidam bipartitam esse aiunt, alii duas Hispanias dicunt, citeriorem et ulteriorem. [30] Quod si ita est, ut esse uidetur, non est quod
190 culpam librariorum incusemus; atque eo minus, quod oppida quae postremo memorantur sunt haud dubie in ea quam Turdulorum Baeturiam dixerat, Lusitaniae et Tarraconensi finitima; ut Mirobriga, in cuius uestigiis duo lapides nuper reperti sunt, quorum ego inscriptiones legi, oppidum illud
195 Mirobrigensium fuisse declarantes, non longe ab eo quod 'Capillam' nunc appellant in finibus comitatus Bellalcazarensis.

[31] Vale.

λιαρικῷ καὶ τῷ Ἰβηρικῷ πελάγει καὶ τῷ Ἡρακλείῳ πορθμῷ μέχρι τῆς ἔξω θαλάσσης, ἀπὸ δὲ δύσεως τῷ δυτικῷ Ὠκεανῷ, ἀπὸ δὲ ἄρκτων Κανταβρίῳ Ὠκεανῷ || **29** Pincianvs observ. in Plin. I, fol vii^{v}-viii^{r} (Salmanticae 1544): Desiderari puto hic duo uerba legendumque esse 'altera Baeturia ab ea quam diximus Turdulorum', paulo enim ante mentio habita est alterius Baeturiae in duas diuisae partes totidemque gentes Celticos et Turdulos || **29** Plin. nat. 3, 13: Quae autem regio a Baete ad fluvium Anam tendit extra praedicta, Baeturia appellatur, in duas divisa partes totidemque gentes: Celticos, qui Lusitaniam attingunt, Hispalensis conventus, Turdulos, qui Lusitaniam et Tarraconensem accolunt || **30** CIL II^{2} / 7, 852; 853; 855

29 capite primo *om. L* || **30** memorantur *SLfM* : memorentur *C* || nuper *om. L*

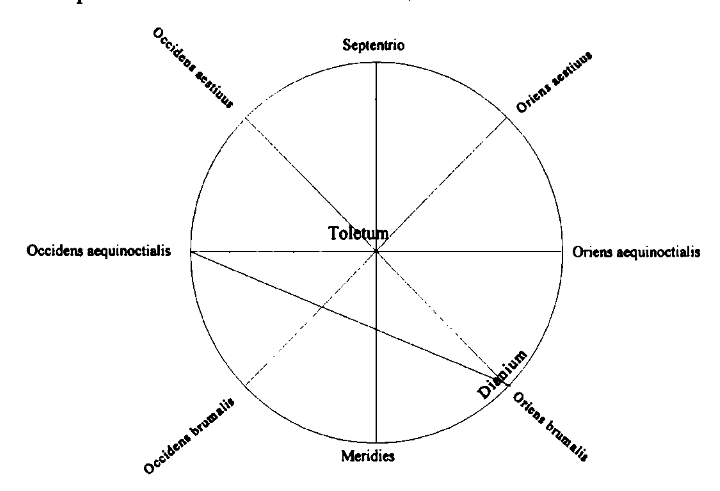
3, 18 (XLIX)

IO. GENESIVS PINCIANO SVO S. D.

[1] Ego te, Pinciane, pro iure nostrae amicitiae superioribus diebus admonui ut tuarum in Plinium obseruationum locum illum qui saltus Pyrenaei situm attingit diligentius recognosceres, perstrictis causis cur uerborum mutatio qua tu uulneri medendum putabas mihi non satis probaretur. [2] Tu tamen, ut uideo, nondum scilicet inuentionis, qua tibi magnopere placueras, amore refrigerato, ut ex mei Villasicci literis, deinde scriptis tuis cognoui, non solum in sententia perstas, sed meam admonitionem uelut inanem et ab astrologiae exigua fortassis cognitione profectam aspernaris nec audiendam putas. [3] Ego quantum operae in astrologicis theorematis adolescens posuerim referre nihil attinet. Sed quoniam ἐλευθεριάζειν οἶμαι χρὴ πρὸς τοὺς φίλους uel te auctore, quod exploratum habeo, te non celabo. [4] Illud igitur dico: te Plinii uerbis contra fidem omnium exemplarium periculoso exemplo et a magnorum tuique similium uirorum consuetudine multum abhorrente inuertendis non solum nihil ingenioso isto commento proficere, sed in falsum sensum et quem tueri nulla ratione possis orationem repugnantem detorquere, et qui constare nullo modo possit, nisi Pyrenaeis montibus, quos ipse ab ortu brumali ad occasum aequinoctialem ducis, e regione Dianii inter Toletum et Cor-

3, 18] Argumentum: Fernandi Pinciani (Pintiani *M)* sententiam quam de saltu Pyrenaeo habebat emendat, ipsumque temeritatis arguit *add. δ* || *Inscriptio:* Io. Genesius *ω* : Io. Genesius Sepulueda *L* || Pinciano (Pintiano *M) ω* : Fernando Pinciano *L* || suo *om. LM* || **1** Pinciane *SLCf* : Pintiane *M* || Pyrenaei *ω* : Pirenaei *L* || **2** mei *om. L* || scriptis *ω* : ex scriptis *L* || audiendam *ω* : audiendum *L* || **3** operae *ω* : operis *L* || ἐλευθεριάζειν . . . φίλους *om. f in lac.* || **4** inuertendis *LM* : in uertendis *SCf* || qui *ω* : quae *L*

dubam Vlysipponem uersus deductis. [5] Hispania enim, ut cum caeteri geographi, tum omnium diligentissimus Claudi-
25 us Ptolemaeus testatur, sic locata est ut ab ortu aestiuo mediam Pyrenaei saltus partem spectet, a brumali uero insulas Baleares. [6] Quoniam igitur una parte constituta constitutae sunt omnes, describatur circulus uetusta mathematicorum ratione, cuius centrum sit in media Hispania, ducaturque
30 meridiana linea, et item altera transuersa quae secet hanc ad angulos rectos, et duae praeterea per idem centrum inter illas paribus interuallis decussatim, in hunc modum:

3, 18, 5 PTOL. Geog. 2, 6, 11-12: Ἡ δὲ πρὸς θερινὰς ἀνατολὰς πλευρὰ ὁρίζεται τῇ Πυρήνῃ ἀπὸ τοῦ εἰρημένου ἀκρωτηρίου μέχρι τῆς ἐπὶ τὴν καθ' ἡμᾶς θάλασσαν ἀκρωρείας (...). ἡ δὲ λοιπὴ καὶ παρὰ τὸ Βαλλιαρικὸν πέλαγος, τετραμμένη δὲ πρὸς χειμερινὰς ἀνατολὰς περιγραφὴν ἔχει τοιαύτην; PTOL. Geog. 8, 4, 2: Περιορίζεται δὲ ὁ πίναξ ἀπὸ μὲν ἀνατολῶν τοῖς Πυρηναίοις ὄρεσιν, ἀπὸ δὲ μεσημβρίας τῷ τε Βαλλιαρικῷ καὶ τῷ Ἰβηρικῷ πελάγει καὶ τῷ Ἡρακλείῳ πορθμῷ μέχρι τῆς ἔξω θαλάσσης, ἀπὸ δὲ δύσεως τῷ δυτικῷ Ὠκεανῷ, ἀπὸ δὲ ἄρκτων Κανταβρίῳ Ὠκεανῷ.

Vlysipponem *SLC* : Vlyssiponem *M* : Vlisipponem *f*

[7] Haec figura Aristoteli ('Meteorologiae' secundo) et Plinio (libro 'Historiae naturalis' decimooctauo) et Vitruuio (libro 'De architectura' primo) ortus et occasus aequinoctiales et solstitiales in quaque regione indicat. [8] Duc igitur lineam quae Pyrenaeum signet ab ortu brumali in occasum aequinoctialem, et, cum omnia paulo diligentius consideraueris, quam recte uerba Plinii commutaueris non poteris ignorare simulque cognosces, si quid mutandum est in Plinio, ut omnino esse uidetur, pro 'occasu brumali' 'occasum aestiuum' esse reponendum in uerum et commodum intellectum. [9] Hunc enim esse montis situm exploratum nobis et perspectum est. Nam quod Ptolemaeus Pyrenaeum esse tradit ab ortu aestiuo, dum medii rationem ducit, non discrepat a Plinio, qui de initio montis ab austro sumpto memorat.

[10] Illud igitur pro iure nostrae amicitiae te hortor et moneo, ut in alienis scriptis castigandis temperantius agas, nec auctoris uerba sine certissima ratione praeter omnium exemplarium fidem inuertere aut quoquo modo mutare animum inducas; hoc enim periculosum habetur. [11] At illud non cuiuis in promptu est nec caret egregia iudicii et eruditionis laude, dissentientibus exemplaribus, ueram et germanam lectionem asserere. [12] Nec id quod ueteres magnos uiros factitasse constat existimationem minuere solet, non ante libros emittere quam fuerint doctorum amicorum iudicio probati. Hoc certe Plinium, hoc Ciceronem fecisse legi-

7 Arist. Mete. 363^{a}25 eqs.; Plin. nat. 18, 336-339; Vitr. 1, 6, 5-7 || **12** Cic. Att. 16, 11, 1: nostrum opus tibi probari laetor; ex quo ἄνθη ipsa posuisti, quae mihi florentiora sunt visa tuo iudicio; Plin. epist. 5, 12, 1-4: Recitaturus oratiunculam quam publicare cogito (...). Nam mihi duplex ratio recitandi (...), altera ut admonear, si quid forte me ut meum fallit (...). Tu uelim quid de uniuerso, quid de partibus sentias, scribas mihi.

7 Met⟨eorologiae⟩ *supplendum est in ω (cf. SEP.* epist. 3, 19, 11) : Μετεωρολογικῶν *L* || **8** uerba Plinii *ω* : Plinii uerba *L* || **9** esse *om. f* || exploratum...perspectum *om. f* || **12** libros *om. L*

mus, nec erat alia honesta causa libros, conuocatis amicis, quod olim passim fiebat, recitandi. [13] Ego uero non solum
60 doctissimos, si quos nactus sum, sed etiam semidoctos adhibere soleo. Nam πολλάκι τοι καὶ μωρὸς ἀνὴρ μάλα καίριον εἶπε, οὐχ ὅπως οἱ τὰ μέτρια πεπαιδευμένοι ἄνδρες; et ut uirtus in quoque colenda est, sic ueritas a quouis accipienda gratiaeque agendae.
65 [14] Quid igitur sentiam, quid probare, quid uicissim damnare soleam, exposui. Quae si tibi non probabuntur, erit tamen humanitatis tuae cuncta in bonam partem accipere et ab optimo, fido amicissimoque animo profecta esse existimare: ἀφελῶς γὰρ καὶ φίλως, εὖ ἴσθι, ὅτι, ὅλως δὲ κατὰ
70 φιλόσοφον ἔγραψα πάντα.
[15] Vale. Valdolito.

3, 19 (L)

GENESIVS PINCIANO SVO S. P. D.

[1] Quoniam contentiones etiam literarias ab amicorum consuetudine submouendas censes, et recte censes, ne, quod interdum efficitur, coniunctorum animorum alienationem pariant, faciam quod praecipis, et tibi, quem propter ingen-

13 Aesch. frg. 471, 1: πολλάκι τοι καὶ μωρὸς ἀνὴρ κατακαίριον εἶπε; apud Gell. 2, 6, 9, et alios; cf. Er. adag. 501 (ASD II,2 22-23).

13 πολλάκι ... ἄνδρες *om. f in lac.* || ueritas *ω* : ueritus *L* || **14** ἀφελῶς ... πάντα *om. f in lac.* || **15** Valdolito *om. L*
3, 19] Argumentum: Contra Pincianum *(*Pintianum *M)* admodum ex hac sententiarum de saltu Pyrenaeo contentione commotum circuli sui in superiori epistola rationem defendit *add. δ* || *Inscriptio:* Genesius *ω* : Io. Genesius Sepulueda *L* || Pinciano *(*Pintiano *M) ω* : Fernando Pinciano *L* || suo *om. LM* || **1** etiam *post* literarias *transp. L* || pariant *Lδ et corr. S in erratis (scripserat* pariat*)* : pariat *f*

tem tuam doctrinam, singularem humanitatem et suauissi- 5
mos mores iam inde ab ineunte mea aetate colo et obseruo,
morem geram; quanquam ego quod scripsi, non ut tecum
certarem, crede mihi, scripsi, sed ut te admonerem, inepte
fortassis, optimo tamen et amicissimo animo. [2] Quod meum
factum quando ipse, ut uideo, aliorsum accepisti, non com- 10
mittam posthac ut te admonendo bis stulte, ὥς κωμικός
φησι, facere dicar, laborem ipse in meis maximis occupatio-
nibus inanem capiam et tibi, cui placere maxime cupio, mo-
lestus sim; [3] sed ita legam scripta tua, cum per otium licebit,
ut quae mihi maxime probabuntur, ut multa probantur, 15
haec sim meritis laudibus libenter affecturus; si qua uero
dubia aut minus probabilia esse uidebuntur, ut esse aliqua
necesse est in opere longo et magno, ea tamen tacitus pu-
tem fundamentis inniti altius a te iactis quam quo ualeat
ingenii mei acies intenta penetrare. [4] Nam licet adhuc pauca 20
legerim, hoc est, ea duntaxat quae pertinent ad Hispaniae
descriptionem, in qua tunc temporis scriptorum meorum
causa uersabar, ita tamen captus sum quibusdam a te opti-
me castigatis locis ut totum opus mihi per otium perlegen-
dum putem. [5] Semel igitur disputatione de Plinianis castiga- 25
tionibus tuis omissa, respondebo tamen, sed paucis, ad eum
epistolae locum in quo te meam uel doctrinam uel intelli-
gentiam maxime desiderare scribis, [6] quod sic tibi figura
quadam Hispaniae partes pro ratione coelestium regionum
designauerim ut linea recta paulo supra Toletum ab oriente 30
in occidentem ducta quae alteram a septentrione in meri-
diem contendentem transuersa secet ad angulos rectos, or-

3, 19, 2 TER. Hec. 343: Nam qui amat quoi odio ipsus est bis facere stulte duco

crede mihi *ω* : mihi crede *L* || **2** ὥς κωμικός φησι *Sδ* : *om. f in lac.* : ut comicus ait *L* || meis maximis *ω* : maximis meis *L* || **3** ut multa *ω* : quemadmodum multa *L* || aliqua *ω* : quaedam *L* || **4** tunc *ω* : tum *L* || a te optime *ω* : optime a te *L* || **6** meridiem *SLfM* : meridem *C* || rectos *ω* : recto *L*

tum et occasum aequinoctialem suis extremis demonstrare
dicerem; 'nam si hoc uerum est', inquis, 'efficitur ut Toleta-
35 na regio circulo aequinoctiali sit ad perpendiculum subiecta,
unde tamen constat eam partes amplius quadraginta septen-
trionem uersus recessisse.' [7] Addis praeterea tertiam et
quartam lineas quae in decusses obliquae ortus et occasus
aestiuos ac brumales ostendunt perperam in eadem figura
40 per partium nonagenarum medios arcus fuisse ductas, arcu-
bus quos in portiones longe impares partitos oportebat in
prorsus aequales diuisis; [8] quorum utrunque permagnum ui-
delicet errorem commissum esse a me, homine in literarum
studio tandiu uersato, uehementer te demirari conscribis.
45 [9] Atque haec quidem summa est, ut arbitror, accusationis
admonitionisque tuae, quae tantum abest ut mihi molesta
aut grauis acciderit, ut fuerit etiam grata et periucunda.
Quid enim mihi philosopho, id est, discendi cupido, optatius
accidere potest quam si quis me doctorum amicorum offi-
50 ciose uelit labentem sustinere prolapsumue erigere, aut er-
ranti uiam, ut est apud Ennium, comiter monstrare?
[10] Caeterum ego excusationem affero non modo probabi-
lem, ut spero, sed legitimam etiam et qua iure possim cul-
pam omnem deprecari, quod me non temeritas aut nouus et
55 insolens quasi trames abstulit, sed ratio et publica uia uete-
ribus ac doctissimis pertrita in eam quae tibi tantopere im-
probatur sententiam induxit. [11] Rationem enim secutus sum
quam, ut alios magnos philosophos et mathematicos omit-
tam, Plinius tuus Aristotelesque tradiderunt. Aut hos igitur
60 mecum erroris et inscitiae damnare debes, aut cum eis me

9 Enn. scaen. 398-400: Homo qui erranti comiter monstrat viam / Quasi lumen de suo lumine accendat facit. / Nihilo minus ipsi lucet, cum illi accenderit; apud Cic. off. 1, 51 || **11** Plin. nat. 18, 336-339; Arist. Mete. $363^{a}25$ eqs.

7 lineas *ω* : lineam *L* || occasus *ω* : occasus solis *L* || ductas *M et corr. S in erratis (scripserat* ductos*)* : ductos *LCf* || **8** permagnum *SLfM* : per magnum *C* || demirari *ω* : admirari *L* || **10** deprecari *om. f* || temeritas *ω* : temeritus *L* || publica *ω* : nota *L*

culpa omni liberare, qui mihi auctores fuerunt ortus et occasus solis in quaque regione ad illum quem damnas modum per descriptam figuram designandi, alter, ut scis, in 'Naturalis historiae' libro decimooctauo, capite trigesimotertio et trigesimoquarto, alter in 'Meteorologiae' secundo libro. 65
[12] Quod, ut caetera Aristotelis opera, te legisse et relegisse nunquam equidem, ut tibi nescio qua ex causa suspicari in mentem uenit, dubitaui; sed profecto quo saepius te Plinium Aristotelemque legisse puto, qui non obscuris aut ancipitibus, sed perspicuis planisque uerbis de hac quaestione disse- 70 ruerunt, hoc magis miror te nunquam ante commotum fuisse praecepti huius absurditate qua tantopere nunc offenderis, postquam cum descriptione literas meas cum clarissimorum auctorum praeceptis adamussim congruentes accepisti; quanquam non miror te ad eam salebram offendisse quo 75 multos incurrere uideo, diutius etiam in studiis astrologiae uersatos, itidem illam figurae describendae rationem ad regiones duntaxat aequinoctiali circulo subiectas recte accommodari posse existimantes.

[13] Qua de re nescio quid nugarum his paucis diebus rudi- 80 oribus fortasse non inutile futurum meditabar scriptoque mandabam. Certissimis enim argumentis, quae persequi epistola longum et ineptum esset, declaraui nihil ad illam certissimam et uerissimam rationem interesse sub aequinoctiali circulo regio sita sit an ultra citraue, etiam sub ipso mundi 85 cardine, qui πόλος ἀρκτικὸς a Graecis nominatur.

[14] Quod si nec Plinio credis nec Aristoteli, ipse te rerum usus in iam appetente aequinoctio poterit edocere, si periculum facere libuerit, et ratio, si rem cum doctissimis mathematicis contuleris, si quem forte nactus eris; nec enim passim 90 reperies qui plane possit causas et initia rationis huius explicare. [15] His enim expositis atque perspectis et ad instrumen-

11 culpa omni *ω* : omni culpa *L* || fuerunt *ω* : fuere *L* || Meteorologiae *ω* : Μετεωρολογικῶν *L* || **12** opera *om. L* || postquam *ω* : quam *L* || **13** nugarum *om. L* || πόλος ἀρκτικός *om. f in lac.* || **14** te *post* poterit *transp. L* || rem *post* mathematicis *transp. L*

ta astrologica praesertim globosa examinatis, facile intelliges illam rationem ortus et occasus aequinoctialis inuestigandi
95 omnibus terrae regionibus rectissime accomodari, nec cum Plinio errasse me putabis obliquis lineis ita ducendis ut in aequas portiones interualla illa partium nonagenarum diuidant, non quod sic usu ueniat ubique terrarum, sed quia id medium est nec procul abest a norma Hispaniae nostrae et
100 Italiae, ubi Plinius ea prodebat, conueniente. [16] Non enim si sol uigintitres gradus et semis circiter declinat ab aequinoctiali circulo, protinus idem Cancri primam partem obtinens, eadem distantia supra finitorem ascendit in quaque regione, cum id in recta duntaxat sphaera contingat, hoc est, sub ae-
105 quinoctiali sita. Nam obliquis ita uariat ut interdum per locum plus etiam quinquaginta gradibus ab aequinoctiali circulo remotum supra finitorem emergat et oriatur, ratione mirabili quidem non expertis, sed mathematicis διὰ τῶν ἀστρολογικῶν θεωρημάτων explorata.
110 [17] Vale. Ex oppido Valdolito, septimo Calendas Augusti, 1544.

3, 20 (LI)

IO. GENESIVS SEPVLVEDA IO. QVIGNONIO, GYMNASII SALMANTICENSIS PRAEFECTO, S. P. D.

[1] Vidistine quenquam pertinaciorem quam fuit Fernandus Pincianus in illa Salmanticensi disputatione cui tu Neylaque

15 terrae regionibus *ω* : regionibus terrae *L* || **16** Cancri *post* partem *transp. L* || διὰ τῶν ... θεωρημάτων *om. f in lac.* || **17** ex oppido ... 1544 *om. L*

3, 20] Argumentum: Miratur Pinciani (Pintiani *M*) pertinaciam in tuenda sententia sua de motu solis per signiferum ad terram relato, de ratione coelestes regiones designandi et de Orospedae montis situ; suamque opinionem Quignonio explicat, a quo se contra calumniatores defendi cupit *add. δ* || **1** Pincianus *SLCf* : Pintianus *M*

noster et Oliuarius, uir astrologia caeterisque mathematicis disciplinis eruditissimus, interfuistis, cum ille non a me solum, sed a uobis etiam omnibus, quibus meam sententiam 5 certissimis rationibus probaueram, obstinatissime propter inueteratam in ipso et plerisque aliis opinionem dissentiret, de motu scilicet solis per signiferum ad terram relato deque coelestes regiones designandi ratione et Orospedae montis situ, his enim de rebus disceptabamus? [2] Erat autem meae 10 sententiae orationisque summa de progressu quidem solis, omnem ab eo terram tum ad meridiem, tum ad septentrionem longissimo interuallo relinqui; ita ut terrae duntaxat rotunditas obstet quo minus umbrae omnes Europam incolentium statim post uernum aequinoctium, sole coeli medi- 15 um obtinente, in meridiem iactentur; quod, si terra plana esset, usu ueniret. [3] Quanquam enim sol per signiferum incedens nec solstitia transit nec radiis ad perpendiculum iactis torridam terrestrem zonam et Syenem urbem praegreditur, tamen postridie uerni aequinoctii omnem terram a 20 meridie relinquit. Quam terram coelesti globo cui sol affixus conuoluitur comparatam pro puncto esse inter mathematicos constat.

[4] De regionibus autem coelestibus, si per lineam meridianam linea recta quae illam secet ad angulos rectos ducatur, 25 huius altera parte ortum solis aequinoctialem, altera occasum in quaque parte orbis terrae monstrari confirmabam; in quo theoremate non ab Aristotele solum, sed etiam a ueteribus mathematicis magno consensu tradito plerique iuniorum hallucinabantur, id regioni duntaxat aequinoctiali cir- 30 culo subiectae accomodari existimantes.

3, 20, 4 Arist. Mete. 363[a]25 eqs.; Plin. nat. 18, 336-339; Vitr. 1, 6, 5-7.

3 praegreditur *ω* : progreditur *L* || uerni aequinoctii *ω* : aequinoctii uerni *L* || **4** aequinoctialem *ω* : aequinoctialis *L* || hallucinabantur *SLCf* : allucinabantur *M*

[5] De Orospeda uero hunc esse montem asseuerabam qui, ex media fere Idubeda circa Saguntiam urbem profectus, in occasum excurrit, Segobrigenses et Segouienses Auelenses-
35 que fines a Carpetanis disterminans, deinde in meridiem flexus, Lusitanos a Toletanis dirimit, tum Spartarium campum et ex altera parte Baeturiam praetergressus, Carthaginensibus montibus coniungitur et per oram Interni maris usque ad fretum Herculeum excurrit. [6] Cuius sententiae auctor
40 Strabo est, qui libro 'De situ orbis' tertio Hispaniae mediterraneas regiones quae inter Pyrenaeum saltum et latus septentrionale usque ad Astures continentur duobus maxime montibus disterminari testatur, Idubeda et Orospeda; deinde utrunque describens ex media Idubeda a Cantabris
45 ad mare Nostrum non procul Iberi ostio pertinente ortam Orospedam per quas dixi regiones ad Calpem usque deducit. [7] Quo plane publicus error, in quo Pincianus erat, conuincitur omnem Orospedam existimantium ora maris Nostri contineri et maximum Hispaniae maximeque in oculis homi-
50 num positum montem esse nominis expertem.

[8] Quarum rerum memoriam faciendum putaui ut tibi per epistolam renouarem, ut in isto clarissimo et doctissimis hominibus frequentissimo gymnasio Salmanticensi, cui ipse scholarchus ecclesiastica dignitate praees et cum egregia tua
55 laude pro tua singulari et haereditaria prudentia, uirtute et grauitate moderaris, si quis apud te de meo his de rebus iudicio perperam, ut passim quosdam factitasse exploratum

6 Str. 3, 4, 10: Ἡ δ' ὑπερκειμένη μεσόγαια (...), δυεῖν μάλιστα ὄρεσι διορίζεται. (...) καλοῦσι δὲ τοῦτο Ἰδουβέδαν· (...) καλεῖται δὲ Ὀροσπέδα.

5 Saguntiam urbem *ω* : Saguntium *L* || Segouienses *scripsi (cf.* Sepvl. *epist. 3, 5, 3; Carol. 1, 7, 3; 24, 1; etc.)* : Segobienses *ω* : Segobrienses *L* || Carthaginensibus *ω* : Carthaginiensibus *L* || **6** Calpem *ω* : Calpen *L* || **7** Pincianus *SLCf* : Pintianus *M* || **8** scholarchus *ω* : σχόλαρχος *L* || haereditaria *(*hereditaria *M) ω* : quasi haereditaria *L* || passim *post* factitasse *transp. L*

habeo, memorauerit, calumniam possis pro tua in me beneuolentia meaque in te obseruantia tum ex tuo grauissimo testimonio, tum ex meis literis refellere. [9] Quanquam de solis per signiferum motu et terrae transitu libello huic quaestioni dicato, de ratione uero coelestes regiones in quaque terrarum parte demonstrandi, cum in utraque quaestione non modo Pincianum, sed multos praeterea aduersarios habuissem, in epistolis ad eundem Pincianum missis accuratius disputaui.

[10] Quo in loco mons idem Orospeda me cuiusdam publici item erroris admonet de quo te celatum nolo: ex Orospeda enim Baetis fluuius in Oretania non procul capite Mariani montis, qui et ipse ab Orospeda proficiscitur, exoritur, diuque Mariano παράλληλος in occasum delapsus et non procul Hispali in meridiem deflexus, duobus ostiis in oceanum Atlanticum emitti a ueteribus scriptoribus cum memoretur, iuniorum tamen communis sed falsa persuasio iam pridem inualuit alterum Baetis ostium paulatim euanuisse. [11] Cuius aluei clara uestigia circa Rotam littorale castellum extare quidam ex nostris scriptoribus, dum caeteris diligentiores nec temere publicam persuasionem secuti esse uideri uellent, literis mandare non dubitarunt magna scilicet securitate. [12] Baetis enim, ut olim, sic hoc tempore duobus ostiis in Atlanticum oceanum emittitur. A quo flumine quatuor insulas infra Hispalim effici constat, sed duas quas memorare non pigeat, alteram sexdecim, alteram uigintiocto circiter millia passuum longitudine patentes, 'Minorem' et 'Maiorem' appellatas; quarum inferiorem Baetis duobus quasi brachiis complexus alluit, donec oceano breui sinu terras usque ad insulam intranti occurrat. [13] Quae duo brachia oceanum dextra laeuaque influentia ueteres duo Baetis ostia, ut sunt, sic esse dixerunt, ut Strabo grauis auctor de-

10 παράλληλος *fort. altera manu f* || ueteribus scriptoribus *ω* : scriptoribus ueteribus *L* || cum *om. L* || **12** duobus ostiis *om. L* || duobus quasi *ω* : quasi duobus *L*

90 clarat his uerbis: 'Baetis bifariam partitus in oceanum exit, inter cuius ostia intercepta insula centum uel, ut quidam tradunt, amplius stadiis a littore distat.' [14] Cum hac enim Strabonis oratione nunc quoque res quadrat adamussim. Nam frons insulae huius tribus nostratibus leucis, quae sum-
95 ma fere est centum stadiorum, abest a Salucare, quod castellum primum est in oceani littore extra sinum ori tamen ipsius appositum. Quem sinum non amnis in unum corpus redeuntis, sed maris partem esse ueteres magna ratione propter aquarum tum salsedinem perpetuam, tum latitudi-
100 nem statuerunt. [15] Nam si interceptam insulam accipias spatium Salucari et Rotae interiectum, quod iuniorum scriptis est consentaneum, insula non stadiis centum a littore aberat, ut Strabo tradidit, sed ipsa littus efficiebat et oceani fluctibus alluebatur.
105 [16] Vale. Corduba, Nonis Decembris.

13 STR. 3, 1, 9: Εἶτ' εὐθὺς αἱ ἐκβολαὶ τοῦ Βαίτιος διχῆ σχιζόμεναι· ἡ δὲ ἀπολαμβανομένη νῆσος ὑπὸ τῶν στομάτων ἑκατόν, ὡς δ' ἔνιοι, καὶ πλειόνων σταδίων ἀφορίζει παραλίαν || **15** STR. 3, 1, 9.

14 leucis *ω* : milliaribus *L* || Salucare *SLCf* : Sanlucare *M* || appositum *ω* : appositi *L* || **15** Salucari *SLCf* : Sanlucari *M*

IO. GENESII SEPVLVEDAE CORDVBENSIS EPISTOLARVM LIBER QVARTVS

4, 1 (LII)

IO. GENESIVS SEPVLVEDA RAMIRO NVGNO GVSMANO S. P. D.

[1] Ioannes tuus, seu noster potius dicendus est, quem tu genuisti, ego doctrina literarum excolui, ad me nuper scripsit te propter quandam de studiis meis opinionem nescio quibus meis nugis legendis praeceptam animum a me gerere non alienum, ac proinde rem fore tibi non ingratam, si te, 5 quando aliter non datur, missis literis salutarem. [2] Quod officium tantum abest ut ipse recusarem, ut iam pridem nihil libentius susceperim. Nam mihi crede, homini ab assentationis crimine alienissimo, paucissimos esse ex Hispana nobilitate quos meus animus pari obseruantia et quasi religione 10 complectatur ac te; quem maiore certe neminem. [3] Nam te optimum uirum et sapientissimum esse non tam mihi persuasit consentiens omnium qui propius uirtutes tuas perspexerunt testimonium quam probatissimi suauissimique mores tuorum filiorum, Alfonsi et Ioannis, quos ego familiari lon- 15 gioris temporis consuetudine cum magna non modo iucunditate colui, sed etiam admiratione tam humanam et comitate conditam grauitatem, tam pertinax omnium uitiorum odium in adolescentes ea aetate potuisse cadere. Sic enim statui nullis posse hanc morum felicitatem contingere praeter eos 20 qui domestica disciplina et singulari paternarum uirtutum exemplo liberaliter sancteque fuerint educati. [4] Accedit ad causas meae in te singularis obseruantiae quod tu praeter

4, 1] Argumentum: Ramirum Nugnum Gusmanum salutat eumque ad literarum scriptionem prouocat *add.* *δ* || **1** praeceptam *S* : perceptam *δ*

morem gentis nostrae bellicam laudem doctrina politiorum
25 literarum cumulasti, in qua senex et quidem ea aetate quo
perpauci, et hi per summam uitae superioris continentiam,
perueniunt, tam libenter uersaris ut in ea duntaxat adquie-
scas, ac eius consuetudine interuenientes molestias lenias et
curas etiam asperiores depellas.
30 [5] Haec igitur ad te scripsi, simul ut morem gererem Ioan-
ni filio tuo, quem ob egregias eius uirtutes et amo et suspi-
cio, simul ut tantisper optatissimo colloquio tuo, quacunque
ratione datur, fruerer. Quod si mihi hoc epistolio aliquid a
te literarum elicere contigerit, iam me putabo nunquam
35 operam nauasse fructuosius.
[6] Vale. Roma, Calendis Augusti, anno Christi nati 1533.

4, 2 (LIII)

RAMIRVS NVGNVS GVSMANVS IO. GENESIO SEPVLVEDAE S. P. D.

[1] Magno equidem gaudio affectus sum iis literis quas pro-
xime a Ioanne filio abs te recepi, fuissemque multo maiore,
si eas mihi accipere contigisset eo tempore quum otium at-
que aetas tulit ut ad amicos Latine scriberem. Nunc autem
5 quid commercii cum literis homini octogenario ac tot malis
morbisque obnoxio, cui nihil magis curae esse debet quam
ut animum ueteribus piaculis grauatum assidua meditatione
atque poenitudine in rerum diuinarum cogitatione exerceat
Deoque placando quam maximo possit affectu studeat?
10 Vnum interim mihi reliquum est ut semper doctissimorum
hominum scriptis, si quando ad manus meas peruenere, ma-
xime oblecter.

4, 2] Argumentum: Genesii literis respondet, quas sibi pergratas fuisse scribit, earumque studio se iam dedere non posse propter aetatem grandaeuam, hortaturque eundem ut Hispanorum res gestas in lucem proferat *add.* *δ* || **1** cogitatione *SM* : cogitatiore *C*

[2] Quod filius meus te praeceptorem sortitus sit gaudeo maiorem in modum, neque dubito quin doctrinae tuae iactis fundamentis ad altiora propediem te ducente securus euadat. [3] Is mihi nuper significauit te Hispanorum regum historiae expoliendae atque a barbarie uindicandae prouinciam suscepisse; quo mihi nihil gratius afferri potuit. Scio enim qua eloquentia atque prudentia es, neque ad stylum neque ad rerum gestarum fidem tibi quicquam defuturum. Age igitur, et nostratium principum gloriam, quae uel temporum culpa, uel scriptorum ignoratione tandiu latuit, in lucem profer.

[4] Vale, et me inter intimos tibi annumera. Datum duodecimo Calendas Nouembris, 1533.

4, 3 (LIV)

IO. GENESIVS SEPVLVEDA IO. TAVERAE, PONTIFICI TOLETANO ET ECCLESIAE ROMANAE CARDINALI, S. P. D.

[1] Suauissimas tuas literas, praesul grauissime, et simul exempla epistolarum quae ad te de rebus bellicis et infausta illa nostrorum ad Argeliam Mauritaniae nauigatione a Carolo Caesare missae fuerunt accepi. [2] Vtraeque mihi optatissimae contigere et fuerunt instar magni beneficii, sed uario diuersoque modo legentem affecerunt. Haud enim facile di-

4, 3, 1 Cf. CODOIN I 229 eqs.; CDC II 71-75

3 nuper *corr. S in erratis (scripserat* semper*)* || fidem *add. S in erratis*

4, 3] Argumentum: Io. Tauerae Pontificis Toletani literis respondet de Caroli Caesaris rebus bellicis et infausta ad Argeliam Mauritaniae nauigatione, deque suo ob continuos aquilones et hiemis siccitatem ex Baetica in Vaccaeorum *(*Vacceorum *C)* fines discessu *add. δ* || **1** accepi *Sδ* : accepit *f*

xerim utrum mihi gratius iucundiusque fuerit humanissimum tuum colloquium, quo tuam in me uoluntatem perspectam mihi quidem multis documentis, sed suauissimam et
10 peroptatam per literas declarasti, an tristior contemplatio naufragii et a nostris acceptae calamitatis, de qua in suis literis Carolus memorabat, indignus profecto cuius tam pios conatus iniquitas fortunae frustraretur. [3] Caeterum fit nescio qua Dei occulta rerum administratione ut scelera popu-
15 lorum obsint interdum bonorum principum pietati, ut uicissim peccatis regum nonnunquam commoda populorum impediuntur.

[4] Quam ualde iam pridem in nos et haec tempora conuenit dictum illud Hieremiae oraculumque diuinum, 'Ab aqui-
20 lone pandetur omne malum'! [5] Nam ab aquilone Lutherus eiusque discipuli longe iam magistro nocentiores non cessant ecclesiae quietem conturbare, cuius nitorem ac puritatem foedissimis maculis inficere conantur. Ad aquilonem uergentes nationes fere solent reliqui nostri orbis pacem pu-
25 blicam solicitare. Aquilonii flatus ad oram Mauritaniae in hostium conspectu autumno superiore nostram imperatoriamque classem afflixerunt. [6] Aquilonibus eisdem ab eo tempore pene continenter flantibus, perpetua totius hyemis inducta serenitate, bona pars Hispaniae, sed maxime Baeti-
30 ca nostra, reddita est consimilis Aegypto, quae pluuiis rarissime madescit. Sed hoc sumus nos quam Aegyptii duriore conditione, quod nullum habemus Nilum qui restagnantibus aquis stato tempore nostros, ut illorum, agros foecundet. Itaque frumenta sub ipsa hyeme sitiunt humore destituta,
35 pecora fame conficiuntur pabulo non suppetente. [7] Vel ob hanc igitur causam nobis hinc migrandum est et ad uos et

4 VVLG. Ier. 1, 14: et dixit Dominus ad me / ab aquilone pandetur malum super omnes habitatores terrae.

4 Hieremiae *SCf* : Jeremiae *M* || **6** Aegypto *Sδ* : Aegyto *f*

feliciores nunc, ut opinor quidem, Vaccaeorum fines redire maturandum. Cuius rei et hospitii parandi causa meum Petrum Martinum, ut soleo, praemisi; cuius expectaui discessum, ut has ad te literas darem. Huic ut in mea causa faue- 40 as, eandemque pro tua singulari humanitate et consuetudine suscipias, te etiam atque etiam oro.

[8] Vale.

4, 4 (LV)

IO. GENESIVS IO. TAVERAE, ARCHIEPISCOPO TOLETANO, S. R. E. CARDINALI, S. P. D.

[1] Cum essem apud uos, hyberna patria desiderabam; nunc in hybernis eisdem uestram, hoc est, aulicam consuetudinem requiro; utrum magis ratione faciam, haud facile dixerim. Nam fortasse fit utrunque uitio quodam naturae, ut nos rerum praesentium satietas, absentium desiderium celeriter 5 capiat. [2] Sed me nunc nihil aeque solicitat ac ignoratio rerum quae in hoc pio bello a Carolo rege nostro imperatoreque geruntur; quippe sero ad nos perferuntur et per magnos anfractus. Itaque boni consului nuper literas a meo Petro Martino ex maioribus Balearibus sexdecim diebus 10 quibus datae fuerant accepisse. [3] Tunc cognoui de obitu Compostellani praesulis. Mirum est Italia quam inclementer iam pridem cum nostrae nationis cardinalibus se gerat. Quo igitur animo nunc eum esse putemus qui anno superiore inuitus et reluctans illuc tanquam ad anthropophagorum re- 15 gionem iussus peruenerat; nunc sociis omnibus aut absump-

4, 4] Argumentum: Ad eundem Io. Taueram scribit se nouo patriae desiderio teneri ut commodius res gestas Caroli Caesaris percipiat *add.* δ || *Inscriptio:* Genesius *SCf* : Genesius Sepulueda *M*

tis aut fuga subtractis, solus relictus est, uelut Achaemenides Vergilianus in patria Cyclopum.

[4] Haec ad te scripsi, pater amplissime, qui pro tua huma-
20 nitate soles meas literas praesertim Latinas non inuitus legere, ut tantisper tuo suauissimo colloquio fruerer.

[5] Vale.

4, 5 (LVI)

IO. GENESIVS SEPVLVEDA PETRO FERNANDO VELASCO, FRIARVM DVCI ET CASTELLAE COMESTABILI, S. P. D.

[1] Columnarum quas non procul a Pisoraca flumine ad Ferrariam, tuae ditionis castellum tibi repertas esse proximis ad me literis scripsisti inscriptiones libenter, ut iusseras, consideraui, deque his cum uiris doctis communicaui. [2] Erant
5 autem huiusmodi:

TI · R · DIVI · AVG · F
DIVI·IVL·N·AVG·PONT
MAX·TRIB·POT·XXXV
IMP · IIX · COS · V
10 A·PISORACA
M·I

4, 4, 3 VERG. Aen. 3, 613-618: sum patria ex Ithaca, comes infelicis Vlixi, / nomine Achaemenides, (...) hic me, dum trepidi crudelia limina linquunt, / immemores socii uasto Cyclopis in antro / deseruere.

4, 5, 2 CIL II, 4883: TI · CAESAR · DIVI · AVG · F / DIVI · IVLI · N · AVG · PONT / MAX · TRIB · POT · XXXV / IMP · IIX · COS · V / APISORACA / M · I ·

3 Vergilianus *SC* : Virgilianus *M*

4, 5] Argumentum: Petro Fernando Velasco Friarum duci duarum columnarum ad Ferrariam inscriptiones explicat et soluit controuersiam Soriae Zamoraeque urbium inter se de Numantiae situ (situ digladiantium *M)*; demum locum Orosii interpretatur quo se Zamorani Numantinos probant *add. δ* || **1** columnarum *Sδ* : columnarum marmorearum *f (*marmorearum *del. S in erratis)*

In altera columna:

NERO·CLAVDIVS·DIVI·CLAVDI
AVG · F · GER · CAES · AVG · N
TI · CAES · AVG · PRO · N · DIVI 15
AVG · AB · N · CAES · AVG · GER
PONT · MAX · TR · POT · IMP · COS
A·PISOR·M·I

[3] Post longam igitur disputationem in eam opinionem discessimus, hos lapides ad milliariorum interualla more ueterum Romanorum notanda fuisse constitutos, principio scilicet a Pisoraca flumine sumpto, unde, ut scribis, mille circiter passibus absunt; nam illae literae M. I. milliarium unum signant. [4] Quanquam enim in uiis militaribus quae a magnis urbibus proficiscerentur nec urbis nec milliariorum mentio nominatim fiebat, sed numerum tantum adscribere mos erat, ut indicant ii qui in uia ab Emerita Augusta Salmanticam ferente dispositi sunt; [5] cum tamen de initio dubitari poterat, nomen eius non praetermittebatur, ut in duabus item marmoreis columnis animaduertere licet quae non ita pridem Cordubae ad aedem sacrarum maximam repertae ac effossae sunt, Augusto Caesari Tiberioque dicatae cum inscriptionibus huiusmodi:

IMP · CAESAR · DIVI · F
AVGVSTVS · COS · XIII · TRIB 35
POTEST · XXI · PONTIF · MAX
A · BAETE · ET · IANO · AVGVST
AD·OCEANVM
LXIII

2 CIL II, 4884: NERO · CLAVDIVS · DIVI · CLAVDI / AVG · F · GER · CAES · AVG · N / TI · CAES · AVG · PRO · N · DIVI / AVG · AB · N · CAES · AVG · GER / PONT · MAX · TR · POT · IIII · COS / A · PISOR · M · I || **4** Cf., supra, inscriptionem in epistola 3, 6 ad Philippum Hispaniarum principem || **5** CIL II, 4701: IMP · CAESAR · DIVI · F / AVGVSTVS · COS · XIII · TRIB / POTEST · XXI · PONTIF ·

5 Aug⟨usto⟩ Caes⟨ari⟩ *supplendum est in SCf*: Augusti Caesari *M*

40 TI · CAE · DIVI · AVGVSTI · F
DIVI·IVLII·NEPOS·AVGVSTVS
PO · MAX · XXI · COS
VI · TRI · P · XXXVII
AB·IANO·AVGVSTO·QVI·EST
45 AD BAETEM · VSQVE · AD
OCEANVM
LXIII

[6] Quod de Numantia quaeris, unde nata sit Soriae Zamoraeque, tam distantium inter se urbium, de situ illius 50 controuersia, dum utraque ueterum Numantinorum uelut maiorum gloriam sibi uendicaret, haud parua quaestio est, quam tibi tamen breuiter explicare tentabo.
[7] Veteres auctores qui de situ orbis scripserunt, tum Romani, tum etiam Graeci, Numantiam circa Durii fontes col- 55 locarunt, et horum consensu Soriani, qui non procul ab eius fluminis capite absunt, nituntur. [8] Caeterum Orosius, scriptor natione Hispanus, qui diui Augustini aequalis et auditor fuit, Numantiam in capite Galleciae sitam fuisse prodidit, cuius testimonium sic interpretantur Zamorani ut urbem su- 60 am ab Orosio designari confirment; Zamoram enim caput esse Galleciae, quippe quae in publicis Castellanorum conciliis pro se Gallecisque suffragium init. Quod uero ad auctores pertinet, Hispanum scriptorem de locis et urbibus Hispaniae disserentem omnibus Graecis et Latinis praeferendum 65 esse contendunt. [9] Hae sunt igitur causae, haec contentionis origo.

MAX Á · BAETE · ET · IANO · AVGVST / AD · OCEANVM ⊥XIIII || **5** CIL II, 4712: TI · CAESAR · DIVI · AVGVSTI · F / DIVI · IVLI · NEPOS · AVGVSTVS / PONTIFEX · MAX*umus* COS / V · IMP · TRIB · POTEST · XXXVII / AB · IANO · AVGVSTO · QVI · EST / AD BAETEM · VSQVE AD / OCEANVM / XIIII || **8** OROS. hist. 5, 7, 2: Numantia autem citerioris Hispaniae, haud procul a Vaccaeis et Cantabris in capite Gallaeciae sita, ultima Celtiberorum fuit.

6 uendicaret *SCf* : uindicaret *M*

[10] Quod uero iudicium meum exquiris, cognitis rebus facilis est iudicandi ratio. Nam a ueterum tum Romanorum, tum etiam Graecorum scriptorum consensu dissentire temerarium puto, atque eo magis, quod Strabo, grauis auctor et 70 diligentissimus, interuallum etiam prodit octingentorum scilicet stadiorum, id est, leucarum nostrarum uigintiquinque, quo Numantia distat a Caesaraugusta. [11] Hic autem in Hispaniae descriptione et locorum commemoratione Polybium Graecum historicum, quem saepe citat, maxime sequitur, 75 magnae uirum auctoritatis, Africani Scipionis comitem quique bello Numantino interfuit, idque a perpetua historia, ut Cicero testatur, separauit. [12] Numantia igitur, ut est publica eruditorum persuasio, non in Soriae solo, nec tamen longe a Soria sita fuit; ita cum regio talium uirorum procreatrix So- 80 riae sit cum Numantia communis, iure Soriani ueterum Numantinorum uicinae ciuitatis gloriam sibi possunt bona ex parte uendicare.

[13] Superest ut rationem quam Orosius secutus est paucis explicemus; huius enim ignoratione Zamorani lapsi sunt. 85 Trium Hispaniarum et earum cuiusque fines saepe a Romanis, sub quorum imperio erant, fuisse mutatos, cum alii geographiae auctores, tum maxime Strabo libro tertio 'De situ orbis' testatur, idque pro iurisdictionis ratione factum fuisse

10 STR. 3, 4, 13: Διέχει δὲ Νομαντία τῆς Καισαραυγούστας, ἣν ἔφαμεν ἐπὶ τῷ Ἴβηρι ἱδρῦσθαι, σταδίους ἐπὶ ὀκτακοσίους || **11** CIC. fam. 5, 12, 2: deesse mihi nolui quin te admonerem ut cogitares coniunctene malles cum reliquis rebus nostra contexere an, ut multi Graeci fecerunt, Callisthenes Phocicum bellum, Timaeus Pyrrhi, Polybius Numantinum, qui omnes a perpetuis suis historiis ea quae dixi bella separaverunt, tu quoque item civilem coniurationem ab hostilibus externisque bellis seiungeres || **13** STR. 3, 4, 19: Ῥωμαῖοι δὲ τὴν σύμπασαν καλέσαντες ὁμωνύμως Ἰβηρίαν τε καὶ Ἱσπανίαν τὸ μὲν αὐτῆς μέρος εἶπον τὴν ἐκτός, τὸ δὲ ἕτερον τὴν ἐντός· ἄλλοτε δ' ἄλλως διαιροῦσι, πρὸς τοὺς καιροὺς πολιτευόμενοι.

10 id est leucarum nostrarum *om. f* || **12** uendicare *SCf* : uindicare *M* || **13** secutus *M* : sequutus *SCf*

90 declarat. Caeterum Agrippae Augustique Caesaris, qui de situ orbis cum summa etiam statuendi potestate conscripserunt, institutum atque rationem ueteres et grauissimos auctores secutos fuisse constat. [14] Horum consensu Gallecia proprie intelligitur ea regio quae a Durio flumine per Ocea-
95 ni oram ad Asturiam usque procurrit. Hanc prouinciam Tiberii principatu legatus unus praesidii gratia cum duabus legionibus obtinebat. [15] Postea uero Paulique Orosii aetate huius legati prouincia ab oceano Callaico ad Celtiberos usque cum esset protracta, coepit totus ille tractus usque ad
100 fontes Durii propter communem legatum Galleciae nomine uocari. Ita cum Numantia in confinio Celtiberiae et eius regionis quae Gallecia tunc uulgo dicebatur sita fuisset, factum est ut eadem in capite Galleciae ab Orosio sita fuisse diceretur. [16] Quo plane intelligitur Orosii testimonium nihil
105 Zamoranis suffragari.

[17] Cuius tamen ciuitatis ac regionis ἐγκώμιον si quis adornaret, non deesset aliunde larga uirtutis laudisque materia, ut tibi in primis notum esse certum habeo, qui, ut Hispanorum procerum opibus et auctoritate primus es, aut certe nul-
110 li secundus, sic omnibus nostris non dico proceribus, sed hominibus historiarum nostrae gentis notitia et uetustatis, ut equidem mihi persuasi, cognitione praestas. Nam de caetera tua prudentia et singulari humanitate et in omni genere uirtutis praestantia non est huius loci commemorare.
115 [18] Vale. Valdolito, Idibus Iulii, anno 1545.

4, 6 (LVII)

IO. GENESIVS SEPVLVEDA ALFONSO GVAIARDO S. P. D.

[1] Accepi literas tuas, plenas beneuolentiae et humanitatis. Quod enim me iis laudibus oneras quas ego nec agnosco

15 fuisset *Sδ* : fuisse *f* || fuisse *Sδ* : fuisset *f*
4, 6] Argumentum: Laudat Alfonsum *(*Alphonsum *C)* Guaiar-

nec postulo, quid aliud quam indulges ueteri nostrae amicitiae et mutuo amori qui solet interdum homines in amicorum causa ad errorem inducere ut, quae parua humiliaque sunt, magna putent et sublimia? [2] Quod uero peracre ingenium tuum et non uulgarem literarum Latinarum eruditionem, quae certe uicit opinionem meam, tantopere extenuas, prae te fers egregiam quandam humanitatem et moderationem. [3] Quae omnia quanquam mihi erant iam pridem cognita et perspecta, tamen hoc nouum documentum persuaue perque optatum fuit; illud quoque gratissimum, quod te, licet negotiis familiaribus iam pridem implicitum, non tamen ab studio literarum abhorrere animaduerti, et iis potissimum quae ingenuo ac libero homine dignissima sunt animum oblectare. Perge igitur, et, ut instituisti, studia intermissa reuoca et diligenter cole. Nam, mihi crede, magnitudine ingenii tui per curam et laborem uel mediocrem, quicquid uoles, consequeris.

[4] Vale, et me, quod mutuo facis, ama.

4, 7 (LVIII)

IO. GENESIVS SEPVLVEDA ALFONSO GVAIARDO SVO S. P. D.

[1] Inuidere te mihi scribis uiuendi libertatem, qui nulli loco addictus, nulla nec uxoris nec liberorum cura solicitante, regiam aulam in Carpetania et frigidiore etiam nunc Vaccaeorum regione magna ex parte commorantem pro iniunc-

dum, illumque inter alia negotia *(*negocia *C)* uersantem ad studia literarum excitat *add. δ*

4, 7] Argumentum: Alfonso *(*Alphonso *C)* Guaiardo, cum pro ratione anni locorum mutationem liberamque peregrinandi licentiam Genesio inuideret, uaria peregrinantium incommoda transcribit eiusque uitae statum in matrimonio suo in caelibatu multas ob causas anteponit *add. δ* || **1** addictus *SCf* : additus *M*

5 to mihi munere aestate sequar; frigoribus autem appetentibus patriam repetam meque in Baeturiam commodissimam hybernis regionem coniiciam, nullam nec locorum commoditatem nec studiorum occasionem praetermittens, more gruum et caeterarum auium quae locorum opportunitates an-
10 nua migratione consectantur.

[2] Quod igitur sedes pro temporum anni ratione et uicissitudine mutare et in diuersas plagas migrare utilem quandam iucunditatem afferre putas, facile tibi assentior; ualet enim non solum ad incommoda et iniurias frigoris et caloris
15 uitandas, sed nonnihil etiam ad ualetudinem tuendam. [3] Veruntamen si uitam hanc irrequietam et laboriosam ob eam causam eorum otio qui se domi cum suis continent et raro molestias uariaque peregrinationis incommoda experiuntur praeferendam censes, uehementer erras, praesertim in aeta-
20 te ingrauescente et senectute, quae laborem, quo gaudet interdum firmior aetas, imbecillitate refugit, quietem amat captatque, 'ad focum, si frigus erit; si messis, in umbra', ut ait poeta. [4] Quod si nobis datum esset quod uolucribus quas memoras natura tribuit, ut breui tempore, paruo labore, nul-
25 la impensa longa spatia uolando transmitteremus et confecto itinere gratuita cibaria et domus ad diuersandum sine molestia contingeret, haud equidem erat quod magnopere huiusmodi peregrinationem recusaremus. [5] Nunc magno labore et impendio iter faciendum nobis est, et, cum peruen-
30 tum fuerit, frumentum et iumentorum pabulum, quod quieti solent in annum recondere, magnis impensis in diem quaeritandum; [6] et, quod omnes labores molestiasque uincit, hospitium ut iam sine pretio propter regiae familiae priuilegium contingat, multis precibus a metatoribus poscendum,
35 conuitiis efflagitandum, ad summam, fere non nisi post diu-

4, 7, 3 VERG. ecl. 5, 70: ante focum, si frigus erit; si messis, in umbra.

2 mutare *SfM* : mutaret *C*

turnam pugnam uel extorquendum uel impetrandum. [7] Alia ratio est si pretio hic labor redimatur; quam conditionem libenter equidem tantis molestiis et indignitatibus anteferrem, si res simpliciter ageretur nec munus timore legitimae poenae recusantium simulatio et uersutia artificio quodam esset et occultis precibus expugnanda, quod ipsum nec molestia uacat nec indignitate. [8] Quibus malis atque molestiis saepe hospitum ipsorum querimoniae, iurgia et nonnullorum lites etiam accedunt.

[9] Quod autem de uxore et liberorum famulorumque cura memoras, fateor in his nonnihil esse impedimenti, auctore Paulo, ad Christiane et apostolice philosophandum. [10] Sed, crede mihi, clericorum uita, non quidem eorum qui uiuunt in diem, sed quibus pars ecclesiasticarum facultatum ad se et familiam pro suae cuiusque dignitatis gradu honeste alendum et pauperum indigentiam, quatenus res patitur, subleuandum commissa est, multo maioribus molestiis quam uestra profanorum implicatur. [11] Vos enim uxor et filii pie sancteque colunt et uenerantur; in uos ut in omnium bonorum suorum secundum Deum auctores intuentur, uestrae dignitatis primam rationem ducunt, uestris commodis ut suis diligenter seruiunt, in custodiam rei familiaris, ne ab exteris inuadatur, excubantes. [12] Nos in famulorum ministrorumque potestate sumus, in quos (paucis exceptis, si quis forte syncere amicus fidelisque seruus Dei munere contingat) maxime conuenit illud euangelicum, 'Inimici hominis domestici eius'; [13] qui furandi, diripiendi, fraudandi omnes occasiones, quas apud uos uxoris cuncta recondentis habentisque in sua potestate cura et diligentia tollit, uigilanter captant, ne desit

9 Vvlg. I Cor. 7, 7-38: volo autem omnes homines esse sicut me ipsum (...) / igitur et qui matrimonio iungit virginem suam bene facit / et qui non iungit melius facit; Hier. adv. Iovin. 1, 47 (PL XXIII 289A): Non est ergo uxor ducenda sapienti. Primum enim impediri studia philosophiae; nec posse quemquam libris et uxori pariter inservire || **12** Vvlg. Matth. 10, 36: et inimici hominis domestici eius.

65 facultas ueneri et gulae et item aleae (his enim fere se addixerunt) seruiendi; a quibus imperiosis dominis saepe, ne domi praesto sint, neue, cum res postulat, nobis officium praestare possint, prohibentur. [14] Quae quotidiana flagitia et indignitates quis animo ingenuo et libero sine magna mole-
70 stia et cruciatu ferre ualeat? Itaque expertis res fidem facit ueteris fabellae qua traditur quidam animi tranquillitatis amator, ne ministrorum molestias ferret, ad monachatum confugisse, in quadam uidelicet frugum copia et annorum, qualis nunc est, ubertate. [15] Id enim bonum hoc, ut res do-
75 cet, importat mali non quidem suo, sed hominum saepe bonitate rerum abutentium uitio, ut infimi ordinis improborum arrogantia et licentia operarumque sine immoderata mercede laboris detrectatio existat; quod nescio an magis reipublicae noceat quam annonae caritas, sit modo tolerabilis, quae
80 solet multorum auaram et copia insolescentem pauperiem in officio continere.

[16] Sed longius me hac in parte indignatio et duorum quorundam pedisequorum molesta recordatio prouexit, qui nuper ex hac εὐετηρία et temporis conditione, cui me cessu-
85 rum existimabant, arrogantia sumpta, cum ea libertate, ea laboris et curae uacuitate quam, ut opinor, nunquam ante ausi fuerant optare, apud nos in hoc Putalbano secessu abuterentur, leuissima et aequissima iussa detrectantes iubendi leges mihi imponere tentarunt. [17] Quam ipse impudentiam
90 non ferendam ratus statim eos missos feci longiusque facessere iussi, uel meram solitudinem talium ministrorum frequentiae non grauate praelaturus, nec recusaturus, si res poscat, quo minus τῇ αὐταρκείᾳ facilitateque naturae utar. [18] Quae natura ipsa sibi sufficit, paruoque et parabili non in
95 uictu solum, sed etiam in reliquo uitae cultu contenta est, illius philosophi documento, qui, cum ex omni patrimonio et

13 cum res *Sδ* : cures *fort. f* || **16** pedissequorum *δ* || εὐετηρία *om. f in lac.* || **17** facessere *fM et* corr. *S in erratis (scripserat* facescere*)* : facescere *C* || τῇ αὐταρκείᾳ *om. f in lac.*

instrumento poculum modo ut necessarium sibi reseruasset, animaduertens homini cuidam rustico ex fonte haurienti cauam manum cyathi uicem expleuisse, ipsum quoque poculum ut superuacaneum abiiciendum existimauit. 100
[19] Vale. Pridie Nonas Octobris, 1552.

4, 8 (LIX)

GENESIVS SEPVLVEDA ALFONSO GVAIARDO S. P. D.

[1] Gratissima mihi fuit epistola tua, plena beneuolentiae et humanitatis; iucundissimus 'Dialogus', in quo libenter ingenium tuum agnoui argutum et elegans, et tibi sum uehementer gratulatus, quod tantopere cum Musis in gratiam redieris. [2] Quo si te Enquinirae nostri compulit aemulatio, est 5 quod illi gratiam etiam atque etiam habeas, quod te tam utiliter ad certamen literarium prouocauerit; [3] quem, si tuum 'Dialogum' elegantem, acutum et ingeniosum perlegit, ut perlegisse probabile est, suspicor hac in parte desperata uictoria ad coelestia theoremata confugisse, ut te, quem elo- 10 quentia aequare non potest, fulgetrorum tonitruumque denuntiatione atque minis oppugnet. Tu uero, si te bene noui, ne pluuiam quidem extimesces ab eo qui saepe largos imbres minatus uix potuit tenues et infoecundas nubes ostentare. [4] Caeterum tu uide ne, quum hunc aduersarium 15 submoueris non admodum pertinacem, alios prouoces cum quibus tibi sit longe difficilior concertatio. An ignoras quos aduersarios irritet qui monachorum in se quacunque ratione concitat inuidiam? Praesertim si quis refricet ea uulnera un-

4, 8] Argumentum: Laudat argutum et elegans eiusdem Guaiardi ingenium eumque monet ut cautim agat ne suo dialogo aliorum in se animos concitet *add.* δ || *Inscriptio:* Genesius *SC* : Ioan. Genesius *M* || **4** quum *SC* : cum *M*

20 de bellum exarsit in Erasmum, quem eo nomine nonnulli capitaliter oderunt; nec desinunt manes eius tanquam impios omnibus conuitiis et execrationibus lacerare. [5] Lude igitur, sed ita ne ludus emanet extra domesticos parietes, sed intra familiarium consuetudinem contineatur.

25 [6] Vale. Ex Madritio.

4, 9 (LX)

IO. GENESIVS SEPVLVEDA ALFONSO GVAIARDO S. P. D.

[1] Quod ad tuas literas tam longo interuallo respondeam, non obliuione tui factum est aut aliqua mea negligentia. Quis est enim me magis uel amicorum memor uel impiger in scribendo? Sed tot impedimenta tantaeque curae, et hae 5 magna ex parte molestae, superiore aestate meum animum occuparunt ut his officiis, quae uacuum et hilarem animum desiderant, satisfaciendi locum non relinquerent. [2] Nunc, quando, in hunc optatissimum secessum reuersus, me magna ex parte molestiis exolui, respondebo epistolae tuae non 10 solum officii gratia, sed etiam ut, qua ratione datur, tantisper colloquio tuo et iucundissima consuetudine fruar.

[3] Quod ergo mihi per literas de literarii certaminis uictoria gratularis, agnosco tuam in me uoluntatem et propensum animum, qui de uictoria sperata quasi parta gratularis; 15 quanquam si uictoria est meliorem causam in iudicio tueri, uicimus. [4] Sed quid facias turbulentis, importunis ac inuidis hominibus, qui suam et amicorum libidinem iustitiae ac ue-

conuitiis *SC* : conuiciis *M*

4, 9] Argumentum: Excusat se de longo literarum interuallo et Alfonsum *(*Alphonsum *C)* Guaiardum laudat de eius in se propensa uoluntate mittitque cum epistola carmen quod luserat in aduentu Maximiliani archiducis Valdolitum *add. δ*

ritati pertinaciter praeferunt, et hoc demum laudem esse ducunt, alienis inuentis obstrepere et laudibus obtrectare? Sed haec commodius et pluribus coram, nec ita multo post, 20 ut spero.

[5] De ueteribus sodalibus perpaucos reperi Compluti; plurimos longitudo temporis absumpserat. Caeterum uereor ne partium, quae post meum in Italiam discessum leuitate quorundam extiterant, et uigent etiam nunc, studium innocenti 25 mihi nocuerit. Castillus noster ualet, sed iam pristino magistratu abiit et pro aulico praetore factus est regius consiliarius.

[6] Maximilianum patruelem Philippo nostro in regni procurationem successisse nosti. Carmen quod in eius aduentu 30 lusi ad te cum his literis mitto, ne te lateat me cum Musis mansuetioribus in gratiam rediuisse.

[7] Vale. Ex meis hybernis Putalbanis, pridie Calendas Nouembris, 1548.

[8] IN MAXIMILIANVM ARCHIDVCEM AVSTRIAE,
QVO VALDOLITVM INGRESSO,
MOX IMBER OPTATISSIMVS FLANTE AQVILONE DECIDIT,
EPIGRAMMA GENESII SEPVLVEDAE.

[9] Terra dehiscebat sitiens fontesque perennes
aruerant; moeror cuncta premebat iners.
Te ueniente redit facies laetissima rerum,
imber et optatus flante aquilone cadit,
arridensque tibi uires natura remittit 5
et pluuias infert, quo prohibere solet.
Ergo tuus faustum boreas, dulcissime princeps,
aduentum signat, cunctaque laeta fore.

4, 9, 9 Cf. Isid. orig. 13, 11, 12-13: Aquilo dictus eo quod aquas stringat et nubes dissipet; est enim gelidus uentus et siccus; Isid. nat. 37, 1: Aquilo qui et boreas uocatur ex alto flans gelidus adque siccus et sine pluuia, qui non discutit nubes sed stringit.

Vnde uenit boreas, hac te regione profectum
10 excipimus laeti; tempora laeta dabis
longaque felici perages cum coniuge felix
tempora, sed socero cum seniore senex.
Sospite Philippo, quo discedente, feremus
moerorem grauiter; te remanente, minus.

4, 10 (LXI)

IO. GENESIVS SEPVLVEDA ALFONSO GVAIARDO S. P. D.

[1] Miraris accusasque per epistolam consilium meum, quod in uico aut etiam ruri malim quam in urbe et commodissimis meis aedibus hybernare, et solitudinem praeferam magnae hominum frequentiae. Quid, si scires me in hac ipsa
5 infrequentia excursus ad uicinam uillam et item ad poximas syluas saepe colloquiorum non contemnendorum occasionibus, quum animus est a seuerioribus studiis remittendus, anteferre? [2] Quod me igitur ut rhetorice ac ingeniose, sic amice in urbem uocas, facile ac libentissime tuum et acre
10 ingenium et in me propensum animum agnosco. Est tamen quo me possim aduersus accusationem tuam, quae plus habet beneuolentiae quam aequitatis, tueri. [3] Non enim Scipioni solum, ut arbitror, datum fuit id quod a multis memo-

4, 10, 3 Cic. off. 3, 1: P. Scipionem (...) dicere solitum scripsit Cato (...) numquam se minus otiosum esse quam cum otiosus, nec minus solum quam cum solus esset; Cic. rep. 1, 27: ut Africanum (...) scribit Cato solitum esse dicere (...) numquam minus solum esse quam cum solus esset; Hier. adv. Iovin. 1, 47 (PL XXIII 290[C]): Sapiens autem nunquam solus esse potest. Habet secum omnes

4, 10] Argumentum: Apud eundem Guaiardum se excusat quod ruri delitescat cum ob solitudinem Musis amicam tum ob urbis patriae quotidiana flagitia *add.* *δ* || *Inscriptio:* Alfonso *SM* : Alphonso *C*

ratur, ut 'nunquam minus solus esset quam quum solus.' Idem omnibus qui recte nec inuiti philosophantur contingit. 15 Quomodo enim solus esse potest qui cum uiris optimis et sapientibus, quorum scripta lectitat, quotidie colloquitur? [4] Quod igitur ad me attinet, qui nulla re magis quam studio literarum oblector, equidem in hac quae cum urbe collata solitudo tibi esse uidetur, tamen cum Hieronymo, Ambro- 20 sio, Augustino et caeteris Christianae religionis magistris, item cum Aristotele et Platone, adde etiam Ciceronem et caeteros philosophos et oratores, quorum libros partitis temporibus lectito, uiuere mihi uideor. [5] 'Non semper', inquis, 'est cum mortuis colloquendum, nec uiuorum consuetudo 25 more Timonis μισανθρώπου fugienda.' Fateor; sed cum aestatem in principis aula et magna nobilissimorum uirorum frequentia transegerim, mihi annua consuetudine ad Cordubensia hyberna redeunti pergratus est non sine causa tempori accommodatissimus Petrochiensis Putalbanusque seces- 30 sus.

[6] Age uero, quid est hoc tempore quod me magis possit in urbe delectare? an magnificarum aedium incendia spectare? an nocturna latrocinia, quae, ut mare piratica solet, sic ipsa nuper, ut audio, Cordubam infestam reddiderant, solici- 35 te cauere? an sacerdotum meique ordinis hominum intestinas discordias, quae paucorum inhumana crudelitate et per-

qui sunt, qui unquam fuerunt boni (...). Et si hominum inopia fuerit, loquitur cum Deo. Nunquam minus solus erit quam cum solus erit || **5** Ar. Lys. 809-820: Τίμων ἦν ἀίδρυτός τις ἀβάτοισιν / ἐν σκώλοισι τὸ πρόσωπον περιειργμένος, / Ἐρινύων ἀπορρώξ. / Οὗτος οὖν ὁ Τίμων / ... / ᾤχεθ' ὑπὸ μίσους / πολλὰ καταρασάμενος ἀνδράσι πονηροῖς. / οὕτω 'κεῖνος ὑμῶν ἀντεμίσει / τοὺς πονηροὺς ἄνδρας ἀεί, / ταῖσι δὲ γυναιξὶν ἦν φίλτατος; Plv. Ant. 69, 7; Cic. Tusc. 4, 25; 27; Cic. Lael. 87: quin etiam si quis asperitate ea est et inmanitate naturae, congressus ut hominum fugiat atque oderit, qualem fuisse Athenis Timonem nescio quem accepimus.

3 quum *SC* : cum *M* || **6** ipsa *corr. S in erratis (scripserat* ipsam*)*

uicacia plus quam hostiliter cum magna infamia totius ciuitatis exercentur, uidere? Quas indignitates ne audire qui-
40 dem sine maximo dolore possum.

[7] Haec cum ita sint, teneor tamen urbis patriae desiderio; nec me tam deterret quorundam importunitas quam allicit tua caeterorumque tui similium ciuium et amicorum uirtus et humanitas. Itaque propediem domum redire cogito; me
45 igitur, quum se primum frigora remiserint, id est, circa Idus Ianuarias, expectabis. [8] Tu interim uale, et me, quod mutuo facis, ama. Quarto Calendas Ianuarii.

4, 11 (LXII)

ALFONSVS GVAIARDVS IO. GENESIO SEPVLVEDAE S. P. D.

[1] Cum mihi in mentem uenit te toties hyberna tua Petrochiensia merito magni facere, quod rigidum brumae tempus uariis loci commoditatibus possis superare, ager meus ueris amoenitate decoratus bellus mihi interdum uisus est, et cer-
5 te dignus quem mihi inuidere incipias, qui nulli inuidere consueuisti, atque eo magis, quod patria profugus aulam sequeris, quo tempore pecus omne sub ulmo est et coquit insana canicula messes.

[2] Ager itaque noster octo ferme passuum millibus ab ur-
10 be distat, uico proximus ac potius contiguus quo domus est, non prorsus contemnenda, sed quae dominum ualeat honestare. Hac egressus animi gratia mollibus passibus agrum meum inuisere soleo, bone Deus, quot deliciis affluentem! Placidus in primis est soli planicie miroque situ gratissimus.

4, 11] Argumentum: Alfonsus *(*Alphonsus *C)* Guaiardus Io. Genesio Sepuluedae narrat agri sui delicias et sub finem uitae aulicae incommoda recenset *add. δ* || **2** sed *Sδ* : se *f* || deliciis *SCf* : delitiis *M*

[3] Qua itur, breuiuscula uia floribus scatet uariisque eorum 15
coloribus quasi penicillo depicta est; hac me uenientem laetissimus auicularum coetus festiuissime excipit ac multisonis uocibus cantusque suauissima modulatione salutat. [4] Ingredior tandem limites, meos oculos circumquaque diuertens. Nunc me uiolae, nunc lilia detinent, sed rosarum fragrantia 20 spiritus reficit, et aura temperatissima praecordiis arridet. Progredior passim singula lustrans; hic satas arbores placida iuuentute crescentes longiuscula quadam tarditate contemplor, hic pullulantium fructuum uaria fertilitate recreor, illic me nouellae uites uuarum pendentibus botris nec inuitum 25 remorantur; tum nouellas moros ramis et foliorum uiriditate formosas miratus, uix gressum moueo qua me ui singula ad se trahunt. [5] Caeterum ubi ad aquarum riuulos perennemque fontem ex quo deriuantur accedo, ὦ Ζεῦ καὶ θεοί, quam mihi beatus uideor! Consideo tantisper et lotis mani- 30 bus faciem etiam lauo, dum me aquarum impetus leni susurro demulcet; denique uillicum meum cuncta immissis aquis irrigantem placido sermone saluto, nunc haec, nunc illa familiariter rogans. [6] Sole uero altius ascendente sub opaca ficu aut patula moro a proxima domo mihi prandium mini- 35 stratur; adsistit famulus; et remota mensa pallioque herbis imposito tantillum incubans membris indulgeo et placidum somnum laetus expectare incipio. [7] Videas interdum aquarum murmure ramorumque motu concitatas auiculas uariis clamoribus modulantes et raucos turtures querula simplicita- 40 te languentes, sed inter omnes Philomela est quae sopito mihi mollius gratissima uoce blanditur. [8] Venit tandem optatus somnus, qui tacito sopore artus reficit, etiam humanae necessitati succurrit; quo citius expergefactus, graues oculos lenta caligine studeo liberare, et Ciceronem nostrum fre- 45 quentius, sed interdum Liuium aut Curtium intentus lectito,

4, 11, 5 Dem. Or. 20, 167; 23, 186; et alias

3 scatet ... coloribus *om. f* || **4** sed *Sδ* : se *f* || **5** ὦ Ζεῦ καὶ θεοί *om. f in lac.* || **8** lectito *Sδ* : lectio *f*

dum solis aestus deferuet; quo in occasum declinante, relicta lectione, iterum atque iterum uniuersa contemplor et noctis crepusculo me domum recipio.
50 [9] Age tu, qui aulicus es et cui prae caeteris Caesaris negotia magis curae sunt, quique ipso Caesaris colloquio interdum uteris et tanti principis gratia propria uirtute dignus haberis et praedicaris, tetrica illa magnatum supercilia superbasque familias et elatas quasque postulant adorationes
55 ruri meo praeferenda censebis? [10] Nonne illa putida sunt et libero homine prorsus indigna? Quid referam labores, solicitudines, molestias, sumptus, incommoda et, quod grauioris iacturae est, seruam libertatem, quae omnia caeca nescio qua expectatione delusi patiuntur aulici, grande aliquid egis-
60 se putantes si Caesarem importunissime secuti miseram et ignobilem seruitutem ingenuae libertati praetulisse uideantur? [11] Tu uero, si te bene noui, unicum seruitutis osorem, tristia haec omnia et omnino misera, sat scio, molestissime sustines; sed tui officii memor uel sufferre cogeris, uel dissi-
65 mulare contendis; mihi uero fallaci fortunae prorsus diffidenti et utriusque uitae non ignaro longe diuersus est animus. Cum Aglao Arcade tutius sentiendum existimo, quem Gygi Lydiae regi iure praetulit consultus Apollo.
[12] Vale. Pridie Calendas Maias.

11 PLIN. nat. 7, 151: iterum a Gyge rege tunc amplissimo terrarum consulti: Aglaum Psophidium esse feliciorem. senior hic in angustissimo Arcadiae angulo parvum, sed annuis victibus large sufficiens praedium colebat, numquam ex eo egressus atque, ut e vitae genere manifestum est, minima cupidine minimum in vita mali expertus; VAL. MAX. 7, 1, 2: cum enim Gyges, regno Lydiae armis et diuitiis abundantissimo inflatus, Apollinem Pythium sciscitatum uenisset an aliquis mortalium se esset felicior, deus, ex abdito sacrarii specu uoce missa, Aglaum Psophidium ei praetulit. is erat Arcadum pauperrimus, sed aetate iam senior terminos agelli sui nunquam excesserat, paruoli ruris fructibus contentus.

4, 12 (LXIII)

IO. GENESIVS SEPVLVEDA ALFONSO GVAIARDO S. P. D.

[1] Pergratum mihi est quod scribis, Oscam te, quo anni per se suspecti alieno tempore profectus fueras, incolumem peruenisse, et magna cum ciuitatis gratulatione tuum aduentum equestribus ludis fuisse celebratum, optima scilicet spe publice concepta fore ut, te praeside et correctore, bonis otio 5 et pace frui suumque negotium agere improborum iniuriis non interpellantibus liceat. [2] Quam spem non solum antecedens tuarum uirtutum fama, sed etiam praesentis corporis dignitas dedisse uideri potest. Nam corporis dignitas, quae sine proceritate, ut philosophus testatur, non contingit, spem 10 animi pulchritudinis, quae uirtutibus constat, plerunque solet iniicere. [3] Quo tibi maior est adhibenda cura ut, quam expectationem tui fecisti, hanc non modo sustineas, sed etiam uincas et officio satisfacias.

[4] Quod ita demum fiet, primum si te in adeundo facilem 15 praebueris, nec tamen nimia prouincialium familiaritate contemni patiaris; deinde si Ciceronem auctorem adhibueris, sic in libro primo 'Officiorum' disserentem: 'Caput est in omni

4, 12, 2 ARIST. EE 1232^{b}23: ἀρετὴ οὐδεμία ἄνευ μεγέθους || **4** CALL. dig. 1, 18, 19 (CICiv. I 45): Observandum est ius reddenti, ut in adeundo quidem facilem se praebeat, sed contemni non patiatur. unde mandatis adicitur, ne praesides provinciarum in ulteriorem familiaritatem provinciales admittant: nam ex conversatione aequali contemptio dignitatis nascitur || **4** CIC. off. 2, 75: Caput autem est in omni procuratione negotii et muneris publici ut avaritiae pellatur etiam minima suspicio.

4, 12] Argumentum: Gratulatur Alfonso *(*Alphonso *C)* Guaiardo Genesius quod feliciter Oscam peruenerit hortaturque ut ciuitatis expectationi de ipso conceptae satisfaciat reique bene administrandae modum late deducit *add. δ*

procuratione negotii et muneris publici ut auaritiae pellatur
20 etiam minima suspicio'; et paulo post: 'Nullum', inquit, 'uitium est tetrius quam auaritia, praesertim in principibus et rempublicam gubernantibus'; [5] tum si probis hominibus affabilem te et humanum praebueris, scelestis autem et flagitiosis formidabilem, ut exemplo praeceptum Pauli comprobes,
25 bes, qui ad Corinthios scribens: 'Vis', inquit, 'non timere potestatem? Fac bonum, et habebis laudem ab illa; si autem malum facis, time; non enim sine causa gladium portat.'

[6] Nec uero hoc dico ut aduersus eos quos improbos putes excandescas (hoc enim non est constantis et recti iudicis,
30 non magis quam precibus calamitosorum illacrymari, ut Callistratus iureconsultus prudentissime tradidit), sed ut bonos pro uirtute collaudes, facinoris conuictis aut etiam confessis gratiam criminis ne facias. [7] In hos enim misericordem esse, quid aliud est quam in bonos saeuire et reipublicae nocere,
35 cuius interest ne crimina maneant impunita, et uiolare leges, quibus salus reipublicae continetur, easdemque suo fine fraudare? 'Leges enim', Isidoro auctore, 'factae sunt ut ea-

4 Cic. off. 2, 77: Nullum igitur vitium taetrius est (...) quam avaritia, praesertim in principibus et rempublicam gubernantibus || **5** Vvlg. Rom. 13, 3-4: vis autem non timere potestatem / bonum fac / et habebis laudem ex illa / Dei enim minister est tibi in bonum / si autem male feceris time / non enim sine causa gladium portat || **6** Call. dig. 1, 18, 19, 1 (CICiv. I 45): Sed et in cognoscendo neque excandescere adversus eos, quos malos putat, neque precibus calamitosorum inlacrimari oportet: id enim non est constantis et recti iudicis, cuius animi motum vultus detegit. et summatim ita ius reddi debet, ut auctoritatem dignitatis ingenio suo augeat || **7** Isid. orig. 2, 10, 5: Factae sunt autem leges, ut earum metu humana coherceatur audacia, tutaque sit inter inprobos innocentia, et in ipsis inprobis formidato supplicio refrenetur nocendi facultas; Isid. orig. 5, 20, 1: Factae sunt autem leges ut earum metu humana coerceatur audacia, tutaque sit inter inprobos innocentia, et in ipsis inpiis formidato supplicio refrenetur nocendi facultas.

rum metu humana coerceatur audacia tutaque sit inter improbos innocentia, et in ipsis improbis formidato supplicio refraenetur audacia et nocendi facultas.' [8] Quo magnus quorundam et legibus ac reipublicae religionique inimicus error conuincitur, qui humanitatis et pietatis officium esse putant pro improbis et sceleratis hominibus supplices esse praetoribus, non animaduertentes sontium impunitatem innocentium esse perniciem. 45

[9] Neque uero te nolo propensiorem esse ad absoluendum quam ad condemnandum in causa dubia, praesertim eorum qui non fraude ex insidiisue aut consuetudine, sed impetu quodam et perturbatione animi deliquerunt (nam minore uel culpa uel infamia sontem absolueris quam innocentem 50 condemnaueris); et sic animatum esse nec scientem et uolentem a iustitia et aequitate, quae semper est summo iuri praeferenda, discedere boni uiri est bonique praetoris; eadem est enim utriusque uirtus. [10] Nam reipublicae praesidentem metu potentiorum animiue mollitia uel amicorum 55 ambitiosis precibus culpas poenasque remittere aut causae cognitionem in longum ducere aut etiam successori tradere legesque uiolari conniuentem pati, qui boni uiri esse dicunt, boni praesidis praefectique negant, hi magno in errore et reipublicae perniciosissimo imprudentissime uersantur. 60 [11] Nam qui munus suae fidei publice commissum negligit inutiliterue et cum magno reipublicae detrimento gerit, hunc ego non bonum uirum, sed ignauum, inertem et datae fidei iurisque iurandi uiolatorem, et in bonos et innocentes ipsamque rempublicam iniuriosum esse dico. 65

[12] Haec ad te scripsi non tui docendi causa, cui ea domi nascuntur, sed ut rebus his commemorandis, quarum recordatio nec inutilis tibi sit nec iniucunda, te tua sponte incitatum ad laudem et officium cohortarer.

[13] Vale. 70

7 audacia et *SfM* : audatia et *C*

4, 13 (LXIV)

IO. GENESIVS SEPVLVEDA LVDOVICO CARVAIALI, FRANCISCANORVM MONACHORVM AD BAETICAM PRAEFECTO PROVINCIALI, S. P. D.

[1] Pergratum mihi est te Cordubam hoc animo rediuisse, ut diutius apud nos quam superiore anno sis commoraturus. [2] Illud miror, quid tibi in mentem uenerit ad me, in praedio meo Mariano otii studiorumque gratia rusticantem, mittere
5 et per literas nuntiosque monachos petere ut te de rebus nouis certiorem faciam. Quid enim noui esse potest rebus quietis in montibus et conuallibus, stirpibus exceptis, quae a terra feracissima nouo germine procreantur? [3] Nisi forte scire uis iam turdos, qui hanc regionem, cui nomen dederunt,
10 hyeme complere solent, cibo deficiente demigrasse, quippe unedonis, oleastri, lentisci et myrti, sponte passimque in saltu Cordubensi prouenientium fruticum, baccis, quarum iam tempestiuitas effluxit, pascuntur; [4] et apes, quae bruma conduntur et perpetua multorum dierum quiete delitescunt,
15 iam tempore inuitante thymoque et rore marino et caeterorum generum herbis florentibus, nouam foeturam urgentes pabulatum prodire; quarum solertiam curamque reipublicae, cui partita officia cupidissime ac mirabiliter impendunt, et caetera magna miracula quae in paruo insecto Aristoteles
20 caeterique rei rusticae auctores persequuntur contemplari me magnopere delectat. [5] Nam hoc quoque iucundissimum spectaculum et hanc philosophandi occasionem nobis no-

4, 13, 4 ARIST. HA 623^{a}4-627^{b}21; VARRO rust. 3, 16, 1-38; PLIN. nat. 11, 11-70.

4, 13] Argumentum: Ludouico *(*Ludoico *C)* Caruaiali, Franciscanorum ad Baeticam prouinciali, ipsius Cordubam aduentum sibi gratum esse scribit, simulque noua, quae pro anni tempore ruri accidebant, transcribit, cupiens ab eodem certior fieri quid rerum nouarum agatur foris *add. δ* || **2** nuntiosque *SfM* : nunciosque *C* || germine *Sδ* : gouerni *f*

strum Marianum suppeditat; cuius citrei uarii generis caeterasque frugiferas arbores superioribus diebus excoluimus; uites putauimus, ablaqueauimus atque mergis propagauimus; fruticibus extirpatis multa mitiorum arborum semina radicata suffecimus. [6] Hae igitur res nouae sunt apud nos, quibus de studio fessus animum soleo magna iucunditate relaxare, et item noua uilla quam aestate superiore, ut tecto commodiore uteremur, aedificandam curaui. 30

[7] Quid Carolus Caesar, quid frater Fernandus agat, quid Henricus Gallorum rex, qui Mediolanensibus furiis exagitatus non potest quiescere, moliatur, iam pridem ignoro, nec equidem scire, si saluo officio id facere possem, magnopere curarem. [8] Nuper amicorum literis certior factus sum Carolum ex Germania Inspruchum uenisse, ut a bello Parmensi et Tridentino concilio propius abesset; Fernandum Transsyluaniam, Pannoniae inferioris regionem, Georgio monacho auctore, inuitissimis Turcis recepisse.

[9] Vale. Postridie Idus Februarias, anno Christi 1552. 40

4, 14 (LXV)

IO. GENESIVS SEPVLVEDA MANRICO LARAE,
DVCI NAIARENSI, S. P. D.

[1] Volebam te, dux clarissime, per epistolam longiore scilicet interuallo salutare, ne parum hoc in genere officiosus

8 Cf. SEPVL. Carol. 10, 26, 2-4 (OCP II 118).

8 Transsyluaniam *Sf* : Transyluaniam *δ* || **9** Februarias *M* : Feb. *SCf* || an⟨no⟩ *supplendum est in SCf* : anni *M*

4, 14] Argumentum: Praemissa officiorum suorum commendatione, Manrico Larae duci Naiarensi de splendida Barcinonensi coena a Petro Fernando Velasco instructa habitisque in ea sermonibus narrat *add. δ*

cliens esse uiderer in maximum et optime de me meritum patronum. [2] Sed cum nihil esset quod scriberem, nisi me
5 tuarum laudum esse studiosissimum et tuorum in me magnorum meritorum semper memorem fore, mihi uenit in mentem coenae illius Barcinonensis ad quam Petrus Fernandus Velascus, Castellae comestabilis, te fratremque Ioannem Manricum, et Fernandum Raimundum, Cardonae du-
10 cem, et item Cortensem marchionem, quatuor uiros principes, uocauerat, qui ad Carolum Caesarem regem nostrum post Gallos a Perpignani obsidione nostrorum uirtute depulsos conueneratis; [3] unde argumentum epistolae nasci posse existimaui, tibi nec ingratum nec iniucundum. Nam
15 mihi coena digna uisa est quae non minus quam Platonicum illud 'Conuiuium', si qua facultas esset, celebraretur. [4] De qua et habitis in ea sermonibus non Aristodemum aliquem referentem, ut Apollodorus apud Platonem, audiui, sed ipse interfui, ut nosti. Nam me quoque Velascus idem pro singu-
20 lari sua humanitate adesse et, uobis pro uestra in doctrinarum studiosos indulgentia non indignantibus, iussit 'mensis accumbere diuum', ut uerbis utar poetae.

[5] Quod conuiuium a ueterum Romanorum et Atheniensium laudata consuetudine non abhorruisse testis est Marcus
25 Varro, qui, de ipsa consuetudine memorans, aptum conuiuarum numerum definit, ut a Gratiis profectus Musarum mul-

4, 14, 4 PL. Smp. 172b6-173b4: πρότερον δέ μοι," ἦ δ᾽ ὅς, "εἰπέ, σὺ αὐτὸς παρεγένου τῇ συνουσίᾳ ταύτῃ ἢ οὔ;" Κἀγὼ εἶπον ὅτι "Παντάπασιν ἔοικέ σοι οὐδὲν διηγεῖσθαι σαφὲς ὁ διηγούμενος, εἰ νεωστὶ ἡγῇ τὴν συνουσίαν γεγονέναι ταύτην ἣν ἐρωτᾷς, ὥστε καὶ ἐμὲ παραγενέσθαι." (...) ἀλλὰ τίς σοι διηγεῖτο; ἢ αὐτὸς Σωκράτης;" "Οὐ μὰ τὸν Δία," ἦν δ᾽ ἐγώ, "ἀλλ᾽ ὅσπερ Φοίνικι. Ἀριστόδημος ἦν τις, Κυδαθηναιεύς, σμικρός, ἀνυπόδητος ἀεί· παρεγεγόνει δ᾽ ἐν τῇ συνουσίᾳ, Σωκράτους ἐραστὴς ὢν ἐν τοῖς μάλιστα τῶν τότε, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ || **4** VERG. Aen. 1, 79: tu das epulis accumbere diuum || **5** GELL. 13, 11, 2: Dicit autem conuiuarum numerum incipere oportere a Gratiarum numero et progredi ad Musarum, ut, cum paucissimi conuiuae sunt, non pauciores sint quam

titudinem non excedat, id est, ut nec pauciores sint quam tres nec plures quam nouem, ne conuiuium sit uel paucitate et silentio subtriste, uel multitudine et strepitu turbulentum. [6] Quorum numerorum coena illa Barcinonensis medium te- 30 nuit. Nam quinque sine me accumbebatis nec muti nec loquaces, quales idem Varro conuiuas esse oportere tradit, qui conuiuium ita demum suis omnibus numeris absolutum fore docet, ut Gellius refert, 'si belli homunculi collecti sint, si lectus locus, si tempus lectum, si apparatus non neglectus.' 35

[7] Quarum rerum nihil, ut opinor, abfuit conuiuio uestro, nisi quod non belli homunculi conuenistis, sed magni uiri et proceres opulenti multisque populis imperitantes, grauissimi quidem, sed morum suauitate et sermonis lepore iucundi; et quod apparatus modum excessisse uideri poterat, nisi men- 40 sae fuissent tantis principibus instructae. [8] Nec mirum; nam uestrae, id est, procerum Hispaniae, quotidianae quoque mensae et familiaria conuiuia eo luxus processere ut non iniuria a frugi et antiquariis hominibus improbari uideantur utpote longe a ueterum parsimonia degenerantes. [9] Nam 45 maiores nostri necessario aut paulo etiam liberaliore uictu et cultu contenti, Lacedaemoniorum frugalissimae nationis morem aemulari et tenuiorum amicorum non gulae exquisitis dapibus indulgere, sed inopiam rebus necessariis suggerendis subleuare, id demum procerum officium et egregiam 50 laudem existimabant. [10] Nam illa erat communis Hispanorum laus, auctore Trogo, quod 'eis essent corpora ad inediam laboremque, animi ad mortem parati; duraque omnibus et stricta parsimonia.' [11] Nostra uero aetas externorum, ut

tres, cum plurimi, non plures quam nouem || **6** Gell. 13, 11, 3: 'Ipsum deinde conuiuium constat' inquit 'ex rebus quattuor et tum denique omnibus suis numeris absolutum est, si belli homunculi conlecti sunt, si electus locus, si tempus lectum, si apparatus non neglectus. Nec loquaces autem' inquit 'conuiuas nec mutos legere oportet' || **10** Pomp. Trog. apud Ivst. 44, 2, 1: Corpora hominum ad inediam laboremque, animi ad mortem parati. Dura omnibus et adstricta parsimonia.

55 opinor, consuetudine et peregrinis moribus deprauata, accedente diuturnae ad Hispaniam Caroli imperatoris regisque nostri beneficio pacis licentia, tantopere in diuersum deflexit ut principum uirorum mensae pro Laconica parsimonia Syracusanum luxum graui Platonis censura notatum imiten-
60 tur.

[12] Sed redeo ad coenam Barcinonensem, in qua me sermones habiti de administranda republica in primis delectarunt; quibus initium occasionemque mentio dedit, nescio quo pacto, de seditionibus popularibus exorta; ad quas sedi-
65 tiones compescendas, Velasco eodem belli summam obtinente, ipse puer a patre cum manu militari missus magna generosae indolis documenta praestitisti. [13] Sed in ea disputatione cum multa libenter audirem, illud non perinde placebat, quod tu, dum in statum reipublicae popularem uehe-
70 mentius inuehereris, in paucorum potentiam, quae parum abest a tyrannide, inclinare uidebaris. [14] Quanquam non dubito quin ea a te non ex animi sententia, sed disceptandi gratia et in odium reipublicae popularis dicta sint, et harum trium reipublicae deprauationum nullam non damnes, ex tri-
75 bus rectis regiam, ut plerique omnes sapientes, maxime probes, qui regibus nostris pace belloque tam non grauate tamque libenter operam et industriam studiumque more maiorum tuorum nauare soles.

11 PL. Ep. 326b6-d3: ἐλθόντα δέ με ὁ ταύτῃ λεγόμενος αὖ βίος εὐδαίμων, Ἰταλιωτικῶν τε καὶ Συρακουσίων τραπεζῶν πλήρης, οὐδαμῇ οὐδαμῶς ἤρεσεν, δίς τε τῆς ἡμέρας ἐμπιμπλάμενον ζῆν καὶ μηδέποτε κοιμώμενον μόνον νύκτωρ, καὶ ὅσα τούτῳ ἐπιτηδεύματα συνέπεται τῷ βίῳ· ἐκ γὰρ τούτων τῶν ἐθῶν οὔτ' ἂν φρόνιμος οὐδείς ποτε γενέσθαι τῶν ὑπὸ τὸν οὐρανὸν ἀνθρώπων ἐκ νέου ἐπιτηδεύων δύναιτο (...) σώφρων δὲ οὐδ' ἂν μελλήσαι ποτὲ γενέσθαι, καὶ δὴ καὶ περὶ τῆς ἄλλης ἀρετῆς ὁ αὐτὸς λόγος ἂν εἴη, πόλις τε οὐδεμία ἂν ἠρεμήσαι κατὰ νόμους οὐδ' οὑστινασοῦν ἀνδρῶν οἰομένων ἀναλίσκειν μὲν δεῖν πάντα εἰς ὑπερβολάς, ἀργῶν δὲ εἰς ἅπαντα ἡγουμένων αὖ δεῖν γίγνεσθαι πλὴν ἐς εὐωχίας καὶ πότους καὶ ἀφροδισίων σπουδὰς διαπονουμένας.

[15] Sed ea contemplatio ex omnibus gratissima mihi fuit, quod primae classis Hispaniae proceres, opibus, auctoritate 80 et clientelis praepotentes, magnarum olim et hostiliter dissidentium factionum principes, omni simultate deposita, mutua consuetudine frequenter frui, multum simul esse, simul epulari, quod saepe ante animaduerteram, gauderetis. [16] Quo nomine tacitus Hispaniae seculoque nostro uehemen- 85 ter gratulabar, et Carolo Caesari regi nostro tantae felicitatis pro sua iustitia et animi magnitudine auctori apud animum meum ingentes gratias agebam.
[17] Vale.

16 ma⟨g⟩nitudine *supplendum est in S*

IO. GENESII SEPVLVEDAE CORDVBENSIS EPISTOLARVM LIBER QVINTVS

5, 1 (LXVI)

IO. GENESIVS SEPVLVEDA MARTINO OLIVANO,
INQVISITORI APOSTOLICO, S. P. D.

[1] 'Commentarium de fraterna correptione', quod mihi redditum est cum tuis humanissimis literis, libentissime perlegi, pergratumque fuit in eo magnum ingenium tuum et singularem eruditionem, copiam et facultatem agnoscere;
5 nam multa mihi uisa sunt a te et subtiliter ex media iuris utriusque doctrina deprompta et prudenter disputata, ut accuratius nequiuerit locus de ratione haeresis occultae deque ipsius denuntiatione tractari, quem ego ex industria uobis, qui officio quod, ut est, sic sanctum nuncupatur praefecti
10 estis, diiudicandum in meo 'Theophilo' reliqui, in quo mihi propositum fuit de morum magis peccatis quam de mentis erroribus quas haereses appellamus, ut ad te nuper scripseram, disserere.

[2] Sed quanuis tua mihi sententia in primis probetur, nec
15 possim aut debeam a uestro grauissimo decreto dissentire, quaedam tamen inter legendum mihi uenerunt in mentem quae, si libellum edere cogitas, non erit fortassis ab re paulo latius explicare, ut non solum aequis hominibus, sed contentiosis etiam satisfacias. Quibus de rebus cum Cordubam red-
20 iero, quod propediem facere cogitabam, coram, nisi tibi molestum fuerit, commodius disseremus.

5, 1] Argumentum: Ad Martinum Oliuanum inquisitorem apostolicum scribit pergratum sibi fuisse commentarium eius de fraterna correptione paucisque disputat de puniendis haereticis occultis *add.* *δ* || **1** denuntiatione *SM* : denunciatione *C*

[3] Nam quod ais, haereticos etiam occultissimos esse iure excommunicatos, tibi etiam atque etiam assentio, nec probari mihi unquam potuit illa mentis duntaxat assensus et actus exterioris quanlibet arcani a iunioribus inducta distinctio, 25 sed semper est uisa commentitia (Caiet., secunda secundae, quaest. XI, art. 3 et 4). [4] Nec dubito quin in foro conscientiae ecclesia militans iurisdictionem habeat in crimina etiam occultissima; sacerdos enim, qui pars est ecclesiae et eiusdem Deique administer, in confessione sacra de mentis quo- 30 que cogitationibus inquirit et poenas imponit. Et si quis occultissime clericum percusserit, iure ecclesiae excommunicatus est (cap. 'Non dubium', 'De sententia excommunicationis'); eodemque modo si quis uel sola cogitatione mentis et assensu, qui per se ualet absolutum haereticum redde- 35 re, fiat haereticus (cap. 'Excommunicamus', 'De haereticis'),

5, 1, 3 THOM.-VIO, CAIET., in Summ. Theol. 2^a 2^{ae}, 11, 3-4 (EL VIII 100-101): sed haereticus in mente est perfecte haereticus (...). Constat autem quod excommunicantur non haeretici manifesti, aut secundum actus exteriores, sed haeretici absolute et simpliciter (...). Ex his autem patet primo, quod haereticus perfectissimus in solo corde non est excommunicatus (...). Secundo quod, si haereticus in corde exteriori aliquo opere vel verbo peccatum suum exequatur seu dicat, statim est excommunicatus; etiam si nullus audiat, videat aut quomodolibet percipiat nisi ipsemet || **4** GREG. IX, decret. 5, 39, 5 (CICan. II 891): Non dubium est vobis, sicut credimus, vel incertum, quod hi, qui violentas manus in clericos vel canonicos, aut cuiuslibet religionis conversos iniiciunt, ex constitutione concilii sententiam excommunicationis incurrunt, nec nisi in articulo mortis sine Romano Pontifice absolutionis possunt beneficium impetrare || **4** GREG. IX, decret. 5, 7, 15, §1 (CICan. II 789): Si qui autem de praedictis, postquam fuerint deprehensi, redire noluerint ad agendam condignam poenitentiam, in perpetuo carcere detrudantur, credentes autem eorum erroribus haereticos similiter iudicamus; GREG. IX, decret. 5, 7, 13, §2 (CICan. II 787-788): Qui autem inventi fuerint sola suspicione notabiles, nisi iuxta considerationem suspicionis qualitatemque personae propriam innocentiam congrua purgatione monstraverint, anathematis gladio feriantur, et usque ad satisfactionem condignam ab omnibus evitentur, ita,

cum ecclesiae non magis hoc incognitum occultumque sit quam illud, et utrunque penitus ignoretur. [5] Sed in foro exteriore ecclesia ius non habet nominatim in quenquam in-
40 quirendi aut puniendi morum peccata penitus occulta, etiam si fuerint opere patrata, nec qui propter tale crimen fuerit excommunicatus, hunc habet ecclesia in foro exteriore pro excommunicato, nec iudex conscius posset ipsum aut deberet palam prohibere sacris (glos. cap. 'Multorum', §. Verum,
45 'De haereticis', in 'Clementinis').

[6] Caeterum de crimine haeresis utrum aliter sit statuendum nihil definio, sed integram causam uobis, quorum officium hoc magis attingit, uestroque iudicio relinquo, quos huius generis quaestiones cunctas diligenter excussas et pie
50 sacrisque legibus conuenienter constitutas ac diiudicatas habere conuenit.

[7] Vale. Toleto, postridie Idus Decembris, anno 1538.

quod, si per annum in excommunicatione perstiterint, ex tunc velut haeretici condemnentur || **5** CLEM. V, constit. 5, 3, 1, §4 (glos.): Hic patet aperte quod constitutio ecclesiae militantis ligat crimen omnino occultum quoad poenas suspensionis et excommunicationis (...). Nec turbentur aliqui; nam hoc idem probatur de scisma (...). Et ex his uidetur indubitatum quod Archid. habebat pro dubio et disputationi relinquebat in decretali (...). Facit ad hoc quia ex uoluntate quae non procedit in actum non scandalizatur ecclesia (...). Sunt qui nolunt fateri per clauem ecclesiae ligari posse omnino occulta, nisi illa sint expresse lege diuina damnata, ut usura in qua damnatur spes occulta (...). Alii dicunt quod si factum est publicum sed occultum quis fecerit ligari potest per ecclesiam (...). Si uero et factum et faciens sunt occulta, secus ut in contrariis. Sed utrique dicto obuiant iura allegata in princip. glossae; qua re de plano fateamur quod constitutio militantis ecclesiae ligat omnino occulta; non tamen nominatim de illis iudicat tribunal ecclesiae; immo ipsa ecclesia in quantum per hominem, iudicat hominem nominatim, et in quantum est collectio fidelium, ligatos sic occultos habet pro solutis.

5, 2 (LXVII)

IO. GENESIVS SEPVLVEDA MARTINO OLIVANO,
INQVISITORI APOSTOLICO, S. P. D.

[1] Scribis ad me petisque, Oliuane doctissime, quidnam causae fuisse putem cur M. Cato, qui uir optimus habitus est et omni ciuili facultate praestantissimus, literas Graecas tantopere damnaret ut de Graecis commemorans ad Marcum filium illud multorum ore celebratum scribere non du- 5 bitaret: 'Hoc puta, Marce fili, uatem dixisse: Quandocunque ista gens suas literas dabit, omnia corrumpet.' [2] Quod uaticinium non in ueteres Romanos magis quam in nostrae memoriae Germanos editum esse uideri tibi profiteris; nam ut Romanis olim morum magnam corruptelam, sic nuper Ger- 10 manis religionis labem insignem literarum Graecarum eloquentiaeque studium et scientiam attulisse, ut iure querela peruetusta nouis exemplis renouari posse uideatur. [3] His addis C. Marii testimonium ex illa nobili oratione qua est in optimates inuectus, ubi literas Graecas non obscure uir ma- 15 gnus et suis uirtutibus clarus contemnere atque improbare uisus est.

5, 2, 1 CATO ad fil. frg. 1: et hoc puta uatem dixisse, quandoque ista gens suas litteras dabit, omnia conrumpet, tum etiam magis, si medicos suos huc mittet; apud PLIN. nat. 29, 14 || **3** SALL. Iug. 85, 1-50; 32: Neque litteras Graecas didici: parum placebat eas discere, quippe quae ad uirtutem doctoribus nihil profuerant; PLV. Mar. 2, 2: Λέγεται δὲ μήτε γράμματα μαθεῖν Ἑλληνικὰ μήτε γλώττῃ πρὸς μηδὲν Ἑλληνίδι χρῆσθαι τῶν σπουδῆς ἐχομένων, ὡς γελοῖον γράμματα μανθάνειν ὧν οἱ διδάσκαλοι δουλεύοιεν ἑτέροις.

5, 2] Argumentum: Eidem Oliuano locum Catonis et C. Marii quo uidentur literas Graecas contemnere explicat easque contra obtrectatores defendit *add.* *δ*

[4] Haec est, ut arbitror, summa tuae non sententiae, sed quaestionis; nec enim adduci possum te, uirum pergrauem
20 et praestante tum ingenio, tum etiam doctrina, falsae et iniustae Catonis accusationi, ut huic parti primum respondeam, suffragari. Nec tamen miror eundem te cum multis uiris eruditissimis tanti uiri auctoritate commoueri et de facti causa dubitare. [5] Sed, crede mihi, periniqua est Catonis literarum
25 Graecarum criminatio, quae non aliunde nata mihi esse uidetur quam ex errore quodam et odio. Accidit enim nescio quo pacto tetricis hominibus ut, quos oderint propter uitia, in his etiam si qua probanda sunt, affectu impediti non agnoscant ac potius uitio uertant. [6] Quod Catoni, homini
30 seuerissimo, in hac causa usu uenisse certum habeo, qui cum Graecos propter insitam multis eorum leuitatem uanitatemque et alia uitia quae uulgo huic nationi tribuuntur magnopere, ut res ipsa docet, odisset ac improbaret, omnes eorum artes suspectas habebat uituperandasque putabat,
35 magno medicinae argumento. Quam facultatem necessariam et salutarem cum in Graecis uel doctissimis condemnaret, eius tamen commentarium sese habere profitebatur, quo sibi, filio, seruis et familiaribus mederetur.

[7] Quod si quis Graecarum literarum ignarus ('sunt enim
40 quidam', ut ait Hieronymus, 'qui optima quaeque contemnere uideri malunt quam discere'), Catonis testatam opinio-

6 PLIN. nat. 29, 15: Atqui hic Cato sescentesimo quinto anno urbis nostrae obiit, octogensimo quinto suo, ne quis illi defuisse publice tempora aut privatim vitae spatia ad experiendum arbitretur. quid ergo? damnatam ab eo rem utilissimam credimus? minime, Hercules. subicit enim qua medicina se et coniugem usque ad longam senectam perduxerit, his ipsis scilicet, quae nunc nos tractamus, profiteturque esse commentarium sibi, quo medeatur filio, servis, familiaribus, quem nos per genera usus sui digerimus || **7** HIER. adv. Rufin. 2, 30 (CCSL LXXIX 68): qui malunt contemnere praeclara quam discere.

4 praestante *ω* : praestantem *conieci olim*

nem non errorem esse asserat, sed rectum iudicium, et ratione destitutus in tanti uiri auctoritate satis esse ponderis ad fidem faciendam contendat, possumus et nos eiusdem Catonis iudicium et multo quidem incorruptius opponere; qui 45 cum uir probus esset nec in errore pertinax, literas Graecas, quas iunior temere damnauerat, senex prudentissime didicit, dignasque putauit in quibus opera et tempus etiam a grauissimis uiris poneretur. [8] Quae res multo plus ponderis habet ad Catoniani iudicii declarationem, non solum propter pru- 50 dentiorem aetatem, sed etiam quia, magnis philosophis auctoribus, ad cognoscendam proborum hominum de rebus bonis ac malis sententiam non tam dicta ipsorum spectare oportet quam facta, si uita scilicet ab oratione aliqua in parte dissentiat. 55

[9] At euenit Catonis uaticinium, nec prius uitia Romanos penitus inuaserunt quam Graecorum literae et artes in urbem reciperentur. Fateor; sed nec prius quam, hostibus longissime submotis, optatissima pace fruerentur. [10] Nam in bello et negotiis perparum loci relinquitur studiis literarum, 60 quae pacis comites sunt otiique sociae, ut pacem eodem modo condemnare liceat, sine qua tamen ciuitatibus felicitas non contingit. [11] Vt igitur pacis nulla culpa est quod quietis potissimum temporibus uoluptati eiusque ministratricibus artibus sese homines tradunt, sic ea mala Romanis non lite- 65

7 Cic. Cato 3: qui si eruditius uidebitur disputare quam consueuit ipse in suis libris, attribuito litteris Graecis quarum constat eum perstudiosum fuisse in senectute; Cic. Cato 26: et ego feci, qui litteras Graecas senex didici; Plv. Cat. Ma. 2, 5: Ἄλλως δὲ παιδείας Ἑλληνικῆς ὀψιμαθὴς γενέσθαι λέγεται καὶ πόρρω παντάπασιν ἡλικίας ἐληλακὼς Ἑλληνικὰ βιβλία λαβὼν εἰς χεῖρας || **8** Arist. EN 1172^{a}34-36: οἱ γὰρ περὶ τῶν ἐν τοῖς πάθεσι καὶ ταῖς πράξεσι λόγοι ἧττόν εἰσι πιστοὶ τῶν ἔργων· ὅταν οὖν διαφωνῶσι τοῖς κατὰ τὴν αἴσθησιν, καταφρονούμενοι καὶ τἀληθὲς προσαναιροῦσιν.

7 auctoritate *M* : authoritate *SC*

rarum studia, in quibus maximum est ad uirtutes colendas praesidium, sed prauitas hominum libertate et otio turpiter abutentium inuexit. [12] Nam in rerum difficultatibus bellicisque laboribus atque periculis homines fere incommoda cala-
70 mitatesque patienter ferre, pericula subire, uoluptatibus abstinere coguntur, qua consuetudine uirtutes quaedam ingenerantur; [13] sed pace reddita et confirmata, ut iam mores et studia non necessitas et timor, sed consilium et uoluntas moderetur, multi, nullis honestatis adminiculis suppeten-
75 tibus, se inertiae ac turpitudini per licentiam dedunt, pauci uel bonitate naturae, quae quosdam finxit ad honestatem et officia procliuiores, uel bonarum artium, quas ab ineunte aetate coluerunt, excercitatione subleuati et ope summi Dei, qui recte agere conantibus uires liberaliter subministrat, ad-
80 iuti, uirtutem libenter colunt et uia quae proxima est ad felicitatem gradiuntur. [14] Sed cum utrique hominum generi per bonas leges consulendum sit et utriusque temporis habenda ratio, tamen una est communis prouisio sapientium consensu, ut homines ab ineunte aetate honestis actionibus
85 delectari consuescant. Sic enim natura comparatum est, quemadmodum non philosophi solum, sed rerum usus declarat, ut homines quibus uitam licet arbitratu suo traducere ma-

13-14 Arist. EN 1103^{b}23-25: οὐ μικρὸν οὖν διαφέρει τὸ οὕτως ἢ οὕτως εὐθὺς ἐκ νέων ἐθίζεσθαι, ἀλλὰ πάμπολυ, μᾶλλον δὲ τὸ πᾶν; Arist. EN 1104^{b}11-13: διὸ δεῖ ἦχθαί πως εὐθὺς ἐκ νέων, ὡς ὁ Πλάτων φησίν, ὥστε χαίρειν τε καὶ λυπεῖσθαι οἷς δεῖ· ἡ γὰρ ὀρθὴ παιδεία αὕτη ἐστίν; Pl. Lg. 653b1-c3: παιδείαν δὴ λέγω τὴν παραγιγνομένην πρῶτον παισὶν ἀρετήν· (...) συμφωνήσωσι τῷ λόγῳ ὀρθῶς εἰθίσθαι ὑπό τῶν προσηκόντων ἐθῶν, αὕτη 'σθ' ἡ συμφωνία σύμπασα μὲν ἀρετή, τὸ δὲ περὶ τὰς ἡδονὰς καὶ λύπας τεθραμμένον αὐτῆς ὀρθῶς ὥστε μισεῖν μὲν ἃ χρὴ μισεῖν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς μέχρι τέλους, (...) τοῦτ' αὐτὸ ἀποτεμὼν τῷ λόγῳ καὶ παιδείαν προσαγορεύων, κατά γε τὴν ἐμὴν ὀρθῶς ἂν προσαγορεύοις || **14** Arist. EN 1172^{a}21-26: δοκεῖ δὲ καὶ πρὸς τὴν τοῦ ἤθους ἀρετὴν μέγιστον εἶναι τὸ χαίρειν οἷς δεῖ καὶ μισεῖν ἃ δεῖ (...)· τὰ μὲν γὰρ ἡδέα προαιροῦνται, τὰ δὲ λυπηρὰ φεύγουσιν.

gna ex parte in iis rebus uersentur quibus maxime gaudent. Sed interest quod boni rebus honestis, mali turpibus delectantur. 90

[15] Caeterum cum aliae uirtutes alii parti uitae sint aptiores, fortitudo et laborum calamitatumque tolerantia, ut iidem philosophi docent, proprie negotiis atque bellis utilissimae sunt; paci uero et otio philosophia; utriusque autem temporis communes iustitia et temperantia, quae tamen oti- 95 um et pacem agitantibus magis conducunt. [16] Itaque philosophiae et doctrinarum studium, quas Cato in literis Graecis, quibus potissimum continentur, damnabat, tantum abest ut probis moribus officiat, ut sit praecipuum uirtutum in pace praesidium et maximum ad bene beateque uiuendum ad- 100 iumentum. [17] Quod studium sapientium testimonio, ut pueris pro Architae crepitaculo est, sic uiris optimis optima ratio fruendi otio et uitam honeste, iucunde ac liberaliter degendi, praesertim philosophiae impensum, quae non solum est uitae morumque magistra, sed ingenerat etiam 105 quendam uirtutis et rerum honestarum amorem in iis quidem qui recte philosophantur nec doctrinarum studio more sophistarum ad quaestum aut ostentationem abutuntur. Non enim quid uirtus sit sciendi, sed recte et ex uirtute uiuendi causa doctrina morum inuenta est. [18] Itaque philosophia, 110 quae latissime patet et omnes liberales doctrinas complectitur, animos hominum qui, semel uitiis et prauis opinionibus extirpatis, paulo familiarius se per longam consuetudinem in eius amicitiam insinuarunt, ea dulcedine complet per optimarum rerum scientiam et contemplationem ut facile caete- 115

15 Arist. Pol. 1334^{a}23-25: ἀνδρείας μὲν οὖν καὶ καρτερίας δεῖ πρὸς τὴν ἀσχολίαν, φιλοσοφίας δὲ πρὸς τὴν σχολήν, σωφροσύνης δὲ καὶ δικαιοσύνης ἐν ἀμφοτέροις τοῖς χρόνοις, καὶ μᾶλλον εἰρήνην ἄγουσι καὶ σχολάζουσιν || **17** Arist. Pol. 1340^{b}26-27: καὶ τὴν *Ἀρχύτου πλαταγὴν οἴεσθαι γενέσθαι* καλῶς, ἣν διδόασι τοῖς παιδίοις.

ras omnes uoluptates contemnant. [19] Quae res si ad Deum referantur et ex praeceptis Christianae philosophiae administrentur, fiet quod fieri non posse cuipiam fortasse uideatur, ut sapiens tum in hoc seculo, tum in futuro uitam beatam
120 cum maxima iucunditate degat quam alii per huius uitae calamitates et supplicia post mortem duntaxat assequuntur. [20] Nam multis uiis, sed quarum unus est exitus finisque Christus, ad aeternam uitam peruenitur (hoc enim illud est quod Paulus ait: 'Vnusquisque proprium donum habet ex
125 Deo, alius quidem sic, alius uero sic'), scilicet quia uirtus egregia in utraque fortuna nitet, et uiros praestantes non solum probis hominibus ad laudem, sed multo etiam magis Deo ad aeternam felicitatem commendat.

[21] Vt paucis igitur summam complectar, uitiorum mala,
130 quae per otium et securitatem ex prauitate hominum oriuntur, paci aut doctrinarum studiis accepta ferre simile est ac si quis felicibus annis, cum inutiles herbae quibus uites et reliquae arbores sterilescunt et iacta optima semina obruuntur atque necantur in agris male cultis uberius proueniunt,
135 agricolarum culpam in rusticarum rerum utilissimam et honestissimam artem aut temporum felicitatem conferat.

[22] Atque haec quidem ad Romanorum exemplum, quod quidam iniustae Catonis literarum Graecarum uituperationi suffragari putant. [23] Venio ad Germanorum calamitates et
140 religionis corruptelam; quas si ab hominibus Graecarum literarum et eloquentiae studiosis inuectas esse contendis, nihil pugno; sed si ob eam rem eloquentiam et Graecarum disciplinarum notitiam uituperandas putas, quod eis interdum ad scelus praui homines abutantur, uide ne iniustam et
145 periculosam iudicandi rationem inducas, qua liceat eodem

20 VVLG. I Cor. 7, 7: volo autem omnes homines esse sicut me ipsum / sed unusquisque proprium habet donum ex Deo / alius quidem sic alius vero sic.

modo non solum uires et pulchritudinem, facultates et gloriam condemnare, sed et solertiam et eos habitus quos in uiris probis prudentiam et uirtutes nuncupamus; quibus rebus, cum optima sint et magna Dei munera, tamen praui homines nonnunquam ad magnas iniurias abutuntur. [24] Qua de re sic memorat Aristoteles, philosophorum princeps, in libro primo 'De republica': 'Homo', inquit, 'ut perfectus siue probus, omnium animalium est optimus, sic lege iustitiaque uacans, cunctorum pessimus habetur; perniciosissima est enim armata iniustitia; homo autem prudentia et uirtute armatus est, quibus uti potest in contraria.' [25] Igitur eloquendi facultas et Graecarum Latinarumque literarum scientia honestissimis facultatibus iure optimo annumerantur; quibus Gregorius Nazianzenus, Ioannes Chrysostomus, Basilius ex Graecis, ex nostris Gregorius, Hieronymus, Ambrosius, Augustinus caeterique optimi et sanctissimi uiri instructi magnas religioni Christianae commoditates attulerunt. [26] Germanis autem ut eadem hac memoria magnopere nocerent, non ipsarum culpa factum est, sed scelere et impietate quorundam, qui optimas sua natura facultates ad euertendam Christianam religionem in fraudem et malitiam conuerterunt. [27] Non enim, ut apud nos pia principum et utilissima reipublicae prouisione per urbes uiri doctrina, uirtute ac religione praestantes officio, quo tu iam pridem cum magna tua laude fungeris, praeficiuntur haereticorum temeritatem ac scelus uindicandi, sic apud Germanos –aut certe non ea auctoritate et potestate– uindices erant impietatis qui turbulentorum et flagitiosorum hominum in religione rebus nouis studentium scelus et audaciam coercerent.

150

155

160

165

170

24 Arist. Pol. 1253ᵃ31-35: ὥσπερ γὰρ καὶ τελεωθεὶς βέλτιστον τῶν ζῴων ἄνθρωπός ἐστιν, οὕτω καὶ χωρισθεὶς νόμου καὶ δίκης χείριστον πάντων. χαλεπωτάτη γὰρ ἀδικία ἔχουσα ὅπλα· ὁ δὲ ἄνθρωπος ὅπλα ἔχων φύεται φρονήσει καὶ ἀρετῇ, οἷς ἐπὶ τἀναντία ἔστι χρῆσθαι μάλιστα.

175 [28] Quod uero pertinet ad C. Marii testimonium, uiri militari tolerantia et bellicis artibus quam innocentia et iustitia, pacis uirtutibus, clarioris, qui in concione populari sic de Graecis literis disseruit ut easdem cum nobilitate iure contemnere uideretur, idque Romanae plebi, cuius suffragio 180 consul factus est, persuasit, quid habet argumenti nisi hominibus inertibus aut improbis in generis claritate aut literarum notitia parum esse praesidii ad laudem egregiam, sed praestante uirtute opus esse ad res maximas gerendas? [29] At uiris probis et honestatis amatoribus quis sanus neget 185 plurimum esse adiumenti ad colendas uirtutes tum in paterna maiorumque uirtute et gloria, tum in rerum optimarum scientia, cum haec uirtutis uiam ostendat, illae ad ingrediendum domesticis exemplis adhortentur? [30] Praeclara igitur ornamenta quorum expers erat Marius contemnere se ma- 190 gis quam requirere callida oratione iactabat, ut se indoctae plebi hac quoque ratione commendaret.

[31] Haec mihi in mentem uenerunt quibus ad literarum Graecarum uituperationem tuamque quaestionem responderi posse uidebatur. Quae si tibi probabuntur, facile omnes 195 omnium tetricorum inuidorumque calumnias contemnam; sin aliter, tuum erit ut me refellas, hominem minime pertinacem et prudentioribus tuis monitis et auctoritati facile concessurum. [32] Quanquam enim literas Graecas, quibus me a puero dedi, nihil habeo quod accusem, quin potius eis 200 magnam habeo gratiam, quod ipsarum beneficio tum in Graecorum philosophorum libris, tum in sacris, praesertim Noui Testamenti, literis ita sum uersatus ut mihi liceret ex fontibus potius haurire quam interpretum riuulos consectari, tamen, te auctore et prudentius admonente, literarum Grae- 205 carum studio uel omnino desistam, uel, si hoc propter diuturnam consuetudinem nimis erit difficile, temperantius utar.

[33] Vale, et me, quod mutuo facis, ama. Ex meis hybernis Putalbanis, Idibus Decembris, anno Christi 1547.

28 notitia *SM* : notitiam *C*

5, 3 (LXVIII)

MARTINVS OLIVANVS, IVRIS VTRIVSQVE DOCTOR, IO. GENESIO SEPVLVEDAE, SACRAE THEOLOGIAE DOCTORI, S. D.

[1] Posteaquam literas tuas accepi, nihil omnino fuit noui de quo te certiorem facerem. Nunc autem est quod scribam. [2] Superioribus diebus in hac urbe in monasterio diui Pauli monachi Dominicani Baeticae prouinciae, quorum multi erant scientia et dignitate praestantes, cum conuentum age- 5 rent, quod ipsi capitulum prouinciale uocant, septem continuis diebus palaestram literariam theologicis quaestionibus exercuerunt; quorum fuit et inter se et cum aliis caeterorum ordinum monachis non minima concertatio, dum suam quisque tueri conaretur opinionem. [3] Fuerunt autem inter alias 10 quaestiones duae praecipuae, quarum altera circa ea uersabatur quae tu in dialogo cui titulum 'Democratem secundum' fecisti accuratissime pertractasti, utrum barbaris Noui Orbis, quos Indos Hispana consuetudo uocat, liceat bellum inferre, et caetera quae in eodem libro elegantissime perse- 15 queris; altera, utrum Romanus pontifex potestatem habeat supra id quod oecumenica synodus statuerit definiendi, aut ipsa per se etiam contra uoluntatem pontificis quidquam statuere possit. [4] De qua quaestione spero cito te librum magna cum studiosorum utilitate in lucem emissurum, et 20 utrunque opus ut quamprimum in lucem prodeat, uehementer exopto; erunt enim mihi gratissima, ut caetera scripta

5, 3] Argumentum: Oliuanus Genesio Sepuluedae a monachis Dominicanis Cordubae palaestram literariam septem diebus quaestionibus theologicis excercitam scribit, eamque epistolam quam in defensionem literarum Graecarum miserat, esse approbatam; denique quod ab Hieronymo Garsia Francorum reginae a secretis duo uolumina operum Genesii sibi transmitti postulauerit *add.* δ || *Inscriptio:* S. D. *SC* : S. P. D. *M*

tua, quae nescio doctrina an elegantia magis eruditorum praeconio commendentur.

25 [5] Vellem itidem ut in secunda tui 'Theophili' editione illud quoque adderes quod ad haeresis crimen occultum de fraterna correptione attinet, de qua ipse in eodem libro disputasti. Quod negotium si obiter ac breuiter percurreris, aliorum periculis et erroribus occurres, praesertim cum ad id 30 ipsum nemo non alioquin teneatur.

[6] Quoddam exemplar illius eruditissimae et elegantissimae epistolae quam ad me iam pridem scripseras, ut in eo mihi satisfaceres quod hic saepe familiariter sumus collocuti, posteaquam tibi literis significaui, utrum Graecarum litera-35 rum studium hac nostra aetate Germanis ad religionem Christianam offecisset, misi ad Ioannem Oliuanum, fratris filium, qui non sine aliquo bonarum literarum tanquam fundamento iuri ciuili Salmanticae incumbit. [7] Qui cum non ignoraret epistolam propter eruditionem et doctrinam, qua 40 ubique scatebat, magno in pretio habendam, gymnasiarchae et doctori Neylae tibi amicitia coniunctis aliisque illius Academiae scientiarum omnium peritis eius copiam fecit; quam epistolam mihi per proximum tabellarium remittens negat per literas se satis digne referre posse quanto applausu 45 quantisque laudum generibus eam susceperint. [8] Iam uero quid mihi responderint Vreniae comes, marchio Comariensis aliique bonarum literarum studiosi uiri, quibus eam feci etiam communem, quid refert commemorare? Omnes uno ore praedicant te nunquam non debere calamo operam da-50 re, ut et te et patriam ea gloria famaque illustres qua uix alius quisquam antiquorum unquam condecorauerit. [9] Quod non dubium est quin facile consequaris, data uidelicet occasione ac monachorum molestiis et controuersiis aliisque familiaribus quae se, ut necesse est, praeter spem quotidie 55 offerunt omnino expulsis.

[10] Ad Hieronymum Garsiam, Francorum reginae a secretis, Parisiis commorantem nuper dedi literas quibus postulabam ut tuorum operum quae hactenus in lucem prodierunt duo ad me uolumina transmittat, ac praeterea ut, quantum

in se fuerit, chalcographum cui curae est tua 'Politica' prae- 60
lis committere identidem inuisat horteturque ut quam citissi-
me optima fide in lucem emittat.

[11] Hoc genere scribendi meum ingenium alii studio dedi-
tum nunc exercere uolui, Latino sermone potius quam Hi-
spano, non quod nostram uernaculam linguam facundam at- 65
que suauem parui faciendam censeam, sed ut a te, in omni
genere literarum consummato uiro, Latinam etiam episto-
lam caeteris tuis similem eliciam, docte scilicet, grauiter et
eleganter scriptam, quae mihi erit summae uoluptati.

[12] Vale, et me, quod mutuo facis, ama. Cordubae, Calen- 70
dis Augusti, anno 1548.

5, 4 (LXIX)

GENESIVS SEPVLVEDA MARTINO OLIVANO,
INQVISITORI APOSTOLICO, S. D.

[1] Pergrata mihi fuit epistola tua, erudita, humana et be-
neuolentiae plena, in qua quod scribis, monachos Dominica-
nos qui Cordubam conuentus prouincialis agendi causa ex
more frequentes conuenerant palaestra literaria sese exer-
centes uobis spectaculo non iniucundo scilicet fuisse, gratu- 5
lor uobis, quibus extra teli iactum pugnae simulachrum
spectare licuit.

[2] At mihi eisdem diebus cum aliis doctis sed pertinacibus
theologis non ludicra palaestra, sed uerum certamen fuit.
Atque utinam aequo et aperto Marte parique pugnandi 10

5, 4] Argumentum: Respondet Martino Oliuano ad literas prae-
cedentes, sibi eodem tempore certamen fuisse acerrimum cum sum-
mis theologis, utrum bellum barbaris sit inferendum probatque par-
tem aientem summorum uirorum auctoritate (autoritate *C*) *add.* *δ*
|| *Inscriptio:* Ioan. *ante* Genesius *add.* *M* || S. D. *SC* : S. P. D. *M*

conditione fuissemus congressi, nec ipse uersutissimi ducis arte fraudeque circumuentus fuissem, iis copiis ad defectionem per dolum et figmenta solicitatis et abductis quarum praesidio ipse mihi certam uictoriam pollicebar. [3] Itaque
15 non uicti iudiciali pugna excessimus, sed elusi et destituti, quippe in optima nostra causa paucorum iudicio a gymnasiis bona fide commissa, eosdem magna ex parte iudices habuimus et eosdem per quorundam artificium pertinacissimos aduersarios. Quibus reiectis, ad sanctius tribunal prouocaui-
20 mus, firmioribus et constantioribus auxiliis usuri, et his partim ex ipsorum aduersariorum grege. [4] Nam paucorum uel potius unius iniquitate et quorundam caecitate perspecta, optimus et doctissimus quisque causae nostrae fauet, quam tibi et grauissimo atque doctissimo tuique simili collegae
25 non improbari mihi fuit gratissimum ex tuis literis intellige-re. [5] Nec miror uos, grauissimos et integerrimos iudices, qui religionis et catholicae ecclesiae contemptores coercendi officio cum summa potestate praeestis, ab ea sententia non abhorrere quae, ut caetera fundamenta quibus praealtis niti-
30 tur taceam, summum pontificem et qui nobis in ecclesia pro Christo est, unum et alterum auctorem habet et ipsius ecclesiae auctoritate fulcitur. [6] Quod ut habeas exploratius, exemplum ad te mitto literarum quas Alexander sextus pontifex maximus Fernando et Isabellae regibus nostris rescripsit,
35 quibus non solum bellum barbaricum probat, sed ad id suscipiendum et obeundum, barbarosque in ditionem tradendae pietatis causa redigendos magnopere religiosos principes cohortatur. [7] Qua de re Fernandus Valdesius, sanctissimi tribunalis uestri omnis Hispaniae praefectus et idem praesul
40 Hispalensis, quem uirum grauissimum et iuris consultissi-

5, 4, 6 ALEX. VI, Inter cetera (4-5-1493): Inter cetera diuine maiestati beneplacita opera et cordis nostri desiderabilia illud profecto potissimum existit, ut fides Catholica et Christiana religio nostris praesertim temporibus procuretur ac barbarae nationes deprimantur et ad fidem ipsam reducantur.

mum nosti, nuper, cum uiri multi grauitate et doctrina praestantes adessent, sic mecum est collocutus: 'Cur', inquit, 'Genesi, libri tui editionem quidam uiri, alioquin docti et graues, tantopere impediunt?' Et ego: 'Quid tu', inquam, 'praesul amplissime, me de negotio percontaris quod melius 45 nosti quam ego?' [8] 'Causa', inquit ille, 'quam ipsi iactant perleuis est et mihi nunquam probata, qui cauendum esse dicunt ne milites nostri per occasionem libri grauius saeuiant in barbaros. At hoc ne fiat ipsorum muneris est, quantum res patitur, prouidere. Nam bellum ut sine aliqua iniu- 50 ria et maleficio geratur, aut fieri non potest, aut est difficillimum.' [9] Et cum parumper siluisset, adiecit illud: 'Dicam equidem quod sentio: melius iidem suae famae consulerent, si potius librum hunc ipsi grandioribus literis excudendum et per omnem Hispaniam ex suggestis ad publicam 55 commoditatem praedicandum curarent.' Sed de his hactenus.

[10] De commentatiuncula a me de pontificis maximi et concilii uniuersalis potestate et comparatione in libro quem 'De regno' inscripsi elucubrata argumentum est lubricum, et 60 sic a quibusdam uiris doctissimis tractatum ut in eis partium studium magis extet quam syncerae ueritatis amor. [11] Ego ut utrique parti satisfacerem suumque ius ac dignitatem tribuerem, etiam atque etiam elaboraui; an sim assecutus, tuum erit iudicium, perlecto libello, cuius tibi copiam libenter 65 faciam, sed cum uos reuisero Cordubam reuersus, ut eum tunc maxime legas, cum erit colloquendi facultas et coram perpensis in utranque partem rationibus disputandi.

[12] Quod meam sententiam exquiris de ratione in haeresi occulta testificandi, ego quid in occultis criminibus facien- 70

9 SEPVL. apol. 31, 3 (OCP III 219-220): 'dicam', inquit, 'quod sentio, qui hunc librum impediendi auctores initio fuerunt, hi multo magis ex officio facerent, si sedulo darent operam, ut idem grandioribus litteris excusus ex pulpitis per omnem Hispaniam praedicaretur.'

dum putarem, edito quod scis libello, quam potui diligenter exposui; tu, si quid in eo desiderari putas et haereticorum causam a caeteris criminibus separandam censes, docere me magis debes, qui hanc quaestionem proprie ad tuum offici-
75 um pertinentem doctissimo commentario persecutus es, quam ut quid sentiam explicem postulare.
[13] Vale, ex nostris Putalbanis hybernis, Calendis Nouembris.

5, 5 (LXX)

GENESIVS SEPVLVEDA MARTINO OLIVANO, IVRIS VTRIVSQVE DOCTORI, INQVISITORI APOSTOLICO, S. P. D.

[1] Epistola tua, Oliuane, plena officii et beneuolentiae, reddita mihi fuit ad meum praedium Marianum, quo et otii et studiorum gratia non minus libenter secedere soleo quam Cicero quondam ad illud suum, quod doctissimis et elo-
5 quentissimis scriptis nobilitauit, Thusculanum; [2] cui hoc nostrum ad conuallem Mariani montis, qua Cordubae nostrae imminet, situm, obscurum adhuc et 'Galli' cognomine contentum, quantum fama cedit, tanto amoenitate superius esse certum habeo, siue arborum frugiferarum uaria genera per-
10 petua uiriditate uernantia, siue dulcissimarum aquarum copiam spectes, quae ex duobus perennibus fontibus manantes cum iucundissimo murmure delabuntur. [3] Sed de his hactenus; malo enim te oculis, cum ad nos grauissimarum rerum et ad pietatem Christianam haereticosque coercendos perti-

13 M.D.XLVIII. *post* Nouembris *add.* *M*
5, 5] Argumentum: Eundem Oliuanum inuitat ad praedii sui amoenitatem narratque successum reportatae sententiae suae de gerendo contra barbaros bello *add.* *δ* || *Inscriptio:* Ioan. *ante* Genesius *add.* *M* || **1** Thusculanum *S* : Tusculanum *δ*

nentium cura relaxatus in rem praesentem ueneris, ut te facturum ostenderas, quam auribus de fundi nostri amoenitate constituere. 15

[4] Quod quaeris de iudicio doctissimorum grauissimorumque uirorum quos ex omnibus regiis consiliis delectos cum quatuor theologis eruditissimis Carolus Caesar causam de 20 bello barbarico cognoscere uoluit —quam ego causam libello persecutus eram cui titulus est 'Democrates secundus siue de iustis belli causis'—, longum esset praestigias, artes et machinamenta commemorare quibus me deprimere et ueritatem atque iustitiam obscurare conatus est artifex ille 25 uersutissimus, et idem uigilantissimus et loquacissimus, cui Vlysses Homericus collatus iners erat et balbus. [5] Huius enim artificio et quorundam amicorum pertinacia haud procul ab eo fuimus ut periculo nostro iudices abstraherentur, suumque iudicium iureperiti suspectorum theologorum auc- 30 toritati posthaberent, ut aliqui fecerant in eadem causa eisdem praestigiis ludificati. Quod praeiudicium eisdem artibus eisdemque auctoribus extortum aduersarii passim citabant et iudicibus ostentabant. [6] Cui praeiudicio nos doctorum Romanorum consensum et uicarii pontificis maximi et magi- 35 stri sacri Palatii, itemque doctissimi uiri ex Rotae grauissimo tribunali, qui tres nominatim in excuso libello memorantur, ipsiusque urbis Romae, ubi meus libellus ab his comprobatus et impressione euulgatus erat, multo et grauiorem et augustiorem auctoritatem et maiestatem opponeba- 40 mus.

5, 5, 6 SEPVL. apol. praef. 1 (OCP III 192): summam illius quaestionis de bello Indico quae a te in libro De iustis belli causis pluribus verbis perdocte perque eleganter disputatur cum optimo antistite Philippo Archinto, Pontificis Maximi Vicario, et cum religiosissimo viro Aegidio Foscarario, Sacri Palatii magistro, atque aliis gravissimis et doctissimis theologis ac iure consultis communicavi; cf. SEPVL. epist. 5, 8, 1.

6 augustiorem *SM* : angustiorem *C*

[7] Quod uero pertinet ad rationes, his quoque ipsi longe superiores eramus. Caeterum aduersarii, ut erant ualentes dialectici diuque in scholasticis palaestris exercitati, ingenio-
45 sis et callidis interpretationibus sic scripturarum et sanctorum patrum testimonia in suum sensum detorquebant ut illustrissimae ueritati tenebras offunderent. [8] Quas ipse cum excutere ac diluere uia et ratione conarer, hoc minus auctoritate ualebam, quo me magis ambitionis nomine suspectum
50 quorundam artificiosa uersutia reddiderat, qui me non publicum negotium, quanquam id principes et nationem nostram plurimum attingit, sed meam causam agitare cauillabantur iactabantque, ut meo nomini existimationique consulerem, ne, unde gloriam assertae in lucem ueritatis
55 multis doctissimis alioquin uiris non animaduersae et ignoratae petiueram, inde contumeliam ferrem, si meam sententiam datis iudicibus non probassem uictusque discessissem.

[9] Sed in tanta rerum iniquitate, dum quorundam ingeniis, unius artificio appeteremur, Bernardinus Areualus, mona-
60 chus Franciscanus, uir ut sacrarum literarum et ecclesiasticorum doctorum cognitione solidaque doctrina, sic sanctitate morum et pietatis ac religionis opinione praestans, opportunissimo praesidio uenit; [10] qui nostram uelut aciem, non quidem profligatam, ut aduersarii per literas et nuntios falso
65 et praepostero encomio quoquouersus diuulgarant, at certe primo congressu, quibus artibus diximus, inclinatam, non tam orationis seu rationum nouitate quam auctoritatis pondere restituit. [11] Quanquam enim causam ille grauissime tractauit et libellum a se in eandem sententiam doctissime
70 confectum caeteris iudicibus recitauit, grauissimae tamen et efficacissimae rationes, quibus et ipse et caeteri qui eandem sententiam post me libellis confirmarunt, qui octo numero fuerunt nostrae nationis uiri eruditissimi, in meo libro 'De iustis belli causis', iam pridem multis exemplis uulgato, uel
75 ipsae, uel fundamenta ipsarum continentur. [12] Erat scilicet

8 attingit *SM* : attingat *C*

Bernardinus ex numero iudicum, sed uulneribus primum a sodali monacho furente illatis, deinde pedum doloribus impeditus, nec nostris disputationibus nec iudicum inter se consilia conferentium disceptationibus interesse ualuerat. [13] Ita nemine respondente captiosa aduersariorum theologorum oratio in conuentu iudicum inualescebat et recentiores iureperitos conturbabat; nam ueterani et doctissimi, quibus ab initio nostram causam probaueramus, in sententia constantissime permanserunt. [14] Sed cum, interiecto multorum dierum spatio ad rationes quas alii ab aliis in consiliorum et sententiarum collatione audierant diligentius considerandas dato, rursus ad negotium conficiendum et quid cuique placeret constituendum conuenissent, Bernardinus, nondum satis recepta ualetudine cum adesset, primo loco sententiam rogatus, grauissima et cum meo libello, quem in manibus habuerat nec oscitanter perlegerat, congruente adamussim oratione tantopere commouit eorum animos quos sermo aduersariorum theologorum abstraxerat ut rationes quibus in diuersum deducti essent suspectas sese habere non obscure significarent. [15] Quippe omnes ad unum eius causae iudicium ad theologos reiiciendum esse censere se dixerunt, qui scilicet facilius possent decipulas captiosorum theologorum, quibus decipulis ipsi iureperiti opportuniores essent, uitare. [16] Sed horum cunctationem et superius consilium seniores grauissimis uerbis castigarunt, indignum esse confirmantes illorum grauitate in causa iudiciali et legibus atque rationibus a iure, cuius scientiam iidem profiterentur, petendis diiudicanda obmutescere et, cum haberent ex suis doctores grauissimos qui eandem causam sapientissime tractassent et quorum auctoritatem grauissime sequerentur, praesidium petere ab externis et, damnato suo suorumque iudicio, alienorum arbitrium consectari. [17] Qua oratione iuniores, officii sui admoniti et Bernardini auctoritate permoti, pristinam sui quisque iudicii libertatem, quam illorum theologorum auctoritati addixerant, recipere coeperunt, atque eo magis, quod, *cum illis dissentientibus in consessu iudicum, me non iam* scriptis, sed uoce disceptare cupiente, ut, theologicis rationi-

bus accuratius utrinque collatis, quid religionis ratio postularet appareret, idque per libellum eodem loco palam recita-
115 tum, postridie quam Bernardinus perorauerat, postulante, eosdem theologos certamen detrectasse perspexerant. Quam recusationem in doctissimis et acerrimis disputatoribus quis a causae diffidentia profectam esse non suspicaretur? [18] Ab eo igitur tempore caeteri iudices aures, quas ad
120 meas admonitiones ac disputationes quasi ad Sirenum mortiferos cantus obturauerant, mihi, singulos adeunti et ueterem cantilenam quasi nouam recinenti, aperire et rationes admittere coeperunt, et quibus difficultatibus afficerentur indicantes explicari a me facile patiebantur. [19] Ita breui fac-
125 tum est ut, iudicibus iis quos error abstulerat in uiam redeuntibus, omnes eam sententiam probarent in qua ipse tuenda iam multos annos fueram occupatus, ut barbaros Noui Orbis, quos Indos uocamus, in Christianorum ditionem redigi ius et fas esse censerent, uno duntaxat theologo con-
130 tradicente; [20] nam ex duobus reliquis unus Tridentum concilii causa iam pridem discesserat, alter ut sententiam suam aperiret pronuntiaretque adduci non potuit, scilicet, ut quidem multorum opinio fuit, ne uel contra mentem nostris rationibus uictam impie iudicium ferret, uel contra amico-
135 rum uoluntatem, quorum animos offendere nolebat, statuisse uideretur. [21] Nam iureperiti ex quatuor rationibus quibus ipsi singulis confici negotium conscripseramus, cum alius alia magis duceretur et in quibusdam pertinaciores tergiuersarentur, illam tamen quae ad cultum idolorum prohiben-
140 dum et asserendam legem naturae pertinet omnes post eam de qua dixi grauissimorum castigationem incunctanter probauerunt.

[22] Haec ad te pluribus uerbis scripsi, ut te, qui pro tua in me singulari et mutua beneuolentia de mea existimatione
145 aeque ac de tua laborare soles, solicitudine, si qua superesset, liberarem. Nam te in magna tunc fuisse, cum falsus ru-

17 recitatum *SM* : recitatur *C*

mor de nostrae causae iudicio et quasi mala pugna a turbarum architecto dissipatus ad tuas aures peruenisset, non solum ex tuis, sed etiam aliorum literis intellexeram.

[23] De pingui sacerdotio quo Caroli Caesaris beneficio auctus es tibi etiam atque etiam gratulor; idque gradum ad maiora fieri et opto et spero, ut, magnae ciuitatis antistes ex archimandrita factus, hominibus tuarum uirtutum lumen fructuosius ostendas. 150

[24] Vale. Calendis Octobris, 1551. 155

5, 6 (LXXI)

IO. GENESIVS SEPVLVEDA MARTINO OLIVANO, SANCTI IOANNIS AD PETRAM ABBATI, S. P. D.

[1] Incolumem te Caesaraugustam urbem patriam post longam peregrinationem remeantem peruenisse et in magni et honorifici sacerdotii iam pridem tuis uirtutibus debiti possessionem, deiectis aduersariis, inductum fuisse pergratum mihi fuit ex tuis literis intelligere. [2] Illud quoque me delectauit, quod de Philippi principis, quem ad Valdolitum uenerabundus salutaueris, humanitate in te iudicioque memoras, qui negotium quod singularem tum rerum iurisque prudentiam, tum iustitiam et integritatem requirit tibi recte committi existimauit nec mandare dubitauit. 5 10

[3] Quod uero te multis cum doctis hominibus collocutum animaduertisse scribis, mihi primas in philosophia concessu eruditorum inter Hispanos deferri, haud equidem me meae tenuitatis conscium tali dignor honore. [4] Nam in latissima et

5, 6] Argumentum: Martino Oliuano sancti Ioannis ad Petram abbati reditum in patriam et negotium *(negocium C)* a Philippo principe commissum gratulatur laudemque suam extenuat quam contra zoilos defendit *add.* *δ*

15 ingeniorum feracissima regione cum in quaque scientia excellere magnum est, tum in philosophia maximum, et certe longe mea facultate maius, in ea dico non quam huius temporis sophistae profitentur, in nouo quodam philosophandi genere, id est, in nugis et puerilibus tricis, tempus infeliciter 20 terentes, sed quam uiri grauissimi et sapientes tradiderunt, maxime Aristoteles, siue in natura rerum explicanda, siue in tradendis morum praeceptis uersetur; quanquam me in huius philosophi cuiusque generis scriptis lectitando, e Graeco in Latinum conuertendo, quaedam etiam scholiis 25 enarrando multum temporis consumpsisse non eo inficias; οὐ γὰρ εἰρωνεύειν χρή. [5] Sed non defuerunt uidelicet placidi homines qui, ut tuo mearum laudum singulari, quod prae te fers, studio morem gererent, apud te mihi de philosophiae non uulgari cognitione blandirentur. [6] Nisi forte, quod 30 magis suspicor, in aliquos meos iniquos et aemulos incidisti, quorum quosdam exploratum habeo de meis in philosphia studiis liberaliter praedicare solitos, non ut in hac seueriorum doctrinarum parte meam existimationem, cui minime fauent, augeant, sed ut meis theologicorum argumentorum 35 scriptis auctoritatem minuant, quae ipsis inuitissimis et contradicentibus confeci et doctissimis grauissimisque theologis approbantibus edidi. [7] Nam primum iidem utriusque linguae et eloquentiae diuturnum studium mihi obiiciebant; deinde, cum id parum procederet cunctisque constare uideretur, me, 40 quicquid huius facultatis nactus sum, id totum partim in Aristotelem conuertendum et enarrandum, partim in grauiorum doctrinarum locos tractandos et quaestiones explicandas conferre, et Romae publico salario moralem philosophiam docuisse. [8] Ad hoc artificium ingeniose, ut sibi 45 uidebantur, descenderunt, ne quid intactum relinquerent, quo eorum scriptorum meorum quibus ipsi offendebantur

5, 6, 7 Cf. SEPVL. ad Can. 1, 16 (Opera III 13-14).

7 et eloquentiae *SM* : eloquentiae *C*

auctoritas minui posse uideretur, dum sibi persuadent, quantum mihi in philosophiae studiis tribuitur, tantum in theologicis detrahi, in quibus consenui, quoniam pigri homines caeteros ex sese metientes nec fieri nec persuaderi cui- 50 quam posse putabant ut quisquam in utroque genere elaborasset; [9] quos utinam tam facile esset liuoris morbo et obtrectandi libidine sanare quam erroris conuincere, testibus maximis auctoribus et ueteris memoriae sapientibus, quorum nemo in aliqua doctrina principatum est consecutus 55 sine eloquentiae praesidio et reliquarum disciplinarum, quae omnes inter se cognatae sunt, adiumento; quanquam ea laus sine magnitudine ingenii, indefesso studio et aetatis longitudine non contingit. [10] Quorum praestantium uirorum industriam imitari me conatum fuisse profiteor, assecutum 60 fuisse mihi non arrogo; longe enim abest.

[11] Caeterum hoc quantulumcunque ingenii est, quod certe uel mediocre mihi contigisse boni consulerem, et ea diligentia quam mihi praesidio comparaui, quantum in longa aetate profecerim, si quid profeci, aequiorum iudicium esse ue- 65 lim, non eorum qui ex alienae laudis obtrectatione uel sibi famam ambitione praepostera uel suis erratis patrocinium per superbam pertinaciam quaerunt.

[12] Vale.

8 Sepvl. ad Can. 1, 20 (Opera III 16): qui ⟨obtrectatores⟩ ut meam opinionem minuant, fieri posse negant ut quisquam sit utriusque linguae peritus atque disertus, in quo me aliquid profecisse confitentur, et idem multum in disciplinis grauioribus elaborauerit || **9-10** Sepvl. ad Can. 1, 20 (Opera III 16-17): quorum mendacium facile redarguitur exemplis clarissimorum uirorum, quos equidem cupio, quatenus possum, imitari; horum enim nemo fuit fere principatum in doctrinis consecutus quin facultate dicendi ualuerit ad suas cogitationes illustrandas.

12 M.D.LI. *post* Vale *add.* *M*

5, 7 (LXXII)

IO. GENESIVS SEPVLVEDA ANTONIO AVGVSTINO, SACRI PALATII CAVSARVM AVDITORI, S. D.

[1] Iure an iniuria barbari quos Indos uocamus, pagani idolorumque cultores, in Christianorum Hispanorum ditionem redacti sint rediganturque, ut, sublato idolorum cultu, paratioribus animis praedicationem euangelicam audire cogantur, dubitatum est a nostrorum doctis quibusdam hominibus et non sine contentione in utranque partem disputatum. [2] Quam ego controuersiam dirimere cupiens quaestionem dicato libello accuratius sum persecutus et quid sentirem testatus; recte an secus, maxime uellem tuo tuique similium eruditissimorum uirorum qui Romam ex omni orbe Christiano confluere solent grauissimo iudicio declarari. Causa pergrauis est, nec indigna quae talium uirorum sapientia et auctoritate diiudicetur. Pertinet enim ad uniuersalem ecclesiam et iustam rationem gentes paganas ad Christi fidem inducendi. [3] Cuius quaestionis summam in morem scholasticum rationibus utriusque partis explicatis redactam tibi mitto. Erit igitur humanitatis officiique tui ut primum per te causam collatis rationibus pro tua singulari eruditione diligenter consideres; deinde uiros aliquot, quorum tibi grauitas et doctrina iudiciumque maxime probetur, tum theologos, tum iuris pontificii peritos adhibeas, praesertim ex uestro Rotae collegio, cuius est in toto orbe Christiano auctoritas

5, 7] Argumentum: Antonio Augustino sacri Palatii auditori mittit libellum a se conscriptum, iurene an iniuria barbari in Christianorum potestatem redigantur eiusque iudicium expectat num libellus edendus sit an secus *add. CM* || *Inscriptio:* Sacri Palatii causarum auditori *om. A* || S. D. *SC*m^{2-3}*A* : S. P. D. *M* || **2** persecutus *SCM*m^3*A* : prosecutus m^2 : persecutus *altera manu corr.* m^2 || sentirem *SCM*m^{2-3} : senserim *A*

grauissima, ut, sententiis communicatis, quid hac in causa uerum iustumque sit, et num libellus edendus esse uideatur, constituatis, ut ego uestram auctoritatem secutus libellum uel uanum et inutilem, si uobis ita uisum fuerit, supprimam, uel incunctanter primo quoque tempore emittendum curem, si eisdem uobis, ut spero, ad publicum commodum et declarandam in re grauissima ueritatem pertinere iudicabitur.
[4] Vale. Ex Valdolito, septimo Calendas Septembris, 1549.

5, 8 (LXXIII)

ANTONIVS AVGVSTINVS IO. GENESIO SEPVLVEDAE S. D.

[1] Summam illius quaestionis de bello Indico quae a te in libro 'De iustis belli causis' pluribus uerbis perdocte perque eleganter disputatur, cum optimo antistite Philippo Archinto, pontificis maximi uicario, et cum religiosissimo uiro Aegidio Foscarario, sacri Palatii magistro, atque aliis grauissimis et doctissimis theologis ac iureconsultis communicaui; sic enim mihi per literas mandaueras. Omnes singularem in omni genere literarum eruditionem et acre ingenium tuum semper admirati sumus atque coluimus. [2] Haec etiam nobis quaestio digna uisa est quae in omnium hominum theatro tractaretur; res enim maxima est et ad plurimos homines

5, 8] Argumentum: Antonius Augustinus ad praescriptas literas respondet *add.* *CM* || *Inscriptio:* Antonius Augustinus $\alpha\omega m^{1}$: Antonii Augustini epistola *g* || Sepuluedae *αω* : Sepulbedae m^{1} || S. D. $SCAm^{2\text{-}3}$: S. P. D. *M* : S. $m^{1}Rs$: *om.* *pg* || **1** in libro *om.* Cm^{3} || disputatur $SCMm^{1\text{-}2}A\alpha$: disputantur m^{3} || Philippo (Philipo *p*) Archinto *om.* m^{1} *in lac.* || Aegidio (Eegidio *R*, Egidio *S*) Foscarario *om.* m^{1} *in lac.* || *post* doctissimis *del.* uiris m^{1} *in lit.* || iureconsultis $\alpha\omega m^{1}$: iurisconsultis *g* || *post* sigularem *del.* tuam m^{1} *in lit.* || **2** tractaretur *αω* : tractetur m^{1} : *supra lineam* tractaretur *corr.* m^{1} || homines *scr.* m^{1} *inter lineas*

nostrae nationis ac gentis pertinet, neque est a republica Christiana aliena. Itaque libellum ipsum pluribus exemplis describi edique permisimus, te fortasse non inuito, qui quan-
15 uis haec non eo animo scripseris ut in uulgus manarent, tamen comprimi ea abs te et abscondi oportuerat, si non te digna euolatura fuisse putaueras.

[3] Tu nos ama et uale. Roma, Calendis Aprilis.

5, 9 (LXXIV)

IO. GENENESIVS SEPVLVEDA ANTONIO HONCALAE, DOCTORI THEOLOGO, CANONICO AVELENSI, S. P. D.

[1] Epistolam tuam libenter legi, ex eaque cognoscere tibi, optimo uiro et theologo primario, meam in amicum illum nostrum –scis quem dico– 'Apologiam' probari mihi fuit pergratum. Quod autem me dehortaris ne asperius agam in
5 ordinem maximis praesidiis munitum, id, cuiusmodi sit, non satis intelligo. Nam quem ordinem seu familiam significare uideris, hanc ego semper suspexi et magna ueneratione colui. [2] Quod si iniuriam quae mihi ab uno uel altero monacho infertur paulo liberius propulsare nitor, quod mihi leges
10 omnes omniaque iura concedunt, cuius aequitatis est hoc uel iniustum esse uel ad totius familiae iniuriam pertinere interpretari? [3] 'Non improbo', inquis, 'defensionem, sed

est *scr.* m^1 *inter lineas* || pluribus $\alpha\omega m^1$: plurimis *g* || permisimus $\alpha\omega m^1$: permissimus *sg* || qui $\alpha\omega m^1$: qua *p* : quia *g* || tamen $\alpha\omega m^1$: et tamen *s* || abs *scr.* m^1 *inter lineas* || abscondi $\alpha\omega$: abscindi m^1 || te digna *scr.* m^1 *inter lineas* || *post* putaueras *del.* fit enim nescio quo pacto ut nihil a magnis uiris m^1 *in lit.*

5, 9] Argumentum: Apud Antonium Honcalam se excusat quare Apologiam scripserit in Erasmum *(*in communem utriusque amicum, forte Melchiorem Canum *M) add.* δ

temperamentum requiro.' At ego Hieronymum auctorem oppono, qui oportere negat in suspicione haeresis quenquam esse patientem. Et rursus dico unius hominis aut alte- 15 rius causam cum toto ordine communicare iniquum esse; praesertim cum a nobis sint plerique eiusdem familiae monachi doctissimi et grauissimi. Loquor autem de causa belli barbarici; nam de loco Pauli quem mihi monachus ille obiecit dissentire puto praeterea neminem. 20

[4] Quae a me idcirco dicta sunt, non solum ut me tibi purgarem, sed multo etiam magis ut, si haec ex aliorum sermone et querimonia scripsisti, habeas quo me possis ab iniquorum calumnia uindicare; atque eo magis, quod res tota sine ullo conuitio peracta est, nec quidquam asperius in quen- 25 quam priuatim dictum, licet quaedam uniuerse iactauerim. Quae si quis in suam contumeliam interpretabitur, is non a me, sed a seipso magis accusari uidendus erit.

[5] Vale.

5, 10 (LXXV)

IO. GENESIVS SEPVLVEDA LVDOVICO LVCENAE, ARTIVM ET MEDICINAE DOCTORI, S. P. D.

[1] Quotidie magis magisque probo consilium tuum, optime atque doctissime Lucena, qui ex Hispania, ubi natus et ad

5, 9, 3 HIER. c. Ioh. 1, 3 (PL XXIII 373[A]): Nolo in suspicione haereseos quemquam esse patientem, ne apud eos qui ignorant innocentiam eius, dissimulatio conscientia iudicetur, si taceat || **3** SEPVL. ad Can. 1, 5 (Opera III 4): Paulum acceptam contumeliam

4 conuitio *SC* : conuicio *M* || **5** M.D.XLIX. *post* Vale *add. M*

5, 10] Argumentum: Ludouici *(*Ludoici *C)* Lucenae consilium probat *quo literarum gratia in urbem profectus est, multaque addit de* inuidorum calumniis, a quibus se uariis modis uindicare conatur *add. δ*

multam aetatem educatus fueras, quam longo post tempore reuiseras, Romam quasi ad sedem patriamque communem
5 eo consilio, ut mihi discedens indicaueras, remigrasti, non ut ambitioni et cupiditati seruires, ut tibi affirmanti facile credidi (noui enim modestiam tuam et singularem in omni genere continentiam), sed ut otio literario et honesta libertate in ea regione atque urbe fruereris ubi magna est tum studendi
10 occasio, tum facultas simpliciter et sine fuco fallaciisque degendi. [2] Nam cum uiris optimis et doctissimis uiuere ac sine inuidia et obtrectatione philosophari, nihil fingentem, nihil fictum audientem, nihil ad falsam uirtutis sanctimoniaeque ostentationem simulantem, non calumnias, non sycophantias
15 metuentem, id demum mihi non modo libertas, sed instar etiam beatae uitae uideri solet. [3] Quanquam enim in Hispania multi uiri optimi sunt, et iidem grauissimi, quidam etiam doctrina praestantes et animo candido, nulla tamen Roma est quo tales homines confluentes et commorantes tantarum
20 commoditatum occasionem praebeant; nec desunt alii, et hi non pauci ex literarum studiosis, qui ambitione quadam praepostera famam sibi ex aliorum obtrectatione quaerendam putent, praesertim si quis nonnihil nominis inter eruditos consecutus esse uideatur. [4] Quod mihi si non ingenio, at
25 industria et pertinaci studio et diligentia in longa aetate contigisse, quanquam nemini offensum aut inuidiosum esse debuit, quosdam tamen sic exagitat quasi, mea existimatione nonnihil extante, ipsorum fama emergere nequeat. [5] Qui ut duplici genere sunt (pars enim linguarum et eloquentiae, alii
30 scientiarum studia separatim aemulantur), sic duabus sed contrariis rationibus opinionem nomenque meum minuere conantur; [6] nam qui diserti uideri uolunt et in utriusque lin-

iniquo animo ferentem conuicio auctorem reprimendum curasse, hoc scilicet ipse in eum sensum interpretaris, ut Paulo iracundiam et calamitatum propter Christum et iniuriarum impatientiam tribuere ac proinde merita in Christum minuere et caritatem tollere uideatur; cf. VVLG. Act. 23, 3.

guae cognitione aetatem consumpserunt, hi mihi grauiorum doctrinarum, quas ab adolescentia colui, longi temporis studium, illi alteri operam in politiore literatura diu positam obiiciunt, utrique fieri posse negantes ut quisquam simul in ambobus generibus magnopere profecerit, in quorum altero sit difficillimum excellere. [7] Quos utinam mihi tam facile esset inuidiae arrogantiaeque morbo sanare meque magnorum uirorum diligentiam non frustra aemulatum fuisse probare quam mendacii ab inertia uel tarditate profecti conuincere. Quotus enim quisque Graecorum uel Latinorum olim principem locum in doctrinis liberalibus philosophiaque tenuit qui non idem facultate ualeret suas cogitationes atque praecepta culta oratione disponendi et illustrandi? [8] Caeterum ego, qui quo in me quisque animo praeter meam culpam sit praestare nequeo, de obtrectatorum meorum inuidia haud equidem laborarem, si periculosis saltem calumniis temperarent. [9] Nunc quidam eo liuoris processerunt ut occasionibus immineant mea uel dicta uel scripta calumniandi, non solum in eo genere ubi mendum litura tollitur, sed etiam ubi error infami palinodia more nostro uindicatur. [10] Quod periculum nuper quidam nostrorum theologorum mihi tanquam in insidias per imprudentiam praecipitato diuersi magnificis uerbis cum denuntiassent, sic meam causam, libellis et apologiis editis, egi ut eos fregisse uiderer ac doctis hominibus probasse eosdem, dum alienam inscitiam insectarentur, suam prodidisse, et meos iniquos intemperantiae suae poeniteret. [11] De quorum inuidentia, dum, iusto dolore impulsus, paulo concitatius memorarem, illud in

5, 10, 7 Sepvl. ad Can. 1, 20 (Opera III 16-17): quorum mendacium facile redarguitur exemplis clarissimorum uirorum, quos equidem cupio, quatenus possum, imitari; horum enim nemo fuit fere principatum in doctrinis consecutus quin facultate dicendi ualuerit ad suas cogitationes illustrandas || **11-12** Cf. Sepvl. ad Can. 1, 19 (Opera III 15-16).

'Apologia' quadam adieci, me longe aequiores externos homines expertum fuisse, quique candidius de meis studiis tum uoce, tum scriptis praedicarent, quam meorum Hispanorum quosdam. [12] Et testimonio aetatis non frustra in studio lite-
65 rarum consumptae mihi a uiris doctissimis dato usus sum, in primisque ex Italis a Paulo Iouio, episcopo Nucerino, et Francisco Florido Sabino, et utriusque uerba sine locis et librorum titulis, ut mihi a te fuerant ex urbe Roma missa, subieci; nam libri nondum ad meas manus peruenerunt.
70 [13] Feceris igitur mihi pergratum si ut uerba, item loca titulosque librorum mihi primo quoque tempore, ne quis me finxisse putet, mittere non grauaberis.

[14] Caeterum quod pertinet ad iniquorum meorum inuidiam, hi fortasse non gentis nostrae priuato uitio, sed com-
75 muni hominum utuntur; hoc est enim τὸ τοῦ ποιήσαντος, κεραμεὺς κεραμεῖ κοτέει, καὶ τέκτονι τέκτων. Quod his maxime qui eiusdem nationis aut etiam ciuitatis sunt usu uenire declarat illud eiusdem poetae: ζηλοῖ δὲ γείτονα γείτων. [15] Caeterum quod ait, ἀγαθὴ δὲ ἔρις, id in eos haud
80 dubie conuenit qui suis uirtutibus sine alterius iniuria praestare uolunt, non in ieiuna exiliaque ingenia, quae laudis alienae obtrectatione et calumniis nituntur, quorum est ἔρις κακόχαρτος καὶ ἐπιμωμητή.

[16] Vale. Calendis Ianuarii, 1549.

14 Hes. Op. 25: καὶ κεραμεὺς κεραμεῖ κοτέει καὶ τέκτονι τέκτων; Arist. EN 1155ᵃ35: οἱ δ' ἐξ ἐναντίας κεραμεῖς πάντας τοὺς τοιούτους ἀλλήλοις φασὶν εἶναι || **14** Hes. Op. 23: ζηλοῖ δέ τε γείτονα γείτων || **15** Hes. Op. 24: ἀγαθὴ δ' Ἔρις ἥδε βροτοῖσιν.

14 τὸ τοῦ ... τέκτων *om. f in lac.* || κεραμεὺς *SM* : καὶ κεραμεὺς *C* || quod *SfM* : quid *C* || ζηλοῖ ... γείτων *om. f in lac.* || ζηλοῖ *SC (cf. Hes. Op. 23)* : ζηλῶι *M* || **15** ἀγαθὴ δὲ ἔρις *om. f in lac.* || ἔρις ... ἐπιμωμητή *om. f in lac.*

5, 11 (LXXVI)

LVDOVICVS LVCENA IO. GENESIO SEPVLVEDAE S. P. D.

[1] Pergratum mihi est probari a te, tali tantoque uiro, consilium meum remigrandi Romam. Nam quod te ex meo sermone intellexisse ais, me non cupiditatem aut ambitionem secutum esse, sed officium et studiorum ac honestae libertatis rationem, uerissimum est. [2] Adde quod me locus ipse delectat, qui quasi theatrum est orbis Christiani, et in quo parietes ipsi et urbis ruinae eruditionem quandam praebere uidentur, et nusquam est maior doctorum hominum undique concursus, cum quibus, ut ais, uiuere et philosophari iucundissimum est, quod tunc etiam mihi gratius erat, cum tua tuique similium Iacobi Neylae nostri Ortisiique, optimorum doctissimorumque uirorum, consuetudine frui licebat.

[3] Quae de inuidis et tuae laudis obtrectatoribus scribis, molesta mihi, non tamen miranda acciderunt. Nam ut fulmina montes ac aeditiora loca tangere magis solent quam deiecta, sic magni uiri quam parui magis patent iniquorum inuidiae.

[4] Pauli Iouii et Francisci Floridi elogia, quae ad te descripta locis non citatis miseram, nunc, ut iubes, locis et librorum titulis adscriptis remitto, adiuncto etiam Petri Curtii honorifico testimonio.

[5] Paulus Iouius, episcopus Nucerinus, in libro 'De clarorum uirorum imaginibus' in Hispanorum mentione: 'Sed ho-

5, 11, 5 IOVIVS imag. clar. vir. 79^{v} (Romae 1972): sed hodie pro-

5, 11] Argumentum: Ludouicus Lucena gaudet consilium suum quo Romam migrauerat Genesio probari mittitque ad eum Pauli Iouii, Francisci Floridi et Petri Curtii de ipso elogia et monet ne propter paucorum zoilorum temeritatem multis succenseat *add. δ* || **2** quo *corr. S in erratis (scripserat* qua*)* || tua *M et corr. S in erratis (scripserat* tuo*)* : tuo *C*

die procul dubio Ioannes Sepulueda Cordubensis ipsam ex-
25 imiae laudis arcem tenet, qui Graecae peritus linguae et sci-
entiarum prope omnium ualidis instructus praesidiis, dum
assidue atque ideo feliciter stylum exercet, eloquentissimus
euadit.'

[6] Francicus Floridus Sabinus in 'Apologia in linguae Lati-
30 nae calumniatorem': 'Ioannem Sepuluedam, Hispaniae secu-
lique nostri decus, philosophum theologumque egregium,
prout par esset, celebrare maius est opus quam ut a nobis
commode praestari possit; siquidem eius scripta exactam re-
rum cognitionem mirumque in Latinitate candorem praefe-
35 runt.'

[7] Petrus Curtius in 'Libro apologetico pro Italis in Eras-
mum': 'Quid tu Genesium Sepuluedam Hispanum, qui phi-

cul dubio Ioannes Sepulvedae Cordubensis ipsam eximiae laudis arcem obtinet, qui Graecae peritus linguae et scientiarum prope omnium validis instructis praesidiis, dum assidue atque ideo feliciter stylum exercet, eloquentissimus evadit || **6** Flor. Sab. Apol. 117, 40-44 (Basileae 1540): Ioannem Sepuluedam, Hispaniae seculique nostri decus, philosophum theologumque egregium, prout par esset celebrare maius est opus quam quod a nobis commode praestari possit; siquidem eius scripta exactam rerum cognitionem, mirumque in latinitate candorem prae se ferunt, ut si fata illum diu nobis seruauerint, nulli secundus procul dubio sit futurus; Flor. Sab. lect. succ. 264, 37-40 (Basileae 1540): Quod (...) et Ioannes Sepuluedae Cordubensis, exactissimus idem theologus philosophusque et bonarum literarum cognitione eminentissimus in ea quam pro illo scripsit defensione non dissimulat || **7** Cvrsivs def. pro Ital. fols. I^{v}-Iii^{r} (Romae 1535): Quid tu Genesium Sepuluidam Hispanum? qui philosophiam ac Theologiam graecis latinisque literis ⟨g⟩nauiter persecutus, utramque et orationis ubertate et uitae grauitate decorauit, ad scribendum contra te traxisse cogites? nisi officium? nisi pietatem? nisi ut Alberti Pii principis Carpensis, uiri omnium doctissimorum sapientissimorumque iudicio doctissimi ac sapientissimi, patroni de se optime meriti manes, quos tu tam foedis conuiciis maculasti, tam iniustis maledictorum notis inussisti, purgatos sanctosque posteris proderet?

5 ideo *corr. S in erratis (scripserat* adeo*)*

losophiam ac theologiam Graecis Latinisque literis gnauiter persecutus utramque etiam orationis ubertate et uitae grauitate decorauit, ad scribendum contra te traxisse cogites nisi 40 officium, nisi pietatem?'

[8] Haec Italorum tuarum uirtutum et doctrinae praedicatio hoc plus ponderis habere mihi uidetur, quod, quanuis haec natio studiis literarum maxime dedita sit ac eruditorum dignitati faueat, tamen ita sibi placet interdum ut suos tantum 45 Musas rite colere uideri uelit.

[9] Quod uero pertinet ad nostros Hispanos, nolo te propter paucorum qui tibi negotium facessunt temeritatem multis succensere, cum maior pars, et in hac doctissimus quisque, tuam doctrinam et eloquentiam magni faciant, nec 50 uerbis solum, sed etiam scriptura praedicent. Sed in magna turba et ingeniorum uarietate necesse est tale aliquid accidere.

[10] Vale. Roma, Calendis Aprilis, anno Christi 1549.

5, 12 (LXXVII)

IO. GENESIVS SEPVLVEDA LAVRENTIO CARVAIALI S. P. D.

[1] Ex literis quas ad me proxime misisti te et recte ualere et libenter in studio literarum uersari didici. Vtrunque mihi fuit pergratum. Nam solet Salmantica adolescentium studia literarum aemulantium ualetudinem tentare, eorum praesertim qui coelo clementiori nostrae regionis ab ineunte aetate 5 sint assueti, siue aquarum id uitium est, siue plagae rigidioris intemperies.

9 te *post* cum *del. S in erratis*

5, 12] Argumentum: Laetatur de Laurentii Caruaialis *(*Caruaiali *C)* bona ualetudine *eumque incitat ad studia literarum alacriter* prosequenda *add. δ*

[2] Quod uero pertinet ad literas, multum te in eis profecisse declarat studendi uoluptas, quae magnum est ingenerati
10 habitus unde manat argumentum. Quippe id sine multa in quoque genere nauata opera non contingit. [3] Perge igitur, totoque animo in hanc curam incumbe, ut, qua ratione coepisti, ad uirtutis doctrinaeque summam peruenias. Huc autem ducentem uiam optime uoluptatibus quae istam aeta-
15 tem solicitare solent praetermittendis et liberalium doctrinarum assidua meditatione munies. [4] Quod ut diligenter facias, te domestica exempla maiorumque tuorum spectata uirtus adhortari debet, qui, quam partem uirtutis sibi colendam statuerunt, in ea cum egregia sua laude plurimum elabora-
20 runt. [5] Nam uiros generosos aliud decet belli tempore, cum ciues ad arma ratio reipublicae uocat, aliud populo longam pacem agitante. Et patriae diuersis belli pacisque artibus uel manu uel consilio rem gerentem consulere licet, et utrunque pulcherrimum habetur.
25 [6] Vale.

5, 13 (LXXVIII)

IO. GENESIVS SEPVLVEDA VASCOSANO, LIBRARIO PARISIENSI, S. P. D.

[1] Opus Aristotelis 'De republica', Vascosane, quod ipse e Graeco in Latinum sermonem uertendum ac scholiis enarrandum curaui, a te potissimum, uiro docto et diligente, excusum fuisse mihi fuit pergratum. Nam et characteres mihi
5 probantur nec tuam uigilantiam magnopere desiderarem,

5, 13] Argumentum: Vascosano librario Parisiensi scribit sibi gratum fuisse Aristotelis Politica a se conuersa ab ipso esse edita cupitque ut propter errata quae propediem missurus est recudat accuratius *add. CM*

nisi inter initia nonnihil dormitasses. Itaque menda quae non pauca librum percurrendo uidere contigit adnotaui; nec dubito quin me aliqua praeterierint. [2] Ex literis amicorum intellexi opus in Gallia, Italia et Germania Belgioque exceptum fuisse non sine doctorum approbatione et, ut scribunt, applausu, et tibi esse in animo rursus propediem excudere. [3] Quod si ita est, tuum erit ut me certiorem facias, ut tibi errata de quibus dixi descripta mittam; quae nisi fuerint emendata et noua, ut fieri solet, accesserint, rationibus tuis et opinioni nonnihil decedat, necesse est. Vt igitur res procedat, multum te iuuabit diligentia mihi in emendatione libri adhibita, et quae fortassis maior adhibebitur.

[4] Vale. Valdolito, Calendis Augusti, anno 1549.

5, 14 (LXXIX)

IO. GENESIVS SEPVLVEDA VASCOSANO, LIBRARIO PARISIENSI, S. D.

[1] Chartam recognitionis meorum opusculorum, quam Gaspari Trechsello proficiscenti ad te dederam, sed auctiorem, mitto; quam ut sic imprimendam mandes peruelim, ea forma et characteribus qui mea opuscula, ut a Colinaeo anno Christi 1541 excusa sunt, imitentur. [2] Quod ut primo quoque tempore facias, te etiam atque etiam rogo, etiam si Trechsellus alteram impresserit. Res est paucarum horarum et minimae impensae, et hanc ipsam faciet orator Caesareus, patronus meus. Ego tamen pro re exigua tibi magnam

3 ut me certiorem facias *om. T* || **4** anno *om. T*

5, 14] Argumentum: Recognitionem suorum opusculorum mittit Vascosano, quam ab eodem separatim edi cupit (⟨cu⟩pit *supplendum est in C) add. CM* || *Inscriptio:* S. D. *SC* : S. P. D. *MT* || **2** alteram *SCM* : aliam *T* || faciet *SCM* : facit *T*

10 habebo gratiam. [3] Centum exempla mihi satis erunt, quae tradi uolo haeredibus Colinaei, ut singula totidem meorum opusculorum codicibus addantur, praeter sex aut septem, quae ad nos per transeuntes a Caesare tabellarios mitti uolo; quam curam idem orator, ut beneficium absoluat, susci-
15 piet. Hoc cum effeceris, erit diligentiae tuae ut Trechsellum, ne forte laborem inanem capiat, certiorem facias.

[4] Vale. Ex Valdolito, Nonis Iulii, anno Christi 1550.

5, 15 (LXXX)

IO. GENESIVS SEPVLVEDA ANTONIO CORDVBAE S. P. D.

[1] Gratulor tibi, Antoni Corduba, qui adolescens ista fortuna, isto familiae splendore, tot undique illecebris auocantibus, sic in studia literarum incumbis ut haec caeteris omnibus iucunditatibus anteferre uidearis; quod cum antea
5 tuorum familiarium consentiente uoce ad nos perferretur, proxime tamen ex tuis literis magno documento libentissime cognoui. De rebus enim eiusmodi per eas me consulis ac edoceri poscis quibus nemo nisi philosophiae et optimarum doctrinarum perstudiosus solicitari solet. [2] Quaeris enim
10 qua ratione inductus Cicero ciuilem, hoc est, eorum qui in ciuitatum reipublicaeque administratione uersantur, contemplantium uitae, quae caeterorum fere sapientium iudicio potior et praestantior habetur, praeferendam esse in opere 'De officiis', ut persuadeat, contendit. Nam de ueritate, ut
15 uideo, non ambigis, et quidem magna ratione; quod enim

3 quae *δ* : que *S* || **4** anno Christi *om.* *T*

5, 15] Argumentum: Laudat Antonium Cordubam quod in ista aetate relictis uoluptatum illecebris literis animum adplicet eique hanc quaestionem determinat: utrum ars theorica praestet practicae *add.* *δ*

Christi uerbis in Maria et Martha diiudicatum est, de hoc nefas fuerit Christianum hominem dubitare. [3] Quamobrem, hac quaestione, quae, si quis in utranque partem disputare uellet, epistolae modum excederet, omissa, quae mihi, ut quaestioni tuae responderem, in mentem uenerunt, paucis 20 explicabo.

[4] Cum duae uiae ad colendam uirtutem pateant, altera qua qui rempublicam administrant et rebus gerendis sunt occupati, altera qua philosophi et qui se rerum contemplationi dedunt ingrediuntur, in utrauis satis esse praesidii ad 25 bene beateque uiuendum Peripateticorum dogma est, a quo nostri, id est, qui Christiane philosophantur, parum aut nihil abhorrent. [5] Nisi quod nostri felicitatem in hac mortali uita, quam peregrinationem potius et exilium uocant, in spe duntaxat agnoscunt; Peripatetici rebus etiam felices esse tradunt 30 qui alterutro genere uirtutis, modo non impeditae, fungantur; uirtutis enim usum nunc egestate, nunc aduersa ualetudine impediri docent. [6] Caeterum potiorem facilioremque esse otiosorum et contemplantium uitam quam eorum qui negotiis et rebus gerendis implicantur, cum Peripateticis no- 35 bis conuenit magno consensu; qua tamen in parte magni uiri, quorum, ut scribis, Marcus Tullius fuit, non defuerunt qui ab utrisque dissentientes eorum qui in republica militiae aut togae administranda uersantur uitam potiorem beatioremque putarent quam qui aetatem in doctrinis rerumque 40 contemplatione degunt.

[7] Dissentiendi causa duplex mihi esse uidetur: altera quod, qua quisque in re uel excellit uel excellendi facultatem habet, hanc caeteris praestare et potiorem haberi, ut

5, 15, 6 ARIST. EN 1177[b]19-28: ἡ δὲ τοῦ νοῦ ἐνέργεια σπουδῇ τε διαφέρειν δοκεῖ θεωρητικὴ οὖσα, καὶ παρ᾽ αὐτὴν οὐδενὸς ἐφίεσθαι τέλους, καὶ ἔχειν τὴν ἡδονὴν οἰκείαν (...), καὶ τὸ αὔταρκες δὴ καὶ σχολαστικὸν καὶ ἄτρυτον ὡς ἀνθρώπῳ, καὶ ὅσα ἄλλα τῷ μακαρίῳ ἀπονέμεται, τὰ κατὰ ταύτην τὴν ἐνέργειαν φαίνεται ὄντα· (...) ὁ δὲ τοιοῦτος ἂν εἴη βίος κρείττων ἢ κατ᾽ ἄνθρωπον· οὐ γὰρ ᾗ ἄνθρωπός ἐστιν οὕτω βιώσεται, ἀλλ᾽ ᾗ θεῖόν τι ἐν αὐτῷ ὑπάρχει

45 cupit, sic interdum sibi persuadet. Ita fit ut tum oratores, qui uel in senatu uel in foro et concionibus quasi dominantur, tum uiri strenui qui in rebus domi forisque gerendis cum laude uersantur, caeteros prae se quasi desides, ignauos et nihil agentes contemnant. [8] Altera causa est 50 quod in hac disputatione quidam rationibus speciosis magis quam ueris, hoc est, paralogismis abstrahuntur; [9] qualis illa ratio est qua Cicero utitur in libro 'De officiis' primo: 'Quis', inquit, 'tam cupidus est in perspicienda cognoscendaque rerum natura ut, si ei tractanti contemplantique res cog- 55 nitione dignissimas subito sit allatum periculum discrimenque patriae cui subuenire opitularique possit, non illa omnia relinquat atque abiiciat, etiam si dinumerare se stellas aut metiri mundi magnitudinem posse arbitraretur, atque hoc idem in parentis, in amici re aut periculo fecerit?' [10] Fallitur 60 igitur paralogismo uir alioquin doctissimus; non enim si qua res alicui aut aliquo tempore magis expetenda siue deligenda est, protinus eadem potior et melior habetur. [11] Quod exemplo commodissimo 'Topicorum' libro tertio docet Aristoteles: 'Philosophiae', inquit, 'quam rei familiari operam 65 dare melius et praestantius habetur; si quis tamen rebus necessariis indigeat, huic cura potius rei familiari adhibenda est quam philosophiae uacandum.' [12] Sic igitur in Ciceronis

9 Cic. off. 1, 154: Quis enim est tam cupidus in perspicienda cognoscendaque rerum natura ut, si ei tractanti contemplantique res cognitione dignissimas subito sit adlatum periculum discrimenque patriae cui subvenire opitularique possit, non illa omnia relinquat atque abiciat, etiamsi dinumerare se stellas aut metiri mundi magnitudinem posse arbitretur? Atque hoc idem in parentis, in amici re aut periculo fecerit || **11** Arist. Top. 118ᵃ10-15: τὸ γοῦν φιλοσοφεῖν βέλτιον τοῦ χρηματίζεσθαι, ἀλλ' οὐχ αἱρετώτερον τῷ ἐνδεεῖ τῶν ἀναγκαίων. τὸ δ' ἐκ περιουσίας ἐστὶν ὅταν ὑπαρχόντων τῶν ἀναγκαίων ἄλλα τινὰ προσκατασκευάζηταί τις τῶν καλῶν. σχεδὸν δὲ ἴσως αἱρετώτερόν ἐστι τὸ ἀναγκαῖον, βέλτιον δὲ τὸ ἐκ περιουσίας.

7 fit *Sδ* : sit *f* || **10** deligenda *SCf* : diligenda *M*

exemplo, optimarum coelestiumque rerum contemplatio omni reipublicae administratione melior et praestantior est, tamen in ciuitatis, parentis aut amicorum periculo omittenda 70 contemplatio est, et reipublicae aut amicis uel cum indignitate seruiendum, non quod haec meliora sint, sed quia magis necessaria.

[13] Quo mihi pertinere euangelicum illud uideri solet, 'Vnum est necessarium: Maria optimam partem elegit.' Nam 75 audire uerba Christi et contemplationi uacare optima uitae pars erat longeque melior quam mensam et res accipiendis hospitibus necessarias parare; at nisi Martha eam curam, qua non sine laude fungebatur, suscepisset, contra officium forsitan erat Mariam munus necessarium contemplationi 80 tantisper non anteferre. [14] Item rei diuinae ac sacrificiis interesse res optima est multoque melior quam texere uel nere; at si qua materfamilias, quae non aliunde possit quam ex huiusmodi artificio liberos alere, hoc omisso, sacrificiorum causa mane et uesperi diebus etiam profestis, in su- 85 orum fame et nuditate, et grandiore fortasse filia per occasionem matris absentis male cogitante, templa per speciem pietatis frequentet, quis prudens consilium eius laudet, quae, ut munere quod sine peccato praeteriri potest fungatur, officium necessarium negligit contra legem diuinam et 90 naturalem, reclamante ipso Deo ('Obedientiam uolo, non sacrificium') et Paulo ('Qui non habet curam suorum, et

13 Vvlg. Luc. 10, 42: porro unum est necessarium / Maria optimam partem elegit quae non auferetur ab ea || **14** Vvlg. I reg. 15, 22: et ait Samuhel / mumquid vult Dominus holocausta aut victimas / et non potius ut oboediatur voci Domini / melior est enim oboedientia quam victimae; Vvlg. eccles. 4, 17: custodi pedem tuum ingrediens domum Dei / multo enim melior est oboedientia quam stultorum victimae qui nesciunt quid faciant mali || **14** Vvlg. I Tim. 5, 8: si quis autem suorum et maxime domesticorum curam non habet / fidem negavit / et est infideli deterior.

14 quis *Sδ* : qui *f*

maxime domesticorum, fidem negauit et est infideli deterior'). [15] Simpliciter igitur auctore philosopho, ut res quaeque
95 optima est, sic maxime deligenda; alicui tamen uel aliquo tempore ut necessaria meliori praeferatur, ordo naturalis, id est, lex aeterna postulat, quam uoluntatem esse Dei Augustinus interpretatur.

[16] Sed redeo ad Ciceronem, qui alia quoque ratione, dum
100 laudem et popularem gloriam cupidius sequitur, in errorem lapsus esse uideri potest. Nam ut philosophi et his uita similes uiri moderati gloriam et res humanas magno animo contemnunt paruoque sunt et parabili contenti, sic fere, qui naturae adiumentis instructi se rebus gerendis dedunt,
105 utrunque maxime consectantur. [17] 'Quanquam enim melior et', ut Cicero ipse ait, 'facilior et tutior minusque aliis grauis aut molesta uita est otiosorum, tamen fructuosior hominum generi et ad claritatem amplitudinemque aptior eorum qui se ad rempublicam et magnas res gerendas accommoda-
110 runt.'

[18] Caeterum in magnarum rerum et facultatum dignitate et natiua perfectione aestimanda utilitatem nihil momenti addere doctrinarum et artium inter ipsas comparatio magnopere declarat, quarum, ut quaeque maxime seipsa con-
115 tenta est et sponte sua ipsiusque cognitionis duntaxat gratia, non propter aliud aduentitium expetitur, hoc maioris dignitatis ac potior habetur. [19] Quo argumento philosophus pri-

15 Arist. EN 1175^{a}12-13: ἡ δὲ ζωὴ ἐνέργειά τις ἐστί, καὶ ἕκαστος περὶ ταῦτα καὶ τούτοις ἐνεργεῖ ἃ καὶ μάλιστ' ἀγαπᾷ || **15** Avg. c. Faust. 22, 27; 30 (CSEL XXV,1 621, 624): lex uero aeterna est ratio diuina uel uoluntas dei ordinem naturalem conseruari iubens, perturbari uetans; Avg. civ. 19, 15 (CCSL XLVIII 682): Verum et poenalis seruitus ea lege ordinatur, quae naturalem ordinem conseruari iubet, perturbari uetat || **17** Cic. off. 1, 70: In quo neutrorum omnino contemnenda sententia est, sed et facilior et tutior et minus aliis gravis aut molesta vita est otiosorum, fructuosior autem hominum generi et ad claritatem amplitudinemque aptior eorum qui se ad rempublicam et ad magnas res gerendas accomodaverunt || **18** Arist. EN 1177^{b}1-2: δόξαι τ' ἂν αὐτὴ μόνη δι' αὑτὴν ἀγαπᾶσθαι· οὐδὲν γὰρ ἀπ' αὐτῆς γίνεται παρὰ τὸ θεωρῆσαι

mae philosophiae, quam eandem theologiam uocat, principatum in doctrinis tribuere non dubitauit, quia et de rebus optimis et diuinis est, et Dei scientiam aemulatur. [20] Quae omnia ut contemplationis propria sunt, sic uitae actiuae eiusque rationibus aliena; quanquam neminem esse idem philosophus docet qui perpetuam uitam in contemplatione ducat; saepe nanque homines tum suis, tum patriae uel cognatorum et amicorum temporibus atque rationibus a contemplatione, in qua maxime adquiescunt, ad officia necessaria et res uel publice uel priuatim gerendas auocari; itaque solius Dei esse nullis in contemplatione negotiis externis, nullis curis aut molestiis interpellari. 120 125

[21] Vale. Corduba, postridie Nonas Maii, 1552. 130

5, 16 (LXXXI)

IO. GENESIVS SEPVLVEDA GASPARI VILLALPANDO S. P. D.

[1] Improbari tibi eorum persuasionem, si qui putant Aristotelem a Pythagorica illa παλιγγενεσίᾳ non abhorruisse,

19 ARIST. Metaph. 1026^{a}18-23: ὥστε τρεῖς ἂν εἶεν φιλοσοφίαι θεωρητικαί, μαθηματική, φυσική, θεολογική· οὐ γὰρ ἄδηλον ὅτι εἴ που τὸ θεῖον ὑπάρχει, ἐν τῇ τοιαύτῃ φύσει ὑπάρχει, καὶ τὴν τιμιωτάτην δεῖ περὶ τὸ τιμιώτατον γένος εἶναι. αἱ μὲν οὖν θεωρητικαὶ τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν αἱρετώτεραι, αὕτη δὲ τῶν θεωρητικῶν || **20** ARIST. EN 1178^{b}33-34: Δεήσει δὲ καὶ τῆς ἐκτὸς εὐημερίας ἀνθρώπῳ ὄντι· οὐ γὰρ αὐτάρκης ἡ φύσις πρὸς τὸ θεωρεῖν.

19 et de rebus *SCf* : de rebus *M*
5, 16] Argumentum: Gaspari Villalpando rationibus ostendit sibi non probari eorum opinionem qui putant Aristotelem a Pythagorica παλιγγενεσίᾳ non abhorruisse nonnullorumque sententias adfert de animae creatione et aeternitate manetque in suo de libris exotericis iudicio *add. δ* || *Inscriptio:* Villalpando *ω* : Villalpandeo *G* || *post* Villalpando *add.* Ingenuarum artium et Philosophiae magistro doctissimo *G* || **1** παλιγγενεσίᾳ *om. f in lac.*

nihil miror, cum idem Aristoteles in libro 'De anima' primo hanc Pythagoricorum non opinionem uocet, sed fabulam.
5 [2] Caeterum mea, de qua te Sebastiani Leonis mei familiaris literis intellexisse scribis, non persuasio est, sed suspicio; quanquam ne suspicari quidem mihi unquam in mentem uenit placuisse philosopho humanas animas in aliorum animalium corpora migrare; hoc est enim quod ille plane fabulo-
10 sum esse certissima ratione confirmat, a quacunque anima quoduis corpus sine discrimine formari posse et animari, cum propriam quodque animal speciem et formam habere cernatur. [3] Alia ratio est si hominis defuncti anima in alterius nascentis hominis corpus migrare ipsumque animare ex-
15 istimetur. Quod licet sit, ut est, commentitium, non tamen Aristotelica illa ratione redarguitur. Magni enim refert duo corpora, alterum elephanti, exempli gratia, alterum hominis, quorum habitus et constitutio plurimum differunt, eadem anima deinceps informari, an in duo corpora humana ean-
20 dem animam rationis compotem diuersis temporibus recipi dicas. [4] Quorum utrunque quia non modo Pythagorae, sed etiam Platoni placuisse constat, suspicari mihi in mentem uenit Aristotelem magistri sententiam, una parte reiecta, in

5, 16, 1 Arist. de An. 407^b21-23: ὥσπερ ἐνδεχόμενον κατὰ τοὺς Πυθαγορικοὺς μύθους τὴν τυχοῦσαν ψυχὴν εἰς τὸ τυχὸν ἐνδύεσθαι σῶμα || **2** Arist. de An. 407^b23-24: δοκεῖ γὰρ ἕκαστον ἴδιον ἔχειν εἶδος καὶ μορφήν || **4** Pl. Phd. 70c4-8: Σκεψώμεθα δὲ αὐτὸ τῇδέ πῃ, εἴτ' ἄρα ἐν Ἅιδου εἰσὶν αἱ ψυχαὶ τελευτησάντων τῶν ἀνθρώπων εἴτε καὶ οὔ. παλαιὸς μὲν οὖν ἔστι τις λόγος οὗ μεμνήμεθα, ὡς εἰσὶν ἐνθένδε ἀφικόμεναι ἐκεῖ, καὶ πάλιν γε δεῦρο ἀφικνοῦνται καὶ γίγνονται ἐκ τῶν τεθνεώτων; Pl. Phd. 72d6-10: Ἔστιν γὰρ (...) παντὸς μᾶλλον οὕτω, καὶ ἡμεῖς αὐτὰ ταῦτα οὐκ ἐξαπατώμενοι ὁμολογοῦμεν, ἀλλ' ἔστι τῷ ὄντι καὶ τὸ ἀναβιώσκεσθαι καὶ ἐκ τῶν τεθνεώτων τοὺς ζῶντας γίγνεσθαι καὶ τὰς τῶν τεθνεώτων ψυχὰς εἶναι.

3 sit *om.* *f* || eandem *SGδ* : eadem *f*

altera secutum fuisse, ut hac ratione in aeternitate mundi, quam ipse asserit, animarum rationis compotum infinitum numerum, cum morte non deleantur, effugeret; animas enim humanas immortales esse Aristotelis etiam sententia certum habeo; quod ipse erudito 'Commentario', quod nuper libenter perlegi, magno ingenio et egregia doctrinae Aristotelicae cognitione collegisse mihi uisus es. [5] Hanc enim animarum migrationis plagam accipere leuius puto quam illam alteram de unitate cunctorum hominum intellectus, quam Themistium, Alexandrum Aphrodisiensem nostrumque Auerroim conuenienter, ut ipsi sibi uidebantur, Aristotelis sententiae probasse uidemus. [6] Quod eis accidit, dum explicare aliter non possent, quomodo non pugnet cum reliqua Aristotelis doctrina animam rationis compotem, quam intellectum agentem ipse nominat, suam cuiusque hominis haberi, et eandem incorruptibilem esse et immortalem; [7] quod idem saepe in libris 'De anima' testatur, sed apertissime libro primo (text. 65), ubi intellectum agentem substantiam quandam esse nec interire testatur, et in tertio

4 Arist. Cael. $283^{b}26$-31: Ὅτι μὲν οὖν οὔτε γέγονεν ὁ πᾶς οὐρανὸς οὔτ' ἐνδέχεται φθαρῆναι, καθάπερ τινές φασιν αὐτόν, ἀλλ' ἔστιν εἷς καὶ ἀΐδιος, ἀρχὴν μὲν καὶ τελευτὴν οὐκ ἔχων τοῦ παντὸς αἰῶνος, ἔχων δὲ καὶ περιέχων ἐν αὑτῷ τὸν ἄπειρον χρόνον, ἔκ τε τῶν εἰρημένων ἔξεστι λαμβάνειν τὴν πίστιν, καὶ διὰ τῆς δόξης τῆς παρὰ τῶν ἄλλως λεγόντων καὶ γεννώντων αὐτόν; Arist. Metaph. $1072^{a}23$: ὥστ' ἀΐδιος ἂν εἴη ὁ πρῶτος οὐρανός || **5** Them. in de An. 6, 190-192 (CAG VI,3 103,20-104,14); Alex. Aphr. de An. 139v31-44 (SA II 90,10-91,6); Averr. in de An. 3, 20 (CCAA VI,1 443-454) || **7** Arist. de An. $408^{b}18$-19: ὁ δὲ νοῦς ἔοικεν ἐγγίνεσθαι οὐσία τις οὖσα, καὶ οὐ φθείρεσθαι.

4 ipse *SCf* : tu ipse *GM* || **5** Auerroim *S* : Auerroem *Gδf*

(text. 20), eundem separatum, immortalem et sempiternum esse; idque praefatus hoc quod mihi suspicionem mouet ad-
45 iecit: 'Sed non meminimus', inquit, 'quoniam hic intellectus perpessionis est immunis; passiuus autem, sine quo nihil intelligit, mortalis est.' [8] Hoc enim dicere uideri potest intellectum qui nunc per migrationem est, exempli gratia, Iulius, et prius fuerat Alexander, non meminisse eorum quae ab
50 Alexandro uisa auditaue fuerunt, propterea quod intellectus passiuus, id est, phantasia seu facultas imaginandi, sine qua nec intelligere datur nec meminisse, cum corpore extinguitur, et impressa per sensum phantasmata, id est, rerum imagines, quarum contemplatio intelligere est et meminisse, si-
55 mul delentur et alia imaginandi facultas nascenti homini ingeneratur.

[9] Atque haec quidem de Aristotelis opinione, qui mundum aeternum et species rerum mundo coaeuas esse putauit; non enim de ueritate quaerimus, quae nobis, id est,
60 Christianis, oracula diuina patefecerunt: mundum a Deo creatum esse, animas rationis compotes aliquando non fuisse, nec tamen interituras; quanquam de ipsarum initio inter pios etiam et catholicos controuersia fuit nec defuerunt qui eas initio rerum cum angelis simul creatas a Deo fuisse ex-
65 istimarent et in prima corporum generatione in suum quanque semel scilicet e coelo demitti. [10] Quibus de rebus si legere libuerit, Augustinus in epistola quae est ad Marcellinum (epist. 7), Gregorius, 'Epistolarum' libro septimo (epist. 53), et Hieronymus, 'Contra Rufinum' (lib. II) pluri-

7 ARIST. de An. 430^{a}22-23: χωρισθεὶς δ' ἐστὶ μόνον τοῦθ' ὅπερ ἐστί, καὶ τοῦτο μόνον ἀθάνατον καὶ ἀΐδιον || **7** ARIST. de An. 430^{a}23-25: οὐ μνημονεύομεν δέ, ὅτι τοῦτο μὲν ἀπαθές, ὁ δὲ παθητικὸς νοῦς φθαρτός· καὶ ἄνευ τούτου οὐθὲν νοεῖ || **10** AVG. epist. 143, 7-11 (CSEL XLIV 257-261); GREG.-M. epist. 9, 148 (CCSL CXLA 698-704); HIER. adv. Rufin. 2, 4-5; 8-12; passim (CCSL LXXIX 36-37; 40-47; passim).

9 suum *Gδf* : suam *S*

bus uerbis disseruerunt, nec eorum iudicio haec opinio damnata est. Caeterum posteriorum theologorum consensus est (Sentent. II, distinct. 17) animas in sui quanque corporis generatione creari et ipsum informare. 70

[11] De libris exotericis quid sentirem, in scholiis a me in opus Aristotelis 'De republica' editis, ut nosti, testatus sum, 75 non ignarus magnos uiros, tum Graecos, tum etiam Latinos, aliter prodidisse. Sed certam rationem, quam secutus mihi fuisse uideor, omnibus omnium coniecturis et opinionibus potiorem habui, et semper habebo, auctore Augustino ('De ciuitate Dei', lib. I, cap. 23), donec me certior alia, si qua 80 erit, in diuersum reuocauerit. [12] Nec meum animum offen-

10 THOM.-AQ. II Sent. 17, 1, 1 (EP VI 530): Deus autem est supra omnem natura; unde non oportet ut de corporalibus elementis animam faciat; sed de nihilo eam creat immensitate potestatis suae; unde figurative dicitur flare, quasi flatum faceret; THOM.-AQ. II Sent. 17, 1, 2 (EP VI 531): et tamen etiam post separationem corporis remanent individuatae et distinctae; THOM.-AQ. II Sent. 17, 2, 2 (EP VI 537): oportet quod non incipiat esse nisi in corpore; sed tamen in corpore acquiritur sibi esse absolutum, non depressum vel obligatum ad corpus: et ideo etiam post destructionem corporis manet secundum suum esse individuata et distincta ab alia anima || **11** SEPVL. schol. in Pol. 3, 4 (Parisiis 1548): Cuius erroris occasio, ut arbitror, ex Alexandri et Aristotelis epistolis nata est, in quibus fit acroamaticorum librorum mentio, quos Aristoteles esse difficillimae intelligentiae testatur. A quo cum quidam uiderent quosdam libros exotericos nominari, hoc alterum genus librorum esse populariter scriptorum et leuioris operae putauerunt non animaduertentes exotericos ab eodem eos interdum appellari qui sunt omnium difficillimi ut libros De anima (...), et libros De prima philosophia (...); et in hoc opere De republica exotericos vocat, ut dixi, eosdem libros De moribus ad Nicomachum || **11** AVG. civ. 1, 24 (CCSL XLVII 25): Nolunt autem isti, contra quos agimus, ut sanctum uirum Iob, qui tam horrenda mala in sua carne perpeti maluit quam inlata sibi morte omnibus carere cruciatibus, uel alios sanctos ex litteris nostris summa auctoritate celsissimis fideque dignissimis, qui captiuitatem dominationemque hostium ferre quam sibi necem inferre maluerunt, Catoni praeferamus.

det, si quis meam opinionem non ambitiose et leuiter, sed ueritatis gratia grauibus et doctis rationibus refellere curabit. Ego uero, cuiuscunque ingenio et industria fuero errore, 85 si errorem esse conuicerit, liberatus, huic ingentem habebo gratiam.

[13] Antonio Cordubae nostro meis uerbis plurimam salutem renuntiabis.

[14] Vale. Corduba, nono Calendas Aprilis, 1552.

13 renuntiabis *SGfM* : renunciabis *C*

IO. GENESII SEPVLVEDAE CORDVBENSIS EPISTOLARVM LIBER SEXTVS

6, 1 (LXXXII)

IO. GENESIVS SEPVLVEDA ALFONSO STVNICAE, GIBRALEONIS MARCHIONI ET BELLALCAZARIS COMITI, S. P. D.

[1] Ex literis quas ad me proxime tuus Franciscus Metina misit solicitari te cognoui quaestione quadam de paruis quidem rebus, publica tamen et magna utique si ad theologorum controuersiam spectes, a quibus nondum est satis diiudicata: num columbas educare, quae non condititiis cibariis 5 alantur, sed agrestibus seminibus sese ipsae pascant, sit contra iustitiam, sic ut domini damnum praestare debeant, si quod ab illis fuerit alienis segetibus datum. [2] Quoniam igitur rem non ingratam me tibi facturum scripsit si quid mei iudicii esset paucis explicarem, obsequar uoluntati tuae nec 10 te longiore oratione tenebo.

[3] Damna non solum quae per se quisque, sed etiam quae per animalia sua dederit, sarciri oportere ius naturale est lege pontificia explicatum (cap. 'Si culpa', 'De iniuriis et damno dato'). Sed haec lex cum iusta sit et a iure diuino 15

6, 1, 3 GREG. IX, decret. 5, 36, 9 (CICan. II 880): Si culpa tua datum est damnum vel iniuria irrogata, seu aliis irrogantibus opem forte tulisti, aut haec imperitia tua sive negligentia evenerunt: iure super his satisfacere te oportet, nec ignorantia te excusat, si scire debuisti, ex facto tuo iniuriam verisimiliter posse contingere vel iacturam. Quodsi animalia tua nocuisse proponas, nihilominus ad satisfactionem teneris, nisi ea dando passis damnum velis liberare

6, 1] Argumentum: Alfonso *(*Alphonso *C)* Stunicae marchioni explicat suam opinionem de ista quaestione: utrum columbas educare, quae non condititiis cibariis alantur, sed agrestibus seminibus sese ipsae pascant, sit contra iustitiam *add. δ*

ac, ut dixi, naturali ducta, saepe tamen aequitate quadam item naturali temperatur, si damnum exiguum sit et publicam utilitatem attingat. [4] Ab agro alieno pascuo consito uel frumentario pecora sua continere ius est, et hanc curam qui
20 negligit aliena inuadit. At iusta lege cautum est, et moribus inualuit, ut post conditam messem alienum agrum depascere liceat impune. [5] Quid ita? nempe quia damnum priuatum est paruum et pertinet ad bonum publicum, quo minore impendio alantur pecora ad uictum et uestitum reipublicae ne-
25 cessaria, ac proinde minore pretio uendantur. [6] Item fera animalia, ut lepores et cuniculi, priuatis possessionibus multo etiam magis quam columbae nocere solent; at hoc priuatorum damnum principes quique reipublicae cum summa potestate praesunt, sine ulla culpa cum prohibere possint,
30 tamen propter publicam utilitatem negligunt. [7] Nec solum huiusmodi paruarum ferarum saluti, ne penitus absumantur, capi eas procreandi ac niuium tempore uetantes consulunt, sed etiam ceruos et capreas toxico uenatorio interfici prohibent, ne huiusmodi animalia, quae natura in publicam homi-
35 num utilitatem cibi et aliorum usuum gratia procreauit, magnopere minuantur. Nec tamen damna ab eis priuatis hominibus data ex publico sarciuntur.

[8] Quae ratio eodem modo conuenit in columbas quae agrestibus seminibus magna ex parte pascuntur. Harum
40 enim uiuaria, quae columbaria nominantur, idcirco publico more permittuntur, poena etiam insidiantibus constituta, quia paruum nocumentum est et bonum publicum attingit. [9] Itaque principis, qui totius populi ac reipublicae personam gerit, uoluntas per morem et legem non scriptam parua

te ipsum; quod tamen ad liberationem non proficit, si fera animalia, vel quae consueverunt nocere, fuissent, et quam debueras non curasti diligentiam adhibere.

6 prohibere *Sδ* : prohiuere *f* || **8** uiuaria *Sδ* : uibaria *f* || nocumentum *S* : damnum *δf*

damna a columbis data dominis condonare uidetur, ut poena damni dati non teneantur, non magis quam domini pecorum alienum agrum post messes conditas depascentium. Neutrum enim fit inuitis agrorum dominis, qui in principis uoluntate, in quem populus suam potestatem transtulit, consensisse intelliguntur, ac proinde datum damnum condonare uidentur. [10] Hae autem leges et mores legem illam diuinam et rationem eius imitantur quae 'messem ad solum usque secari et remanentes spicas colligi uetabat' (Leuit. 23), ut ex sua quisque segete aliquid ad publicos pauperum, quae maxima populi pars est, usus relinqueret. Hoc enim sine agricolarum damno non fiebat; sed quia id erat exiguum et ad multorum usum pertinebat, ferre agricolae iidem lege a Deo lata iubebantur, qui nullam unquam ad suam, sed omnes leges ad publicam hominum utilitatem ferre consueuit. [11] Illud quoque quod est in sacris 'Prouerbiis', 'Per me reges regnant et legum conditores iusta decernunt', declarat iusta principum decreta, siue tacita ea sint, ut mores populi silentio principis firmati, siue scripta, auctoritatem a lege aeterna ipsoque Deo sortiri. [12] Iustum autem intelligitur quod ad bonum publicum refertur, auctore philosopho (lib. III 'De republica') et Thoma (primi libri parte prima,

10 VVLG. lev. 23, 22: postquam autem messueritis segetem terrae vestrae / non secabitis eam usque ad solum / nec remanentes spicas colligetis / sed pauperibus et peregrinis dimittetis eas || **11** VVLG. prov. 8, 15: per me reges regnant et legum conditores iusta decernunt || **12** ARIST. Pol. 1282^b16-18: ἔστι δὲ πολιτικὸν ἀγαθὸν τὸ δίκαιον, τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ κοινῇ συμφέρον || **12** THOM.-AQ. Summ. Theol. 1^a, 96, 4 (EL V 429-430): Tunc vero dominatur aliquis alteri ut libero, quando dirigit ipsum ad proprium bonum eius qui dirigitur, vel ad bonum commune. (...) unde homines in statu innocentiae socialiter vixissent. Socialis autem vita multorum esse non posset, nisi aliquis praesideret, qui ad bonum commune intenderet: multi enim per se intendunt ad multa, unus vero ad unum. Et ideo Philosophus dicit in principio Politic., quod quandocumque multa ordinantur ad unum, semper invenitur unum ut principale et dirigens.

quaest. XCVI, art. 4.); quo in loco de uniuerso genere iacturae quam populares legibus aut moribus propter bonum publicum subire coguntur prudentissime disserit.

70 [13] Alia ratio est si quis cuiuscunque generis animalia non ad usum qui ad multos peruenire possit, sed animi sui causa gratiaque uoluptatis alat; ab his enim illata damna dubium non est quin tum diuino, tum etiam humano iure sint sarcienda.

75 [14] Vale.

6, 2 (LXXXIII)

IO. GENESIVS SEPVLVEDA GONSALO PERESIO S. P. D.

[1] Gratissima mihi fuit epistola quam ad me proxime misisti, non solum propter opinionem quam de meis studiis tua consuetudine praefers, qui libenter de his soles, dum scilicet tuae in me mutuae beneuolentiae indulges, cum egregia
5 mea laude praedicare, sed etiam quia simul ex eisdem literis intellexi te in tuis maximis occupationibus assiduaque opera quam principibus nostris in secretioribus epistolis impendis philosophiae et mathematum studiis, si quid temporis a negotiis uacuum contingit, tribuere, ut non modo utriusque lin-
10 guae notitia, sed etiam doctrinarum cognitione ualeas. [2] Itaque astrologicis et libris et instrumentis comparatis, libenter in erudito mathematicorum puluere uersaris, ut indicat illud quod scribis, solicitari te quaestione quadam ad solis magni-

14 M.D.LII. *post* Vale *add.* *M*

6, 2] Argumentum: Gonsalo Peresio matheseos studioso explicat locum Plinii libri secundi capite undecimo: 'Immensum esse' & c. quare per solem umbrae parallelae iaciantur et quomodo sol per aequinoctium omnibus in meridiana plaga habitantibus umbras absumat *add.* *δ*

tudinem et umbrarum rationem pertinente, quae nuper a nobis disputari coepta est, nec tamen satis diiudicata, quamque tibi a me uelis per rescriptam epistolam explicari. [3] Nata est autem quaestio ex uerbis illis quae Plinius libro secundo, capite undecimo, 'Naturalis historiae' de solis magnitudine memorans scripta reliquit: 'Immensum', inquit, 'esse constat, quia arborum in liminibus porrectarum in quotlibet passuum millia umbras paribus iaciat interuallis, et quia per aequinoctium omnibus in meridiana plaga habitantibus simul fiat a uertice.' [4] Quaeris enim, et quidem magna ratione, qui fieri possit ut solis terra centum sexaginta octo circiter partibus, auctore Ptolemaeo, maioris immensitas faciat ut arborum in longissimum spatium porrectarum umbrae παράλληλοι ab eo iaciantur, cum luna, quam uinci constat terrae magnitudine, idem efficiat, ut ipse quoque meo monitu notasses. [5] Praeterea si sol aequinoctii die ob eandem uastitatem omnibus habitantibus in meridiana plaga umbras absumit, ut necesse est, si omnibus fiat a uertice, cur, cum sit quam tota terra tot partibus amplior, non idem facit per totum spatium quod simul illustrat? [6] Faciam igitur quod iubes, et quidem libenter eoque expeditius, quod me non imparatum offendis; nam me idem scrupulus, eadem cogita-

6, 2, 3 Plin. nat. 2, 50: inmensum esse, quia arborum in limitibus porrectarum in quotlibet passuum milia umbras paribus iaciat intervallis, tamquam toto spatio medius, et quia per aequinoctium omnibus in meridiana plaga habitantibus simul fiat a vertice || **4** Ptol. Alm. 5, 16: κατὰ ταὐτὰ δ', ἐπεὶ καὶ ὁ μὲν ἀπὸ τοῦ ἑνὸς κύβος τοῦ αὐτοῦ ἐστιν ἑνός, ὁ δ' ἀπὸ τῶν γ̄ καὶ β̄ πέμπτων τῶν αὐτῶν ἔγγιστα λθ̄ δ΄, ὁ δ' ἀπὸ τῶν ιη̄ καὶ δ̄ πέμπτων ὁμοίως ,ςχμδ L΄ ἔγγιστα, συνῆκται [Eucl. XII, 18] ἡμῖν, ὅτι καί, οἵου ἑνός ἐστιν τὸ τῆς σελήνης στερεὸν μέγεθος, τοιούτων ἐστὶν τὸ μὲν τῆς γῆς λθ̄ δ΄, τὸ δὲ τοῦ ἡλίου ,ςχμδ L΄. ἑκατοντακαιεβδομηκονταπλάσιον ἄρα ἔγγιστα τὸ τοῦ ἡλίου τῆς γῆς.

3 liminibus *Sf* : limitibus *δ (cf.* Plin. *nat. 2, 50)* || **4** παράλληλοι *fort. altera manu f*

tio multos dies solicitauerat impuleratque ut rem accuratius intentioreque animo pertractarem.

[7] Arborum in longissimum spatium porrectarum umbras paribus interuallis a sole iaci usque adeo uerum est ut om-
40 nes omnium arborum corporumque umbrae ubique terrarum, quicquid eodem tempore radiis solaribus illustratur, paribus interuallis iaciantur, quod ad medias umbrarum lineas referendum est, quae nusquam concurrent, etiam si in infinitum recta ex utraque parte protendantur. [8] Cuius rei
45 causam non esse in tanta solis uastitate certissimo argumento est quod scribis de luna, qua lucente umbrae eodem modo parallelae iaciuntur. [9] Nec enim sol materias unde umbrae iaciuntur per sui partes illustrat, sed ad singulas etiam minimas umbras iaciendas totus in pyramidem, ut necessa-
50 ria ratione docemur, rotundatur; cuius pyramidis basis est pars solis quasi tympanum diametris aequale. [10] Quod tympanum per singulas pyramides ita uariat ut nullae duae umbrae eodem temporis puncto possint a duabus pyramidibus in plano dirigi paribus interuallis, quippe quarum ea ratio
55 est ut, quo longius ducuntur, eo magis earum cuspides inter se discedant; [11] quae descriptis in plano figuris facile perspicies, duabus scilicet aut pluribus pyramidibus a circulo, qui solem referat, ad materias opacas minus etiam inter se distantes quam diameter circuli pateat ductis. [12] Non igitur ua-
60 stitas solis, sed ipsius terraeque rotunditas facit ut umbrae parallelae iaciantur. Idem enim faceret stella multo etiam quam luna minor infra lunam collocata.

[13] Quae omnia plane deprehendes, si animum a planicie, quam terra oculis praeferens nonnunquam parum intentos
65 in errorem inducit, ad terrae ueram et mathematicis confes-

13 ARIST. Cael. 297^{a}8: σχῆμα δ' ἔχειν σφαιροειδὲς ἀναγκαῖον αὐτήν.

7 concurrent *Sδ* : concurret *f* || **13** planicie *SCf* : planitie *M*

sam rotunditatem reuoces; [14] sic enim omnes umbras inter se paribus interuallis necessario iactari deprehendes, pyramidibus solarium radiorum ad latera rotunditatis, ut materiae collocatae sunt, deductis; [15] eodemque modo exploratum erit quod Aristoteles mathematicique tradunt, omnes lineas 70 rectas rectam meridianam ad angulos rectos ubicunque terrarum secantes ortum aequinoctialem ostendere. [16] Ad quam quaestionem explicandam theoremaque monstrandum, cum frustra uiros doctissimos consuluissem, aptissimum instrumentum commodamque rationem reperisse mihi 75 uisus sum quam paucis explicabo.

[17] Describatur in plana charta linea meridiana, cuius inueniendae commodissimam rationem Vitruuius libro primo 'De architectura' tradit; deinde aliae rectae itidem, quotquot libuerit, transuersae per hanc ad angulos rectos pari- 80 bus interuallis perducantur. Tum faciamus pro sole corpus sphaericum luminosum amplius tota charta ad capita linearum collocari, atque inde pyramides ad media linearum arboribus consita deduci. [18] Hoc enim si fiat in plano, apparebit fieri non posse ut umbrae paribus interuallis iaciantur. 85 Caeterum si charta eadem cylindro circundetur, sic ut terram cum lineis contingentibus solem spectantibus imitetur, umbras parallelas per eas lineas pro ratione pyramidum iaci non poterit dubitari, easdemque omnes in corpus solis aequatorem centro suo possidentis sic spectare ut circuli cuius- 90 dam idem centrum ambientis terrae diametro paris circunferentia terminentur.

[19] Quod uero Plinius idem solem per aequinoctium omnibus in meridiana plaga habitantibus simul a uertice fieri tra-

15 Arist. Mete. 363^{a}25 eqs. || **17** Vitr. 1, 6, 5-7 || **19** Plin. nat. 2, 50: et quia per aequinoctium omnibus in meridiana plaga habitantibus simul fiat a vertice.

19 solem *δ* : sole *Sf*

95 dit, id si ad uiuum reseces, defendi omnino non potest; non dico si meridianam plagam omnem torridam zonam appellet, in qua per aequinoctium meridiani temporis puncto (hoc enim sine controuersia spectatur), cum paululum ab aequinoctiali circulo discesseris, ubique umbrae aliae ad 100 septentrionem, aliae ad austrum, ut libellus 'De sphaera' docet, iaciuntur, sed etiam si mediam regionem duos omnino gradus patentem plagae meridianae uocabulo signet. [20] Non enim ut gnomonis sub ipso aequatore siti sol meridie umbram absumit, sic item alterius uno gradu ab aequi- 105 noctiali remoti, quoniam, si ita esset, eius gradus differentia per solem et astrolabium percipi non posset, cui ratio mathematicorum aduersatur. [21] Cleomedes quidem 'Theoriae' libro secundo ad Syenem sole cancrum obtinente meridiano diei articulo umbras absumi in orbem refert cuius diameter 110 quadringenta stadia, hoc est, passuum quinquaginta millia pateat. Quod si uerum est, meridianam illam plagam de qua Plinius memorat ad easdem angustias reuocari necesse est. [22] Vale.

19 Sacroboscvs de sphaera 3 (Chicago 1949 105): Illis etiam contingit in anno habere quatuor umbras. Cum enim sol sit in alterutro punctorum aequinoctialium, tunc in mane iacitur umbra eorum versus occidentem, in vespere vero econverso. In meridie est illis umbra perpendicularis, cum sol sit supra caput eorum. Cum autem sol est in signis septentrionalibus, tunc iacitur umbra eorum versus austrum. Quando vero est in australibus, tunc iacitur versus septentrionem || **21** Cleom. 2, 1, 140: καὶ τὸ ἐν Συήνῃ δὲ ἄσκια τὰ φωτιζόμενα γίνεσθαι, περὶ Καρκίνον γενομένου τοῦ ἡλίου, περὶ μεσημβρίαν ἀτρεκῆ ἐπὶ τριακοσίους τὴν διάμετρον σταδίους μηνύει σαφῶς διότι μὴ ποδιαῖος ὁ ἥλιος. οὐδὲν δ' ἄν τούτων συνέβαινεν, εἰ ποδιαῖος ὁ ἥλιος ἦν.

20 percipi *Sδ* : percipio *f*

6, 3 (LXXXIV)

IO. GENESIVS SEPVLVEDA FRANCISCO ARGOTI S. P. D.

[1] Epistola tua, per cuius omnes partes cum egregia quadam humanitate mirificum in me studium et amorem praefers, reddita mihi est ad meum praedium Marianum, quo multis ante diebus studiorum animique causa, amoenissimi per se loci uerna iucunditate multipliciter inuitante, secesse- 5 ram, simulque doctissimam tuam commentationem accepi et disceptationem cum homine docto habitam libenter perlegi. [2] Quanquam facilius erat calumniam refellere quam orationem falsitatis conuincere. Nam barbaros istos Noui Orbis quos Indos uocamus bonis spoliare et in seruitutem redige- 10 re ius non esse uerum est. Sed mihi hanc seueritatem, a qua longe absum, obiicere hominis est qui, causae iam mea opera et magno doctorum assensu damnatae diffidens, a mendaciis et calumniis praesidium petit. [3] Non ego barbaros illos in seruitutem abstrahendos esse dico, sed in ditionem 15 redigendos; non bonis spoliandos, sed sine iniuria conseruandos; nec heriliter eis, sed regie ac ciuiliter ad ipsorum scilicet utilitatem imperandum; ut primum, barbaricis moribus sublatis, humane et ex lege naturae uiuere cogantur, deinde, praeparatis ad Christianam religionem excipiendam 20 animis, in ueri Dei cultum per apostolicam mansuetudinem piis blandisque uerbis inducantur.

[4] Quod uero ais, iustum esse fortiores ac potentiores infirmioribus imperare, id a te sic dictum accipio, dummodo sub-

6, 3, 3 Cf. SEPVL. Dem. sec. 1, 16, 2 (OCP III 77-78) || **4** ARIST. Pol. 1255^{a}1-2; 21-26: ὅτι μὲν τοίνυν εἰσὶ φύσει τινὲς οἱ μέν ἐλεύθεροι οἱ δὲ δοῦλοι, φανερόν, οἷς καὶ συμφέρει τὸ δουλεύειν καὶ δίκαιόν ἐσ-

6, 3] Argumentum: Disputat cum Francisco Argoti de barbaris in Hispanorum ditionem redigendis *add.* *δ* || **2** noui *Sδ* : nobi *f* || **3** ego *SCf* : ergo *M*

25 sit iusta causa debellandi. Nam imperium iniuria quaesitum iustum esse non posse, ipse quem citasti auctor est Aristoteles, qui hanc ipsam sententiam in libris 'De republica', si pure et simpliciter accipiatur, refellit. [5] Alia est prudentium et humaniorum in dissimiles causa. Nam gentes humanae 30 suo naturali iure imperium in barbaros sibi deposcunt, non ad iniuriam et herilem dominatum, sed ad officium et humanitatem, ut barbari ex moribus natura damnatis in melioris mitiorisque uitae cultum per iustas et naturae consentaneas leges traducantur, et utrique, clientes et princeps natio, 35 uicissim ope mutua mutuisque officiis subleuentur.

[6] Iacobum Argotem propinquum tuum, cuius eximias uirtutes commemoras et propensam in me uoluntatem exponis, utroque nomine charissimum habeo et dignum duco quem omnes diligant egoque in primis et colam et obseruem.

40 [7] Vale.

6, 4 (LXXXV)

IO. GENESIVS SEPVLVEDA FRANCISCO ARGOTI S. D.

[1] Pergrata perque iucunda mihi fuit epistola tua, qua tuum in me propensum animum ac mei nominis studiosum

τιν (...) ὅλως δ' ἀντεχόμενοί τινες, ὡς οἴονται, δικαίου τινός (ὁ γὰρ νόμος δίκαιόν τι) τὴν κατὰ πόλεμον δουλείαν τιθέασι δικαίαν, ἅμα δ' οὔ φασιν· τήν τε γὰρ ἀρχὴν ἐνδέχεται μὴ δικαίαν εἶναι τῶν πολέμων, καὶ τὸν ἀνάξιον δουλεύειν οὐδαμῶς ἂν φαίη τις δοῦλον εἶναι || **5** ARIST. Pol. 1255^{b}12-15: διὸ καὶ συμφέρον ἐστί τι καὶ φιλία δούλῳ καὶ δεσπότῃ πρὸς ἀλλήλους τοῖς φύσει τούτων ἠξιομένοις.

4 accipiatur *SCf* : accipiantur *M*

6, 4] Argumentum: Respondet Francisci Argotis petitioni de columbis per agrestia semina educandis et refutat cuiusdam iurisconsulti obiectionem contrariam *add. δ* || *Inscriptio:* S. D. *SCf* : S. P. D. *M*

liberali oratione et humanissimis uerbis declarasti. Qua in re quoniam prouocatum pari uoluntate non respondere turpe habetur et inhumanum, haud equidem committam ut ipse mutuum meum officium in eo genere iure possis accusare. 5

[2] Quod quaeris de columbarum educatione, ego feras columbas quae se agrestibus seminibus pascant, erectis columbariis, educare non esse contra iustitiam nec ab eis illata damna sarcienda probabile mihi uideri magno amico iudicium meum exquirenti subiectis causis per epistolam respondi. [3] Qua tu, cum forte in eius exemplum incidisses, perlecta, me eisdem de rebus quid sentiam per literas percunctaris, hoc uidelicet, ut opinor, innuens, moueri te oratione acuti hominis et iurisperitissimi, qui aduersus meam sententiam, quam ipse perdocte defendebas, magna, ut scribis, contentione –incertum per ambitionem an ex animi sententia– disserebat. [4] Ego uero in ea disputatione quam mihi perscripsisti nihil ab illo allatum puto quod in epistola mea fuerit praetermissum, nihil obiectum quod non facile possit ex nostris fundamentis refelli. [5] Nam quod lege ciuili sancitum esse ait, ut damna quae per se quisque uel per animalia sua intulerit sarciantur, et iustam legem etiam ciuilem non sine peccato uiolari, libenter ipsi omnem hanc solicitudinem remisissemus externa et ciuili lege confirmandi quae a nobis posita sunt et lege pontificia firmata, quam eandem diuino et naturali iure niti fatemur. [6] Non igitur actum agere, sed de iustitia inductae a nobis exceptionis disputare docti hominis erat et perspicacis: num parua priuatorum damna quae ad publicum bonum referentur a communi lege excipienda sint, ut nobis aequitatem quandam naturalem et publico gentium more probatam sequentibus uidetur; et in eo si aliter sentiret, nostram opinionem non tam hominum doctorum, quos interdum uidemus, ut necesse est, in longis operibus dormitare, quam certioribus rationibus refel- 10 15 20 25 30 35

6 referentur *δf* : referuntur *S*

lere. [7] Quid igitur ego sentiam, quibus rationibus et quasi fundamentis nitar, illa mea epistola te facile docebit, nec erit difficile tibi, uiro docto et acuto, ex eisdem, si accurati-
40 us consideres, dissidentium cauillationes confutare. [8] Si quid praeterea desiderabis (fieri enim potest ut nos pro nostra imbecillitate praesertim in tantis tenebris allucinemur et ad latentem aliquam salebram imprudentes offendamus), tuum erit oculatiores intelligentioresque ac minus occupatos con-
45 sulere.

[9] Vale. Corduba, postridie Nonas Aprilis, 1552.

6, 5 (LXXXVI)

IO. GENESIVS SEPVLVEDA FRANCISCO ARGOTI S. P. D.

[1] Patriam tibi esse charissimam teque Cordubae, ubi honestissimo loco natus es, singulari quodam amore teneri, quod omnibus partibus epistolae quam ad me misisti profiteris, laetor equidem et laudo. [2] Nam qui patriae amore du-
5 citur, is si quidem sibi constare uelit, enixe dabit operam ut eidem, quantum in ipso fuerit, ubique laudi sit et ornamento. Quod cum ab omnibus probis ciuibus postulandum et sperandum est, tum ab eis maxime qui domesticis exemplis ad gloriam, quod tibi accidit, excitantur. [3] Neque uero mi-
10 rum est te patriam adamare, urbem iam olim praeclaram, alumnorum bellica uirtute et doctrinarum scientia in primis nobilitatam, praeterea regionis felicitate, siue ubertatem spectes, siue agri amoenitatem et coeli temperaturam quaeras, nulli terrarum posthabendam, cum Homericus ille Vlys-

6, 5] Argumentum: Laudat eiusdem Argotis in patriam amorem eumque, dum ab ipso quaedam encomia Cordubae communis patriae colligi cupiebat, remittit ad libellum a se 'De appetenda gloria' conscriptum *add.* *δ* || **3** Vlysses *Sδ* : Vlisses *f*

ses, uir sapientissimus, Ithacam patriam suam in asperrimis 15
saxis, ut Cicero ait, tanquam nidulum affixam immortalitati
praetulisse memoretur.

[4] Quod autem hortaris, ut, quae in auctoribus ad laudem
Cordubae communis patriae pertinentia notauerim, in unum
quasi encomium congeram, non est quod uacui scriptoris et 20
scribendi argumenta quaeritantis onus mihi, homini occupatissimo et mole necessariorum studiorum presso, imponas.
[5] Caeterum adolescens ista aetate qua tu nunc es et isto animi feruore libellum scripsi 'De gloria appetenda', in quem
aliqua congessi isti tuae uoluntati non aliena, unde ea petere licebit; editus est enim libellus et cum caeteris meis opusculis fertur. 25

[6] De conditore nihil quod equidem legere meminerim traditum est, nisi quod Strabo Cordubam Marcelli opus esse
scripsit, non, ut opinor, quod ab eo condita sit –quam esse 30
multo antiquiorem certum habeo–, sed quod patricios Romanos cum selectis indigenis in eam coloniam, quae idcirco
'Patricia' cognominata est, Marcellus deduxerit. [7] Nam ante
bellum secundum Punicum, nondum imperio Romanorum
in Hispaniam ulteriorem progresso, Cordubam Baeticae 35
principatum obtinuisse declarat Silii Italici carmen, qui de

6, 5, 3 Cic. de orat. 1, 196: ut Ithacam illam in asperrimis saxulis tamquam nidulum adfixam sapientissimus vir immortalitati anteponeret || **5** Cf. Sepvl. Gons. 10, 1 (OCP VI 222): An nos earum calamitatum oblivisci possumus, praesertim cum in illis malis nostrae civitatis iactura singularis fuerit et prae ceteris maxime deplorandas; 22, 6 (OCP VI 233); 36, 2 (OCP VI 247): quos animos, quos spiritus (...) sumant nostri cives (...), memores videlicet illius gloriosae victoriae quam olim maiores nostri retulerunt fuso fugatoque ingenti Maurorum exercitu || **6** Strab. 3, 2, 1: Πλεῖστον δ' ἥ τε Κόρδυβα ηὔξηται, Μαρκέλλου κτίσμα, καὶ δόξῃ καὶ δυνάμει (...), ἡ δὲ χώρας ἀρετῇ καὶ μεγέθει, προσλαμβάνοντος καὶ τοῦ ποταμοῦ Βαίτιος μέγα μέρος· ᾤκησάν τε ἐξ ἀρχῆς Ῥωμαίων τε καὶ τῶν ἐπιχωρίων ἄνδρες ἐπίλεκτοι.

gentibus Hispaniae quae Annibalem in Italiam infestis signis proficiscentem secutae sunt memorans ait:

'Nec decus auriferae cessauit Corduba terrae.'

40 [8] De coeli regione non dubium est quin quarto climate Corduba contineatur, quod medium locorum tenet, ac proinde coelo utitur ex omnibus temperatissimo.

[9] Guaiardus noster quod ipsi per literas mandaueras mecum egit diligenter, ut est in omni genere officiosus; sed ad 45 caetera iam supra respondi. Errata quibus librarii opus Aristotelis 'De republica' a me conuersum et enarratum multis in locis deprauarunt et emendationes cum his ad te literis mitto; quas cum scribebam, paucis diebus in praedium meum Marianum, inde in urbem cogitabam.

50 [10] Vale. Ex hybernis meis Putalbanis, quinto Idus Februarias, 1554.

6, 6 (LXXXVII)

IO. GENESIVS SEPVLVEDA LEOPOLDO AVSTRIAE, EPISCOPO CORDVBENSI, S. P. D.

[1] Agellum cum latifundio, uillam cum praetorio conferre leuitatis est; me tamen meum praedium Marianum, quo nuper ex more studiorum gratia secessi, non minus delectat quam te, praesul amplissime, ager iste tuus cui 'Alneta' de-5 dere nomen. [2] Magna res est, fateor, et quae possit regios animos solicitare, cum tectis magnificis latissime patentem

7 SIL. 3, 401: Nec decus auriferae cessauit Corduba terrae.

10 Februarias *M* : Febr. *Sf* : Februar. *C*

6, 6] Argumentum: Praedium suum Marianum cum Leopoldi Austrii episcopi Cordubensis latifundio comparat et utrumque pulcherrime describit *add.* *δ*

fundum habere qui binos hortos irriguos complectatur et Neronianis uastiora prata, quae boum, ouium et generosarum equarum gregibus pascendis sufficiant; idque ad ripam Baetis, nobilis amnis ad quem oues olim aureis uelleribus 10 indui solitae fuisse memorantur, ac, ut uerbis utar poetae,

'uellera natiuo pallent ubi flaua metallo,
et linit Hesperium bractea uiua pecus.'

[3] Et haec omnia in suburbano loco possidere, ad quem tibi, Corduba post prandium profecto, diu commorari et oc- 15 cidente sole domum redire liceat, quod ipse tum ualetudinis animique gratia, tum ut ineptorum hominum molestias interpellationesque deuites, tertio quoque die facere consueuisti.

[4] At me paruus, si cum tuo conferatur, et meae tenuitati 20 conueniens ager hoc magis delectat, quo longius abest ab urbano tumultu et me magis potest ab interuentorum inutilibus congressibus uindicare; non quod me μισανθρωπίᾳ Timonis illius Atheniensis imbuerim, nec quod mores hominum ferre nequeam, ut quidam, quos ob eam causam in 25 agris uixisse testatur Cicero contentos re sua familiari (inhumanum est enim hominem natum gregale animal de communi hominum conditione recusare), sed quoniam studiorum, in quibus maxime acquiesco, magnam occasionem solitudo praebet, quam saepe cogor inter aulicos et urbanos 30 strepitus desiderare.

6, 6, 2 Mart. 9, 61, 3-4: vellera nativo pallent ubi flava metallo / et linit Hesperium brattea viva pecus || **4** Cic. off. 1, 69: Multi autem et sunt et fuerunt qui eam quam dico tranquillitatem expetentes a negotiis publicis se removerint ad otiumque perfugerint; in his et nobilissimi philosophi longeque principes et quidam homines severi et graves nec populi nec principum mores ferre potuerunt, uixeruntque nonnulli in agris delectati re sua familiari.

2 poetae *Sf* : Martialis lib.9. epigr.62. *δ* || **4** contentos *δ et corr. S in erratis (scripserat* contentus*)* : contentus *f*

[5] Quod si magnitudine uincimur, num etiam amoenitate? Non hac magnus aliquis fluuius praeterfluit; at fontes duo perennes aqua dulcissima largiter manant, quorum alter ci-
35 trearum omnis generis opacam syluam sedibus et quasi gradibus instar theatri in montis latere distinctam rigat, aquis per euripos non sine iucundo murmure delabentibus et subinde per opportuna praecipitia maiore strepitu gradatim desilientibus; [6] alter, qui coelesti aqua ex montibus con-
40 fluente augeri solet, imam uallem interfluit quae syluam de qua dixi et alios praeterea undique impendentes montes partim uitibus, ficis, oliuis, cupressis, amygdalis pinisque et ilicibus, partim unedonibus, myrtis et lentiscis caeterisque sponte nascentibus fruticibus uestitos excipit, exigua qui-
45 dem, sed multis uarii generis frugiferis arboribus, cydoneis, punicis, persicis, cerasis, pomis pyrisque, consita; his adde prunas et nuces, tum auellanas tum etiam iuglandes, alnos ad interfluentis riui crepidinem sponte nascentes et salices gallicas, itemque uimineas et arundines praetereo, ne hac
50 quoque parte, qua sumus longe inferiores, temere uobiscum certare et de paruis rebus leuiter blandiri nobis uideamur.

[7] Aluearium memorare idcirco me nec piget nec pudet, quoniam mihi, de regno ciuilique administratione hoc temporis commentanti, illud regiae reipublicae in paruis insectis
55 simulachrum contemplari gratissimum est. [8] Quis enim cum uoluptate quadam apum in suis regibus educandis, deinde ex copia deligendis et sublata seditionis occasione officiis omnibus colendis curam et quasi pietatem non demiretur? praeterea in muneribus quae partitis prouinciis suscipiuntur,
60 flores et nectareum humorem comportandi et congerendi, fauos, mella cerasque conficiendi et figurandi, obeundis solertiam et studium? ad haec mirificam in paranda re familiari diligentiam, in utenda parcitatem et in coloniis tempore deducendis, denique in omni parte reipublicae in commu-
65 nem utilitatem gerenda industriam atque prudentiam?

8 obeundis *SfM* : obeuntis *C*

[9] Quarum rerum contemplatione non solum oblectari, sed interdum etiam quid naturae ratio in coetu hominum et ciuilibus administrationibus poscat utiliter admoneri licet. Itaque hanc ego philosophandi operam ab studiis literariis non seiungo. 70

[10] Sed uideo te aluearium facile posse auiario magno compensare, quod tibi multis et domi et ruri generibus constat, cygnorum, gruum, phoenicopterorum, ciconiarum, tardarum auium ac, ut caeteras praeteream quas pro nouitate et pulchritudine demirari magis possum quam Latinis nomi- 75 nibus appellare, pauonum magno numero, quos idcirco tibi maxime ex omnibus inuideo, quoniam Thusculanum illud Ciceronis, cuius hoc nostrum Marianum pro nostra tenuitate aemulum esse peruellem, hoc genere abundasse constat, unde Cicero idem ad Papyrium Poetum scribens: 'Plures', in- 80 quit, 'iam ego pauones confeci quam tu pullos columbinos'; [11] atque eo magis, quod pauones ut aspectu sunt pulcherrimi, sic cibo gratissimi et ad magnos amicos, si forte accidat, accipiendos mensis aptissimi; cum uos autem opulenti et magno animo principes speciosa, tenuiores utilia magis con- 85 sectentur, quod re utraque commendatur, omnibus solet esse cordi, ut intelligas quam grato animo tuum de pauonum noua foetura promissum expectemus. [12] Accedit quod uillatici pauones hoc sunt a ferarum maleficio tutiores, quod noctu, cum illae maxime grassantur, tectorum cacumina aut 90 transuersos in sublimi palos cubandi gratia, quod ad tuum praetorium animaduerti, sponte conscendere ac aduolare solent, cum gallinae, quae cum paucis columbis summa est auiarii nostri, et caeterae cohortales non solum interdiu pascendi gratia uagantes, sed noctu etiam, si curam uillicus con- 95

10 Cɪᴄ. fam. 9, 18, 3: extremum illud est, quod tu nescio an primum putes: pluris iam pavones confeci quam tu pullos columbinos.

10 Thusculanum *Sf* : Tusculanum *δ* || Papyrium Poetum *SCf* : Papirium Paetum *M* || **11** principes *Sδ* : principis *f*

cludendi remittat, uulpecularum insidiis apud nos quidem in hac nemorosa regione sint opportunae, nisi essemus contra maleficorum animalium iniurias uigilantissimorum canum praesidio muniti.

100 [13] Quorum partitis locis in uillae agrique custodiam excubantium nocturni latratus, praesertim cum feram insequuntur, nobis interdum non minus grati sunt quam matutini lusciniarum et reliquarum auicularum cantus iucundi, quae huc frequentissimae confluere solitae aures nostras tunc ma-
105 xime certatim concinentes demulcent, cum lucente die cubitu surgentes per tramites arboribus interiectos officio fungimur horariarum precum, dumque res diuina, quam festis et tertio quoque die patrare quasi legitimum nobis est, paratur, inambulamus; [14] aut cum de studio fessi ad easdem se-
110 mitas animi relaxandi gratia inclinato iam die remeamus, et opaca consectantes inter aquarum susurros et suauissimos odores qui ex arborum praesertim citrearum quas 'narangios' patrio uocabulo nuncupamus floribus afflantur, capita fontium et proximam piscinam inuisimus, qua largioris su-
115 periorisque fontis aqua excepta colligitur ut copiosior inde per riuos deducta commodius ablaqueatarum arborum radicibus infundatur.

[15] Atque hanc quidem philosophandi uicissimque honestissimis oblectamentis animum ab studiorum fatigatione re-
120 creandi facultatem nobis nostrum Marianum hoc quidem uerno tempore suppeditat, nemini iniuriam aut negotium facessentibus, nullius pacem solicitantibus. [16] Itaque Marianenses hi dies et cum mansuetioribus Musis consuetudo mihi tantopere placent ut libenter sim omnibus omnes opes
125 concessurus, dum mihi saluo officio liceat hoc modo uiuere.

13 demulcent *Sδ* : demulcente *f* || cum lucente *om. f* || **14** narangios *SCf* : naranjos *M* || qua *M et corr. S in erratis (scripserat* quae*)* : quae *Cf* || ablaqueatarum *Sδ* : ablaquetarum *f*

[17] Quam uitam si quis morum tetricus magister et censor homine theologo parum dignam esse putat, Paulum audiat sic Romanos alloquentem: 'Regnum Dei non est esca neque potus, sed iustitia et pax et gaudium in spiritu sancto.' [18] Non enim iucunde uiuere turpe est, sed turpibus rebus 130 delectari. Nam honestis rebus gaudere, id demum est uirum probum esse et uirtutis alumnum, quod genus uno iustitiae nomine Paulus, ut saepe solet scriptura sacra, nuncupauit. Nam gaudium in spiritu sancto quid aliud est quam iucunditas quae ex habitu usuque uirtutum et rerum optimarum 135 contemplatione contingit?

[19] Haec ut ad te scriberem, illustrissime praesul, ea me ratio hortata est, non solum quod huiusmodi res ut sentire suaue, sic animo retractare pergratum est, sed etiam quod argumentum epistolae non iniucundum id fore putaui, qua 140 te forsitan ad Alneta tua ineptas interuentiones uitantem citra molestiam salutarem simulque gratias agerem pro artocrearum xenio; [20] quod cum ipsum per se mihi gratum fuit, qui caeteras omnes uenationes cum apro non confero, poetae iudicium palatumque ridere solitus, qui, saepe apro de- 145 gustato, lepori tamen potuit primam gloriam inter quadrupedes tribuere, tum eo nomine gratissimum, quod te tui Genesii non immemorem agere libenter animaduerti.

[21] Vale. Ex eodem Mariano, ad undecimum Calendas Maias, anno Christi 1554. 150

17 VVLG. Rom. 14, 17: non est regnum Dei esca et potus / sed iustitia et pax et gaudium in Spititu Sancto || **18** Cf. VVLG. Rom. 1, 18-4, 25 || **20** MART. 13, 92, 1-2: Inter aves turdus, si quid me iudice certum est, / inter quadripedes mattea prima lepus.

20 palatumque *SfM* : pacatumque *C*

6, 7 (LXXXVIII)

IO. GENESIVS SEPVLVEDA LEOPOLDO AVSTRIAE, EPISCOPO CORDVBENSI, S. P. D.

[1] Paucis ante diebus in Marianum ueneram, cum reddita mihi est epistola tua; ueneram autem otii studiorumque causa amoeni simul et arbitris remoti loci opportunitatem secutus, quo me serena bidui tempestas subinuitauerat, falsa sci-
5 licet spe iniecta exacto aequinoctio uerno optatissimum tempus aduenisse quo se coelum mortalibus aperiret imbresque remitterent, qui, iam quintum mensem praeter morem naturae pene continuati, saeuire et magna uariaque incommoda omnis generis animantibus importare non
10 desistunt, dum cultum agrorum impediunt, segetes corrumpunt, afflictarum pecudum foeturam supplemento necessariam labefactant, apum pabulo et mellificationi obsunt. [2] Nam me hoc quoque mouet, qui, alueario intra fundum disposito, philosophando et regiae reipublicae simulachrum contem-
15 plando non mediocriter oblectari soleo. [3] Adde uias luto impeditas, itinera non solum torrentibus et fluminibus, sed etiam interruptis locis obsessa, ut commeatus necessarios nec inuehere liceat nec uicissim exportare. [4] Iam illud detrimentum quantum est? Passim macerias diruere, aedificia
20 demoliri, hominum animos tristitia contrahere, corpora per desidiam remittere. [5] Nam hi quoque, quibus est inimica quies, duram egestatem quotidiana opera sustentare solitis, intra stillantia tecta compulsi, otio ingrato quasi ueterno torpent, multi etiam exesorum madentiumque parietum rui-

6, 7] Argumentum: Eidem scribit de quinque mensium imbribus continuis uariisque propterea incommodis et quod moerentem ideo animum ad alia auocarit occasione epistolae cum Breuiario ad se missae *add.* δ || *Inscriptio:* Austriae *scripsi* : Austrio ω || **1** est *om.* *C*

nam metuentes, duabus quasi furiis, timore et fame exagi- 25
tantur.

[6] Quorum malorum et publicae uastitatis difficillimique temporis cogitatione moerentem animum meum exhilarauit epistola tua perhumaniter scripta, et ab ea molestia ad iucundiores considerationes reuocauit per occasionem libri, 30 qui simul redditus mihi est, de ratione Deum per preces diei temporibus accommodatas ritu Cordubensi placandi, quod clerici more nostro Breuiarium appellamus. [7] Quanquam enim una est ecclesia catholica unaque fides, tamen piorum eidem ecclesiae probata consuetudo inualuit, ut De- 35 um Christum uariis ritibus per prouincias et dioeceses ueneremur. [8] De quo libro et precandi modo per clericos diligentes et eius generis formularum peritos tua uoluntate nuper correcto et concinnato non paucos te consuluisse scribis, prudente scilicet consilio, ut res quae ad multorum usum 40 pertinet multorum iudicio comprobetur; sed ut multi multa loquuntur, uarias fuisse consultorum sententias; quocirca me rem tibi gratam facturum, si librum legerem, sententias tuis literis explicatas perpenderem et ad te quid mei iudicii esset perscriberem. Faciam igitur quod iubes et ad te quid senti- 45 am separatim perscribam.

[9] Vale. Pridie Calendas Aprilis, anno Christi 1555.

6, 8 (LXXXIX)

IO. GENESIVS SEPVLVEDA PETRO SEPVLVEDAE, PORTIONARIO ECCLESIAE CORDVBENSIS, S. P. D.

[1] Scripseram ad te, dares operam ut epitaphium quod meo tumulo confeceram in lapide marmoreo incidendum

6, 8] *Argumentum: Petro Sepuluedae fratris filio mandat ut mar*moreum lapidem, cui epitaphium, quod sibi ipse fecerat, inscriptum

curares; id autem erat huiusmodi:

D. X. S.

5 IO. GENESIVS SEPVLVEDA, QVI SE ITA GERERE STVDEBAT VT IPSIVS ET MORES PROBIS PIISQVE VIRIS ET DOCTRINA SCRIPTIQVE DE THEOLOGIA ET PHILOSOPHIA HISTORIARVMQVE LIBRI DOCTIS ET AEQVIS PROBARENTVR,

10 S. V. F. VIX. AN.

[2] Tu inscriptum iam esse lapidem rescripsisti, sed obscuram inscriptionem ex parte tibi et amicis quibus eam legisses uideri, notae illae punctis distinctae quid signent ignorantibus atque quaerentibus, de quo uelis edoceri. Aqua scilicet hae-
15 retis antiqui moris ignoratione. [3] Solebant enim ueteres Romani, quos imitari mihi placuit, studentes breuitati, pro uerbis uerborum primas literas praesertim in sepulchrorum lapidibus adscribere. Si quis ergo sibi cum inscripto lapide sepulchrum parauerat, pro his uerbis 'sibi uiuens fecit' eis-
20 dem illis notis quae uos perturbarunt per puncta distinctis utebatur. [4] Haec igitur amicis dubitantibus dicere poteris et lapidem ad nos primo quoque tempore mittes.

[5] In huius enim nostri Putalbani municipii aede sacrarum maxima et primario sacello presbyterorum primum, deinde
25 etiam antistitis concessu duabus sepulturis loca designaui, quarum alteram mihi in pariete inclusam construere molior, quae isto inscripto lapide claudatur, alteram in proximo

6, 8, 2 Cf. CIC. off. 3, 117: sed aqua haeret, ut aiunt; ER. adag. 400 (ASD II,1 474).

erat, ad se mittat et quid uelint hae literae S. V. F. ipsi explicat, sibique et fratri Bartholomaei sepulturae locum destinat, eo magis memor mortis, quo grauius anno praecedenti decubuerat *add.* *δ* || **2** aqua *SfM* : in qua *C* || **3** pro uerbis *Sδ* : prouerbis *f* || **4** mittes *Sδ* : mittis *f*

Bartholomaeo fratri et posteris destinaui, uiro, ut nosti, optimo et grauissimo; [6] ut qui post diuturnam peregrinationem, ille ex bellis, in quibus diu non sine sua laude uersa- 30 tus fuerat, ego ex gymnasiis literarum, in patriam reuersi, summa concordia et charitate annos iam circiter uiginti simul uiximus, et, ut spero, uiuemus, iidem post mortem eodem sacello iaceamus. [7] Me nanque mortalitatis uehementer admonuit grauissimus ille periculosusque morbus quo diu 35 anno superiore, quem suspicor mihi fuisse climactericum, medicis iam, ut nosti, de mea salute desperantibus, conflictatus fui.

[8] Quo in morbo si quid mihi accidisset, illud me in primis solabatur, quod talem fratrem nominis bonorumque me- 40 orum haeredem, quibus se ipse aleret et sacrificulo impartiretur qui statis in perpetuum diebus re diuina facienda iram Dei nobis nostrisque corpore exutis animis placaret, et te non absimilem, alterius olim defuncti fratris filium, superstites relinquerem, qui communi consilio opeque mutua uobis 45 ipsis et familiae prospiceretis et meam uicem propinquorum indigentiam pro uestra facultate aliqua ex parte leuaretis. [9] Nam te quoque uehementer gaudeo uirum probum et esse et ab iis qui tuos mores longa consuetudine perspexerunt existimari, id est, a caeteris ecclesiae Cordubensis sacerdoti- 50 bus, uiris grauissimis et prudentissimis, quibus ita probatus es ut, quae munera singularem fidem, integritatem ac diligentiam requirunt, ea nulli omnium nec frequentius quam tibi nec incunctantius mandare soleant. [10] Quo te magis hortor ut, quam expectationem de te concitasti, quam tui opini- 55 onem hominibus dedisti, hanc non tuearis modo, sed officiis etiam uincas et cumulate satisfacias. Nam uirtutis et indu-

10 SEPVL. Gons. 28, 5 (OCP VI 239): Non igitur per vitia ad claritatem pervenitur, virtutis via est, quae ad veram gloriam perducit.

8 quid *Sδ* : qui *f* || meam uicem *M et corr. S in erratis (scripserat* mea uice*)* : mea uice *Cf*

striae sola uia est quae ad ueram laudem ducit et qua proxime itur ad felicitatem sempiternam. [11] Hoc institutae uitae
60 tuae ratio postulat; hoc presbyterum decet, id est, Christi ministrum et dispensatorem mysteriorum Dei; hoc mihi, quo auctore loco isto collocatus es, nec uiuo nec mortuo gratius quidquam facere maioremue gratiam referre potes.
[12] Vale.

6, 9 (xc)

IO. GENESIVS SEPVLVEDA FERNANDO VALDESIO, PONTIFICI HISPALENSI, INQVISITORI GENERALI, S. P. D.

[1] Nulla mea negligentia factum est, praesul amplissime, ut nihil iam pridem ad te literarum dederim, qui te libentissime soleo, cum locorum interuallo distinemur, per epistolas pro meo in te studio et obseruantia salutare. Sed me diu
5 grauissimi et periculosi morbi uis sic afflixit aestate superiore, medicis iam de mea salute desperantibus, sic uires extenuauit ut eas, quanuis ualetudini diligenter seruierim et iam ab initio morbi nonus hic mensis agatur, satis recipere nequiuerim, scilicet ut solent senes paulatim nimisque tarde
10 conualescere.

[2] Hunc ego annum aetatis meae sexagesimumquartum numerabam, tamen non defuerunt ex amicis meae saluti metuentibus qui suspicione ad sexagesimumtertium reuocarent, ut esset is annus climactericus traditione medicorum
15 infamis. [3] De quo Gellius 'Noctium Atticarum' libro sexto-

12 M.D.LV. *post* Vale *add. M*

6, 9] Argumentum: Purgat se Fernando Valdesio (Valesio *C)* pontifici Hispalensi quod morbo impeditus et amicis annum climactericum timentibus iam pridem literarum nihil dederit *add. δ*

decimo: 'Obseruatum', inquit, 'in multa hominum memoria expertumque est in senioribus plerisque omnibus sexagesimumtertium uitae annum cum periculo et clade aliqua uenire aut corporis morbique grauioris aut uitae interitus aut animi aegritudinis.' Idemque ex epistola Augusti Caesaris ad Caium citat haec uerba: 'Spero te laetum et bene ualentem celebrasse quartum et sexagesimum natalem meum; nam, ut uides, κλιμακτῆρα communem seniorum omnium tertium et sexagesimum euasimus.' 20

[4] Talia igitur amici mente agitantes, hoc magis meae saluti metuebant. Ego uero, fueritne hic annus meus κλιμακτηρικὸς, pro certo affirmare nihil possum; illud certo scio, multis me grauioribus et corporis et animi aegritudinibus et molestiis itemque rei familiaris iacturis laborasse, hinc morbo, illinc iniquorum meorum calumniis conflictantibus. 25 30

[5] Illud me solicitat etiam nunc, quod, cum aetate ingrauescente magis in dies a peregrinationibus, ut natura fert, abhorrerem, haec aduersa ualetudo sic me extenuauit ut uerear ne mihi non liceat sine periculo hoc anno me in uiam dare ut ad uos perueniam. [6] Quod multis ex causis maxime uellem, praesertim si Carolus Caesar rex noster in Hispaniam, ut eum parare rumor est, omnibus quidem, sed mihi in primis optatissimus, longo scilicet post tempore remeauerit. 35

[7] Haec ad te, pontifex grauissime et mihi maxime colende patrone, cui res meas, nomen et dignitatem pro tua humanitate meaque in te singulari obseruantia curae esse magnis documentis perspexi, scribenda putaui, simul ut apud me quomodo esset intelligeres, simul ut me tibi purgarem, si 40

6, 9, 3 GELL. 15, 7, 1: Obseruatum in multa hominum memoria expertumque est senioribus plerisque omnibus sexagesimum tertium uitae annum cum periculo et clade aliqua uenire aut corporis morbique grauioris aut uitae interitus aut animi aegritudinis || **3** GELL. 15, 7, 3: spero laetum et bene ualentem celebrasse quartum et sexagesimum natalem meum. Nam, ut uides, κλιμακτῆρα communem seniorum omnium tertium et sexagesimum annum euasimus.

forte meum officium uel ad te scribendi uel in aulam regi-
45 am muneris mei causa redeundi desiderasses accusandumue
putasses.
[8] Vale. Pridie Nonas Martii, anno Christi 1555.

6, 10 (XCI)

IO. GENESIVS SEPVLVEDA IACOBO FERNANDO,
GRAECARVM LITERARVM IN ACADEMIA SALMANTICENSI PROFESSORI,
S. P. D.

[1] Quae meus Neyla, uir optimus ac, ut ipse scribis, grauis-
simus simul et humanissimus, ad me de tuis moribus et doc-
trina summatim scripserat, haec tuae literae perhumaniter
scriptae abunde declararunt, quippe quarum partibus omni-
5 bus singularem quandam modestiam et uirtutis ac optima-
rum artium et doctrinarum studium prae te fers. [2] Quod uel
ex eo intelligi poterat, quod eos tantopere colendos et obser-
uandos putes quos harum rerum opinio non uulgaris et ho-
minum eruditorum fama commendat, quod mihi pro tua sci-
10 licet humanitate et animo in meam laudem propenso
accidisse conscribis. [3] Quantos autem progressus in literis
tum Graecis, tum etiam Latinis feceris et quantum de te spe-
rare liceat, eiusdem epistolae elegantia et prudentia demon-
strat. [4] Perge igitur, et quam expectationem de te concitasti,
15 eam fac ut tuearis atque sustineas meque diligas; id enim
mutuo facies, nec committam ut illa seueritate, de qua le-
genti mihi risum mouit locus epistolae tuae, iure ab scriben-
do deterritus retardatusue fuisse uidearis.
[5] Vale.

7 muneris *Sδ* : numeris *f*
6, 10] Argumentum: Laudat Iacobum Fernandum Graecarum literarum Salmanticae professorem et ad maiores progressus excitat *add. δ*

6, 11 (XCII)

IO. GENESIVS SEPVLVEDA IACOBO NEYLAE, IVRIS PONTIFICII DOCTORI, CANONICO SALMANTICENSI, S. P. D.

[1] 'Περὶ σοῦ δὲ', inquis, 'οὐδεὶς λόγος.' 'Insere nunc, Meliboee, pyros, pone ordine uites.' 'Ergone inimicorum calumnia periit labor irritus anni? imo annorum multorum?' 'Saepe malum hoc nobis, si mens non laeua fuisset.' 'Quid enim oportuit, spretis ueterum ac fidorum usuque rerum peritorum amicorum monitis, crabrones irritare?' [2] Talia scilicet tibi in mentem uenisse et talibus pro tua in me singulari et multis in rebus perspecta beneuolentia te uicem meam solicitari solitum nec ego dubito et tuae literae significabant. At θαρσεῖν χρή, φίλε Βάττε, τάχ' αὔριον ἔσσετ' ἄμεινον.
[3] Ego uero neminem lacessiui, sed cum meum ac potius publicum nationis negotium agerem, quorundam animos inuitus offendi; nec cum crabronibus mihi rem futuram esse existimaueram, sed cum mitioribus apibus —et hoc illi erant fortasse, nisi ducem hac in parte mirifice et inusitate aculeatum habuissent, uersutia scilicet plus quam uulpina, scorpione nocentiorem. [4] Cui tamen illud obiicere non possum, me non indicto bello ab eo fuisse suis armis oppugnatum, qui mihi inter initia contentionis periculum aperte per amicos denuntiauerat meminisseque iusserat neminem cum ea fami-

6, 11, 1 VERG. ecl. 1, 73: insere nunc, Meliboee, piros, pone ordine uitis || **1** VERG. ecl. 1, 16: saepe malum hoc nobis, si mens non laeua fuisset || **1** PLAVT. Amph. 707: inritabis crabrones; cf. ER. adag. 60 (ASD II,1 172) || **2** THEOC. 4, 41: θαρσεῖν χρή, φίλε Βάττε· τάχ' αὔριον ἔσσετ' ἄμεινον.

6, 11] Argumentum: Apud Iacobum Neylam conqueritur de inuidorum suorum calumniis miscetque hinc inde sententias morales *add. δ* || **1** *περὶ* ... *λόγος om. f in lac.* || **2** θαρσεῖν ... ἄμεινον *om. f in lac.* || **4** denuntiauerat *M* : denunciauerat *SCf*

lia sine sua pernicie contendisse, quasi uero mihi cum tota familia, quam ueneror et suspicio, certamen fuerit, et non cum paucissimis ex ea; [5] quorum tamen nemo fuit, praeter hunc, qui ad calumnias descenderet, nemo qui a nobis per-
25 tinaciter et acerbe dissentiret, ut solent probi et religiosi animi a callidis et calumniosis consiliis, quibus dissimiles quidam pascuntur, abhorrere, et turbulentorum ingeniorum imitationem et societatem ut impiam et sceleratam sibique probrosam aspernari; nisi quod illam uerborum iactationem
30 ipse ad errores literarios quos eo diligentius mihi cauendos esse intelligebam, non ad calumnias et falsa crimina quaeque mihi in illo altero genere nocere possent referebam.

[6] Quod tamen damnum hoc ego patientius fero, quod memini, semperque meminero, uirorum sapientium iudicio feli-
35 citatem quae mortalibus potest in hac uita contingere et

6 Arist. EN 1095^{a}20-23: περὶ δὲ τῆς εὐδαιμονίας, τί ἐστιν, ἀμφισβητοῦσι καὶ οὐχ ὁμοίως οἱ πολλοὶ τοῖς σοφοῖς ἀποδιδόασιν. οἳ μὲν γὰρ τῶν ἐναργῶν τι καὶ φανερῶν, οἷον ἡδονὴν ἢ πλοῦτον ἢ τιμήν, ἄλλοι δ' ἄλλο; Arist. EN 1095^{b}22-24: οἱ δὲ χαρίεντες καὶ πρακτικοὶ τιμήν· τοῦ γὰρ πολιτικοῦ βίου σχεδὸν τοῦτο τέλος. φαίνεται δ' ἐπιπολαιότερον εἶναι τοῦ ζητουμένου; Arist. EN 1098^{b}22-26: Φαίνεται δὲ καὶ τὰ ἐπιζητούμενα τὰ περὶ τὴν εὐδαιμονίαν ἅπανθ' ὑπάρχειν τῷ λεχθέντι. τοῖς μὲν γὰρ ἀρετὴ τοῖς δὲ φρόνησις ἄλλοις δὲ σοφία τις εἶναι δοκεῖ, τοῖς δὲ ταῦτα ἢ τούτων τι μεθ' ἡδονῆς ἢ οὐκ ἄνευ ἡδονῆς· ἕτεροι δὲ καὶ τὴν ἐκτὸς εὐετηρίαν συμπαραλαμβάνουσιν; Arist. EN 1098^{b}30-31: τοῖς μὲν οὖν λέγουσι τὴν ἀρετὴν ἢ ἀρετήν τινα συνῳδός ἐστιν ὁ λόγος· ταύτης γάρ ἐστιν ἡ κατ' αὐτὴν ἐνέργεια; Arist. EN 1099^{a}31-33: φαίνεται δ' ὅμως καὶ τῶν ἐκτὸς ἀγαθῶν προσδεομένη, καθάπερ εἴπομεν· ἀδύνατον γὰρ ἢ οὐ ῥᾴδιον τὰ καλὰ πράττειν ἀχορήγητον ὄντα; Arist. EN 1177^{b}4-5: δοκεῖ τε ἡ εὐδαιμονία ἐν τῇ σχολῇ εἶναι· ἀσχολούμεθα γὰρ ἵνα σχολάζωμεν; Arist. EN 1179^{a}9-13: καὶ Σόλων δὲ τοὺς εὐδαίμονας ἴσως ἀπεφαίνετο καλῶς, εἰπὼν μετρίως τοῖς ἐκτὸς κεχορηγημένους, πεπραγότας δὲ τὰ κάλλισθ', ὡς ᾤετο, καὶ βεβιωκότας σωφρόνως. ἐνδέχεται γὰρ μέτρια κεκτημένους πράττειν ἃ δεῖ; cf. Sepvl. Dem. sec. 1, 13, 3 (OCP III 77-78).

5 nobis *Sδ* : nouis *f*

quam usu uirtutis non impeditae metiuntur non tam ad publica negotia et magnos honores, qui raro sine periculis et laboribus suscipiuntur, quam ad otium honestum referri quod sit cum literis et optimarum rerum contemplatione coniunctum, et mediocritatem ubique optimo iure commendari. [7] Itaque non sine magna causa Hesiodium illud laudatur, ‘εἶναι πλέον ἥμισυ τοῦ παντός’, quod Pittacus Mitylenaeus, ex septem sapientibus unus, in reddenda tyrannidis depositae causa usurpasse memoratur. [8] Nolo igitur te earum rerum cura de me solicitari quibus ipse minime angor, utpote quae nec meliorem me fortasse facerent nec doctiorem, nec ad uitam uel tranquilliorem uel minus laboriosam traducerent. 40 45

[9] ‘Sed quaedam’, inquis, ‘non ad opes, quarum mediocritate quae nobis ope diuina nostraque industria contigit contenti esse debemus, expetuntur, sed ne officia studiaque nostra sordere cui minime uellemus uel contemptui esse uideantur.’ [10] Fateor me nonnihil interdum istiusmodi cogitatione commoueri. Sed quid agas, si quis te calumniandi uersutissimus artifex, erroris, quo se insolentius iactabat et religiosorum principum fidei, ut uerbis utar Pauli, dominari uolebat, per te conuicti dolorem impatientissime ferens, apud eosdem principes, quo tuam auctoritatem gratiamque minuat, falsis criminibus circumueniat oppugnetque quae nominatim diuinare et refellere nequeas? [11] Quae est iniquissima conditio, ut indicta causa tacito iudicio condemneris, idque notissimae uersutiae ac uanitatis inimici testimonio. [12] Sed nos fortasse uaticinamur, et longe diuersa ratio 50 55 60

7 HES. Op. 40-41 οὐδὲ ἴσασιν ὅσῳ πλέον ἥμισυ παντὸς / οὐδ' ὅσον ἐν μαλάχῃ τε καὶ ἀσφοδέλῳ μέγ' ὄνειαρ || **7** DIOG. LAERT. 1, 75: Σωσικράτης δέ φησιν ὅτι ὀλίγον ἀποτεμόμενος ἔφη ‘Τὸ ἥμισυ τοῦ παντὸς πλεῖον εἶναι’ || **10** VVLG. II Cor. 1, 24: non quia dominamur fidei vestrae / sed adiutores sumus gaudii vestri / nam fide stetistis.

7 εἶναι ... παντός *om. f in lac.*

insontibus obfuit, ambitionis suspicionem ambitiosa cautio-
65 ne uitandi, quae parum fortassis habeat aequitatis si pariter
in impares habeatur, ne forte res per se honesta maioribus
officiis atque uirtutibus obsistat. [13] In tanta igitur maleuolo-
rum iniquitate, cum nihil sit sapientis praestare praeter cul-
pam, stultum est fortunae temeritati succensere ac potius a
70 Dei uoluntate frustra et impie discrepare, qui occultis rati-
onibus per summam sapientiam mortalibus consulit, saepe
optatis meliora tribuendo. [14] Quid, si etiam rebus maioribus
indigni sumus, ut certe sumus? Hoc enim fortassis uere ob-
iiciat ex obtrectatoribus quispiam, cum quibus mihi de reli-
75 gionis et uirtutis possessione pugnare non est consilium, fa-
cile melioribus concessuro, modo ne nobis utranque ipsis
fortasse non negligentius colentibus uitio det quisquam,
quod id sine fuco fallaciisque et cum ingenua quadam et
honesta libertate facimus, neue quis nobis succenseat aut
80 crimini uertat, quod utimur ingenio nostro paulo scilicet li-
beriore. [15] Est autem proprium ingenii liberi nullius gratiam
mendaciis uel assentationibus aucupari, offensionem animo-
rum, ne ab officio discedas, non magnopere uereri, in ami-
cis, si res poscat, admonendis et in uiam, si forte deflexisse
85 uideantur, reducendis non esse timidum, ut nihil fingere, sic
nihil fictum libenter audire; nihil ad uoluntatem, ad uerita-
tem omnia loqui; cognitae ueritatis susceptum patrocinium
deserere praeuaricationis instar esse putare. [16] Neque uero
ignoro, facilitas obsequendi quantum animos hominum alli-
90 ciat, ueritas quantum alienet; sed et illud scio, quosdam per
seueriores et liberiores mores duce natura summam et iu-
stissimam laudem fuisse consecutos. [17] Quis igitur iure nobis
obtrectet, si magnorum uirorum exemplo et praecepto in
eam partem quo igniculi naturales sine crimine uocant non
95 inuiti sequamur? Nam suo quenque ingenio, modo ne uitio-

17 Arist. EN 1176^{b}26-27: ἑκάστῳ δ' ἡ κατὰ τὴν οἰκείαν ἕξιν αἱρετωτάτη ἐνέργεια, καὶ τῷ σπουδαίῳ δὴ ἡ κατὰ τὴν ἀρετήν; Arist. EN 1178^{a}5-6: τὸ γὰρ οἰκεῖον ἑκάστῳ τῇ φύσει κράτιστον

so, seruire censent uiri sapientes, nec quidquam facere inuita Minerua, id est, natura repugnante.

[18] Quae omnia hoc liberius apud te, uirum optimum et doctissimum, libenterque commemoro, quoniam, cum ab adolescentia Compluti, Bononiae Romaeque tecum simul fa- 100 miliarissime uixerim et, posteaquam in Hispaniam reuertimus, ad hanc aetatem coniunctissime uiuamus, quotidie per literas, quando coram non datur, colloquentes meam naturam, studia, mores et instituta tu ex omnibus optime perspexisti, et quas 'persecutiones', ut uerbis utar Euangelii, 105 'propter iustitiam et ueritatem passus sim', quibus dolis et machinis, nisi has strenue dissipassem, appetitus fuerim, tu optimus testis es, qui particeps etiam molestiarum fuisti et in iniuriis propulsandis adiutor.

[19] Vt igitur ad propositum redeamus, sic iucunde secure- 110 que et ex Christiana philosophia uiuere licebit, si, quando recte uiuendi instrumentis a re familiari non usquequaque destituimur, ita nos comparabimus ut extrinsecus ne pendeamus neue dolendi et gaudendi rationes aliunde suspensas habeamus, sed officiorum fructum satis magnum in recte 115 factorum conscientia situm esse existimemus; [20] qui gradus est et proxima uia ad ciuitatem illam permanentem, de qua semper quidem, sed in hac maxime iam prope decursa aetate nobis cogitandum est, et fluxa haec et caduca pro nihilo ducenda, ne, quae alii minoribus fulti praesidiis delata ma- 120 gno animo contemnunt, haec ipsi exiguo expectata duntaxat opinione hominum magnifacere uideamur.

[21] Vale.

καὶ ἥδιστόν ἐστιν ἑκάστῳ; Cic. Tusc. 3, 2: Nunc parvulos nobis dedit igniculos (...). Sunt enim ingeniis nostris semina innata virtutum, quae si adulescere liceret, ipsa nos ad beatam vitam natura perduceret || **17** Cf. Cic. off. 1, 110: invita Minerva, ut aiunt; Cic. fam. 12, 25, 1: causam tuam egi non invita Minerva; Er. adag. 42 (ASD II,1 157) || **18** Vvlg. Matth. 5, 10: beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam quoniam ipsorum est regnum caelorum.

6, 12 (XCIII)

IO. GENESIVS SEPVLVEDA REGINALDO POLO,
S. R. E. CARDINALI, S. P. D.

[1] Post optatissimum et bonis piisque omnibus gratissimum nuntium, quo tui Britanni, te potissimum secundum regem et reginam, optimos et religiosissimos principes, auctore, ad sanitatem fidemque catholicam rediuisse nuntiati sunt, sae-
5 pe mihi in mentem uenit illius diei quo mihi ad te coenamque Toleti uocato cum aliis quibusdam meae gentis studiosis literarum hominibus humanissima simul et iucundissima consuetudine tua doctissimoque sermone frui datum est, cum ipse nihil nisi de religione, de studio literarum et doctis
10 hominibus loquereris. [2] Itaque multus nobis colloquentibus sermo, si meministi, de Alberto Pio, principe Carpensi, patrono meo, deque Erasmo Roterodamo eorumque literaria contentione habitus est. [3] Nam cum res in Britannia post obitum Heduardi regis gestas, quarum tu magna pars fuisti,
15 memoriae mandare pro iniuncto mihi a Carolo Caesare munere instituissem et res ad tui mentionem peruenisset, pergrata recordatione mihi ante oculos obuersabatur nostrum illud Toletanum colloquium, ex quo te propter perspectas mihi excellentes tuas uirtutes singularemque doctrinam et
20 eloquentiam diligere atque etiam absentem memoria colere coepi.

[4] Quo mihi leuior erat scribendi labor, ut esse solet, cum oratio in eorum recte factis quorum dignitas mihi chara est commemorandis uersatur. Alias enim huius generis scriptio

6, 12] Argumentum: Reginaldum Polum, S. R. E. cardinalem, laudat quod per ipsum Britanni ad fidem catholicam redierint et addit difficultatem conscribendae historiae suamque de principibus Hispanis et rebus Britannicis ipsi emendandam transmittit *add.* *δ* || **3** in *om.* *f* || Heduardi *SCf* : Eduardi *M*

hoc mihi grauior esse consueuit, quo magis auocor a studiis 25
doctrinarum, in quibus orsus a puero consenui quaeque tum
sua dignitate, tum propter diuturnam consuetudinem ad se
me magis alliciunt. [5] Quanquam ei muneri satisfacere nemi-
ni non est, ut opinor, laboriosum; est enim magni negotii et
magnae tum diligentiae, tum in dicendo facultatis historiam 30
scribere. Quod cum eruditi omnes fateantur, plerisque ta-
men uel ratione cognitum est, uel quia sic ab expertis acce-
perunt; ego uero multis meis laboribus, cura et solicitudine
didici. [6] Solicitum autem me habere solet ea cura non tam
ut historiam optimi et maximi principis orationis ornamentis 35
illustrem (stultum est enim ultra uires nitendo inani labore
se fatigare), quam ne in rerum gestarum quas ab aliis acce-
perim commemoratione fallar, neue parum ei legi seruiuisse
uidear de qua Cicero in libro 'De oratore' secundo memo-
rans: 'Prima', inquit, 'historiae lex est, ne quid falsi dicere 40
audeat, deinde ne quid uere non audeat, ne qua suspicio
gratiae sit, ne qua simultatis.' [7] In qua lege uiolanda hoc
meum esset maius peccatum, quod me ad officium non ra-
tio solum et institutum, sed natura etiam adhortatur, quae
mihi mentem a mentiendi et blandiendi uitio –plus etiam 45
quam amici uellent qui meis commodis fauent– alienam
ingenerauit.

[8] Mea igitur maxima cura est ut auctores inueniam uiros
probos et graues qui me de rebus gestis quibus interfuerint
ipsi aut etiam praefuerint bona fide doceant. [9] Sed quoniam 50
aliqua interdum silentio non praetereunda scribentibus et
singula intentiore cura rimantibus in quibus haereant occur-
runt quae percunctantibus aut referentibus in mentem non
uenerint, commodissima perquirendi ratio semper mihi uisa

6, 12, 6 CIC. de orat. 2, 62: Nam quis nescit primam esse historiae legem, ne quid falsi dicere audeat? Deinde ne quid veri *(*vere *archetypus Laudensis)* non audeat? Ne quae suspicio gratiae sit in scribendo? Ne quae simultatis?

6 uere *SCf* : ueri *M*

55 est, et qua ipse, cum licet, diligenter uti soleo, quod scripserim ex prima manu, per partes cum uiris grauibus Latine doctis quibus facta et consilia nota sint communicare.

[10] Eam igitur partem historiae quae principes nostros et communiter rem Britannam attingit ex commentariis qui-
60 busdam quae ad manus meas peruenerunt et tum aliorum grauium uirorum, tum ipsius Philippi regis epistolis ad Ioannam sororem missis a me proxime prima manu confectam tibi mitto; precorque et oro, quod sine tua molestia fiat, ut libellum bona cum uenia legas et tum orationis uitia, si qua
65 erunt, ut erunt fortasse multa, quae tuas castigatissimas aures offendant, pro tua humanitate et sapientia corrigas, tum in rerum gestarum narratione quae desunt adiicias, quae perperam posita fuerint emendes, in primisque hominum, regionum, oppidorum fluminumque nomina a nobis non per
70 incuriam, sed per ignorationem praetermissa marginibus adscribas, deprauata corrigas. [11] Quae si per te facere grauaberis, hoc est, si quae te maximae et maximarum rerum occupationes, ut solent, impedierint (non enim uereor ne rem te tuamque nationem et reges attingentem et ad uestram iu-
75 stam laudem celebrandam pertinentem contemnas), erit humanitatis tuae ut negotium totum aut per partes alicui tuorum uel aliquibus idoneis hominibus committas; quorum diligentia et cura emendatus in margine libellus, aut etiam emendationum admonitionumque chartis adiectis, ad me
80 primo quoque tempore remittatur.

[12] Illud autem mihi feceris gratissimum, si earum concionum quas, prudentiae ac pietatis, ut ferunt et facile mihi persuadent, plenas, ad tuorum Britannorum concilium habuisti, exempla cum libello ad me mittenda curaueris.

85 [13] Vale. Corduba, Calendis Octobris, 1555.

10 Cf. CDC IV 177-178; 188-190 || **10** Cf. SEPVL. Carol. 28, 40-46; 29, 1-44 (Opera II 467-509).

9 grauibus *Sδ* : grauimus *f* || **10** Ioannam *SfM* : Ioannem *C* || **12** mittenda *δ* : mittendas *Sf*

IO. GENESII SEPVLVEDAE CORDVBENSIS EPISTOLARVM LIBER SEPTIMVS

7, 1 (XCIV)

IO. GENESIVS SEPVLVEDA PETRO SERRANO,
DOCTORI THEOLOGO, S. P. D.

[1] 'Commentarium' tuum 'in primum Aristotelis de moribus librum', quod mihi cum epistola misisti, ex parte legi, et quidem libenter; nam ut perlegerem, me partim ipsius longitudo, partim meae magnae occupationes prohibuerunt. [2] Caeterum ut ex ungue Phidias leonem aestimasse fertur, 5 sic ego ex primo capite, in quo magnum ingenium magnamque doctrinam praefers nec abhorres a moderato dicendi genere et politioribus philosophis conueniente charactere, de toto opere coniecturam feci accurate id scriptum esse et uaria eruditione plenum, tibique de optima studiorum indo- 10 le gratulatus sum, quae nihil aridum, nihil ieiunum praefert, sed omnia copiosa et exuberantia, ita ut, multis etiam scitu dignis resecatis et in alium locum aliudque scriptionis genus reiectis, iusta et legitima enarratio relinqui posse uideatur.

7, 1, 2 LVC. Herm. 54: φασί γέ τοι τῶν πλαστῶν τινα, Φειδίαν οἶμαι, ὄνυχα μόνον λέοντος ἰδόντα ἀπ' ἐκείνου ἀναλελογίσθαι, ἡλίκος ἂν ὁ πᾶς λέων γένοιτο κατ' ἀξίαν τοῦ ὄνυχος ἀναπλασθείς; cf. ER. adag. 834.

7, 1] Argumentum: Perlegerat partem commentarii Serrani in librum primum Aristotelis 'De moribus', totum enim non licuerat, in quo reprehendit ipsius seueritatem qua ait neminem asserere posse, 'ethnicos philosophos salutem consecutos fuisse' multisque argumentis probat sententiam contrariam aliorumque rationes refellit, et conatur ostendere Aristotelem, quia legi naturae conuenienter uixit, beatum esse, eumque defendit a ueterum aliquot Graecorum calumniis *add.* *δ*

15 [3] Sed ut libere tecum pro iure nostrae amicitiae, et quia sic ipse per epistolam hortaris, agam, in eo tuam uel diligentiam uel aequitatem nonnihil desideraui, quod te nimis seuerum et acerbum praebuisse uisus es in philosophos etiam probatissimae uitae, id est, in uiros optimos et sapientes 20 in causa ipsorum capitali, quam extra ordinem cognoscendam et iudicandam amicorum rogatu, ut scribis, suscepisti. [4] Sic enim ais: 'Primum hoc indubitatum apud catholicos supponitur, neminem asserere posse salutem eos philosophos (ethnicos scilicet et sapientes mundi) consecutos fuis- 25 se', et causas deinde subiicis et testes auctoresque producis.

[5] De quo tuo dogmate ut nominatim memorarem et in id summatim nonnihil dissererem, ea maxime ratio me hortata est, quod ego in libro 'De iustis belli causis', a me nondum impressione edito, sed regii consilii iussu multis descriptis 30 exemplis Complutum Salmanticamque missis euulgato, eundem locum obiter cum tractarem, sententiam a tua diuersam secutus fueram, quam nunc tuis rationibus uictus damnare uideri poteram, si tuum 'Commentarium', in quo mihi multa probantur, sine ulla exceptione commendarem. [6] Ita- 35 que faciendum putaui ut earum quas secutus sum rationum summam complecterer et tibi meum iudicium in uniuersum exquirenti de hac parte proponerem, ut intelligas me non sine magna causa in illam opinionem discessisse.

[7] Quarum rationum caput est nullum fuisse genus homi- 40 num cui Deus optimus maximus et idem clementissimus, 'qui uult omnes homines saluos fieri et ad ueritatis agnitionem', ut Paulus ait, 'uenire' (I Timoth. 2), non aliquod iuris legumque praesidium praeberet quo salui esse possent

5 Sepvl. Dem. sec. 1, 14, 1-4 (OCP III 78-79) || **7** Vvlg. I Tim. 2, 4: qui omnes homines vult salvos fieri et ad agnitionem veritatis venire.

3 philosophos *Sδ* : philosophus *f* || **6** causa *SfM* : caussa *C* || **7** aliquod *Sδ* : aliquo *f*

Deum uenerando et iussis eius obsequendo. [8] Cuius praecepti auctorem habemus Petrum apostolum ita disserentem 45
in 'Actis apostolorum' (cap. 10): 'Non est personarum acceptor Deus, sed in omni gente qui timet Deum et operatur iustitiam acceptus est illi.' [9] Quam sententiam explicans Augustinus in epistola quae est ad Deogratiam presbyterum, numero quadragesimanona, in responsione ad secundam 50
quaestionem: 'Ab exordio', inquit, 'generis humani quicunque in Deum crediderunt eumque utcunque intellexerunt et secundum eius praecepta pie et iuste uixerunt, quomodolibet et ubilibet fuerint, per eum proculdubio salui facti sunt.'

[10] Constat autem ab orbe condito ad Christi aduentum 55
duo duntaxat iura a Deo mortalibus esse data: unum quod

8 VVLG. act. 10, 34-35: aperiens autem Petrus os dixit / in veritate conperi quoniam non est personarum acceptor Deus / sed in omni gente qui timet eum et operatur iustitiam acceptus est illi || **9** AVG. epist. 102, 12 (CSEL XXXIV,2 554): Itaque ab exordio generis humani quicumque in eum crediderunt eumque utcumque intellexerunt et secundum eius praecepta pie iusteque uixerunt, quando libet et ubi libet fuerint, per eum procul dubio salui facti sunt || **10** CIC. rep. 3, 33, apud LACT. inst. 6, 8, 7-9 (CSEL XIX 508-509): est quidem uera lex recta ratio, naturae congruens, diffusa in omnis, constans, sempiterna, quae uocet ad officium iubendo, uetando a fraude deterreat, quae tamen neque probos frustra iubet aut uetat nec inprobos iubendo aut uetando mouet. huic legi nec obrogari fas est neque derogari aliquid ex hac licet neque tota abrogari potest, nec uero aut per senatum aut per populum solui hac lege possumus, neque est quaerendus explanator aut interpres Sextus Aelius, nec erit alia lex Romae alia Athenis, alia nunc alia posthac, sed et omnes gentes et omni tempore una lex et sempiterna et inmutabilis continebit unusque erit communis quasi magister et imperator omnium deus: ille legis huius inuentor disceptator lator, cui qui non parebit, ipse se fugiet ac naturam hominis aspernatus hoc ipso luet maximas poenas, etiamsi cetera supplicia quae putantur effugerit.

9 Deogratiam *SfM* : Deogratias *C* || quomodolibet *SfM* : quandolibet *C* || **10** ab orbe ... aduentum *om. f*

moribus constaret ad normam rectae rationis, quae imago est aeternae legis mentibus hominum naturaliter consignata, directis, quod ius naturale dicitur, perpetuum et immutabile,
60 quo mortales omnes uterentur; alterum scriptum, quod ius Mosaicum nominatur, propterea quod per Mosen datum est ad naturale ius caerimoniis quibusdam et praeceptis iudiciariis et quasi ciuilibus additis; quo iure gens tantum Iudaica, cui datum est, teneretur; [11] nam ut est in 'Epistola ad Ro-
65 manos' (cap. 7): 'Quaecunque lex loquitur, iis qui in lege sunt loquitur'; et in 'Psalmo' CXLVII: 'Non fecit taliter omni nationi et iudicia sua non manifestauit illis.' In 'Deuteronomio' quoque scriptum est (cap. 33): 'Legem praecepit nobis Moyses haereditatem multitudinis Iacob.' [12] Itaque caeterae
70 gentes nec Mosaico nec alio diuino iure quam naturali tenebantur, eiusque praeceptis seruandis salutem animarum consequebantur, ut Paulus in eadem 'Ad Romanos epistola' (cap. 2) declarat his uerbis: 'Non enim auditores legis iusti sunt apud Deum, sed factores legis iustificabuntur; cum
75 enim gentes quae legem non habent naturaliter ea quae legis sunt faciunt, hi legem non habentes ipsi sibi sunt lex, qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis.' [13] 'Naturaliter' enim dixit Paulus, id est, ut Thomas exponit, ad prae-

11 VVLG. Rom. 3, 19: scimus autem quoniam quaecumque lex loquitur / his qui in lege sunt loquitur || **11** VVLG. psalm. 147, 20: non fecit taliter omni nationi / et iudicia sua non manifestavit eis || **11** VVLG. deut. 33, 4: legem praecepit nobis Moses / hereditatem multitudinis Iacob || **12** VVLG. Rom. 2, 13-15: non enim auditores legis iusti sunt apud Deum / sed factores legis iustificabuntur / cum enim gentes quae legem non habent / naturaliter quae legis sunt faciunt / eiusmodi legem non habentes ipsi sibi sunt lex / qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis || **13** THOM.-AQ. in Rom. 2, 3 (EP XIII 28): ex quo patet quod Gentiles non peccabant non observando caeremonialia legis. Secundo commendat in eis legis observantiam, cum dicit: 'Naturaliter faciunt quae sunt legis', id est, quae lex mandat, scilicet quantum ad praecepta moralia, quae sunt de dictamine rationis naturalis.

scriptum legis naturae, quae petenda fugiendaque docet. [14] In eundemque sensum paulo post ait: 'Si igitur praeputium iustitias legis custodiat, nonne praeputium illius in circuncisionem reputabitur? Et praeputium ex natura legem consummans iudicabit te, qui per literam et circuncisionem praeuaricator legis es.' [15] Quam Pauli sententiam et auctoritatem Thomas idem secutus (in 'Summa' secundi libri parte prima, quaest. XCVIII, art. 5) gentiles ante Christi aduentum sola lege naturali obligatos et eius praeceptis faciendis saluos fieri solitos fuisse confirmat, quanuis auxilio legis Mosaicae facilius seruarentur; idemque testatur secunda parte, quaest. II, art. 7. 80 85 90

[16] Alfonsus autem Tostatus noster, auctor grauissimus, in libro quem 'De paradoxis' inscripsit non solum incunctanter probauit hanc sententiam, sed multis etiam uerbis multisque capitibus rationem explicauit (paradoxa v, art. 107 ad cap.

14 VVLG. Rom. 2, 26-27: si igitur praeputium iustitias legis custodiat / nonne praeputium illius in circumcisionem reputabitur / et iudicabit quod ex natura est praeputium legem consumans / te qui per litteram et circumcisionem praevaricator legis es || **15** THOM.-AQ. Summ. Theol. 1ª 2ªᵉ, 98, 5 (EL VII 197): lex vetus manifestabat praecepta legis naturae, et superaddebat quaedam propria praecepta. Quantum igitur ad illa quae lex vetus continebat de lege naturae, omnes tenebantur ad observantiam veteris legis: non quia erant de veteri lege, sed quia erant de lege naturae. Sed quantum ad illa quae lex vetus superaddebat, non tenebantur aliqui ad observantiam veteris legis nisi solus populus Iudaeorum. (...) gentiles perfectius et securius salutem consequebantur sub observantiis legis quam sub sola legi naturali; et ideo ad eas admittebantur. Sicut etiam nunc laici transeunt ad clericatum, et saeculares ad religionem, quamvis absque hoc possint salvari; THOM.-AQ. Summ. Theol. 2ª 2ªᵉ, 2, 7 (EL VIII 34): via autem hominibus veniendi ad beatitudinem est mysterium incarnationis et passionis Christi (...). Et ideo mysterium incarnationis Christi aliqualiter oportuit omni tempore esse creditum apud omnes: diversimode tamen secundum diversitatem temporum et personarum. Nam ante statum peccati homo habuit explicitam fidem de Christi incarnatione secundum quod ordinabatur ad consummationem gloriae.

95 134), qua gentiles a Deo peccatorum ueniam impetrarent. [17] Cuius orationis summa est gentilibus usque ad Christi passionem et promulgatum Euangelium peccatum originale deleri solitum, in pueris quidem per fidem parentum, si quis fideles parentes haberet, id est, qui de Deo recte sentirent
100 quae naturaliter sentiri possunt et idolorum immunditias cauerent, in adultis autem per primum actum bonum quem in Deum dirigerent; mortalia uero peccata per contritionem eisdem gentilibus ut nunc Christianis remitti.

[18] Atque hos quidem auctores, has rationes secutus, ethni-
105 corum philosophorum qui ex praeceptis legis naturae uixerunt causam defendi posse existimaui. Nisi forte putamus caeteris ethnicis hominibus per legem naturae uiam ad salutem patuisse, eandem philosophis fuisse interclusam, qui in Deo ex rebus creatis intelligendo caeteris erant perspicaci-
110 ores, et in uirtute non solum uoce, sed uita etiam et factis docenda aetatem consumpserunt.

[19] Superest ut ad rationes et testimonia quae te in oppositam persuasionem induxerunt paucis respondeamus et quam uim habeant explicemus. [20] Quarum rationum sum-
115 ma, nisi fallor, triplici capite continetur: primum quod seruandis naturalibus praeceptis non faciebant quod erat in se ut a Deo de uia salutis edocerentur; deinde quod cum eius naturalia praecepta cognoscerent, ipsis tamen non parebant; postremo quia Christi fidem, sine qua nulla est ad salutem
120 uia, non habebant. De primo igitur capite primum disseramus.

[21] 'Non faciebant', inquis, 'quod erat in se philosophi, quo digni essent ut de uia salutis diuinitus edocerentur; nec enim ad hoc satis erat praecepta legis naturae seruare.'
125 [22] Quid opus facto sit ut homo quod erat in se fecisse intelligatur ad bonum aliquod impetrandum a Deo, non est huius loci disputare. Nam siue id positum est in libero hominis arbitrio, siue in auxilio Dei, siue, quod uerius est, in utroque,

17 originale *Sδ* : originali *f* || **21** edocerentur *Sδ* : edoceretur *f*

et sine hoc conatu saluus fieri nemo potest, iis omnibus affuisse quibus salus contigit in lege naturae non potest dubitari, nisi forte nemini contigisse putas quod perspicue historia sacra conuincitur, ut docet Augustinus in ea de qua dixi epistola (epist. 49) de his ipsis rebus edisserens, cuius uerba infra scripta sunt: [23] 'Cum enim nonnulli commemorantur in sanctis Hebraicis libris iam ex tempore Abrahae nec de stirpe carnis eius nec ex populo Israel nec ex aduentitia societate in populo Israel, tamen eius sacramenti participes fuerunt, cur non credamus etiam in caeteris hac atque illa gentibus alias alios fuisse, quanuis eos commemoratos in eisdem auctoritatibus non legamus? Ita salus religionis huius, per quam solam ueram salus uera ueraciterque promittitur, nulli unquam defuit qui dignus fuit, et cui defuit, dignus non fuit.' Haec Augustinus. 130 135 140

[24] Adde quod ille conatus, qualiscunque est, quocunque iure diuino homines uterentur et quibuscunque sacramentis essent initiati, etiam euangelicis, semper ab eo postulatus est qui ex odio peccati a se commissi ad Dei gratiam saluti necessariam aspiraret. [25] De hac enim praeparatione ad gratiam quae latius patet et fuit omnibus omni tempore necessaria disserendum magis erat quam de illa altera hominem 145 150

23 AVG. epist. 102, 15 (CSEL XXXIV,2 557-558): cum enim nonnulli commemorantur in sanctis Hebraicis libris iam ex tempore Abrahae nec de stirpe carnis eius nec ex populo Israhel nec aduenticia societate in populo Israhel, qui tamen huius sacramenti participes fuerunt, cur non credamus etiam in ceteris hac atque illac gentibus alias alios fuisse, quamuis eos commemoratos in eisdem auctoritatibus non legamus? ita salus religionis huius, per quam solam ueram salus uera ueraciterque promittitur, nulli umquam defuit, qui dignus fuit, et, cui defuit, dignus non fuit; THOM.-AQ. III Sent. 25, 2, 1 (EP VII,1 272): in his quae sunt necessaria ad salutem, nunquam Deus homini quaerenti suam salutem deest vel defuit, nisi ex culpa sua remaneat.

22 hunc *ante* iis *add.* *C* || docet *Sδ* : doce *f* || **23** qui *ante* tamen *add.* *C* || eius *SfM* : huius *C* || defuit ... et cui *om.* *f* ||

dignum seu idoneum faciente qui de Christi mysteriis diuinitus extra ordinem doceretur, quod paucis singulari Dei beneficio contigit. Nos enim, et, ut arbitror, ii qui tuam sententiam sciscitabantur, non de priuilegio, sed de communi
155 priscarum gentium conditione laboramus.

[26] Quod secundo loco ethnicos philosophos a Paulo in 'Epistola ad Romanos' (cap. 1) damnatos esse dicis, scis eo loco Paulum de improbis et uitiosis idolorumque cultoribus memorare, qui, cum Deum cognouissent, non sicut Deum
160 glorificauerunt –quorum hominum conditio in omni religione damnatur–; nobis autem de uiris sapientibus et optimis sermo est, qui unum Deum agnoscebant et uenerabantur, eiusque praeceptis ad iuris naturalis praescriptum obtemperabant. [27] De quibus Paulus idem non ita multis uerbis inter-
165 iectis disserens, non quod auditores, sed quod factores legis essent, iustificatos esse testatur, quippe qui sine doctrina Mosaicae legis naturaliter, id est, naturali ratione docti, praecepta legis eiusdem ad mores scilicet pertinentia facerent. Haec enim eadem sunt utriusque legis, ueteris et item
170 euangelicae, communia, et omnia diuina.

[28] Quod obiicis postremo de fide Christi, quo praesidio ad salutem omni tempore necessario ueteres philosophos instructos fuisse negas, si claram et expressam fidem in philosophis postulas, idem argumentum ualebit in Hebraeos.
175 Quotus enim quisque ueterum Iudaeorum claram habuit Christi eiusque mysteriorum notitiam aut fidem? [29] Non igitur aperta et explicata Christi fides priscis uel Hebraeis uel

26 VVLG. Rom. 1, 21: quia cum cognovissent Deum / non sicut Deum glorificaverunt aut gratias egerunt / sed evanuerunt in cogitationibus suis / et obscuratum est insipiens cor eorum || **27** VVLG. Rom. 2, 13: non enim auditores legis iusti sunt apud Deum / sed factores legis iustificabuntur || **29** THOM.-AQ. III Sent. 25, 2, 1 (EP VII,1 272): et ideo etiam non oportet quod homo habeat explicitam cognitionem de omnibus articulis fidei, sed de aliquibus qui

27 ueteris *scr. S in erratis* : *om. f* || **28** instructos *Sδ* : instructus *f*

gentilibus necessaria erat ad salutem, sed in tecta et complicata satis fuisse praesidii theologi magno consensu declarant, auctorem adhibentes Paulum, qui ad Hebraeos scribens (cap. 11): 'Oportet', inquit, 'accedentem ad Deum credere quia est et inquirentibus se remunerator existit.' [30] Quem locum enarrans Thomas: 'Gentilibus', inquit, 'qui salui facti sunt sufficiebat credere Deum esse remuneratorem; quae remuneratio non fit nisi per Christum.' Quam eandem sententiam in 'Summa theologiae' repetit (secunda secundae, quaest. II, art. 7), praefatus paulo ante (quaest. I, art. 7) illis Pauli uerbis omnium articulorum fidem implicitam contineri. 180 185

[31] Quae igitur obiecisti, ea parum aut nihil uidentur obstare quo minus ethnici philosophi qui, Deum esse et curam gerere rerum humanarum praemium et poenam pro cuiusque merito retribuentem credentes, recte ex naturae legibus uixerunt salui fuisse censeantur. [32] Quo in numero uel in primis fuisse Aristotelem non tam ex aliorum sermone quam ex ipsius scriptis licet existimare. Nam unum esse De- 190 195

sunt necessarii secundum tempus illud; et per hoc sufficienter vitantur omnes errores et dubitationes || **29** VVLG. Hebr. 11, 6: credere enim oportet accedentem ad Deum quia est / et inquirentibus se remunerator fit || **30** THOM.-AQ. in Hebr. 11, 2 (EP XIII 760): sed gentiles qui fuerunt salvati, sufficiebat eis quod crederent Deum esse remuneratorem; quae remuneratio non fit nisi per Christum. Unde implicite credebant in mediatorem || **30** THOM.-AQ. Summ. Theol. 2^a 2^{ae}, 2, 7 (EL VIII 34-35): Multi gentilium adpeti sunt salutem (...) Si qui tamen salvati fuerunt quibus revelatio non fuit facta, non fuerunt salvati absque fide Mediatoris. Quia etsi non habuerunt fidem explicitam, habuerunt tamen fidem implicitam in divina providentia, credentes Deum esse liberatorem hominum secundum modos sibi placitos et secundum quod aliquibus veritatem cognoscentibus ipse revelasset || **30** THOM.-AQ. Summ. Theol. 2^a 2^{ae}, 1, 7 (EL VIII 19): Et similiter omnes articuli implicite continentur in aliquibus primis credibilibus, scilicet ut credatur Deus esse et providentiam habere circa hominum salutem: secundum illud ad Heb. XI.

um optimum maximum, quanuis multis nominibus appelletur, multis in locis confirmat, ut in libro duodecimo 'De prima philosophia' et libro 'De mundo ad Alexandrum', item-
200 que in libro 'De motu animalium', in quo de ipsius immobilitate et summa potentia Iouis nomine memorauit; eundemque curam gerere rerum humanarum et sapientes maxime diligere et remunerari 'Ethicorum' libro decimo (cap. 8) testatur.
205 [33] Quod uero pertinet ad Aristotelis mores, scio ab eius iniquis et inuidis, Stoicis Epicureisque, sinistros quosdam de ipso sermones satos fuisse ad Aristotelicae doctrinae de moribus auctoritatem minuendam, ut, cui ingenio et rationibus pares esse non poterant, hunc mendaciis et calumniis op-
210 pugnarent uulgoque persuaderent Aristotelis uitam ab orati-

32 Arist. Metaph. 1072^{b}24-30: εἰ οὖν οὕτως εὖ ἔχει, ὡς ἡμεῖς ποτέ, ὁ θεὸς ἀεί, θαυμαστόν· εἰ δὲ μᾶλλον, ἔτι θαυμασιώτερον. ἔχει δὲ ὧδε. καὶ ζωὴ δέ γε ὑπάρχει· ἡ γὰρ νοῦ ἐνέργεια ζωή, ἐκεῖνος δὲ ἡ ἐνέργεια· ἐνέργεια δὲ ἡ καθ' αὑτὴν ἐκείνου ζωὴ ἀρίστη καὶ ἀΐδιος. φαμὲν δὴ τὸν θεὸν εἶναι ζῷον ἀΐδιον ἄριστον, ὥστε ζωὴ καὶ αἰὼν συνεχὴς καὶ ἀΐδιος ὑπάρχει τῷ θεῷ· τοῦτο γὰρ ὁ θεός || **32** Arist. Mu. 397^{b}20-401^{b}29, 401^{a}13-27: Εἷς δὲ ὢν πολυώνυμός ἐστι, κατονομαζόμενος τοῖς πάθεσι πᾶσιν ἅπερ αὐτὸς νεοχμοῖ. καλοῦμεν δὲ αὐτὸν καὶ Ζῆνα καὶ Δία, παραλλήλως χρώμενοι τοῖς ὀνόμασιν, ὡς κἂν λέγοιμεν δι' ὃν ζῶμεν. Κρόνου δὲ παῖς καὶ χρόνου λέγεται, διήκων ἐξ αἰῶνος ἀτέρμονος εἰς ἕτερον αἰῶνα· ἀστραπαῖός τε καὶ βρονταῖος καὶ αἴθριος καὶ αἰθέριος κεραύνιός τε καὶ ὑέτιος ἀπὸ τῶν ὑετῶν καὶ κεραυνῶν καὶ τῶν ἄλλων καλεῖται. (...) σωτήρ τε καὶ ἐλευθέριος ἐτύμως, ὡς δὲ τὸ πᾶν εἰπεῖν, οὐράνιός τε καὶ χθόνιος, πάσης ἐπώνυμος φύσεως ὢν καὶ τύχης, ἅτε πάντων αὐτὸς αἴτιος ὤν || **32** Arist. MA 699^{b}31-700^{a}6 || **32** Arist. EN 1179^{a}22-28: ὁ δὲ κατὰ νοῦν ἐνεργῶν καὶ τοῦτον θεραπεύων καὶ διακείμενος ἄριστα καὶ θεοφιλέστατος ἔοικεν. εἰ γάρ τις ἐπιμέλεια τῶν ἀνθρωπίνων ὑπὸ θεῶν γίνεται, ὥσπερ δοκεῖ, καὶ εἴη ἂν εὔλογον χαίρειν τε αὐτοὺς τῷ ἀρίστῳ καὶ συγγενεστάτῳ (τοῦτο δ' ἂν εἴη ὁ νοῦς) καὶ τοὺς ἀγαπῶντας μάλιστα τοῦτο καὶ τιμῶντας ἀντευποιεῖν.

32 immobilitate *Sδ* : immouilitate *f* || potentia *Sδ* : potencia *f*

one discrepasse, ab eodemque sua dogmata contrariis factis, quorum est maius quam orationis testimonium, fuisse damnata.

[34] Aristoteles enim, qui omnem de moribus doctrinam ad communem hominum sensum, qui uim habet legis naturalis, 215 et proborum hominum consuetudinem prudentissime accommodauit, summum bonum, de quo est omnis philosophorum dissensio, in usu uirtutis non impeditae collocauit. [35] Hanc enim partim aduersa ualetudine et calamitatibus, partim inopia earum rerum impediri docuit quae res adiu- 220 menta sunt ad usus uitae tum necessarios, tum etiam liberales; itaque uirtutem in summo bono, quae felicitas quoque nominatur, principem locum obtinere, bona tamen corporis et externa adesse oportere, ne uirtus utilibus aut etiam necessariis adminiculis et quasi instrumentis destituta infirmior 225 sit ad officia et res praeclaras gerendas. [36] Sed nec sine uoluptate uitam beatam contingere scripsit, non quauis, sed ea quae ex usu et ingenerato habitu uirtutis existit, iramque et cupiditatem et caeteros affectus, si modum teneant, non esse a uirtute et conditione sapientis alienos, cum in his mode- 230 randis uirtus moralis sit occupata.

34 ARIST. EN 1098^{a}16-18: εἰ δ᾽ οὕτω, τὸ ἀνθρώπινον ἀγαθὸν ψυχῆς ἐνέργεια γίνεται κατ᾽ ἀρετήν, εἰ δὲ πλείους αἱ ἀρεταί, κατὰ τὴν ἀρίστην καὶ τελειοτάτην; cf. SEPVL. epist. 6, 11, 6. || **35** ARIST. EN 1099^{a}31-33: φαίνεται δ᾽ ὅμως καὶ τῶν ἐκτὸς ἀγαθῶν προσδεομένη ⟨εὐδαιμονία⟩, καθάπερ εἴπομεν· ἀδύνατον γὰρ ἢ οὐ ῥᾴδιον τὰ καλὰ πράττειν ἀχορήγητον ὄντα; ARIST. EN 1153^{b}17-19: διὸ προσδεῖται ὁ εὐδαίμων τῶν ἐν σώματι ἀγαθῶν καὶ τῶν ἐκτὸς καὶ τῆς τύχης, ὅπως μὴ ἐμποδίζηται ταῦτα; ARIST. EN 1177^{a}27-29: ἥ τε λεγομένη αὐτάρκεια περὶ τὴν θεωρητικὴν μάλιστ᾽ ἂν εἴη· τῶν μὲν γὰρ πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαίων καὶ σοφὸς καὶ δίκαιος καὶ οἱ λοιποὶ δέονται || **36** ARIST. MM 1204^{a}26-30: ἐπειδὴ γὰρ ὑπὲρ εὐδαιμονίας ἡμῖν ἐστιν ὁ λόγος, τὴν δ᾽ εὐδαιμονίαν διωρίκαμεν καὶ φαμὲν εἶναι ἀρετῆς ἐνέργειαν ἐν βίῳ τελείῳ, ἡ δ᾽ ἀρετὴ ἐστι περὶ ἡδονὴν καὶ λύπην· ὑπὲρ ἡδονῆς ἂν εἴη ἀναγκαῖον εἰπεῖν, ἐπειδήπερ οὐκ ἔστιν ἡ εὐδαιμονία ἄνευ ἡδονῆς; ARIST. EN 1179^{a}8-9: ἔσται γὰρ ὁ βίος εὐδαίμων τοῦ κατὰ τὴν ἀρετὴν ἐνεργοῦντος || **36** ARIST. EN 1125^{b}26-1126^{a}6.

34 impeditae *SM* : impedite *C*

[37] Epicurei uoluptatem summum bonum esse contendebant, Stoici uero sola uirtute uitam beatam metiebantur, etiam si quis uir optimus extrema inopia et maximis calamita-
235 tibus urgeatur, reclamante Paulo, qui, ad calamitates quibus Christiani initio nascentis ecclesiae conflictabantur intuens, in hanc uocem prorupit: 'Si in hac uita tantum sperantes sumus in Christo, miserabiliores sumus omnibus hominibus.'
[38] Praeterea nec iram nec cupiditatem in sapientem, quales
240 se uideri uolebant, cadere contendebant, ut tacita contemptus rerum humanarum et diuinae cuiusdam constantiae et integritatis professione sese uulgo et suam disciplinam commendarent.
[39] Ita cum Aristotelis doctrina et eius praeceptis a natura
245 ductis, ut Epicureorum libido et dissolutio, sic Stoicorum ineptiae et uenditatio cum eorum existimationis iactura a Peripateticis conuincerentur, factum est ut multi ex his duabus disciplinis, quae post mortem Aristotelis inualescere coeperunt, aemuli et obtrectatores eius existerent. [40] Quorum ua-
250 nitatem et petulantiam Suidas, diligentissimus auctor et idem prudentissimus, paucis uerbis adnotauit in uerbo 'Aristoteles', qui, cum de calumniis Timaei cuiusdam in Aristotelem petulanter iactis memorasset: 'Sed is', inquit, 'dum

37 Vvlg. I Cor. 15, 19: si in hac vita tantum in Christo sperantes sumus / miserabiliores sumus omnibus hominibus || **40** Sud. I 358: Τίμαιός φησι κατὰ Ἀριστοτέλους εἶναι αὐτὸν εὐχερῆ, θρασύν, προπετῆ· ἀλλ' οὐ σοφιστὴν ὀψιμαθῆ, μισητὸν ὑπάρχοντα, καὶ τὸ πολυτίμητον ἰατρεῖον ἀποκεκλεικότα, καὶ πρὸς πᾶσαν αὐλὴν καὶ σκηνὴν ἐμπεπηδηκότα. πρὸς δὲ γαστρίμαργον, ὀψαρτυτήν, ἐπὶ στόμα φερόμενον ἐν πᾶσι. δοκεῖ δή μοι τὰ τοιαῦτα μόλις ἄνθρωπος ἀγύρτης καὶ προπετὴς ἐπὶ δικαστηρίου ῥιψολογῶν ἀνεκτὸς φανῆναι. ὅτι Ἀριστοτέλης τῆς φύσεως γραμματεὺς ἦν, τὸν κάλαμον ἀποβρέχων εἰς νοῦν· ὃν οὐδὲν ἴσως ἐχρῆν τῶν χρησίμων, εἰ καὶ τεχνικώτερόν ἐστι καὶ περιττότερον ἐξειργασμένον, παραιτεῖσθαι.

37 calamitates *Sδ* : calamitatis *f* || **39** existimationis *Sδ* : existimacionis *f*

talia iactat, uix hominum numero mihi habendus esse uidetur, circulator petulans et rabula loquacissimus. Aristoteles 255 enim notarius naturae fuit, cui scilicet natura ipsa scribenda dictabat et qui calamo intellectum irrigabat, qui nihil fortasse rebus utilibus indigebat; quanquam figmentum refellere maioris artificii est et superuacaneum.'

[41] Caeterum inuidendi calumniandique occasio inde pri- 260 mum Graeculis quibusdam leuiculis et famelicis hominibus data est, quod Aristoteles a Philippo, rege Macedoniae, uocatus, Lyceo relicto, in aulam uenisset, ibique pro uirtutis et doctrinae magnitudine indulgenter fuisset habitus, quasi, literarum studio, in quo solum acquiescebat et in quo dies ac 265 noctes, ut res ipsa docet, ad extremum spiritum consumens extinctus est, contempto, inertiae sese atque desidiae et desidiosorum uoluptatibus tradidisset.

[42] Quorum omnium leuitas et impudentissima mendacia ualido scriptorum eius argumento redarguuntur. Tot enim 270 libros Aristotelem in omni doctrinarum genere sapientissime et cum magna et consentiente hominum approbatione confecisse constat ut miremur eis elucubrandis unius hominis aetatem suffecisse. [43] Quo declaratur Aristoteles in studio literarum et optimarum rerum contemplatione, id est, in 275 optima uirtute et diuinae felicitatis aemula, omnem aetatem consumpsisse, iucunditate scilicet laborem minuente, quae, ut periti nouerunt et ipse expertus testatur 'Ethicorum' libro decimo, maxima capitur cum ex omni uirtutis habitu et usu, tum maxime intellectiuae, ut nec corporeas turpesque uo- 280 luptates desideraret nec locum tempusue relinqueret ad eas fruendas et more desidiosorum consectandas. [44] Nam, ut eo-

43 ARIST. EN 1177^{a}1-2; 12-18: δοκεῖ δ' ὁ εὐδαίμων βίος κατ' ἀρετὴν εἶναι· (...) Εἰ δ' ἐστὶν ἡ εὐδαιμονία κατ' ἀρετὴν ἐνέργεια, εὔλογον κατὰ τὴν κρατίστην· (...) ὅτι δ' ἐστὶ θεωρητική.

41 ibique *corr. M in erratis (scripserat* ibque*)* || **43** in studio *(*in *add. S in erratis) Sδ* : studio *f*

dem auctore (Ethic. x, cap. 4) et usu rerum didicimus, ut res maxime placent, sic in eas quisque et ex eis maxime opera-
285 tur, uoluptate opera perficiente et absoluente, et philosophia uoluptates praebet tum puritate, tum firmitudine mirabiles. [45] Cuius philosophiae, quae et sapientia dicitur, amor in animos rebus uirtuti contrariis occupatos et criminibus contaminatos non cadit, 'quoniam in maleuolam animam
290 non intrabit sapientia nec habitabit in corpore subdito peccatis.'

[46] Quod non solum de diuina illa sapientia quae uirtutes omnes, in primisque theologales dictas, complectitur et suggerit, sed etiam de humanitus inuenta philosophia et maxi-
295 me morali uerissime dicitur. [47] Moralis enim philosophia, quae latissime patet pertinetque ad omnes uitae partes et rerum publicarum legumque ferendarum rationem, et moralium dogmatum quae a recta ratione aeternae legis imagine proficiscuntur cognitio et inuentio in uitiosum et intempe-
300 rantem hominem cadere non potest, 'cum sit inquinata eius et mens et conscientia', ut Paulus ait, hoc est, corrupta ratio et intellectus obcaecatus, ita ut mala pro bonis iudicet et bona pro malis, uirtute destitutus. [48] Quae uirtus causa est recte de principio, ut ipse Aristoteles docet, existimandi.
305 Principium autem in rebus agendis est finis, ut suppositiones

44 Arist. EN 1175ᵃ12-16: καὶ ἕκαστος περὶ ταῦτα καὶ τούτοις ἐνεργεῖ ἃ καὶ μάλιστ' ἀγαπᾷ, (...) ἡ δ' ἡδονὴ τελειοῖ τὰς ἐνεργείας || **44** Arist. EN 1177ᵃ25-26: δοκεῖ γοῦν ἡ φιλοσοφία θαυμαστὰς ἡδονὰς ἔχειν καθαρειότητι καὶ τῷ βεβαίῳ || **45** Vvlg. [sap.] 1, 4: quoniam in malivolam animam non intrabit sapientia / nec habitabit in corpore subdito peccatis || **47** Vvlg. Tit. 1, 15: omnia munda mundis / coinquinatis autem et infidelibus nihil mundum / sed inquinatae sunt eorum et mens et conscientia || **48-49** Arist. EN 1151ᵃ11-24: ἐπεὶ δ' ὃ μὲν τοιοῦτος οἷος μὴ διὰ τὸ πεπεῖσθαι διώκειν τὰς καθ' ὑπερβολὴν καὶ παρὰ τὸν ὀρθὸν λόγον σωματικὰς ἡδονάς, ὃ δὲ πέπεισται διὰ τὸ τοιοῦτος εἶναι οἷος διώκειν αὐτάς, ἐκεῖνος μὲν οὖν εὐμετάπειστος, οὗτος δὲ οὔ· ἡ γὰρ ἀρετὴ καὶ μοχθηρία τὴν ἀρχὴν ἣ μὲν φθείρει ἣ δὲ σῴζει, ἐν δὲ ταῖς πράξεσι

in mathematicis. [49] Quo fit ut uitiosus male iudicet de fine, qui non solum uoluptates corporeas infraenis consectatur, sed etiam maxime consectandas esse corrupta ratione iudicat (Ethic. VII, cap. 8). [50] Quo morbo qui laborat, is quomodo potest conuenienter rectae rationi, a qua ipsius utraque 310 animae pars, appetitus et ratio, longe abhorret, philosophari et de bonis malisque rebus, quarum norma uirtus et uir probus est (Ethic. X, cap. 5 et 6), recte constituere et praecepta dare? Praesertim si quis, ut Aristoteles maxime fecit, non alienis uestigiis insistat, sed suo ingenio et iudicio nitatur et 315 alienos errores conuincat, cui ex suo de caeterorum bonorum sensu, ad quem omnia moralia praecepta accommodantur, iudicandum est et statuendum.

[51] Quae omnia cum Aristoteles ex omnibus mortalibus qui uia et ratione naturali philosophati sunt rectissime et 320 prudentissime praestiterit, non modo non uitiosus, sed uir optimus et temperantissimus fuisse certissima ratione declaratur, auctore item Augustino, qui in libro 'De utilitate credendi': 'Honestissime', inquit, 'uir bonus fuisse creditur, cuius literis generi humano posteritatique consultum est.' 325

τὸ οὗ ἕνεκα ἀρχή, ὥσπερ ἐν τοῖς μαθηματικοῖς αἱ ὑποθέσεις· οὔτε δὴ ἐκεῖ ὁ λόγος διδασκαλικὸς τῶν ἀρχῶν οὔτε ἐνταῦθα, ἀλλ' ἀρετὴ ἢ φυσικὴ ἢ ἐθιστὴ τοῦ ὀρθοδοξεῖν περὶ τὴν ἀρχήν. σώφρων μὲν οὖν ὁ τοιοῦτος, ἀκόλαστος δ' ὁ ἐναντίος. ἔστι δέ τις διὰ πάθος ἐκστατικὸς παρὰ τὸν ὀρθὸν λόγον, ὃν ὥστε μὲν μὴ πράττειν κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον κρατεῖ τὸ πάθος, ὥστε δ' εἶναι τοιοῦτον οἷον πεπεῖσθαι διώκειν ἀνέδην δεῖν τὰς τοιαύτας ἡδονὰς οὐ κρατεῖ || **50** ARIST. EN 1176a15-18: ὁμοίως δὲ τοῦτο καὶ ἐφ' ἑτέρων συμβαίνει. δοκεῖ δ' ἐν ἅπασι τοῖς τοιούτοις εἶναι τὸ φαινόμενον τῷ σπουδαίῳ. εἰ δὲ τοῦτο καλῶς λέγεται, καθάπερ δοκεῖ, καὶ ἔστιν ἑκάστου μέτρον ἡ ἀρετὴ καὶ ἀγαθός, ᾗ τοιοῦτος; ARIST. EN 1176b25-26: καὶ τίμια καὶ ἡδέα ἐστὶ τὰ τῷ σπουδαίῳ τοιαῦτα ὄντα || **51** AVG. util. cred. 5, 11 (CSEL XXV,1 16): honestissime tamen bonus creditur, cuius litteris generi humano posteritatique consultum est.

49 fit *Sδ* : sit *f* || **50** ingenio *SfM* : ingenuo *C*

[52] Quod si Aristoteles affectibus humanis, ut homo erat, nonnunquam cessit, ut saepe cessisse certum habeo; in multis enim delinquimus omnes, septiesque in die cadit iustus, et optimus est qui minimis urgetur; iis tamen qui longo usu
330 uirtutis habitum induerunt, post peccatum poenitentia statim animum subeunte, facilis est ad insitam uirtutem receptus et expeditior in gratiam cum Deo redeundi conatus.

[53] Qua in causa si quis ualidis argumentis non contentus testes etiam requirit, unum scilicet qui pro multis sit produ-
335 camus: Philippum, regem Macedonum, de quo supra mentionem feci, principem, ut inter auctores constat, grauissimum et prudentissimum, cuius auctoritate, quae omni pondere grauior est habenda quam omnia maleuolorum testimonia, facile ipsorum calumniae conuincuntur. [54] Extat eius ad Ari-
340 stotelem epistola qua se Alexandro filio auctum esse certiorem eum facit seque diis immortalibus gratias agere profitetur, non tam quod sibi natus sit filius, quam quod Aristotelis tempore natus, a quo educatum eum et doctum se regnique successione dignum euasurum speraret. Qua in re non so-
345 lum ad ingentem doctrinam, sed multo etiam magis ad probatissimos Aristotelis et publica fama commendatos mores regem sapientissimum spectasse, ipse suis uerbis perspicue declarat.

[55] Accedit Plutarchi auctoris grauissimi testimonium, qui
350 de hac ipsa re in 'Alexandri uita' memorans: 'Cum', inquit,

52 Vvlg. prov. 24, 16: septies enim cadet iustus et resurget / impii autem corruent in malum || **54** Philipp. Maced. epist. 7: Φίλιππος Ἀριστοτέλει χαίρειν. Ἴσθι μοι γεγονότα υἱόν. πολλὴν οὖν τοῖς θεοῖς χάριν ἔχω, οὐχ οὕτως ἐπὶ τῇ γενέσει τοῦ παιδός, ὡς ἐπὶ τῷ κατὰ τὴν σὴν ἡλικίαν αὐτὸν γεγονέναι· ἐλπίζω γὰρ αὐτὸν ὑπὸ σοῦ τραφέντα καὶ παιδευθέντα ἄξιον ἔσεσθαι καὶ ἡμῶν καὶ τῆς τῶν πραγμάτων διαδοχῆς || **55** Plv. Alex. 7, 1-2: Καθορῶν δὲ τὴν φύσιν αὐτοῦ δυσκίνητον μὲν οὖσαν, ἐρίσαντος μὴ βιασθῆναι, ῥᾳ-

52 cessit *Sδ* : cessi *f* || **54** et publica ... mores *om.* *f* || **55** accedit *SfM* : accenit *C* || cum inquit animaduerteret Philippus ... ipse

'animaduerteret Philippus ingenii Alexandri libertatem, qui cogi recusaret, ratione facile ad officium duceretur, ipse suadendo magis quam imperando filium instituere tentauit, atque eius instituendi et erudiendi munus maioris negotii esse ratus quam ut Musicae et liberalium id genus artium magi- 355 stris recte committeretur (pluribus enim tum habenis, tum etiam calcaribus, ut Sophocles ait, opus esse intelligebat), Aristotelem, philosophorum clarissimum et sapientissimum, accersiuit', ut filii scilicet mores a turpitudine cohibendo, ad uirtutem et honestatem incitando formaret. [56] Quod a magi- 360 stris non solum ratione et uerbis, sed multo magis uita et exemplo recte factorum praestatur; uerba enim cum discrepant a uita, ut idem philosophus ait (Ethic. x), non sunt nisi uerba, id est, inanis et infirma ad fidem faciendam ostentatio; qualis erat eorum de quibus Paulus ait: 'Confitentur se 365 nosse Deum, factis autem negant.'

δίως δ' ἀγομένον ὑπὸ λόγου πρὸς τὸ δέον, αὐτός τε πείθειν ἐπειρᾶτο μᾶλλον ἢ προστάττειν, καὶ τοῖς περὶ μουσικὴν καὶ τὰ ἐγκύκλια παιδευταῖς οὐ πάνυ τι πιστεύων τὴν ἐπιστασίαν αὐτοῦ καὶ κατάρτυσιν, ὡς μείζονος οὖσαν πραγματείας καὶ κατὰ τὸν Σοφοκλέα. 'πολλῶν χαλινῶν ἔργον οἰάκων θ' ἅμα', μετεπέμψατο τῶν φιλοσόφων τὸν ἐνδοξότατον καὶ λογιώτατον Ἀριστοτέλην, καλὰ καὶ πρέποντα διδασκάλια τελέσας αὐτῷ || **56** Arist. EN 1172^{a}34-37: οἱ γὰρ περὶ τῶν ἐν τοῖς πάθεσι καὶ ταῖς πράξεσι λόγοι ἧττόν εἰσι πιστοὶ τῶν ἔργων· ὅταν οὖν διαφωνῶσι τοῖς κατὰ τὴν αἴσθησιν, καταφρονούμενοι καὶ τἀληθὲς προσαναιροῦσιν || **56** Vulg. Tit. 1, 16: confitentur se nosse Deum / factis autem negant.

(ipsi *M)* ... sapientissimum accersiuit *Sf et in calce add. M* : Philippus cernens ingenium Alexandri tale esse, quod cogi omnino nollet, facile autem sermone ad officium faciendum pertraheretur, ipse etiam suadere potius quam mandare ei instituit: musicesque et encycliorum *(*enciidiorum *C)* doctoribus haud satis institutionem eius credens, quam rem maioris negotii futuram arbitraretur (ut est apud Sophoclem) quod fraena multa, multaque gubernacula desideraret, Aristotelem philosophorum clarissimum et sapientissimum accersiuit *δ*

[57] Sed haec hactenus, de quibus libenter feci ut paulo uerbosius loco non alieno memorarem, ut optimo et sapientissimo uiro optimeque de mortalibus praesertim nostri ordinis
370 merito apud te, uirum probum et doctum eiusque philosophi in primis studiosum, iusto aduersus inuidorum et maleuolorum obtrectationes patrocinio gratiam aliquam referrem.
[58] Vale. Ex Mariano, sexto Idus Maii, 1554.

7, 2 (xcv)

IO. GENESIVS SEPVLVEDA PETRO SERRANO,
DOCTORI THEOLOGO, S. P. D.

[1] Scribis ad me, Serrane doctissime, et pro iure nostrae amicitiae mones ut cautius agam diligenterque his periculosis temporibus uitem paradoxas opiniones; admonitio nimirum prudentissima et ab optimo et amicissimo animo pro-
5 fecta, sed mihi tantopere probata sponte mea ut iam pridem in hoc maxime sim occupatus, ut dogmata paradoxa refellam et ea tuear quae communi hominum sensui, qui sapientibus est pro lege naturae ac proinde diuina, sint consentanea, et quibus omnes homines probi et religiosi, cum res
10 usu uenit, factis suffragantur. [2] Quod est multo certius et efficacius cuiusque sententiae testimonium in rebus agendis quam uerborum; uerba enim cum a uita dissentiunt, ut phi-

7, 2, 2 Arist. EN 1172ª34-35: οἱ γὰρ περὶ τῶν ἐν τοῖς πάθεσι καὶ ταῖς πράξεσι λόγοι ἧττόν εἰσι πιστοὶ τῶν ἔργων.

7, 2] Argumentum: Petro Serrano, a quo monitus erat ut istis temporibus uitaret paradoxas opiniones, respondet falsoque de se dissipatum rumorem, quod dogma illud probaret simplicem fornicationem non esse peccatum; qua occasione uerbosius agit de suorum inuidorum calumniis *add.* *δ*

losophus ait, non sunt nisi uerba (Ethic. x). Quo pertinet illud Pauli ad Titum (cap. 1): 'Confitentur se nosse Deum, factis autem negant.' [3] Tu igitur uide, ne quas in meis scrip- 15 tis opiniones paradoxas uocas, hae insitae sint omnibus hominibus et publicae mortalium persuasioni, id est, legi naturae congruentes, cuius tanta uis est ut euangelica praecepta ad mores pertinentia quae dura esse et paradoxa uidentur a sacris doctoribus interpretatione molliantur et in eum sen- 20 sum reuocentur qui communi hominum persuasioni et caeteris moralibus praeceptis quae ad naturae normam diriguntur nihil repugnet. [4] Non enim nobis de fide eiusque uocatis articulis sermo est, in quibus oportet, ut uerbis utar Pauli, 'omnem intellectum in captiuitatem redigere in obsequium 25 Christi' (II Cor. 10). [5] Quod igitur pertinet ad morum praecepta, uter magis in paradoxis uersari dicendus est qui ea praecipit quae mens humana respuit nullis ingeniosorum hominum acutis magis quam probabilibus inuentis praeoccupata quaeque pugnant cum proborum hominum communi con- 30 suetudine, an qui publicum bonorum morem, qui pro lege naturae est, ut dixi, maxime tuetur et suam sententiam tum magnis auctoribus defendit, tum iis rationibus confirmat quas contradicentes potentissimas et urgentissimas esse confiteantur? [6] Quod amico illi nostro, uiro alioquin doctissimo, 35 in eas accidit quibus ipsi nostram sententiam in causa illa matrimonii citra tamen asserendi temeritatem confirmabamus; qui se non uidebat ea confessione, dum aliud ageret, nostram opinionem ueram esse et a nobis demonstratam testificari. Quid est enim suam sententiam in causa morali ue- 40 ram esse demonstrare, si hoc non est, eandem potentissimis

2 VVLG. Tit. 1, 16: confitentur se nosse Deum / factis autem negant / cum sunt abominati et incredibiles / et ad omne opus bonum reprobi || **4** VVLG. II Cor. 10, 5: et omnem altitudinem extollentem se adversus scientiam Dei / et in captivitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi.

5 acutis magis *SMf* : acugis *C*

et urgentissimis rationibus confirmare? [7] Cui confessioni simillimum illud est quod erat in eadem epistola tua, huiusmodi esse probationes per me in illa altera huic causae fini-
45 tima quaestione allatas ut eis nullis nisi commentitiis rationibus possit obsisti.

[8] Quod autem ad te fama perlatum esse addis, dogma illud theologorum consensu damnatum mihi probari, simplicem fornicationem non esse peccatum, nihil miror hunc ru-
50 morem ab eis auctoribus sparsum esse a quibus alter multo periculosior multoque latius patens, unde hic emanauit, dissipatus fuerat, de quo non est hic locus disputandi; neque uero haec prima fuit istorum calumnia, sed ex alia superiore et impudentiore manauit. [9] Nam cum ego, de causa matri-
55 monii difficillima –scis quam dico– Compluti consultus et me nihil pro certo in responsione asseueraturum praefatus, Eustratii dictum anceps et suspectum, sed parum discrepans a facto Iudith sacra historia celebrato et ab eo quod ab Augustino de muliere Antiochensi libro primo 'De sermone
60 domini in monte' traditur retulissem, isti de meo sermone et responso cum resciuissent, pro suo candore et aequitate, quod ego auctori nominatim citato placuisse dixeram, id ex

9 Cf. VVLG. Iudith 8, 1-14, 18 || **9** AVG. de serm. dom. 1, 16, 50 (CCSL XXXV 55-56): Quamquam nonnullae causae possint existere, ubi et uxor mariti consensu pro ipso marito hoc facere debere uideatur, sicut Antiochiae factum esse perhibetur (...). Tum illa, quae sciret non se habere sui corporis potestatem sed uirum suum, pertulit ad eum dicens paratam se esse pro marito id facere ⟨cuidam diuiti misceri⟩, si tamen ipse coniugalis corporis dominus, cui tota illa castitas deberetur, tamquam de re sua pro uita sua uellet id fieri. Egit ille gratias et ut id fieret imperauit, nullo modo iudicans adulterinum esse concubitum, quod et libido nulla et magna mariti caritas se uolente et iubente flagitaret. (...) Sed in hoc euangelii capitulo nihil fortius considerandum est quam tantum malum esse fornicationis, ut cum tanto uinculo sibi coniugia constringantur, haec una causa solutionis excepta sit.

9 responsione *Sδ* : responsioni *f* || praefatus *SfM* : profatus *C*

animi sententia a me dictum esse iactauerunt, ex eodem quoque periculum mihi, nisi eis negotium facessere desisterem, per amicos denuntiantes; [10] loco scilicet iniuriae pone- 65 bant, quod ego in mea sententia de iustitia belli barbarici tuenda constanter perseuerarem, quam ipsis inuitissimis non solum Romae et per omnem Hispaniam, sed etiam per omnem Christianum orbem doctis omnibus non pertinacibus probaui. [11] Itaque cum ueris rationibus me nec per se nec 70 per amicos calumniarum artifex refellere posset, ibi quoque ad mendacia descendit.

[12] Scripseram ego in libro 'De iustis belli causis', et certissima ratione a legibus diuinis et naturalibus decretisque ecclesiasticis ducta docueram, ius esse et fas barbaros Noui 75 Orbis in Christianorum ditionem a nostris principibus redigi, non ut bonis et libertate, quod esset iniuriosum, spolientur, sed ut, barbaris moribus sublatis et obsistendi euangelicae praedicationi facultate dempta, paratiores fierent ad Christianam religionem excipiendam. [13] Isti me improborum 80 quorundam militum, qui, dedititiorum barbarorum bonis per iniuriam et auaritiam direptis, ipsos in durissimam seruitutem redigebant, patrocinium suscepisse, non uoce modo, sed excusis etiam libris impudentissimis et turbulentis, ut de insana –ne dicam impia– doctrina taceam, prodiderunt, ut me- 85 um scilicet librum infamarent, in quo ipse clarissimis uerbis censere me conscripseram in eosdem milites seuerissime ut in latrones et plagiarios esse uindicandum. [14] Quinetiam contentionis initio, ne quem calumniae lapidem immotum relinquerent, per omnem regiam aulam et apud omnes regi- 90 orum consiliorum senatores singulos adeuntes et appellantes rumorem dissiparunt me ad eum librum conficiendum

12 SEPVL. Dem. sec., passim, e.g., 1, 16, 2 (OCP III 89-90) || **13** SEPVL. Dem. sec. 1, 7, 3 (OCP III 61): si bellum igitur sic, ut dixisti, geritur, Leopolde, impie geritur et flagitiose, et qui sic gerunt in eos pene tamquam in latrones et plagiarios animaduertendum censeo.

animum appulisse, non quod ita sentirem ut scribebam, nec officio et pietate ductum, quemadmodum praedicarem, ut
95 gentis nostrae nostrorumque principum, quos ipsi non malitia tyrannidis nomine, sed per errorem et ipsorum optimi iuris ignorationem infamauerant, existimationis in sua iustissima causa patrocinium susciperem, sed mercede conductum, ut uenalem scribendi operam quinque aut sex ducato-
100 rum aureorum millibus locatam latronum ducibus praestarem. [15] Deinde cum parum proficerent et flagitiosum impudentissimumque mendacium, ut erat tum per se improbabile, tum auctoris notissima uersutia et uanitate suspectum, nemini persuaderi animaduerterent, hoc omisso, ad ali-
105 as artes aliaque figmenta confugerunt.

[16] Sed haec uetustiora; illud recens quod tibi notum esse oportet et mihi nuper ab amico, uiro graui et docto, perscriptum est, rumorem Compluti a meis obtrectatoribus sparsum increbuisse me a uindicibus haereticorum, quos in-
110 quisitores nominamus, uocatum retentumque fuisse, ut rationem redderem quorundam locorum in meis scriptis suspectorum. [17] At me nulla ex parte huiusmodi suspicionibus obnoxium sciunt omnes, non solum Cordubae cum adsum, ab inquisitoribus, uiris doctissimis et grauissimis, sed etiam
115 cum ad aulam regiam commoramur, ab ipsis regii tribunalis summae auctoritatis iudicibus ad dubias haereticorum causas cognoscendas cum aliis probatae fidei atque doctrinae theologis adhiberi solitum; tantum abest ut de me meisque scriptis sinistrum aliquid uiri grauissimi et sapientissimi sus-
120 picentur.

[18] Sed de meorum iniquorum calumniis hactenus, de quibus ut paulo uerbosius tibi rescribens commemorarem, me impulit locus epistolae tuae de simplicis fornicationis calumnia, ut, his rebus omnibus cognitis, etsi bonam partem tibi
125 aliunde cognitam esse non dubitabam, et ipse intelligas, et pro tua in me mutua beneuolentia caeteros admoneas, si

14 scribendi *Sδ* : scriuendi *f* || **17** me meisque *Sδ* : meisque *f*

quid tale de me iactatum fuerit, nec temere rumoribus esse credendum et de mea sententia non ex maleuolorum per calumniam sato sermone, sed ex meis incorruptis scriptis statui oportere. [19] Caeterum quod maleuolorum et iniquo- 130 rum meorum saepe mentionem feci, nolo te putare meam querimoniam ad plurimos pertinere. Nam ut in causa belli barbarici pauci, et hi forsitan non ex animi sententia, certe sine acerbitate a me de ueritate dissentiunt, sic ad calumnias paucissimi descenderunt, hoc est, unus aut alter, sed qui 135 pro multis sit uersutia et loquacissima uanitate.

[20] Vale.

7, 3 (XCVI)

IO. GENESIVS SEPVLVEDA MICHAELI METINAE, MONACHO FRANCISCANO, S. P. D.

[1] Nihil miror, uenerande pater, te, qui monastica uita et instituto religioso morum perfectionem et iniuriarum tolerantiam profiteris, uerbis Aristotelis offendi quibus laudabilius esse tradit iniurias persequi quam in gratiam cum inimicis redire, idque uiri fortis officii rationem postulare. [2] Quo 5 praecepto Aristotelem nullum ueniae ac misericordiae locum apud uirum fortem relinquere tibi uideri scribis et quid de hoc sentiam per epistolam percunctaris.

[3] Ad quam quaestionem non ex tempore quae in mentem uenerint, sed meditata respondebo, ea scilicet quae iam pri- 10 dem respondi, cum Alexius Venegas, uir non solum humani-

7, 3] Argumentum: Michaeli Metinae Franciscano ostendit locum illum *(*illud *M)* Aristotelis, ‘Laudabile est inimicum ulcisci potius quam reconciliari’, contra aliquorum opinionem non abhorrere a Christianis institutis et in fine de loco animae rationalis disserit *add.* *δ* || **1** tolerantiam *Sδ* : tolerantium *f* || uerbis *Sδ* : ueruis *f*

oribus literis in primis eruditus, sed etiam in studio theologiae uersatus, Madritii apud me in colloquio familiari et eodem literario, cui Honoratus Ioannes, uir nobilis et doctissi-
15 mus, aderat, id ipsum Aristoteli me quoque eadem oratione perstringens obiecisset. [4] Is enim, cum in Aristotelis mentionem incidissemus, me huiusmodi oratione compellauit: 'Quid tu', inquit, 'qui Aristotelis praecepta uelut naturae ipsius oracula proferre soles? Perstasne in sententia ut Ari-
20 stotelicam doctrinam, cum de uirtutibus agitur et contrariis uitiis, maxime conuenire putes cum Christiana philosophia? At ego multa in eo philosopho praecepta notaui quae longissime abhorrent a Christianis institutis, quale illud in primis est, quod primo 'De rhetorica ad Theodectem' libro
25 scriptum reliquit: "Laudabile est", inquit, "inimicos ulcisci potius quam reconciliari. Nam malum pro malo reddere iustum est, et omne iustum laudabile. Praeterea fortis est inuictum esse".' [5] Et addit: 'Euangelica Christi doctrina inimicos diligere nos iubet; Petri Paulique praecepto malum
30 pro malo reddere uetamur. Aristoteles tuus simultatem alere iniuriasque persequi iubet, et malum pro malo reddere magnae uirtutis opus esse confirmat.' [6] Haec igitur doctrina, quae impia sibi et nefaria esse uideretur, quomodo cum ue-

7, 3, 4 Arist. Rh. 1367^{a}20-23: διὸ τὸ δίκαιον καὶ ἡ δικαιοσύνη καλόν. καὶ τὸ τοὺς ἐχθροὺς τιμωρεῖσθαι καὶ μὴ καταλλάττεσθαι. τό τε γὰρ ἀνταποδιδόναι δίκαιον, τὸ δὲ δίκαιον καλόν, καὶ ἀνδρείου τὸ μὴ ἡττᾶσθαι || **5** Vvlg. Matth. 5, 44: Ego autem dico vobis / diligite inimicos vestros; Vvlg. Luc. 6, 27: Sed vobis dico qui auditis / diligite inimicos vestros; Vvlg. Matth. 5, 38-39: audistis quia dictum est / oculum pro oculo et dentem pro dente / ego autem dico uobis non resistere malo; Vvlg. Rom. 12, 16-17: nolite esse prudentes apud vosmet ipsos / nulli malum pro malo reddentes; Vvlg. I Thess. 5, 15: videte ne quis malum pro malo alicui reddat; Vvlg. I Petr. 3, 9: non reddentes malum pro malo / vel maledictum pro maledicto.

4 uelut *M* : uel ut *SCf*

ra et Christiana philosophia non pugnet, me, si possem, docere iubebat, aut temperantius agere in studio ethnici philo- 35
sophi, ne falsis et impiis eius dogmatis, per philosophiam scilicet et inanem fallaciam, quod Paulus monet, decipiamur. [7] Ad haec ego summatim uoce quae mihi uisa sunt, postridie autem scripto latius explicatis rationibus respondi. Cuius meae disputationis summa paucis repetenda tibi ad 40
eandem quaestionem respondebo.

[8] Nec ibo inficias me Aristotelem tanti facere ut eum naturae interpretem mortalium omnium sagacissimum, id est, philosophorum facile principem fuisse putem, sed ita ut eum hominem fuisse meminerim quem multa ignorasse sit 45
necesse; illud tamen affirmo, quae Aristoteles non uiderit in quibus rebus elaborauit, haec ut acie ingenii a natura tributa quisquam uideat lynceum esse et omnium oculatissimum oportere. [9] Hoc autem quod a uobis obiicitur refellere et doctrinam quae uobis a dogmatis Christianis tantopere uide- 50
tur abhorrere tueri, si aequi esse uolumus, non erit fortasse difficile.

[10] In qua quaestione illud in primis meminisse oportet, praecepta de iniuriis patienter ferendis et inimicis diligendis, quae euangelicis et apostolicis scriptis traduntur, et caetera 55
id genus, non ad communem uitam et morem popularem, sed ad sapientium perfectionem uel ad cuiusuis animi praeparationem, ut Augustinus docet, pertinere. [11] Sic enim

6 Vvlg. Col. 2, 8: uidete ne quis vos decipiat per philosophiam et inanem fallaciam / secundum traditionem hominum / secundum elementa mundi et non secundum Christum || **10** Avg. epist. 138, 13 (CSEL XLIV 138): Denique ista praecepta magis ad praeparationem cordis, quae intus est, pertinere quam ad opus, quod in aperto fit, ut teneatur in secreto animi patientia cum beniuolentia, in manifesto autem id fiat, quod eis uidetur prodesse posse; cf. Sepvl. Dem. sec. 1, 2, 2 (OCP III 44-45).

7 eandem *Sδ* : eadem *f* || **8** id est *δ et corr. S in erratis (scripserat* et*)* : et *f* || **10** docet *Sδ* : doce *f*

Christianum animatum esse oportet ut, si hoc ratio charita-
60 tis poscat, iniurias patientissime ferre non sit recusaturus; hoc autem si absit nec pietatis ratio ac humanitatis adhortetur, iniurias persequi et auctores ulcisci nec a Christianis institutis abhorret nec aeternae legi est alienum. [12] Illorum igitur Aristotelis uerborum non ea uis est ut, eo auctore,
65 laudi detur si quis odium aut iram explendi causa inimicum ulciscatur eidemque illatae iniuriae poenitenti et ueniam suppliciter poscenti sese praebeat inexorabilem; [13] haec enim longe aliena sunt ab eiusdem philosophi doctrina et magnanimi fortisque hominis officio, quem ipse 'Ethicorum'
70 libro quarto facile iniuriarum obliuisci docet his uerbis, οὐδὲ μνησίκακος, οὐ γὰρ μεγαλοψύχου τὸ ἀπομνημονεύειν, ἄλλως τε κακὰ, ἀλλὰ μᾶλλον παρορᾶν. [14] Non igitur trucem et inexorabilem animum gerere, quod barbarum est et inhumanum, Aristotelis approbatione commendatur, sed fortem et
75 constantem esse in hominum superborum et uiolentorum iniuriis tum in se, tum in caeteros bonos aut etiam in rempublicam illatis uindicandis et coercendis. [15] Nam ut poenitentibus et supplicibus ueniam pernegare pusilli animi est et a Christiana philosophia et humanitate penitus auersi, sic il-
80 lud iustitiae magnaeque uirtutis, iniurias persequi potius quam iniustis et insolentibus hominibus remittere, quorum importunitas, nisi coerceatur, eisdem quos semel laeserint periculosa sit, aut etiam spectet ad reipublicae malum. [16] Talibus enim hominibus malum pro malo reddere iustum est
85 et reipublicae salutare, cum impunitas ac indulgentia prauis hominibus, ut ait Ambrosius, inuitamentum sit peccati; tales

13 Arist. EN 1125ª3-5: οὐδὲ μνησίκακος· οὐ γὰρ μεγαλοψύχου τὸ ἀπομνημονεύειν, ἄλλως τε καὶ κακά, ἀλλὰ μᾶλλον παρορᾶν || **16** Avg. epist. 231, 6 (CSEL LVII 509-510): si enim desit pietas et caritas, quid est ab illis et a ceteris mundi malis tranquillitas et quies nisi luxuriae perditionisque materies siue inuitamentum siue adiumentum?

11 nec ... abhorret *om. f* || **13** οὐδὲ ... παρορᾶν *om. f in lac.*

enim proprie inimici dicuntur aut hostes, non qui poenitente animo parati sunt de iniuriis satisfacere. [17] Nec interest ciues sint an externi, nisi quod in alteros legibus, in alteros iustis armis uindicatur. Nam 'iusta bella', ut ait Augustinus, 90 'definiri solent quae iniurias ulciscuntur.'

[18] Caeterum iniurias aliter princeps seu magistratus, aliter priuatus persequitur; ille qui, ut uerbis utar Pauli, 'minister Dei est, uindex in iram ei qui malum agit', per se et sua, quae eadem est reipublicae, auctoritate; priuatus autem 95 praesidio legum et principis officium implorando; uterque ex lege diuina et naturali, qua iniustorum superborumque crimina, ne bonis amplius et reipublicae noceant, iustissime uindicantur. [19] Itaque huiusmodi uindicationes ad inimici non malum, praeterquam ex accidente, sed emendationem 100 et coertionem, nec ad explendam iram inferendo dolore, sed magis ad suum suorumue aut etiam reipublicae periculum depellendum, denique ad impendentium iniuriarum propulsationem et iure naturali concessam defensionem spectant, ut praui homines et uiolenti, qui fere uenia et faci- 105 litate, ut dixi, quam saepe ignauiam esse interpretantur, ad nouas iniurias inuitari solent, timore deterreantur, aut eisdem per iustam necem peccandi potestate sublata, bonorum et reipublicae saluti, otio et tranquillitati prospiciatur. [20] In quam sententiam a Thoma (secundi libri secunda parte, 110

17 Avg. quaest. hept. 6, 10 (CCSL XXXIII 319): Iusta autem bella ea definiri solent quae ulciscuntur iniurias, si qua gens uel ciuitas, quae bello petenda est, uel uindicare neglexerit quod a suis inprobe factum est uel reddere quod per iniurias ablatum est || **18** cf. Sepvl. Dem. sec. 1, 4, 9 (OCP III 52-53) || **18** Vvlg. Rom. 13, 4: Dei enim minister est / vindex in iram ei qui malum agit || **20** Thom.-Aq. Summ. Theol. 2^a 2^{ae}, 108, 1 (EL IX 410): Si vero intentio vindicantis feratur principaliter ad aliquod bonum, ad quod pervenitur per poenam peccantis, (...) potest esse vindicatio licita, aliis debitis circumstantiis servatis. (...) Ille qui secundum gradum sui ordinis vindictam exercet in malos, non usurpat sibi quod Dei est, sed utitur potestate sibi divinitus concessa.

quaest. CVIII, art. 1) prudentissime, ut solet, disputatur. [21] Tunc igitur inimicos constanter ulcisci Aristoteles probare censendus est, cum iniurias negligere et cum superbo inimico in gratiam redire turpe esset ac uitiosum, ut est, si temere fiat et ignaue, et cum certo bonorum aut etiam reipublicae periculo. [22] Nam odium non quidem iniustitiae et criminis prauorumque morum, sed hominis animo deponere semper ratio postulat non religionis Christianae solum, sed etiam humanitatis.

[23] Quod deinde quaeris de loco animae rationalis quid sentiam, num eam putem totam singulis corporis partibus adesse, an corde duntaxat, ut Aristoteles innuere uidetur, contineri, ego a Thomae, hanc quaestionem primae partis quaest. LXXVI, art. 8, disserentis, sententia non abhorreo; [24] qui non modo rationalem, sed etiam cuiusuis perfecti animalis animam totam esse docet in toto corpore et totam in quauis parte, totam autem, id est, secundum omnem sui perfectionem et essentiam, non autem secundum omnem dimensionem, cum sit expers quantitatis, nec secundum omnem uirtutem et potentiam; [25] sic enim tota est in toto et pars in parte, in oculo exempli gratia secundum uidendi uirtutem, in auribus secundum uirtutem audiendi; caeterum in corde ut in principe instrumento non mouendi solum, sed

23 ARIST. MA 702^b15-703^a3: ἀνάγκη ἐν τῷ μέσῳ εἶναι τὴν ἀρχὴν τῆς ψυχῆς τῆς κινούσης· (...) Τοῦτο δ' ἐστὶν ἡ ψυχή, ἕτερον μὲν οὖσα τοῦ μεγέθους τοῦ τοιούτου, ἐν τούτῳ δ' οὖσα || **23-25** THOM.-AQ. Summ. Theol. 1^a, 76, 8 (EL V 233): Sed quia anima totalitatem quantitativam non habet, nec per se nec per accidens, (...) anima tota est in qualibet parte corporis secundum totalitatem perfectionis et essentiae; non autem secundum totalitatem virtutis. Quia non secundum quamlibet suam potentiam est in qualibet parte corporis; sed secundum visum in oculo, secundum auditum in aure. (...) una pars corporis dicitur esse principalior quam alia, propter potentias diversas quarum sunt organa partes corporis. Quae enim est principalioris potentiae organum, est principalior pars corporis: vel quae etiam eidem potentiae principalius deservit.

etiam sentiendi. [26] Quapropter idem philosophus in libro 'De motu animalium' in corde animae sedem esse dicit, scilicet ut in primo et communi sensorio primoque instrumento caetera membra totumque animal mouendi. 135
[27] Vale.

7, 4 (XCVII)

IO. GENESIVS SEPVLVEDA MICHAELI METINAE, MONACHO FRANCISCANO, S. P. D.

[1] Magna nuper contentione Compluti disputatum fuisse scribis inter uiros eruditissimos et theologiae proceres, num fas sit homini Christiano, ut amici saluti consulat, mortem quam uitare possit oppetere, aliis ius naturae urgentibus, quae non patitur ut cuiquam alter charior sit quam ipse sibi, 5 aliis contra haec doctrinam euangelicam et Christi exemplum allegantibus. [2] Nam Euangelio Ioannis (cap. 15) ea charitas maxime commendatur, 'si quis animam suam ponat pro amicis suis'; et Christus pro genere humano sponte mor-

26 Arist. MA 703^{a}14-703^{b}2: ἐπεὶ δ' ἡ ἀρχὴ τοῖς μὲν ἐν τῇ καρδίᾳ τοῖς δ' ἐν τῷ ἀνάλογον, διὰ τοῦτο καὶ τὸ πνεῦμα τὸ σύμφυτον ἐνταῦθα φαίνεται ὄν. (...) ὥστε μηδὲν δεῖν ἐν ἑκάστῳ εἶναι ψυχήν, ἀλλ' ἔν τινι ἀρχῇ τοῦ σώματος οὔσης τἄλλα ζῆν μὲν τῷ προσπεφυκέναι, ποιεῖν δὲ τὸ ἔργον τὸ αὑτῶν διὰ τὴν φύσιν.
7, 4, 2 Vvlg. Ioh. 15, 13: Maiorem hac dilectionem nemo habet ut animam suam quis ponat pro amicis suis.

7, 4] Argumentum: Eidem Michaeli Metinae respondet quid sentiat de ista quaestione quae Compluti magna contentione disputata fuerat, 'num fas sit homini Christiano, ut amici saluti consulat, mortem quam uitare possit oppetere' *add. δ* || **1** saluti *corr. M in erratis (scripserat* soluti*)*

10 tem subiuit; 'Oblatus est enim, quia ipse uoluit' (Esaiae,
53). Cuius exemplum sequendum nobis esse docet Ioannes
idem alio in loco (I Ioan. 3), cum ait: 'Deus animam suam
pro nobis posuit, et nos debemus pro fratribus nostris ani-
mas ponere.' [3] Atque haec quidem scribis et utra mihi sen-
15 tentia magis probetur exquiris. Obsequar igitur uoluntati tu-
ae, atque eo minus grauate, quod, licet magni negotii sit
doctissimorum hominum controuersiam uero statuendo diri-
mere, tamen utra mihi sententia magis placeat, subiectis ra-
tionibus, explicare non fuerit ita difficile; nec te longiore
20 sermone tenebo quam modus epistolae patiatur.

[4] Illud autem in primis constitutum esse debet, nullam
legem euangelicam quae quidem mores attingat a iure natu-
rali discrepare. Nam, ut omnia uera inter se concinunt
(Ethic. I), sic omnium iustarum legum magna quaedam est
25 inter ipsas conuenientia; quo fit ut lex nulla possit esse iusta
quae discrepet a iure naturali. [5] Nam etiam 'in temporali
lege', ut ait Augustinus (lib. I 'De libero arbitrio'), 'nihil est
iustum ac legitimum quod non ex lege aeterna homines de-
riuauerint', per legem scilicet naturalem, quae ipsius imago
30 est in cordibus hominum impressa.

[6] Caeterum multas esse causas cur uir fortis certum mor-
tis periculum pie pro aliis et cum laude subeat, nemo igno-
rat; [7] nam pro patria et republica, quo pertinet exemplum
Christi, qui pro genere humano mortem oppetiuit, et pro
35 religione uir probus et fortis, si officium poscat, mori non
recusabit, ut plerique pro patria pugnantes et plurimi marty-

2 VVLG. Is. 53, 7: oblatus est quia ipse voluit || **2** VVLG. **I** Ioh. 3, 16: in hoc cognovimus caritatem / quoniam ille pro nobis animan suam posuit / et nos debemus pro fratribus animas ponere || **4** ARIST. EN $1098^{b}11$: τῷ μὲν γὰρ ἀληθεῖ πάντα συνᾴδει τὰ ὑπάρχοντα || **5** AVG. lib. arb. 1, 50 (CCSL XXIX 220): Simul etiam te uidere arbitror in illa temporali nihil esse iustum atque legitimum quod non ex hac aeterna sibi homines deriuauerint.

2 docet *Sδ* : doce *f* || **3** tamen utra *SM* : tamen utro *C* || **4** fit *Sδ* : sit *f*

res pro religione fecerunt; nam bonum hoc maius est et magis asciscendum quo pertinet ad plures (Ethic. I); item pro parentibus, qui iure naturae chariores nobis esse debent quam nosipsi, ut docent philosophi (Ethic. IX, cap. 2); [8] eos 40
quoque uel cum periculo uitae nostrae temporalis defendere fas est qui nostrae fidei commissi sunt, praesertim in ipsorum animae periculo; nam socii siue proximi animae salutem saluti sui corporis anteferre pietatis esse consensus est theologorum et euangelico praecepto de boni pastoris offi- 45
cio docemur, nec id munus potest sine scelere praeteriri. [9] Quinetiam ignotum hominem armis ab iniuria tueri, si possis, quod plerunque non sine periculo fit, ad officium pertinere Ambrosius docet exemplo Mosis ('Officiorum' lib. I).

[10] Alia ratio est si quis amicitiae duntaxat gratia, nullis 50
aliis grauioribus rationibus adhortantibus, mortem subeat quo alterius saluti consulat, ut de Pylade et Oreste tragici

7 Arist. EN 1094^{b}7-10: εἰ γὰρ καὶ ταὐτόν ἐστιν ⟨τἀνθρώπινον ἀγαθόν⟩ ἑνὶ καὶ πόλει, μεῖζόν γε καὶ τελειότερον τὸ τῆς πόλεως φαίνεται καὶ λαβεῖν καὶ σῴζειν· ἀγαπητὸν μὲν γὰρ καὶ ἑνὶ μόνῳ, κάλλιον δὲ καὶ θειότερον ἔθνει καὶ πόλεσιν || **7** Arist. EN 1165^{a}21-24: δόξειε δ' ἂν τροφῆς μὲν γονεῦσι δεῖν μάλιστ' ἐπαρκεῖν, ὡς ὀφείλοντας, καὶ τοῖς αἰτίοις τοῦ εἶναι κάλλιον ὂν ἢ ἑαυτοῖς εἰς ταῦτ' ἐπαρκεῖν || **8** Thom. Aq. Summ. Theol. 2^{a} 2^{ae}, 26, 5 (EL VIII 214): cum dicitur proximus esse magis diligendus quam proprium corpus, intelligitur hoc quantum ad animam, quae est potior pars eius. (...) Sed quantum ad participationem beatitudinis maior est consociatio animae proximi ad animam nostram quam etiam corporis proprii || **8** Vvlg. Ioh. 10, 11: ego sum pastor bonus / bonus pastor animam suam dat pro ovibus || **9** Ambr. off. 1, 28, 135 (PL XVI 68^{A}): Denique sanctus Moyses pro populo patriae bella suscipere gravia non reformidavit, nec regis potentissimi trepidavit arma, nec barbaricae immanitatis expavit ferociam: sed abjecit salutem suam, ut plebi redderet libertatem || **10** Cic. Lael. 24: qui clamores tota cavea nuper in hospitis et amici mei M. Pacuvi nova fabula! cum ignorante rege uter Orestes ⟨esset, Pylades⟩ Orestem se esse diceret, ut pro illo necaretur, Orestes autem ita ut

8 siue *Sδ* : sine *f*

poetae, ut est apud Ciceronem in libro 'De amicitia', memorant, quorum amicissime facta cum in scena proferuntur, ad-
55 mirationem magis imperitae multitudini mouent quam a uiris grauibus id unquam in homines sanos cecidisse creditur aut iusta laude dignum esse existimatur, cum fieri non possit sine ordinis naturalis perturbatione, quae uetatur aeterna lege, ut docet Augustinus, estque ab ordine charitatis auer-
60 sum ut alterum plus animo uel opere diligas quam teipsum. [11] Nobis enim nostra uita et salus nostraque commoda quam aliena chariora esse debent iure naturae, exceptis Deo et parentibus, quorum charitas late patet et est cum religionis patriaeque et reipublicae dilectione coniuncta.
65 [12] Nam suas facultates minuere et alterius commodis liberaliter, cum res poscit, seruire non est alterum opere plus quam se diligere; nec idcirco uacat culpa, quod de rebus quarum domini sumus liceat nobis arbitratu nostro constituere, cum id fiat sine alterius iniuria, ut nuper quidam ma-
70 gni nominis theologi non solum de pecunia temere profusa, sed etiam de fama sua a se consulto laesa falso prodiderunt; [13] idque Ambrosii perperam, ut equidem certum habeo, et in ipsius magnam iniuriam conficto exemplo confirmare nituntur, quem, ascitis domum meretricibus, seipsum infamare
75 conatum esse imprudentissime nescio quis, si non etiam calumniose, commentus est, ne Mediolanensis episcopus propter bonam famam inuitus constitueretur, non animaduertentes in exemplo quod probant et similibus infamiam per falsa

erat, Orestem se esse perseveraret. stantes plaudebant in re ficta; quid arbitramur in vera facturos fuisse? facile indicabat ipsa natura vim suam, cum homines, quod facere ipsi non possent, id recte fieri in altero iudicarent || **10** AVG. c. Faust. 22, 43 (CSEL XXV,1 635): consulitur enim aeterna lex illa ordinem naturalem conseruari iubens, perturbari uetans; AVG. c. Faust. 22, 61 (CSEL XXV,1 656): consulta quippe aeterna lex illa, quae ordinem naturalem conseruari iubet, perturbari uetat.

12 quarum *SfM* : quorum *C* || nominis *Sδ* : nomini *f*

crimina et perniciosa non uerborum, sed factorum mendacia stultissime —ne dicam impie— et contra charitatem sui et 80 reipublicae quaeri.

[14] At licet cuique rebus suis, ut uelit, uti, fateor; non tamen temere prodigorum et amentium more, sed ad normam uirtutis, ut faciunt liberales, et intra fines honestatis et prudentiae, quos non sine culpa et delicto transieris. [15] Nam 85 quod aiunt, si quis uolens suam pecuniam profundat uel famam uiolet, facto omnem iniuriam abesse, quippe quae uolenti non infertur (Ethic. v), ac proinde peccatum, dupliciter opinione falluntur: primum sine iniuria fieri putant quod fit cum iniuria reipublicae, cuius interest ne quis re sua male 90 utatur ('Qui sint sui uel alieni iuris', 'Institutionibus'); deinde neminem peccare existimant sine alterius iniuria, quod tamen saepe intemperantes faciunt et incontinentes. [16] Dilapidator igitur rerum suarum aut etiam famae uiolator sibi iniuriam non facit, tamen sibi temere nocet ac magnarum 95 uirtutum instrumenta adiumentaque stultissime profundit; ita cum faciat contra charitatem, grauiter peccat. A qua temeritate et iactura procul abest liberalis, qui rei familiaris detrimentum cum longe maiore commodo humanitatis pietatisque et bonae famae compensat. 100

15 Arist. EN 1136^{a}34-35: ἔστι δὲ καὶ τοῦτο ἓν τῶν ἀπορουμένων, εἰ ἐνδέχεται αὐτὸν αὑτὸν ἀδικεῖν; Arist. EN 1136^{b}6: ἀδικεῖται δ' οὐδεὶς ἑκών; Arist. EN 1136^{b}23-24: οὐδὲν γὰρ παρὰ τὴν αὑτοῦ πάσχει βούλησιν; Arist. EN 1138^{a}12: ἑκὼν γὰρ πάσχει, ἀδικεῖται δ' οὐδεὶς ἑκών || **15** Inst. Iust. 1, 8, 2 (CICiv. I 3): expedit enim rei publicae, ne quis re sua male utatur || **15** Arist. EN 1136^{a}31-34: εἰ δ' ἐστὶν ἁπλῶς τὸ ἀδικεῖν τὸ βλάπτειν ἑκόντα τινά, τὸ δ' ἑκόντα εἰδότα καὶ ὃν καὶ ᾧ καὶ ὥς, ὁ δ' ἀκρατὴς ἑκὼν βλάπτει αὐτὸς αὑτόν, ἑκών τ' ἂν ἀδικοῖτο κἂν ἐνδέχοιτο αὐτὸς αὑτὸν ἀδικεῖν || **16** Arist. EN 1136^{b}20-22: ὁ γὰρ ἐπιεικὴς ἐλαττωνικός ἐστιν. ἢ οὐδὲ τοῦτο ἁπλοῦν; ἑτέρου γὰρ ἀγαθοῦ, εἰ ἔτυχεν, πλεονεκτεῖ, οἷον δόξης ἢ τοῦ ἁπλῶς καλοῦ.

16 dilapidator *Sδ* : dilapidatur *f*

[17] Pro altero igitur mortem oppetere amicitiae duntaxat gratia, contra iura humanitatis esse opinor et legem tum euangelicam, quae iubet proximum tanquam seipsum diligere, id est, secundum se, et aeternam, quae ordinis naturalis 105 perturbatione uiolatur. [18] Cuius sententiae auctorem habemus Augustinum, qui in libro 'De mendacio' (cap. 5): 'Pro uita', inquit, 'temporali proximi si quis suam ipsius temporalem perdat, non est iam diligere sicut seipsum, sed plus quam seipsum, quod sanae doctrinae regulam excedit.' 110 [19] Hoc autem sic accipiendum est, nisi forte amicus is esset in cuius discrimine reipublicae salus ageretur, ut rex uel exercitus ductor; tunc enim officium non tam amico quam toti reipublicae praestaretur.

[20] Vale.

7, 5 (XCVIII)

IO. GENESIVS SEPVLVEDA IO. CORDVBAE, ECCLESIAE CORDVBENSIS DECANO ET ABBATI RVTENSI, S. P. D.

[1] Nuper amicorum literis certior factus sum te magnificas aedes et magnis a te impensis Cordubae aedificatas, quas in Iesuitarum optimorum et religiosorum hominum coenobium

18 Avg. de mend. 6, 9 (CSEL XLI 426): quandoquidem si pro illius temporali uita suam ipsam temporalem perdat, non est iam diligere sicut se ipsum, sed plus quam se ipsum: quod sanae doctrinae regulam excedit.

19 esset *Sδ* : esse *f* || **20** Vale *om. C*
7, 5] Argumentum: Io. Cordubam ecclesiae Cordubensis decanum laudat, quod aedes quas in Iesuitarum coenobium et publicos studiosorum usus dicauerat nouis ornamentis decorarit, eumque instruit de patria Aristotelis et Quintiliani, quos Cordubenses putabat *add. δ*

et publicos studiosorum adolescentium usus pro tua insita liberalitate et magnificentia dicaueras, nouis ornamentis de- 5 corare et eam partem quam tibi habitandam reseruasti uirorum scientia clarorum quos Corduba tulit imaginibus cum elogiis illustrare, scilicet ut eorundem adolescentium animi propositis exemplis ad maiorum suorum industriam et gloriam aemulandam magis excitentur. [2] Qui nuntius pergratus 10 perque iucundus mihi fuit. Nam me cum omnia uirtutis documenta delectant, tum ea maxime, si qua in patriae decus a meis ciuibus eduntur. Nam ego quoque me φιλόπατριν esse profiteor.

[3] Sed ut hoc tuum factum institutumque laudo et amplec- 15 tor, sic officii mei esse duco ut te horter, id quod est grauitatis et prudentiae tuae, ut in congerendis talibus uiris nostrae ciuitatis alumnis ne cupidius agas neue committas ut, studio et nimia patriae charitate inductus, aliena inuadere uidearis. [4] Audio enim te testimonia nescio quorum haud 20 prorsus repudiare, qui Aristotelem etiam, non modo Quintilianum, Cordubensem fuisse somniarunt, idque memoriae prodiderunt.

[5] Quanquam de Quintiliano, si erratum est in eo, facilius fuerit ueniam ab aequis iudicibus impetrare, quippe cuius et 25 patria ignoratur et de natione non satis constat inter eruditos. [6] De quo Hieronymus aduersus Vigilantium Calagurritanum scribens ipsum quoque Quintilianum Calagurritanum fuisse innuit. Laurentius Valla, ut erat Romanus et Quintiliani studiosissimus, Italum eundem et ciuem suum fuisse 30 contendit; publica tamen persuasio nostrae nationi Quinti-

7, 5, 6 HIER. c. Vigil. 1 (PL XXIII 355^{B}): iste caupo calagurritanus, et in perversum propter nomen viculi mutus Quintilianus, miscet aquam vino || **6** VALLA adnot. in Raud. p. 48 (Lugduni 1526): Marcus Fabius Quintilianus Romae natus est.

1 habitandam *Sδ* : hauitandam *f* || **2** φιλόπατριν *om. f in lac.* || **6** Laurentius *SfM* : Laurentins *C*

lianum attribuit. Cui persuasioni Eusebius Caesariensis suffragatur, dum Quintilianum ab imperatore Galba ex Hispania scilicet, ubi fuerat imperium adeptus, Romam perduc-
35 tum fuisse in libro 'De temporibus' memorat. [7] Nihil igitur mirum est extitisse ex nostra ciuitate qui, communem opinionem secuti, Quintilianum, per Hispaniam incertis sedibus uagantem, in suam urbem, Senecarum, Lucani, Gallionis, illius aequalium et multorum praeterea superioris et inferio-
40 ris aetatis doctissimorum uirorum patriam, recipiendum et Cordubensi ciuitate donandum putarent, cum de Homeri poetae natali solo septem urbes contendant: Smyrna, Rhodos, Colophon, Salamin, Ios, Argos, Athenae; quarum urbium sibi quanque caeteris repugnantibus Homerum pro suo
45 ciue uendicasse constat.

[8] Aristotelem autem Stagiritam fuisse, quae urbs, auctore Suida, Thraciae est, omnes eruditi consentiunt et uulgatissima ipsius operum inscriptio declarat. Vt enim Apelles Cous, Democritus Abderita, Thales Milesius a patria, sic Aristote-
50 les Stagirita uetustissima et constantissima doctorum consuetudine nominatur. [9] Aristotelem igitur cum bona gratia dimittamus et in Thraciam Graeciamque mandemus; aut si retineri placeat, ut sapientium a te institutum chorum illustret sua claritate, uel eo nomine, quod philosophi Cordu-
55 benses fere hoc duce tantos in philosophia fecere pro-

6 HIER. chron. a. Abr. 2084: M. Fabius Quintilianus Romam a Galba perducitur; HIER. chron. a. Abr. 2104: Quintilianus ex Hispania Calagurritanus primus Romae publicam scholam habuit et salarium e fisco accepit et claruit || **7** Anth. Pal. 16 [=Anth. Plan.], 297: Ἑπτὰ ἐριδμαίνουσι πόλεις διὰ ῥίζαν Ὁμήρου, / Κύμη, Σμύρνα, Χίος, Κολοφών, Πύλος, Ἄργος, Ἀθῆναι; Anth. Pal. 16 [=Anth. Plan.], 298: Ἑπτὰ πόλεις μάρναντο σοφὴν διὰ ῥίζαν Ὁμήρου, / Σμύρνα, Χίος, Κολοφών, Ἰθάκη, Πύλος, Ἄργος, Ἀθῆναι || **8** Sud. I 357: ἐκ Σταγείρων, πόλεως τῆς Θρᾴκης.

7 incertis *M* : in certis *SCf* || Cordubensi *Sδ* : Corduuensi *f* || Salamin *SCf* : Salamis *M* || Ios *SCf (cf. AP 16, 296;* PLV. *Vita Hom. 1, 2; 2, 2; et alias)* : Chios *M* || uendicasse *SCf* : uindicasse *M*

gressus, ut hospes erit, non ut ciuis, sed in locum honoratissimum, qualis coryphaeo philosophorumque principi conuenit, recipiendus.

[10] Quod uero ad me attinet, quem ipse, dum tuae in me ornandum meamque dignitatem augendam propensae uo- 60 luntati indulges, in tantorum uirorum numerum et chorum pro tua largitate retulisti, tibi gratiam etiam atque etiam habeo; hoc enim maior est tua in me ornando liberalitas, quo minus meo merito hoc mihi tribuis quod ego nec agnosco nec postulo, nec equidem tali me dignor honore. [11] Tu igitur 65 uide ne, dum in augenda unius amici atque clientis fama, idque ante mortem, quae solet inuidiam extinguere, prodigus es, restrictior in alios esse uidearis et multorum animos offendas. Sunt enim non pauci qui aliorum laudibus suas minui putant et alienae uirtutis et industriae commendatio- 70 ne ita cruciantur, quasi eadem sit ipsorum ignauiae et uitiorum exprobratio.

[12] Vale. Ex nostro Putalbano secessu, septimo Calendas Octobris, 1555.

7, 6 (XCIX)

IO. CORDVBA, ECCLESIAE CORDVBENSIS DECANVS ET RVTI ABBAS, IO. GENESIO SEPVLVEDAE S. P. D.

[1] Literas tuas, uir undecunque doctissime, non minus beneuolentiae quam eruditionis et humanitatis plenas maxima

10 VERG. Aen. 1, 335: haud equidem tali me dignor honore.

10 etiam atque etiam *SCf* : etiam *M* || liberalitas quo *SCf* : liberalitas atque etiam quo *M* || nec equidem *SCf* : uel equidem *M*

7, 6] Argumentum: Io. Corduba Genesio Sepuluedae gratias agit, quod se de Aristotelis patria instruxerit et reddit causam (caussam *C)* quare ipsum adhuc uiuum reliquis uirorum clarorum Cordubensium imaginibus praeposuerit *add.* δ || *Inscriptio:* Ioannes *corr. M in erratis (scripserat* Ioanne*)*

cum laetitia accepi, quibus ita sum delectatus ut nostrae necessitudini, cui nullam posse fieri accessionem arbitrabar,
5 hoc tui amoris tum in me, tum etiam in patriam testimonio maximum cumulum accessisse confitear, quod te, tantum uirum amplissimis et Caesaris inuictissimi et Christianae reipublicae negotiis occupatum, mearum et patriae rerum ita satagere uideam ut inter haec ipsa tanti ponderis negotia
10 me quoque eorum quae, aut quorundam auctoritate ductus, aut nimio patriae illectus amore, forsan errassem humaniter admonendum curares. [2] Quam quidem amantissimam admonitionem eo animo accipio ut uel hoc nomine me plurimum tibi debere sentiam et patriae nostrae, quae te tanta sapien-
15 tia clarum ueluti ducem nobis tribuit, uehementer gratulandum censeam.

[3] Tuis autem literis responsurus, etsi me longe imparem cognosco, tamen ne inhumanus uidear, si a tanto uiro prouocatus prorsus obticuero, illis, ut potero, ordine respondebo.

20 [4] Quod nostram erga societatem Iesu liberalitatem iucundam tibi fuisse dicis, ualde laetor. Nam etsi erga illius religionis uiros propter eximiam ipsorum pietatem eum affectum indui ut nunquam me huius facti poenitudine capiendum putem, tamen confirmantur nostra consilia, cum sentimus
25 prudentibus fideliterque suadentibus idem uideri.

[5] Quod autem in accumulandis uiris, quorum imagines in huius nostrae domus penetralibus depingendas curauimus, tum ut tantos uiros, nostrae Cordubae amplissimum ornamentum, ab obliuionis iniuria, quoad eius fieri posset, libe-
30 raremus, tum etiam ut iuuentuti nostrae ad consimilia studia amplectenda stimulos adderemus, erratum a nobis scribis, sic habeto, nos ueterum historiarum aliquantum rudes, utpote qui in aliis studiis uitam consumentes parum huic inuigilauimus, quorundam uirorum alioqui doctissimorum auctori-
35 tate persuasos philosophorum principem Aristotelem inter Cordubensium imagines ut Cordubae prolem depinxisse,

4 suadentibas *S*

nulli iniuriam fieri ratos. Tantum nanque omnium scientiarum torrentem ex uberrimo ingeniorum fonte, Corduba matre nostra, manasse non improbabile uidebatur. [6] Nunc autem quando has opiniones minime tibi probari uideo, in 40 melius sententiam mutare statui. Tanti enim est apud me tua auctoritas ut te auctore non dubitem, Quintiliano, qui dubius de paterno solo per alienas sedes errabat, in hospitium ciuitatemque recepto, peregrinum Aristotelem in sua Stagira remittere. [7] Nihil enim necesse habemus Cordubam, 45 suo splendore satis illustratam, luce lucere aliena, praesertim cum facta iactura in eius imagine citra magnum negotium et cum lucro resarciri possit, elogio quod Aristotelem falso indicabat in laudem Auempaces mutato, ut, quae figura antea Stagiritam Aristotelem adulterino titulo Cordubensem faciebat, ea nunc errore expulso nostrum Auempacem, 50 quem propter rei ignorationem humi iacere patiebamur, ueris literis representet. [8] Ita fiet ut tua admonitione Stagira, quae per errorem a nobis spoliata erant, suum retineant alumnum, et patria nostra iam pridem temporum iniuria 55 amissam recuperet prolem amplissimumque filiorum chorum feliciter foueat.

[9] Cui choro quod te uiuentem adhuc tanquam agonothetam praeposuimus, id non immerito nec sine exemplo fecimus, sed Asinium Pollionem, principem oratorem et princi- 60 pem ciuem Romanum, ut Plinius septimo 'Historiae naturalis' libro ait, secuti, qui 'in bibliotheca, quae prima in orbe ab ipso de manubiis publicata Romae est, Marci Varronis unius uiuentis imaginem inter ueterum scilicet sapientium statuas posuit.' [10] Non est igitur quod inuidorum 65

7, 6, 9 PLIN. nat. 7, 115: M. Varronis in bibliotheca, quae prima in orbe ab Asinio Pollione ex manubiis publicata Romae est, unius viventis posita imago est.

6 ciuitatemque *Sδ* : ciuitateque *f* || **8** erant *SfM* : erat *C* || retineant *SfM* : retineat *C*

tuorum sermonem, de quo pro tua modestia scripsisti, extimescamus. Nam tu inuidiam magnitudine doctrinae et eloquentiae, ut de caeteris tuis singularibus uirtutibus et uitae honestate et grauitate taceam, uicisti. [11] Inuidia enim aut
70 inter aequales, aut inter eos qui se exiguo discrimine superant, suam potentiam extendere solet; tu uero tantum inter caeteros tuae professionis uiros caput extulisti, 'quantum lenta solent inter uiburna cupressi', ita scilicet ut ex magno huius aetatis prouentu et omnis generis doctissimorum uiro-
75 rum frequentia ipse in theologia paucissimos, in reliqua philosophia et eloquentia parem habeas neminem. [12] Itaque si Marcus Varro, ut Quintilianus testatur, habitus est Romanorum doctissimus, tu non solum Cordubensium, sed etiam Hispanorum constante eruditorum ex omni natione uirorum
80 qui de claris huius aetatis uiris scripserunt testimonio eruditissimus et eloquentissimus et seculi nostri decus esse praedicaris. [13] Quapropter tantum abest ut me tua modestia ab incoepto deterreas, ut confirmes potius uehementer gaudentem et Cordubae nostrae gratulantem, quae ut quondam
85 uiros fama quidem et doctrina claros, sed ueri Christianique luminis claritate priuatos produxerat, sic te doctrinae et eloquentiae nomine clarissimum simulque ueri luminis splendore illustratum et tum Peripatetica, tum Christiana philosophia praestantem nostra aetate peperit, qui tuae doctrinae
90 splendore ethnicorum nebulas expelleres et uerae luci lucem adderes, id est, haereticorum errores conuinceres, fraudes detegeres, multa obscura loca in utraque philosophia illustrares, nodos difficiles explicares et multas ueritates doc-

11 VERG. ecl. 1, 25: quantum lenta solent inter uiburna cupressi || **12** QVINT. inst. 10, 1, 95: Terentius Varro, uir Romanorum eruditissimus. Plurimos hic libros et doctissimos composuit, peritissimus linguae Latinae et omnis antiquitatis et rerum Graecarum nostrarumque, plus tamen scientiae conlaturus quam eloquentiae.

13 id est *add. S in erratis* : *om. f*

tissimos etiam latentes et ad publicam utilitatem pertinentes ex ignorantiae tenebris in lucem erueres, et idem Latina et 95
luculenta oratione historiam regum nostrorum scriberes et Hispanorum res strenue nostris temporibus gestas et memoria dignissimas illustrares, quae omnia doctissimis et elegantissimis libris cum magna tua laude praestitisti et praestare non desistis. [14] Sed haec hactenus, quae a me paulo latius 100
explicata sunt, non ut tuas aures blanda oratione mulcerem, sed ut hac epistola meum factum aduersus uel tuam modestam incusationem siue dehortationem uel aliorum iniustam obtrectationem, si qua forte fuerit, excusarem.

[15] Vale, uir eruditissime, et nos, quod mutuo facis, dilige. 105

7, 7 (c)

IO. GENESIVS SEPVLVEDA GASPARI CASTRO SVO S. P. D.

[1] Magnas nuper Andreas meus apud me tibi gratias egit, quod Ledesmae hospitio receptus et indulgenter a te habitus atque in negotio de archipresbyteratu, in quod missus a me fuerat, conficiendo et expediendo ope et consilio fuerit adiutus. Nam quae officia tu nostrae ueteri necessitudini 5
praestitisti, iis optimae indolis adolescens se tibi non minus quam me obligatum esse constituit. [2] Idem de tuis uirtutibus et religione mihi, non ignaro quidem, sed libenter audienti, commemorauit. Nec silentio praeteriuit te curiosius non modo de meis studiis, sed etiam de uiuendi ratione ex se con- 10
quisiuisse, quam essem assiduus in re diuina quae missa dicitur facienda, quantam familiam alerem et quomodo me caeteris in rebus officiisque gererem; [3] illud etiam liberius exquisiuisse cuius a me rationem idem tu per literas quoque pro caetera ingenii tui libertate et iure nostrae ueteris ami- 15

7, 7] Argumentum: Petitioni Gasparis Castri de studiis suis, de ratione uiuendi, de familia satisfacit, item quomodo tribus sacerdotiis cum nulli praesens sit praeese possit *add.* *δ*

citiae poscis, qua securitate faciam ut, cum tribus sacerdotiis cum animarum cura praefectus sim, nulli tamen praesens assiduam operam impendam.

[4] Quibus ille percunctationibus idcirco satisfacere non po-
20 terat, quia nondum ei per aetatem primum, deinde per studia literarum, quorum causa diutius abfuerat, meam domum frequentare licuerat, nec mihi eodem familiariter uti, qui paucis ante diebus quam ad uos proficisceretur domum redierat. [5] Quae me res hortatur ut tibi non ad epistolam so-
25 lum, sed etiam ad interrogata respondeam, atque eo magis, quod, ut ex eodem accepi, simul adiecisti te quo minus ille ad me tuum de his rebus sermonem perferret nihil impedire.

[6] Caeterum quod de studiis quaeris, nihil noui est quod ad te scribam; in eisdem enim non inuitus uersor etiam
30 nunc quae me Romae libenter tractare iam pridem, id est, ante annos uiginti uidebas (tandiu enim qui multos annos officiis et consuetudine coniunctissimi simul uixeramus locorum interuallo distinemur), nisi quod grauioribus doctrinis aliquid temporis subducere cogor, ut conscribendae histori-
35 ae muneri mihi a Carolo Caesare iniuncto satisfaciam.

[7] De re diuina, hanc mihi Mercurii et Veneris festisque diebus facere quasi legitimum est, nisi forte impedior aduersa ualetudine.

[8] De familia quod quaeris, haec mihi uiginti amplius do-
40 mesticis constat, partim ad usus uel necessarios uel liberales administris, partim propinquis, quorum quidam in sacerdotiorum ipsis a me traditorum ministerio sunt occupati, alii studia literarum aemulantur. [9] Quibus alendis et officiis quae pauperibus debentur praesertim consanguineis, qui eti-
45 am ab inuitis ea sacerdotibus extorquere solent, et caeteris necessariis et personae conuenientibus sumptibus cum satisfeci, crede mihi, parum ex annuis fructibus fit reliquum; [10] quo non ad ambitionem, sed ad humanitatem et pietatem uti cogito, ut moriens pio et optime de me merito fratri ali-
50 quid relinquam quo se commodius alat et sacrificulo Deum

8 quidam *SM* : quidem *C*

certis diebus perpetuo munere nostris animis placaturo impartiatur.

[11] Quod autem sacerdotiorum multitudine offenderis, non ego tribus cum animarum cura, ut perperam tibi persuaseras, sed uni duntaxat praeeram, antequam mihi nuper iste 55 archipresbyteratus obueniret, et illo me propediem abdicare moliebar; cuius rei gratia literas cum mandatis diebus superioribus Romam miseram.

[12] Quod uero meam praesentis assiduam in loco sacerdotii curam requiris, eius muneris uacatio mihi per pontificis 60 maximi priuilegium data est, dummodo officio per uicarium idoneum satisfaciam. [13] Qua libertate non ad inertiam et socordiam abutor (scis enim quam inquies mihi animus sit a natura tributus quamque opere pascatur), nec ad uenationem aut ludum, ut quidam, negotiaue secularia, quibus Pau- 65 lus clericos implicari uetat, obeunda, sed utor ad studia literarum a bono publico non abhorrentia, in quibus solis acquiesco. [14] Quae immunitas si iis iure pontificio conceditur qui ad publica gymnasia discendi gratia conueniunt, quanto causatius concessa iis uideri debet qui in studiis ad 70 publicam commoditatem pertinentibus dies noctesque non inuiti consumunt et ob eam rem secessus ab interuentoribus uacuos studiose consectantur?

[15] Haec tuis seuerioribus, sed ab optimo et, ut certum habeo, amantissimo animo profectis monitis et literis prouo- 75 catus ad te scripsi et uitae institutique mei rationem tibi poscenti non grauate reddidi. [16] Est enim mihi pergratum tibique ingentem habeo gratiam, quod me libere, ut amicos decet, mei officii admones, ne qua forte obrepat obliuio uel negligentia, et res meas, aestimationem et utranque salutem 80 tibi esse curae prae te fers et certo documento declaras.

[17] Vale.

7, 7, 13 VVLG. *II Tim.* 2, 4: *nemo militans inplicat se negotiis saecularibus / ut ei placeat cui se probavit.*

7, 8 (CI)

IO. GENESIVS SEPVLVEDA IACOBO SYMANCHIO, IVRECONSVLTO EX VALDOLITANI CONVENTVS IVDICIBVS, S. P. D.

[1] Librum tuum 'De catholicis institutionibus' libenter legi, meque multa in eo scitu dignissima diligenter a te et prudentissime collecta et doctissime disputata uidere delectauit. Quibus non solum tui iureperiti, qui errata et delicta in hae-
5 reticis et impiis emendandi et uindicandi officio praesunt, sed etiam theologi nostri, qui solent ab eis, cum res poscit, in consilium adhiberi, magnopere iuuari queant. Cuius rei causa mihi librum eundem non negligenter iterum et saepius legendum puto. [2] Quae tua scripta cum meis mihi confe-
10 renti tum aliis rebus, tum propterea meliore conditione esse uisa sunt quam mea, quod tu nullos habes aduersarios qui eisdem de rebus aliter scripserint; [3] mihi nescio qua mea sorte raro desunt obtrectatores et aemuli, quorum quidam mihi negotium exhibuerunt ob id ipsum, ut probe nosti,
15 quod aliqua non equidem (sic me Deus amet!) contentioni aut ambitioni seruiens, sed ueritatis inuestigandae gratia diligenter pro rei magnitudine conscripseram, sententiam secutus ab eo diuersam quod ipsi uel ipsorum amici scriptis aut sermone docuerant. [4] Quibus molestiis quod ipse uaces
20 et liber tuus doctis et catholicis acceptus in nullius praeterquam haereticorum offensionem cadere possit, uobis etiam atque etiam gratulandum puto.

[5] Haec ad te scripsi, ut tantisper tecum per literas, quod libenter facio, colloquerer teque simul prouocarem ut ad
25 nos rescribas. Erit enim pergratum ut maxime quidem de

7, 8] Argumentum: Iacobi Symanchii iureconsulti librum 'De catholicis institutionibus' commendat quem nulli inuidiae ait obnoxium, cupitque ab eo saepius ad se literas scribi *add.* δ || *Inscriptio:* Iacobo *corr.* *M in erratis (scripserat* Iacobi*)*

ualetudine caeterisque tuis rebus, sed simul etiam si quid noui istuc ab aula imperatoria uel regia fuerit allatum, nos certiores facias. [6] Quanquam enim Franciscus Symanchius, frater tuus, uir optimus et grauissimus, canonicus quidem et archidiaconus Cordubensis, sed episcopatu dignissimus, qui 30 a te frequenter fit certior, nobis exquirentibus laeta de te et quae uolumus respondere solet, tamen eadem ex tuis literis intelligere nobis erit gratissimum.

[7] Vale. Corduba.

7, 9 (CII)

IO. GENESIVS SEPVLVEDA GVLIELMO MALINAEO
SVO S. P. D.

[1] Nolim, optime et doctissime Gulielme, ulla mea uel obliuione tui uel negligentia factum fuisse putes ut ad te tam sero scriberem deque meis rebus certiorem facerem, quod me primo quoque tempore facturum receperam. [2] Nam me tua uel singularis uirtus uel perspecta humanitas ita nuper 5 cepit officiisque demeruit ut tui et tuorum in me meritorum obliuisci sine crimine non possim. Accedit studiorum communitas, magna beneuolentiae inter uiros probos conciliatrix.

[3] Non igitur obliuio aut alia mea culpa, sed incommoda 10 ualetudo literarum officium tardauit; quam inualetudinem

7, 9] Argumentum: Purgat se Guilielmo Malinaeo quod tam sero ad eum scripserit, propter incommodam ualetudinem, cuius causam (caussam *C*) itineris Hispanici difficultatibus adscribit; eumque certiorem reddit de recuperata ualetudine post quam statim Io. Sleidani commentarios a Ludouico Auila ad se missos perlegit, de quibus suum iudicium subiungit *add.* δ || *Inscriptio:* Gulielmo *SCf* : Guilielmo *M* || **1** Gulielme *scripsi* : Guilielme ω

tum ex longi et, ut opinor, totius Hispaniae difficillimi itineris labore, tum ex temporis inusitate saeuientis iniuria contraxi. [4] Nam ex Baeturia, mense Martio multorum dierum
15 serenitate subinuitante et falsam diuturnioris tranquillitatis spem iniiciente, profecti, Orospedam montem intrauimus, diuque frequentibus collibus magna molestia et multis fluminibus atque torrentibus, qui propter pluuias statim consecutas plenis alueis defluebant, traiectis, processimus et per
20 Guadalupum oppidum in agrum Placentinum uenimus, ut Carolum Caesarem longo quatuordecim annorum interuallo uiserem (tandiu enim abfuerat ab Hispania) et uenerabundus ad eum secessum salutarem, quem ipse sibi ad radices eiusdem Orospedae, qua meridiem et occidentem solem
25 spectat, opportuno loco, amoeno et salubri ad uitam priuatam peragendam delegerat, ubi tibi quoque magna fuerit studiorum occasio, cum te occupationibus et officio quod eidem Carolo familiarissime tribuis relaxaueris.

[5] Sed redeo ad itineris aerumnas; quo repetito, cum a uo-
30 bis, Caesare salutato, discessissem, proximum iugum arduum, ut nosti, per frequentissimos ad iter molliendum ingeniose ductos et reductos anfractus ingenti labore conscendimus, ut est ea uiae pars praemio quidem longe dispar, sed difficultate illi non absimilis, de qua meminit He-
35 siodus, quae ad uirtutem in celsissimo positam et felicitatem ducit: Μακρὸς δὲ, inquit, καὶ ὄρθιος οἶμος ἐπ' αὐτὴν καὶ τρηχὺς τὸ πρῶτον. [6] Atque utinam conscensus tantum fuisset laboriosus, et non maiore etiam molestia descendentibus fuisset laboratum et per medium summumque montem tre-
40 pidatum! [7] Est enim iugum illud ut initio in sublime directum, sic postremo praeceps; nec, ut ad uirtutis sublimem sedem difficili et multi sudoris uia cum processeris, sic cum

7, 9, 5 HES. Op. 290-291: μακρὸς δὲ καὶ ὄρθιος οἶμος ἐς αὐτὴν / καὶ τρηχὺς τὸ πρῶτον.

5 μακρὸς δὲ *om. f in lac.* || καὶ ... πρῶτον *om. f in lac.*

pari labore in Orospedae iugum euaseris, ῥηιδίη δ' ἔπειτα πέλει χαλεπή περ ἐοῦσα; sed semita magis quam uia inaequalis excipit et salebrosa, molliter illa quidem per glacialia cacumina decliuis, lubrica tamen utpote latioribus petris strata, et quae diu per capita et marginem magnorum praecipitiorum ducit; unde in ima fluenta per celsissimas crepidines et abrupta saxa despectus ipse horrorem nobis incutiebat. [8] Ad summam ea locorum facies obiiciebatur, in iis itineris angustiis et iniquitate uersabamur ut, omissis iumentis, octo circiter millium spatium pedites conficere praeoptaremus. Accedebant imbres niuesque decidentes, quibus subinde lacessebamur. 45 50

[9] Itaque asperrimis saltibus ingenti labore transmissis, fatigati et male accepti, uix Albam, deinde Salmanticam processimus, ubi, paucis diebus apud Iacobum Neylam, canonicum Salmanticensem, ueterem amicum, quieti datis, ab eoque magnifice et indulgenter habiti, Bletisam, presbyteratus mandati mihi sacerdotii sedem, peruenimus, nihil dum temporis saeuitia sese remittente, quae has citra Orospedam regiones ab ineunte mense Martio ad hunc usque diem, qui non procul abest a solstitio, pluuiis et frigoribus tam pertinaciter praeter naturae morem infestauit ut ne uno quidem die hoc toto tempore serenum ac sudum coelum homines uiderint. 55 60 65

[10] Tot igitur tantisque incommodis homo id aetatis, septimum annum agens et sexagesimum, cum par esse non possem, incidi paulatim in morbum, non acutum illum quidem nec tam uehementem ut me prosterneret et in lecto contineret, molestissimum tamen et qui me dies et noctes infestaret, humore qui fuerat in caput contractus in fauces interdum etiam ad interiora continenter destillante, unde aspernatio ciborum consecuta me uehementer debilitauit. 70

7 HES. Op. 292: ῥηιδίη δὴ ἔπειτα πέλει, χαλεπή περ ἐοῦσα.

7 ῥηιδίη ... ἐοῦσα *om. f in lac.* || ἔπειτα *SC* : ἤπειτα *M* || **10** destillante *Sf* : distillante *δ*

75 [11] Haec apud te pluribus fortasse quam oportuit commemoraui non inuitus, tum ut tecum diutius loquerer, quod libentissime facio, tum quia, sedata tempestate, iucunda esse solet in portum deuectis haustorum laborum recordatio.

[12] Caeterum cum emergens morbo conualescere coepi, 80 me ad pristina studia, in quibus solis adquiesco, retuli, sed timide et parce. [13] Ac primum omnium Ioannis Sleidani 'Commentarios' lectione percurrere placuit, quos Ludouicus Auila noster, religiosorum equitum ex Alcantara praefectus, ut te praesente receperat, nuper ad me misit ea conditione, 85 ut perlectos statim remitterem; quos mihi usui esse posse ambo mihi uere confirmastis ad ea recognoscenda quae ipse de rebus Germanicis conscripseram. [14] Itaque in huius 'Commentariis', dum per ualetudinem licet, lectitandis etiam nunc libenter uersor, non quod mentem eius probem 90 (nam qui possum impio nouarum rerum studio deprauatam?), uel stylo delecter, parum culto et a ueterum et probatorum scriptorum nitore et puritate procul abhorrente, sed quia in commemoratione rerum hac aetate ad illas regiones gestarum, quarum quaedam mihi longissime remoto 95 non satis erant exploratae, diligentissimus fuisse uidetur, nisi quod in iis collocandis ac digerendis nimiam quandam et ineptam atque molestam suum cuique particulae tempus reddendi et annotandi diligentiam affectauit. [15] Nam saepe quae uno loco tradi et poterant et debebant, haec ipse mi-100 nutatim concidit et longis interuallis dispergit; quo fieri necesse est ut lectoris animus ad exitum, ut fert natura, properantis anxius reliquarum partium desiderio pendeat. Itaque longum est et laboriosum singula negotia ex his commentariis perdiscere. [16] Idem in contentionibus perturbatae religi-105 onis et eorum consiliis ac machinis commemorandis qui pios Caroli Caesaris de ecclesiastica concordia et publica Christianorum pace concilianda conatus impedire ac frustrari per summum scelus nitebantur multus est atque adeo nimius, in

14 Cf. SEPVL. Carol. 24, 1-58; 25, 1-23 (Opera II 266-327).

caeteris uero partibus parum operae consumit. [17] Certe Terouennae dirutae Hesdinique recepti historiam, cuius prae- 110
termissae culpam uos mihi ut crimen et insignem negligentiam obiiciebatis, ille quinque aut sex uersiculis absoluit.
[18] Quo magis nobis enitendum est ut res tanta quantam uos fuisse dicitis, scriptis nostris pro dignitate, si qua facultas erit, celebretur. Quo tuum de illius belli commentario pro- 115
missum atque receptum cupidius expecto.

[19] Haec cum scriberem, Valdolitum propediem cogitabam; quo cum peruenero, te certiorem faciam.

[20] Vale. Ex Ledesma, quam ueteribus Romanis Bletisam fuisse repertorum lapidum inscriptiones declarant, Calendis 120
Iunii, anno Christi nati 1557.

7, 10 (CIII)

IO. GENESIVS SEPVLVEDA IACOBO NEYLAE, IVRIS PONTIFICII DOCTORI, CANONICO SALMANTICENSI, S. P. D.

[1] Epistolarum librum, cuius editionem, aliis quoque doctis et grauibus amicis efflagitantibus, sed te maxime, cuius iudi-

17 SLEIDANVS comm. fol. 467^{v} (Argentorati 1561): et quum inde ab exitu mensis Aprilis Terouennam obsedisset, Morinorum oppidum, Gallicae ditionis, uigesimo Iunii die oppugnatione capit, diripit, incendit, diruit. Captus in eo fuit connestabili filius; SLEIDANVS comm. fol. 472^{r-v} (Argentorati 1561): Caesaris exercitus, Terouenna diruta, progressus e Morinis in Atrebates, arcem Hesdinum, Iulio mense ui capit. Interfectus ibi fuit Oracius Farnesius, Galliae regis gener; ex nobilitate multi capti fuerunt, et inter hos primi nominis, Galliae marescallus Marchianus, Arduennae syluae incola || **18** Cf. SEPVL. Carol. 28, 24-39 (Opera II 457-467).

7, 10] Argumentum: Iacobum Neylam iuris pontificii doctorem rogat ut librum epistolarum accurate excudendum curet *add.* *δ*

cio id tribuo quod paucissimis, adhortante, maturandam statui, tibi mitto, ut Salmanticae, quemadmodum conuenerat,
5 excudendum mandes. Tuum igitur erit curare ut bonis characteribus quam emendatissimus exeat. [2] Quod ita demum fiet, si in tuis magnis occupationibus (scio enim quanto onere rerum tibi pro tua magna doctrina, prudentia et grauitate in ista Salmanticensi ecclesia iniunctarum premi soleas), ta-
10 men aliquid temporis impertiri huic negotio non grauaberis. [3] Quod ut suscipias oro, ut Romae in dirigenda et emendanda impressione eius libri fecisti qui clericorum consuetudine Breuiarium Romanum appellatur, propterea quod formulas Deum Christum Romano more precandi continet;
15 quem librum Quignonius cardinalis, patronus noster, te potissimum administro et adiutore, κᾀμοῦ συμπράττοντος, Clementis septimi pontificis maximi uoluntate confecerat. Itaque non rudis eius artificii ad negotium accedes. [4] Intelligo me tibi onus imponere molestum et negotiosum, nec satis
20 auctoritate tua dignum, si ipsum per se suisque momentis et ponderibus existimetur; sed multa munia, quod ipse non ignoras et maximi philosophi testantur, per se magnorum uirorum consuetudine et dignitate aliena sunt, quae tamen honeste et cum egregia sua laude ab eisdem uel reipublicae
25 uel amicitiae causa temporibus suscipiuntur. [5] Quod officium ut sponte subire saepe laudi datur, sic ab amicis petere necessitate aliqua inductum ingenui animi est et hominis amicissimi, qui quod amico ipse non grauate praestaret, id ab eodem pro mutua uoluntate poscere non dubitet.

7, 10, 4 ARIST. Pol. 1277^{b}3-6: τὰ μὲν οὖν ἔργα τῶν ἀρχομένων οὕτως οὐ δεῖ τὸν ἀγαθὸν [οὐδὲ τὸν] πολιτικὸν οὐδὲ τὸν πολίτην τὸν ἀγαθὸν μανθάνειν, εἰ μή ποτε χρείας χάριν αὐτῷ πρὸς αὐτόν || **5** CIC. inv. 2, 35: Id faciet, si ostendet aliqua eius nota et communia officia; quod genus in parentes, cognatos, amicos, affines, necessarios; etiam quae magis rara et eximia sunt, si ab eo cum magno aliquid labore aut periculo aut utraque re (...) officii causa aut in rem publicam aut in parentes aut in aliquos eorum qui modo expositi sunt factum esse dicet.

[6] Quanquam amicorum non indoctorum scripta emendare, 30
quod ego tibi libenter in meis permisi, et excudendi munus
scite et prudenter, quod paucis datum est, dirigere non est
uulgaris facultatis, sed egregiae doctrinae et singularis indu-
striae.

[7] Vale. 35

INDEX NOMINVM

INDEX RERVM MEMORABILIVM

INDEX GRAECVS

INDEX LOCORVM[1]

1 Abbreuiationibus utimur Thesauri Linguae Latinae, (Lipsiae 1900-); ad scriptores illic non citatos eas usurpamus quae in notioribus operibus occurrunt (A. Blaise, Dictionnaire Latin-Français des auteurs chrétiens, Turnhout 1954; A. Blaise, Dictionnaire Latin-Français des auteurs du Moyen-Âge, Turnhout 1975; Diccionario Griego-Español, Madrid 1989-; R. Hoven, Lexique de la prose latine de la Renaissance, Leiden-New York-Köln 1994), sed aptatas, ut eorum nomina et operum inscriptiones facile restituantur.

TABVLA EPISTOLARVM
ORDINE TEMPORVM OBSERVATO[1]

		1529	
1, 15	Alberto Pio	⟨post Martium	Roma⟩
		1530	
1, 13	Alfonso Valdesio	⟨hieme1530	Bononia?⟩
		1531	
1, 14	Alfonso Valdesio	VII Cal. Sept. ⟨1531	Roma⟩
2, 7	Io. Valdesio	Non. Sept. 1531	Roma
*2, 5	Alfonsus Valdesius	XVIII Cal. Nou. 1531	Bruxellis
		1532	
2, 1	Inacho Mendozae	⟨Ianuario-Februario 1532	Roma⟩
1, 1	Des. Erasmo	Cal. Aprilis 1532	Roma
2, 6	Alfonso Valdesio	⟨aestate 1532	Roma?⟩
*1, 2	Des. Erasmus	postridie Virginis assumptae 1532	Friburgo
1, 3	Des. Erasmo	Idibus Octobris 1532	Roma
		1533	
4, 1	Ra. Nugno Gusmano	Cal. Augusti 1533	Roma
2, 2	Inacho Mendozae	Idibus Augusti 1533	Roma
*4, 2	Ra. Nugnus Gusmanus	XII Cal. Nou. 1533	⟨?⟩
1, 4	Des. Erasmo	X Cal. Nou. 1533	Roma
2, 3	Inacho Mendozae	pridie Nonas Nou. 1533	Roma
2, 9	Francisco Florido	⟨autumno?	Roma?⟩

1 Tabulam epistolarum qua ordo temporum ac series rerum cognosceretur lectori utilissimo instrumento fore putauimus. Sed cum Sepulueda Ciceronis studiosissimus nonnullis litteris diem aut negligenter ascriberet aut omnino omitteret, qui hac quoque in parte Arpinatem aemulari uoluerit, labor magnus fuit nobis adhibendus —et non semper satis commode nodum absoluere contigerit!—, ut omnes epistolae in annum opportunum insererentur (de quo uide Valverde Abril, pp. LXX-LXXXVII, ubi ad eam rem declarandam abunde disputauimus). Notae sic explicantur: asteriscum * apponimus iis epistolis quas alii ad Sepuluedam conscripserunt; uncini obliqui ⟨⟩ diem aut locum a nobis additum indicant; puncto interrogatiuo ? utimur ubi non omnino persuasi ea statuimus.

1534

1, 9	Io. Matthaeo Giberto	Idibus Februarii 1534	Roma
*1, 5	Des. Erasmus	xvii Februarii 1534	Friburgo
1, 6	Des. Erasmo	x Cal. Iunii 1534	Roma
*1, 7	Des. Erasmus	v Nonas Iulii 1534	Friburgo
2, 8	Roderico Manrico	Idibus Iulii 1534	Roma

1535

2, 10	Io. Toleto	⟨hieme?	Roma?⟩
1, 10	Io. Matthaeo Giberto	x Cal. Martii 1535	Roma

1536

2, 4	Ludouico Auilae	pridie Idus Ian. ⟨1536⟩	Roma
1, 8	Des. Erasmo	Idibus Februarii 1536	Roma
1, 11	Io. Matth. Giberto	x Cal. Iulii 1536	Bononia
*1, 12	Io. Matth. Gibertus	viii Cal. Sext. 1536	Verona
2, 11	Francisco Toleto	iv Idus Nou. 1536	Genua

1537

3, 4	Rodulpho Pio	iii Nonas Sept. 1537	Valdolito
3, 3	Maio, uic. Aragoniae	xi Cal. Octobris 1537	Valdolito

1538

2, 12	Gasparo Contareno	⟨aestate-autumno 1538	?⟩
5, 1	Martino Oliuano	postridie Idus Dec. 1538	Toleto

1539

*2, 13	Gasparus Contarenus	vii Cal. Maii 1539	Roma
3, 2	Petro Messiae	⟨Maio-Iunio 1539?	Corduba?⟩

1540

*2, 14	Gasparus Contarenus	Nonis Februarii 1540	Roma
3, 1	Marchesiae Zeneti	vii Cal. Sept. 1540	Madritio
3, 9	Io. Martino Silicaeo	⟨hoc anno?	?⟩

1541

2, 15	Gasparo Contareno	⟨post Martium 1541	Madritio?⟩
2, 16	Gasparo Contareno	pridie Idus Iunii 1541	Madritio
4, 4	Io. Tauerae	⟨Nouembri 1541?	hib. Putalbanis⟩

1542

4, 3	Io. Tauerae	⟨hieme	hib. Putalbanis?⟩
3, 16	Fernando Pinciano	⟨hoc anno?	?⟩
3, 20	Io. Quignonio	Nonis Decembris ⟨1542⟩	Corduba

1543

3, 15	Fernando Pinciano	⟨ante 1543	?⟩
4, 14	Manrico Larae	⟨hoc anno?	?⟩
3, 6	Philippo, Hisp. princ.	VI Cal. Nou. 1543.	ex Pace Augusta

1544

3, 5	Honorato Ioanni	pridie Nonas Febr. ⟨1544	hib. Putalbanis?⟩
3, 17	Fernando Pinciano	⟨uere 1544	hib. Putalbanis⟩
3, 18	Fernando Pinciano	⟨aestate 1544⟩	Valdolito
3, 19	Fernando Pinciano	VII Cal. Augusti 1544	Valdolito

1545

4, 5	Pet. Fernando Velasco	Idibus Iulii 1545	Valdolito

1546

3, 11	Sebastiano Leoni	Cal. Aprilis 1546	hib. Putalbanis
3, 12	Pedrosae	VI Cal. Maii ⟨1546?	?⟩
3, 10	Simoni Colinaeo	Cal. Sept. ⟨1546⟩	Madritio

1547

3, 13	Alfonso Porticello	IX Cal. Febr. 1547	⟨Corduba?⟩
5, 2	Martino Oliuano	Idibus Dec. 1547	hib. Putalbanis

1548

*3, 7	Petrus Auila	Idibus Iulii ⟨1548⟩	ex arce Nauarum
*5, 3	Martinus Oliuanus	Cal. Augusti 1548	Corduba
3, 8	Petro Auilae	⟨aestate 1548?	ex aula regia?⟩
4, 9	Alfonso Guaiardo	pridie Cal. Nou. 1548	hib. Putalbanis
5, 4	Martino Oliuano	Cal. Nou. ⟨1548?⟩	hib. Putalbanis
5, 6	Martino Oliuano	⟨hoc anno?	hib. Putalbanis?⟩

1549

5, 10	Ludouico Lucenae	Cal. Ianuarii 1549	⟨?⟩
*5, 11	Ludouicus Lucena	Cal. Aprilis 1549	Roma
5, 13	Mich. Vascosano	Cal. Augusti 1549	Valdolito
5, 7	Antonio Augustino	VII Cal. Sept. 1549	Valdolito
5, 9	Antonio Honcala	⟨hoc anno?	?⟩
4, 8	Alfonso Guaiardo	⟨hoc anno?⟩	Madritio

1550

*5, 8	Antonius Augustinus	Cal. Aprilis ⟨1550⟩	Roma
5, 14	Mich. Vascosano	Nonis Iulii 1550	Valdolito

1551

5, 5 Martino Oliuano . . Cal. Octobris 1551 . . ⟨praedio Mariano⟩

1552

4, 13 Lud. Caruaiali . . postridie Idus Febr. 1552 ⟨praedio Mariano⟩
6, 1 Alfonso Stunicae . . . ⟨haud post hiemem? . . . . ?⟩
5, 16 Gaspari Villalpando . . ix Cal. Aprilis 1552 . . . . Corduba
6, 4 Francisco Argoti . . postridie Nonas Aprilis 1552 . . Corduba
5, 15 Ant. Cordubae . . . postridie Nonas Maii 1552 . . . . Corduba
6, 3 Francisco Argoti . . . . ⟨hoc anno? . . . . praedio Mariano⟩
4, 7 Alfonso Guaiardo pridie Nonas Octobris . . ⟨hib. Putalbanis?⟩
6, 11 Iacobo Neylae . . . ⟨post hunc annum . . . . ?⟩

1553

7, 8 Iacobo Symanchio . . . ⟨ante Iunium?⟩ . . . . Corduba

1554

6, 5 Francisco Argoti . . . . v Idus Febr. 1554 . . . . . hib. Putalbanis
6, 6 Leopoldo Austriae . . xi Cal. Maii 1554 . . . praedio Mariano
7, 1 Petro Serrano . . . . . vi Idus Maii 1554 . . . . praedio Mariano
7, 2 Petro Serrano . . . . . ⟨post Maium 1554? praedio Mariano?⟩

1555

6, 7 Leop. Austriae . . pridie Cal. Aprilis 1555 ⟨praedio Mariano⟩
6, 9 Fer. Valdesio pridie Nonas Martii 1555 ⟨praedio Mariano?⟩
7, 5 Io. Cordubae . . . . vii Cal. Octobris 1555 . . . hib. Putalbanis
6, 8 Petro Sepuluedae . . . . ⟨hoc anno? . . . . hib. Putalbanis⟩
6, 12 Reginaldo Polo . . . . . Cal. Octobris 1555 . . . . Corduba
*7, 6 Io. Corduba . . . . ⟨autumno? . . . . Corduba?⟩

1556

7, 7 Gaspari Castro . . . . . . ⟨hoc anno? . . . . hib. Putalbanis?⟩
7, 10 Iacobo Neylae . . . . . . ⟨hoc anno? . . . . hib. Putalbanis?⟩

1557

7, 9 Gulielmo Malinaeo . . Cal. Iunii 1557 . . . . Ledesma

Dubiae

3, 14 Alfonso Gusmano . . Nonis Ian. ⟨? . . . . ?⟩
4, 6 Alfonso Guaiardo . . . ⟨? . . . . ?⟩
4, 10 Alfonso Guaiardo . . . iv Cal. Ian. ⟨? . . . . hib. Putalbanis⟩
*4, 11 Alfonsus Guaiardus pridie Cal. Maii ⟨? . . uico Transserrano?⟩
4, 12 Alfonso Guaiardo . . . . ⟨? . . . . ?⟩

5, 12 Laurentio Caruaiali . . ⟨1549-1550? . . . . ?⟩
6, 2 Gonsalo Peresio . . . . . ⟨ante 1548?. . . . . ?⟩
6, 10 Iacobo Fernando . . . . ⟨1552-1556? . . . . ?⟩
7, 3 Michaeli Metinae . . . . ⟨1554-1556?. . . . . ?⟩
7, 4 Michaeli Metinae . . . . ⟨1554-1556?. . . . . ?⟩